

Sosiaalinen albumi

Elämäntavat sukupolvien murroksissa

**Antti Häkkinen & Anne Puuronen &
Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi**

Sosiaalinen albumi

Elämäntavat sukupolvien murroksissa

*Antti Häkkinen, Anne Puuronen, Mikko Salasuo &
Anni Ojajärvi*

Nuorisotutkimusverkosto/
Nuorisotutkimusseura
Verkkojulkaisuja 125

NUORISOTUTKIMUSVERKOSTON JULKAISUT

Tiede

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

Hybridit

Teokset ovat sekoitus tiedettä ja soveltavaa tutkimusta.

Kenttä

Erilaiset raportit ja selvitykset.

Liike

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

Kannen kuva: Miia Saastamoinen

Kansipohja: Jussi Konttinen

Kustannustoimitus ja taitto: Ari Korhonen

© Nuorisotutkimusseura ja tekijät

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura,
verkkojulkaisuja 125 *Tiede*

ISBN 978-952-7175-51-4

ISSN 1799-9227

2017. Painettu kirja on julkaistu vuonna 2013.

Julkaisujen tilaukset:

Nuorisotutkimusverkosto

Asemapäällikönkatu 1

00520 Helsinki

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/catalog>

Sisällysluettelo

Alkusanat	5
<i>Antti Häkkinen, Mikko Salasuo, Anni Ojajärvi & Anne Puuronen</i> Johdanto	7
<i>Antti Häkkinen</i> Suomalaiset sukupolvet, elämäntilku ja historia – Sukupolvesta sukupolveen	21
<i>Anne Puuronen</i> Sukupolvien sopat ja ravitsemusvalistuksen kotikäyttö	57
<i>Kuvaliite: Lahden valokuvataide ry:n</i> päijähämäläisten valokuvadokumentointiprojekti <i>Arjen paikat</i>	99
<i>Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi</i> Sukupolvina liikkeessä – fyysisestä pakkoaktiivisuudesta liikkumattomuuteen	111
<i>Anne Puuronen</i> 1990-luvun lamasukupolvi työnteossa	181
<i>Antti Häkkinen & Mikko Salasuo</i> Albumin lopputekstit	197
Viitteet	205
Lähdekirjallisuus	207
Liitteet	221

Alkusanat

Tämä kirja syntyi osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimushanketta *Health related lifestyles – A Cross Generational Life Course Approach*. Hankkeen vastaavana johtajana toimi Nuorisotutkimusverkoston tutkimusprofessori Tommi Hoikkala. Tutkijoista sosiaalihistorian dosentti Antti Häkkinen toimii akatemiattutkijana Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian oppiaineessa, sosiologian dosentti Anne Puuronen, talous- ja sosiaalishistorian dosentti Mikko Salasuo ja tutkija Anni Ojajärvi työskentelevät Nuorisotutkimusverkostossa.

Tutkimushankkeen eri julkaisuissa tarkasteltiin elämäntapojen ja terveyden ylisukupolvista siirtymistä niin kvalitatiivisten kuin kvantitatiivisten aineistojen avulla (ks. mm. Häkkinen ym. 2012). Tässä kirjassa hyödynnetään ennen kaikkea laadullisia aineistoja. Suurennuslasi on viety lähelle sukupolvien kohtaamisia ja vuorovaikutusta sekä aineellisen ja aineettoman pääoman siirtymismekanismeja. Lopputuloksena on valokuvaalbumin kaltainen kirjoitettu näkymä päijäthämäläiseen elämäntyyliin.

Todellisuus saa muotonsa ajan, yksilön ja rakenteiden leikkauspisteessä. Sukupolvitutkimuksessa ollaan oltu erityisen kiinnostuneita yhteiskunnallisten murrosten tuottamista horisontaalisista vaikutuksista – mannheimilaisesta sukupolvikatsannosta. Saman suvun eri polvien välinen dynamiikka on jäänyt vähemmälle huomiolle. Vertikaalinen sukupolvikatsanto mahdollistaa niin ylisukupolvisen periytymisen kuin yhteiskunnallisten murrosten tarkastelun rinnakkain samassa tutkimuksessa. Yksilö paikantuu ajallisesti osaksi biologisen suvun ketjua ja asettuu vallitseviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin – aika, yksilö ja rakenne kohtaavat tutkimuksen analyysissa. Syntyy rikas kuvaus yksilöistä, suvuista, murroksista, sukupolvien kohtaamisista ja elämästä Päijät-Hämeessä viimeisen sadan vuoden aikana.

Kirjan kirjoittajat haluavat kiittää Suomen Akatemiaa tutkimushankkeen rahoittamisesta. Tärkeää oli myös yhteistyö professori Pertti Haapalan johtaman aiemman Akatemian hankkeen *Health Promotion as Ideology, Policy and Practice in Finland 1900–2000* kanssa. Tässä tutkimuksessa käytetty primääriaineisto syntyi osana *Ikähyvä Päijät-Häme*-tutkimus- ja kehittämishanketta. Kiitos Pirkko Leino-Kaukiaiselle, Kaisa Kauraselle, Martti Korhoselle, Eila Linnanmäelle ja Heikki Vuoriselle

haastatteluaineiston keräämisestä. Kiitokset kuuluvat myös Antti Karistolle ja Raisa Valvelle pitkäaikaisesta ja hyvästä yhteistyöstä.

Kirjan kaksi anonyymia vertaisarvioitsijaa tekivät huolellista työtä ja heidän tarkkanäköiset kommenttinsa paransivat lopputulosta. Heikki Kivistö antoi valokuva-albuminsa käyttöömme. Kirsti Nenye organiso Lahden valokuvataide ry:n erityisen valokuvadokumentointiprojektin. Suuri kiitos heille avusta ja upeista valokuvista. Ari Korhonen toimi niin kustannustoimittajana kuin taittajana. Kirjoittajat haluavat kiittää lämpimästi Aria ja Nuorisotutkimusverkoston dynaamista julkaisutiimiä sekä haastattelut litteroineita opiskelijoita.

Helsingissä 25.3.2013

Antti Häkkinen
Mikko Salasuo
Anne Puuronen
Anni Ojajarvi

Antti Häkkinen, Mikko Salasuo, Anni Ojajarvi & Anne Puuronen

Johdanto

Ihmiset kuuluvat yhtä aikaa biologiseen ja sosiaaliseen sukupolveen. He ovat osa esivanhempiensa jälkipolvien jatkumoa ja samalla myös oman ikäkohorttinsa jäseniä. Biologisen sukupolven kannalta perhe on keskeinen tekijä: siinä kohtaavat sukupolven jäsenet ja heidän erilaiset kokemusmaailmansa. Tässä tutkimuksessa tutustutaan päijäthämäläisten perheiden ruokapöytiin. Perheen pöytä on metafora. Se kuvaa niitä lukuisia elämäntilanteita, joihin isovanhemmat, vanhemmat ja lapset tuovat mukanaan arvoja ja asenteita, oppeja ja ajatuksia elämästä. Pöydissä neuvotellaan ja kiistellään. Niissä rakennetaan identiteettiä ja maailmankuvaa. Yksilöiden välityksellä perheiden pöydissä tapahtuva vuorovaikutus heijastuu ympäröivään yhteiskuntaan. Kyse on ikaikaisesta prosessista, mekanismista, jolla perheet turvaavat taitojen, tietojen ja traditioiden säilymisen suvussa, mutta jossa myös kiistetään, uhmataan ja muutetaan maailmaa.

Kun Suomi oli vielä maatalousyhteiskunta, pirtin pöytä oli usein fyysisestikin se paikka, johon päivän päätteeksi kokoonnuttiin jakamaan kokemuksia. Vuosikymmenten saatossa ihmisten elinpiiri on laajentunut, ja nykyisin pöytinä voivat toimia esimerkiksi perheen yhteiset matkat tai sosiaalinen media. Sukujuhlat tai isovanhempien toimiminen lapsenvahtina tuovat yhteen perheiden eri jäseniä ja sukupolvia. Pöytä on näissä tilanteissa aina katettuna siihen tuoduilla ja siitä ammenettavilla pääomilla. Perheenjäsenten ikä ja elämänvaihe vaikuttavat pöydän antiin. Pienille lapsille vuorovaikutuksen merkitys on pääosin sosiaalstava, kun taas myöhemmällä iällä neuvottelu ja kaksisuuntaisuus nousevat tärkeään asemaan. Perheenjäsenellä on paikkansa pöydässä läpi koko elämän, vaikka positiot vaihtuvat ajan kuluessa lapsesta vanhemmaksi ja isovanhemmaksi. Avioliitoinstituutiossa 1900-luvulla tapahtuneet muutokset eivät ole vähentäneet pöydän merkitystä vaan tuoneet siihen pikemminkin uudenlaisia elementtejä. Perhe on edelleen keskusyksikkö ja sen jäsenet osa sukua tai sukua.

Sukujen pöydissä tapahtuva vuorovaikutus ja niissä syntyvät tarinat ovat kiehtovia. Niiden tutkiminen on metodina vahva: sen kautta on mahdollista tavoittaa sosiaalisen todellisuuden kokemuksellisuus. Kertomukset

eivät ole vain suoria heijastumia todella tapahtuneesta vaan liikkuvia kuvia eletystä elämästä. Kyse ei ole ainoastaan siitä, mitä tutkijoille kerrotaan, vaan myös siitä, miten ja miksi kerrotaan ja mitä kertominen merkitsee kertojalle itselleen (Abrams 2010, 1). Elämästään kertomisen tapa on aina kulttuurisidonnainen. Kertomusten kuvat ovat myös kuvia tietyistä kulttuuripiiristä ja maantieteellisestä alueesta. Yhteiskunta on läsnä ihmisten sosiaalisen todellisuuden kuvissa. (Ks. Vilkkio 1997, 90–92.) Kun asetetaan rinnakkain saman suvun eri jäsenten kuvia, syntyy erilaisten kokemusten ja elettyjen elämien kuvasto. Sukujen kuvastoista koostuu *sosiaalinen albumi*, kokooma toisiinsa eri tavoin lomittuvista sosiaalisista todellisuuksista, eletyistä elämistä, traditiosta, perityistä mentaliteeteista ja yhteiskunnasta. (Bernler & Bjerkman 1990.)

Päijät-Hämäläisten ruokapöytien ääressä tutkijat keräsivät 20 eri sukuun kuuluneiden, saman suvun kolmen eri sukupolven, yhteensä 67 eri henkilön kertomuksia. Keskustelujen erityisteemoja olivat ihmisten elämäntavat, työ, terveys, ravinto ja liikunta. Aineistoa on laajennettu myös muilla elämäkertahaastatteluilla ja arkistoaineistoilla, jolloin ajallinen perspektiivi ulottuu aina 1700-luvun alusta nykypäivään saakka. Tutkimuksen eri näkökulmat leikkaavat kuitenkin toisensa päijät-hämäläisissä pöydissä.

Päijät-Häme on tämän tutkimuksen lähtöalusta. Tutkimuksesta käy esimerkiksi ilmi, että maaseutuyhteisöjen elämä eroaa edelleen monin tavoin kaupunkien vilkseestä. Sysmäläisen syrjäkylän sukutorpan sukupolvinäkemykset ja -kokemuskertomukset poikkeavat monessa kohdassa Helsingin Kallion kulmabaarin kronikoista.

Tutkimuskohteena ovat elintavat ja terveyskäyttäytyminen kulttuurisena ja sosiaalisena prosessina sekä niiden välityksellä ylisukupolisesti syntyvät merkitykset. Sosiaalinen albumi avaa näkökulmia seuraamalla ensin perhehistorioita ja elämänkulkua 1700-luvulta nykypäivään. Ensi silmäykseltä vaikuttaa, että 300 vuoden ajanjaksosta nousee vahvasti esiin pysyvyys ja pysähtyneisyys. Tämä osoittautuu kuitenkin lähemmässä tarkastelussa harhaksi. Kulttuuri ei agraariyhteiskunnassa uusiintunut muuttumattomana jatkumona. Ensivaikutelman taakse kätkeytyy vastoin yleistä käsitystä monenlaista epäjatkuvuutta, murroksia, katkoksia ja ennakoimattomuutta sekä epäonnistumisia, kuolemaa, katoamisia ja kärsimystä. Sukupolvien ketjuihin 300 vuoden ajalta on taltioitunut vaiherikas kertomus Suomeksi kutsutulla alueella eläneistä ihmisistä, elämänmuodoista ja niiden lukuisista käännekohdista.

Sukupolvien ja sukupuolten ruokakulttuuri on täynnä sekä eroja että jatkuvuuksia. Viimeisen puolen vuosisadan aikana elintason nousu on ollut nopeaa, ja sen vaikutukset ovat näkyneet päijäthämäläisten perheiden ruokapöydissä. Ruokateknologia ja lisääntynyt terveystieto ovat vaikuttaneet arvostuksiin, valmistustapoihin ja asenteisiin, mutta perinteiset ruokailukäytännöt näyttävät silti säilyttävän paikkansa yhteisessä pöydässä. Ravinto on osa kulttuurin ydintä, ja ruoka on sukupolvien ketjussa ollut altis erilaisille merkityskamppailuille.

Liikunnan suhteen sukupolvien välillä on suuria eroja. Tutkimuksessa kuvataan laajasti fyysisen aktiivisuuden, liikkumisen ja liikunnan paikkaa eri sukupolvien elämässä. Neljän sukupolven aikana jatkuva raatamisen pakko on vaihtunut liikkumattomuuden kansanterveydelliseksi ongelmaksi. Ihmiskunnan eräs perustavanlaatuisimmista toiminnoista, fyysinen pakkoaktiivisuus, on katoamassa ja sen seurausten aiheuttama huoli on kansainvälinen. Yhteiskunnallisen muutoksen ohella sukupolvien vuorovaikutuksessa siirtyvät arvot, asenteet ja mentaliteetit avaavat näköalan päijäthämäläisten liikkumisen ja liikunnan merkityksellistämiseen. Samalla nousee esiin liikkumattomuuden taustalla piileviä sukupolvisia prosesseja, jotka laajentavat ymmärrystä suomalaisnuorten fyysisestä kunnosta.

Lopuksi paneudutaan niin kutsutun 1990-luvun lama-ajan sukupolven elämäntilanteisiin. Osaa nuorista lama ei koskettanut tuolloin lainkaan, mutta toiset jäivät sen armottoman leikkurin kynsiin. Yhteiskunnallinen tilanne oli erilainen kuin nyt, mutta laman seurausten välttämisen ja sen syövereihin joutumisen mekanismit ovat samankaltaiset. Näkökulma lamasukupolven valottaa fyysisen iän, elämäntilanteiden, sukulaisverkostojen, koulutuksen sekä parisuhde- ja perhevaiheen monisyisiä mekanismeja, joilla kaikilla oli oma roolinsa lamakokemuksissa.

Edellä kuvatun metodin kautta tutkimus johdattaa valokuva-albumin tavoin lukijan päijäthämäläisten perheiden pöytiin, niissä käytyihin keskusteluihin, väittelyihin ja tunteisiin. Tekstien kerronta rakentuu ihmisten muistoista ja tarinoista. Haastatellut henkilöt saavat teksteissä äänensä kuuluville useiden lainausten, tekstiotteiden ja tyyppitarinoiden muodossa. Tekstin lomassa valokuvat ihmisistä, perheistä, suvuista ja paikoista luovat yhteyden kirjoittajien, lukijoiden ja ympäristöjen välille. Olemmehan kaikki jollain tavoin osa samaa suomalaisuuden kertomusta, perheiden, sukujen ja sukulaisverkostojen jäseniä. Jokaisella on oma ja erityinen sosiaalinen albuminsa.

Tutkimus käsittelee ensisijassa Päijät-Hämeen aluetta. Tällä historiallisen Hämeen itäosalla on omat erityispiirteensä, oma väestönsä ja osin oma kielensäkin. Alue on ollut ikiajat vaurasta maanviljelysseutua, jonka keskelle 1800-luvun loppupuolelta lähtien on alkanut kasvaa Lahden kaupunki (Vihola 1996). Väki koostuu ikivanhoista paikallisista suvuista ja toisaalta muualta tulleista, esimerkiksi evakoista. Päijät-Häme on erikoinen yhdistelmä kaupunkimaista ja maalaista. Seudulla kulkeva voi joskus luulla olevansa keskellä ”ei-mitään”, vaikka on todellisuudessa paikallisessa keskuksessa. Välillä korkeat rakennukset luovat kaupunkimaisen tunnelman, mutta silti ollaankin maalaiskylässä. Varmaa on, että alue on kokenut kaikki toisen maailmansodan jälkeiset rakenteelliset muutokset ja murrokset kovemman kautta. Viimeksi alueelle iski 1990-luvun lama (Haapola 2004). Vaikka Päijät-Hämeellä on erityispiirteitä, on se on kuitenkin riittävän ”tyypillinen” ja monipuolinen, jotta voimme ainakin osin yleistää tutkimustulosten koskevan myös muuta Suomea.

SUKUPOLVIEN VUOROVAIKUTUKSEN MEKANISMEJA

Kulttuurit ja yhteiskunnat muuttuvat, mutta aineellisen ja aineettoman pääoman, omaisuuden, ammattien, taitojen mutta myös kielen, uskontojen ja tapojen siirtäminen sukupolvelta toiselle on yhteisön keskeinen ja tärkeä piirre (Bertaux & Thompson 2007, 1). Tulevaisuutta pyritään hallitsemaan pakkokeinoin, esimerkiksi, kommunikoinnilla sekä esittämällä ja suhteuttamalla menneisyyttä nykyiseen. Vanhemmat sukupolvet välittävät tietoaan ja perinteisiä käsityksiään eteenpäin. Näin traditioita vahvistetaan, ja syntyy kulttuurisia jatkumoa (Siikala & Siikala 2005, 40–41). Menneen ja nykyisen merkitysten välittämiseen voi sisältyä valankäyttöä, jolla jälkipolven ajattelutapoja pyritään kiistämään ja ohjaamaan. Vastaavalla tavalla nuoremmat sukupolvet tapaavat punnita, haastaa ja torjua vanhemman polven mallit, arvot ja asenteet, tukeutuen omiin kokemuksiinsa ja näkemyksiinsä. Kyseessä on kahteen suuntaan liikkuva prosessi, jossa kulttuuriset tiedot taistelevat keskenään erilaisilla areenoilla, perheiden sisällä ja niiden ulkopuolisessa julkisuudessa (Stark 2011, 398–400). Lopputuloksena on ylisukupolvinen jatkumo tai katkos aineettoman pääoman siirtymisessä sukupolvelta seuraavalle.

Perheen ja suvun sosiaalistava merkitys on kestänyt sitä haastaneet muut sosiaaliset instituutiot, koska sen vaikutus on pitkäaikainen (periaatteessa elinikäinen), läheinen (fyysisesti ja emotionaalisesti), vahva (juridisesti tuettu) ja monipuolinen (henkinen ja taloudellinen pääoma). (Giddens 1989, 383–415; Bertaux & Thompson 2007, 1.) Perhe voidaan nähdä myös sosiaalisena instituutiona, jossa eri perheenjäsenten, isovanhempien, vanhempien ja lasten elämäkulut leikkaavat toisensa (Glick 1947). Kohtaavia elämäнкаaria ei voida nähdä ennalta määrättyinä ”polkuina”, ikään perustuvina asemoina, vaan kukin perheenjäsen luo oman elämänkulkunsa. Erilaisten kombinaatioiden määrä on suuri. (Billington ym. 1998, 59.) Perhe on täten tila ja paikka, jossa sekä biologinen että sosiaalinen sukupolvi kohtaavat toisensa (Burnett 2010, 41–58). Tässä suhteessa perheessä valitsevaa kulloistakin tilannetta luonnehtii sosiaalisen konfiguraation käsite.

Sosiaalinen konfiguraatio voidaan ymmärtää tässä yhteydessä perheen jäsenten keskenään synnyttämäksi jännitteelliseksi asetelmaksi, jossa kunkin toisiinsa kohdistamat toimet ja odotukset muodostavat konfiguraation (Elias 1978, 130; vrt. Lonkila 1999). Osin on kysymys reaaliaikaisesta tai odotettavissa olevasta resurssien jaosta tai siirtämisestä. Talonpoikaistaloudessa kysymys maaomaisuuden perimisestä tai tulevasta hallinnoimisesta on ollut jännitteitä synnyttävä ongelma, jota on pyritty säätelemään perimissääöksillä ja paikallisilla käytännöillä. Kyse on ollut myös perheen sisäisestä työnjaosta, erilaisista rooleista ja investoinneista kasvatukseen, koulutukseen ja nuorempien/vanhempien sukupolvien hoivaamiseen. Kukin perheenjäsen tuo yhteiseen ”pöytään” neuvoteltavaksi omat käsityksensä ja näkemyksensä, tietämyksensä ja taitonsa, sekä erilaiset käytäntönsä. Konfiguraatio on siten vuorovaikutuksellinen muuttuva tila perheen muodostamalla arenalla. Siihen panostetaan ja siitä myös opitaan.

Elämän varallisuuteen, sosiaaliseen ja ammatilliseen sekä toiminnalliseen ylisukupolvisen jatkumoon tai katkoksiin vaikuttavat monet eri tekijät. Aineellisen ja aineettoman pääoman perimisen ohella voidaan puhua sosiaalisen, kulttuurisen tai perhekohtaisen pääoman perimisestä. Kaksi edellistä liittyvät sosiaalisiin verkostoihin, luottamukseen ja sivistykseen, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle. Perhepääoma (*family capital*) on termi, jolla viitataan sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman uusintumiseen perheissä. Se vaikuttaa ammatillisiin arvostuksiin ja normeihin, jo lapsuudesta saakka sosiaalistettuihin ajattelutapoihin ja malleihin, jotka periytyvät ja ohjaavat jälkeläisiä jatkamaan omien vanhempiansa ammatissa (Borda & Lundin

1986). Leena Paaskoski (2008, 56–57) käyttää esimerkkinä perhepääoman vaikutuksesta metsätyön ammattiaseman siirtymistä isiltä pojille tai tyttä-
rille. Katkokset ovat sosiaalisessa tai ammatillisessa asemassa tapahtuneita
muutoksia, joiden lopputuloksena henkilön asema on erilainen joko
vanhempien asemaan verrattuna (sukupolvien välinen sosiaalinen liikku-
vuus) tai muutos tapahtuu elämänkulun aikana. Sosiaalinen liikkuvuus
voi suuntautua joko ylös- tai alaspäin (Pöntinen 1983, 17–18).

Yksilöt kytkeytyvät sosiaalisten verkostojen kautta yhteiskuntaan,
jossa he vaikuttavat ja saavat itsekin vaikutteita elämäänsä. Vanhempien
sukupolvien ”hyvän elämän” käsitykset määrittyvät monesti elämänkulun
vaiheiden, sotien, pula-aikojen, nälän, tautien ja fyysisen raadannan muo-
vaamina ja nationalismin värittäminä. Nuoremmille sukupolville vapauden
eetos on syntynyt luontevasti kansainvälistymisen, nousseen elintason ja
lisääntyneiden mahdollisuuksien kautta. Se, mikä vanhemmille sukupolville
on näyttäytynyt henkisenä laiskuutena tai jopa epäisänmaallisuutena, on
nuoremmille sukupolville merkinnyt solidaarisuutta ja vapautta. (Häkkinen
ym. 2005).

Myös muut instituutiot toimivat ylisukupolvisten käsitysten ja ajattelu-
tapojen välittämisen ja neuvottelujen areenoina. Koululaitos ja aiemmin
niin sanottu kiltajärjestelmä on välittänyt ja luonut ammatillisia taitoja,
kirkko uskonnollisia käsityksiä, kirjallisuus kieltä ja merkitysrakenteita,
tiedotusvälineet tietämystä ja maailmankuvaa, ystävyys- ja lähiyhteisö-
verkotot identiteettirakennusaineita ja minäkuva. Ihmiset kytkeytyvät
muiden instituutioiden monikerroksisten sosiaalisten verkostojen välityk-
sellä yhteiskuntaan, vaikuttavat ja saavat vaikutteita niiden kautta (Elder
Jr. ym. 2006, 13). Usein nämä vaikutteet saadaan, koetaan ja jaetaan
samaa ikäkohorttiin, samaan sukupolven kuuluvien henkilöiden kautta.
Se tekee sukupolvesta tärkeän. Sukupolvikokemus on oman aikakautensa,
omien rakenteellisten ehtojensa ja käsitystensä synnyttämä näkemys, joka
ei ole staattinen.

ELÄMÄNKULKUANALYYSI TÄMÄN TUTKIMUKSEN KEHIKKONA

Jos historia nähdään jatkumona, jossa sukupolvet seuraavat toisiaan biologisina ketjuina (sukulinjat) ja yhteiskunnallisina aaltoina (yhteiskunnalliset sukupolvet tai ikäkohortit), asettuvat tutkimuksen kohteeksi perheyksiköt ja elämänkulut yhteiskunnallisen muutoksen moottoreina. Elämänkulkuanalyysi on tätä tutkimusasetelmaa varten kehitetty metodi. Se pyrkii sijoittamaan ihmiselämän analyysin yhteiskunnan rakenteellisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihin (Häkkinen 2012b).

Elämänkulku voidaan ymmärtää erilaisina asemina tai positioina, jotka seuraavat toisiaan, ovat erilaisia ja limittyvät keskenään. Asemia ovat esimerkiksi ikävaihe, siviilisääty, vanhemmuus, asuinpaikka tai yhteiskunnallinen asema. Elämänkulkuanalyysissä tutkitaan näiden positioiden jatkumoa ja niissä tapahtuvia muutoksia, siirtymien ajoittumista seuraten. Elämänkulun ”kaaret” (*trajectories*) tai ”polut” rakentuvat erilaisista positioista, niiden kestoista, vaihteluista ja erilaisista kombinaatioista. Elämänkululla on tapana institutionalisoitua kulttuurisesti ja sosiaalisesti esikuviksi, ideaalisiksi elämäntavoiksi. Esimerkiksi ”hyvän elämän malli” on syvään juurtunut käsitys siitä, miten ihmisen tulisi elämänsä elää (Kok 2007, 204). Mallit ovat syntyneet yhteisön sisällä, mutta yhteiskunta pyrkii muokkaamaan niitä tahtonsa mukaiseksi. Yhteiskunnan muuttuminen on nähtävissä mallien muuttumisena. Vastaavasti yksilöt omalla toiminnallaan haastavat, muovaavat ja muokkaavat niitä. (Heinz 2006, 185–204.)

Elämänkulkuanalyysi koostuu viidestä keskeisestä elementistä. Ensiksi, elämänkulku on nähtävä kokonaisuutena, koko elämän ajan jatkuvana kumuloituvana prosessina. Yksilön päätökset ovat tulkittavissa vain ottamalla huomioon elämänkulun aiemmat kokemukset. Toiseksi, ihmiset ohjaavat ja säätelevät omaa elämäänsä rajoitusten ja mahdollisuuksien puitteissa. Kolmanneksi, ihmisen elämä ajoittuu tiettyyn historialliseen aikaan, joka määrittää ympäröivää yhteiskuntaa ja siinä tapahtuvia muutoksia. Nämä elämänkulun kontekstissa tapahtuvat muutokset ovat analyysikehikossa keskeisessä asemassa. Neljänneksi, elämä eletään sosiaalisten suhteiden vastavuoroisissa verkostoissa. Niiden kautta välittyvät sosiaaliset ja historialliset vaikutukset. Verkostojen kautta myös yhteiskuntaan voidaan vaikuttaa. Lopuksi, elämänkulun keskeisten siirtymien ajoittaminen on tärkeää ja se aiheuttaa erilaisia seurauksia. (Kok 2007, 204–205; Giele &

Elder Jr. 1998; Elder Jr. & Giele 2009, 8–15; Shanahan & Macmillan 2008, xiv–xix.) Elämänkulkuanalyysin kannalta on olennaista, että sen viisi aksioomaa muodostavat yhtenäisen, toinen toiseensa vaikuttavan kokonaisuuden.

AINEISTOT

Tutkimuksen pääaineistona on vuoden 2004 aikana kerätty Päijät-Häme-haastatteluaineisto. Aineistonkeruu järjestettiin osana Suomen Akatemian rahoittaman *Health Promotion as Ideology, Policy and Practice in Finland*-tutkimushankkeen toimintaa. Hankkeen vastuullisena johtajana toimi professori Pertti Haapala ja haastattelujen tekemiseen osallistuivat Antti Häkkinen, Kaisa Kauranen, Martti Korhonen, Pirkko Leino-Kaukiainen, Eila Linnanmäki ja Heikki Vuorinen. Yhteensä 67 haastattelua koottiin siten, että haastattelupyynnöt lähetettiin *Ikähyvä Päijät-Häme* -projektin¹ sellaisiin suuriin ikäluokkiin kuuluville osallistujille, joiden vanhemmista ainakin toinen oli elossa ja joilla oli omia lapsia. Heitä pyydettiin hankkimaan haastattelulupa omilta vanhemmiltaan ja ainakin yhdeltä lapseltaan. Haastattelijoiden tavoittamisessa ja muutoinkin työn organisoimisessa erityisesti professori Antti Karisto ja kehittämispäällikkö Raisa Valve tekivät suuren työn.

Aineisto koostuu kolmen ikäluokan ja kahteenkymmeneen eri sukuun kuuluneiden miesten ja naisten kertomuksista. Keskeisiä teemoja olivat ravinto, liikunta ja terveys, mutta haastateltuja pyydettiin myös pohtimaan laajemmin omaa elämänkulkuaan ja sen eri vaiheita. Haastateltaville esitettiin tutkimuksen tavoitteet sekä etukäteen lähetetyllä kirjeellä (ks. liite 1) että kunkin haastattelun aluksi käydyn suullisen esittelyn avulla. Koska terveyden ylisukupolviset käytännöt olivat haastattelujen yhtenä päätavoitteena, haastateltavia pyydettiin arvioimaan omilta vanhemmilta saatuja vaikutteita ja malleja sekä myös sitä, miten omia lapsia on pyritty näihin asioihin perehdyttämään.

Haastattelut olivat puolistrukturoituja ja noudattivat vapaasti ennalta laadittua haastattelurunkoa (ks. liite 2). Niiden pituus vaihteli puolesta tunnista neljään tuntiin ja ne pyrittiin toteuttamaan haastateltavien omassa kodissa. Muutama nuoren henkilön haastattelu tehtiin Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian tiloissa Lahdessa. Muistelun

apuna käytettiin haastattelujen yhteydessä teemaan liittyneitä valistuskuvia (esim. 1970-luvun ravintopyramidi) ja joskus haastateltavien omia valokuva-albumeja. Yksi haastattelu tehtiin sähköpostitse. Tässä kirjassa kaikkien haastateltavien tunnistetiedot on poistettu ja haastattelujen sisällöt on tarvittaessa muutettu niin, ettei henkilöä voi niiden perusteella tunnistaa. Tutkimuksessa on noudatettu Helsingin yliopiston tutkimuseettisen työryhmän ohjeita ja suosituksia.

Kirjassa käytetään muitakin aineistoja. Ensimmäisessä luvussa ”Suomalaiset sukupolvet, elämänkulku ja historia” käytetty *Kymmenen sukupolvea* -tutkimusaineisto on päijäthämäläis-aineistoa ajallisesti ja alueellisesti laajempi sosiaali-demografinen tietokanta-aineisto. Se on kerätty osana Suomen Akatemian rahoittamaa *Kymmenen sukupolvea – kolmesataa vuotta: Suomen sosiaalihistoria perbehistorioina* -tutkimushanketta. Se sisältää noin kymmenen sukupolven mittaista, 1700-luvun alusta alkavaa ja nykypäivään päätyviä sukupolviketjuja Suomessa. Tutkimuksen noin 300 esi-isää ja -äitiä jäljitettiin siten, että rakennettiin kahdeksan 1930-luvun alussa Helsingissä köyhäinapua anoneen, eri sosiaaliluokkiin ja kieliryhmiin kuuluneen perheen vanhempien sukupuut 1700-luvun alkuun asti. Sen jälkeen konstruointiin näiden henkilöiden jälkeläistäulut systemaattisesti 1900-luvun vaihteeseen asti ja satunnaisemmin vuoteen 2000 saakka. Esivanhemmat syntyivät pääosin kolmella alueella, Länsi-, Itä- ja Etelä-Suomessa. Jälkipolvet levittäytyivät ensin maan eri osiin, myöhemmin myös ulkomaille. Aineistoon myös tuli mukaan ulkomailta syntyneitä henkilöitä. Aineiston koko on (1/2013) noin 50 000 henkeä.

Kirjan toinen luku perustuu Päijät-Häme-aineistoon. Kolmannessa luvussa Päijät-Häme-aineistoa laajennetaan 1980-luvun lopulla syntyneiden hämäläisten nuorten haastatteluilla. Ne on kerätty osana Suomen Akatemian rahoittamaa *Varusmiesten ravitsemus* (VARU) tutkimushanketta ja toteutettiin varusmiespalvelukseen liittyvän etnografisen tutkimuksen yhteydessä (ks. Hoikkala ym. 2009, 36–48). Tämän kirjan aineistoon ovat mukana haastattelut, jotka tehtiin Parolannummen Panssariprikaatissa palvelleiden, Hämeessä ja Päijät-Hämeessä asuvien, varusmiesten ja -naisten keskuudessa. Vaikka nuoret eivät ole samaa biologista sukua tutkimuksen kolmen muun sukupolven kanssa, sopivat he niin iältään kuin elinympäristöltään edustamaan kirjan kolmannen luvun nuorinta sukupolvea. Näiden haastattelujen myötä tarkastelu ulottuu 1920-luvulla syntyneistä nykypäivään.

Nuoria haastateltiin ensimmäisen kerran varusmiespalvelun alussa (7.–8. viikko) ja toisen kerran palveluksensa lopussa. Ensimmäinen haastattelu toteutettiin puolistrukturoituna elämäkertahaastatteluna, jonka erityisen kiinnostuksen kohteena oli terveyteen ja terveyskäyttäytymiseen liittyvät tekijät (liikunta, ravinto, päihteet, terveystalutus). Haastattelujen suunnittelussa käytettiin apuna Päijät-Häme-aineiston haastattelurunkoa, joskin lapsuuden osalta kysymykset olivat niukempia. Kaikkiaan haastateltavia oli 21 (14 miestä, 7 naista) ja iältään he olivat haastatteluhetkellä 18–23-vuotiaita. Haastattelijoina toimivat Parolannummen etnografisen kenttätönn toteuttanut tutkija Anni Ojajärvi, dosentti Mikko Salasuo ja VARU-hankkeen tuolloinen tutkimusavustaja Jenni Wessman.

Kirjan kuvitus antaa kasvot Päijät-Hämeelle ja sen historialle. Lahden valokuvataide ry² kuvasi *Ikihyvä Päijät-Häme* -projektin yhteydessä ihmisiä ja heidän elämäänsä yhdentoista Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän jäsenkunnan alueella. Näistä kuvista muodostuu kirjan kuvaliite. Se tarjoaa näkymiä päijäthämäläisten ihmisten, perheiden, sukujen ja sukupolvien elämään. Kuvat kiinnittävät kirjan tekstit fyysiseen todellisuuteen ja nykyaikaan. Kuvissa esiintyvät henkilöt eivät ole samoja kuin tutkimusta varten haastatellut henkilöt.

Toinen kuvakokonaisuus on peräisin Heikki Kivistön yksityisestä valokuvakokoelmasta. Tutkijat saivat luvan käyttää Kivistön sukukuvia visuaalisina linkkeinä käsiteltyihin aihepiireihin. Kuvia on aina viime vuosisadan alusta lähtien. Kivistön sukuhistoria osuu ajallisesti päällekkäin Päijät-Häme-haastattelujen sukupolvien kanssa ja paikantuu Lahteen ja Päijät-Hämeeseen. Kuvat on liitetty aihepiirin mukaan tekstin lomaan, ja ne kiinnittävätkin tekstit ja aihepiirit ajallisiin ja maantieteellisiin juuriinsa. Kuvissa esiintyviä henkilöitä ei ole haastateltu tutkimukseen.

ALBUMIN OSAT

Kirjan aloitusluvussa luodaan tarkastelun kehukset. Luvussa ”Suomalaiset sukupolvet, elämäntietä ja historia” Antti Häkkinen tarkastelee sitä, millaisia suomalaiset elämät ovat, jos niitä ajatellaan sukupolvien ketjuna, ja mikä on suomalainen mentaliteetti, jos sitä ajatellaan eri aikojen yhteiskunnallisten sukupolvien kokemuksina ja ylisukupolisesti välittyneinä, kasaantuneina ajattelutapoina ja arvoina. Kolmensadan vuoden mittainen

sukupolviketju voidaan nähdä erilaisten ammattien ja asemien jatkumona. Tyypillisen ketjun voi esittää esimerkiksi seuraavasti: talollinen, talollinen, torppari, torppari, torppari, maatyöläinen, ulkotyöläinen, työnjohtaja, sosiaalijohtaja, ”trading manager” tai ”copy”. Matka on käynyt pitkäaikaisen suhteellisen köyhtymisen kautta 1900-luvun sosiaaliseen nousuun. Moni asia on muuttunut, mutta useassa kohdassa tutkija hämmentyy: moderniksi sanottu elämäntapa muistuttaa hämmästyttävän paljon 1700-luvun elämäntapaa.

Usein sukupolviketju myös murtuu. Sukupolvinen perintö on täynnä katkoksia ja murroksia, katoamisia ja kuolemia. Erityisesti 1800-luku näyttää tutkimushenkilöiden kannalta vaikealta. Tuo ”edistyksen vuosisata” oli tavallisen kansalaisen kannalta kurjuuden ja nälän aikakautta, lyhenevän eliniän ja hallavuosien kierrettä. Moni ratkaisi toimeentulon ongelmat muuttamalla maasta pois. Jotkut muuttivat kaupunkeihin ja asutuskeskuksiin. Arviolta kolmasosa jäi ja pureutui maahan ja sen luomiin rinnakkaisammatteihin. Päijäthämäläisistä haastatelluista kaksi ensimmäistä sukupolvea edustavat suurimmalta osin näitä ”jääneitä”, maaseutuväestöä.

Kirjan toisessa luvussa ”Sukupolvien sopat ja ravitsemusvalistuksen kotikäyttö” Anne Puuronen tarkastelee sosiologisella otteella sukupolvien ja sukupuolien välisiä eroja ja jatkuvuuksia suomalaisten kotien ruokahuollossa 1950-luvulta 2000-luvulle. Yhteiskunnallisena taustana on rakenteellisen murroksen aikainen ja myöhäismoderni Suomi. Puuronen nostaa esille, kuinka suomalaisen ruokakulttuurin ja kotien ruokatalouden muutokset kyseisellä aikajaksolla kytkeytyvät länsimaisen hyvinvointiyhteiskunnan elintasokehitykseen. Kuinka erityisesti teknologisoituminen ja myöhemmin ruokateknologia näyttäytyvät niin ruoan valmistustapojen kuin ruokaan liittyvien asenteiden ja arvojen sukupolvisina muuttajina? Luvussa käydään keskustelua siitä, miten globaaliin ruokatalousjärjestelmään liittyvät kysymykset eivät suinkaan ole uutisten kaukaisia asioita vaan nykykuluttajan ruokalausellaan päivittäin ratkomia arvovalintoja. Kuinka suhdetta syömiseen rakennetaan syömiseen liittyvien eettisten ja ekologisten tekijöiden kautta luottamuksen ja epäluottamuksen keinulaudalla?

Puuronen seuraa myös tarkasteltavalla ajanjaksolla, siis 1950-luvulta 2000-luvulle, eläneiden miesten ja naisten käsityksiä terveystaloudesta. Miten terveystalouden ajan uutuuksena vastaanotettiin maaseudun omavaraistalouden varassa elämään tottuneiden 1920-luvulla syntyneiden ja heidän jälkipolvensa, pääosin suuriin ikäluokkiin kuuluneiden

keskuudessa? Neuvottelua nykyisen terveysvalistuksen suosituksista seurataan puolestaan 1970-luvulla syntyneiden miesten elämänkulkujen kautta. Kuinka, keneltä ja millaisissa arjen tilanteissa terveellinen syöminen on elämän varrella opittu? Miten suositusten arvioidaan olevan osa omaa terveystajua (ks. terveystaju-käsitteestä laajemmin Hoikkala ym. 2005; Puuronen 2006) ja minkälaisina jatkuvuuksina tai muutoksina terveellisen syömisestä tavat ja lapsuudessa opitut ruokatavat näkyvät omissa syömisvalinnoissa ja ruuanlaitossa, ja miten nämä siirtyvät sukupolvelta toiselle? Sukupolvitutkimuksen näkökulmasta syömisessä korostuu arjen keskeinen rooli yhtäältä ruokaperinteiden ylläpitämisenä ja jatkuvuutena, toisaalta niistä irtisanoutumisen tapoina sekä niihin liitettyjen asenteiden muuttamisena. Lasten ja aikuisten ruokailutottumuksia yksi olennaisimmin muokkaava tekijä sukupolvien ketjussa on tapa, jolla perheen ruokahetken jokapäiväisyys toteutuu.

Kolmannessa luvussa ”Sukupolvia liikkeessä – fyysisestä pakkoaktiivisuudesta liikkumattomuuteen” Mikko Salasuo ja Anni Ojajärvi jäljittävät päijäthämäläisiä sukuja koskevien tietojen avulla fyysisen aktiivisuuden muutosta 1920-luvulta nykypäivään. Terveiden kannalta riittävästi liikkuvien määrä on laskenut 2000-luvulla huolestuttavan alas kaikissa väestöryhmissä. Aikuisista vain joka kymmenes liikkuu riittävästi. Tulevaisuus ei näytä tuovan tilanteeseen parannusta, sillä 11-vuotiaista puolet liikkuu terveys-suositusten mukaisesti. 15-vuotiaista suositusten mukaan liikkuu enää joka kymmenes. Samanaikaisesti ylipaino nuorten keskuudessa lisääntyy. Suomessa fyysisen kunnan lasku on 2000-luvulla ollut muita länsimaita nopeampaa, ja väestön liikkumattomuudesta on tullut vakava kansanterveysongelma. Maailman terveysjärjestön (WHO) mukaan liikkumattomuus on neljänneksi tärkein riskitekijä elintapasairauksien aiheuttamiin kuolemantapauksiin (Husu ym. 2011, 5, 8).

1920-luvun syntyneet elivät aikana, jolloin fyysinen aktiivisuus oli ehto hengissä selviämiseksi. Maaseudulla kaikki lapsista vanhuksiin osallistuivat talon töihin kykyjensä mukaan. Fyysinen pakkoaktiivisuus läpäisi lähes koko väestön. Seuraavien sukupolvien nuoret kohtasivat koneistuvan ja teollistuvan yhteiskunnan, mikä vaikutti monin tavoin fyysisen aktiivisuuden määrään. Luvussa tarkastellaan sitä, miten fyysinen aktiivisuus, liikkuminen ja liikunta ovat näyttäytyneet päijäthämäläisten sukupolvien elämässä. Erityisesti ollaan kiinnostuneita siitä, kuinka fyysiseen aktiivisuuteen liittyvä aineellinen ja aineeton pääoma siirtyy sukupolvien välillä.

Salasuo ja Ojajärvi hyödyntävät neljän sukupolven kokemuksia luodessaan kaaren fyysisestä pakkoaktiivisuudesta liikkumattomuuteen. Jokainen sukupolvi on syntynyt muuttuvan suomalaisen yhteiskunnan erilaiseen kehitysvaiheeseen, joten heidän elinolonsa ovat poikenneet aiempien nuoruudesta. Muutokset fyysisessä aktiivisuudessa, liikkumisessa ja liikunnassa näyttäytyvät tutkimusaineistossa sekä sukupolvien välisten siirtymien katkoksina että yhteiskunnallisten muutosten muokkaamana prosessina. 1920-luvulla syntyneen maalaisköyhälistön fyysinen raataminen vaihtuu neljän sukupolven aikana liikunnallisesti passiiviseksi elämäntavaksi. Aivan toisin kuin isovanhempansa voi nykyelämä halutessaan selvitä lapsesta aikuiseksi käytännössä hikoilematta kertaakaan matkan varrella.

Neljännessä luvussa ”Lama-ajan sukupolvi työnteossa” Anne Puuronen tarkastelee vuonna 1967–1976 syntyneiden miesten ja yhden naisen käsityksiä ja kokemuksia työnteosta, työttömyydestä ja työllistymisestä heidän elämänkulkujensa kautta. Miten lamasukupolveksi kutsutut nuoret suhtautuivat työhön ja työnhakuun yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa laman varjo lankesi heidän päälleen juuri työmarkkinoille astumisen iässä? Toisin kuin kirjan kaikissa muissa luvuissa, joissa analyysi rakentuu eri sukupolvien väliselle vertailulle, Puuronen rajaa tässä tekstissään sukupolvikokemuksen tarkastelun yhden, lamasukupolveksi nimetyn sukupolven elämänkulkuihin. Sukupolvitutkimuksen ideaa käytetään avaamaan niitä tunteja, joita yhteiskunnallinen tilanne, siis 1990-luvun alun lama nostatti, ja sukupolvitietoisuutta lamasta sen sukupolven näkökulmasta, jonka elämänkulkuun laman on yleisesti käsitetty eniten osuneen.

Puuronen tarkastelun kohteena on erityisesti lamavuosien aika ja tutkimukseen osallistuneiden silloiseen fyysiseen ikään liittyvät elämäntilanteet ja tekijät, kuten sukulaissiteet, koulutus sekä parisuhde- ja perhevaihe. Elämänkulun sukupolvien tutkimisen kannalta nämä ikään ja elämäntilanteisiin liittyvät sosiaaliset tekijät voivat Haavio-Mannilan ym. (2008) mukaan avata tarkasteltavia ilmiöitä enemmän kuin itse ikä fyysisine resursseineen. Toisaalta Puuronen erittelee luvussa lamasukupolven kuuluvien sukupolvitietoisuutta myös tutkimukseen osallistuneiden laman aikaisen työmarkkina-aseman ja taloudellisen aseman kautta.

Kirjan yhteenvedossa Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo nostavat esiin tutkimuksen keskeisiä tuloksia. Sukupolvien välisten siirtymien ja vuorovaikutuksen mekanismien tarkastelu paljastaa sekä muutoksia että yllättävää pysyvyyttä. Tässä tutkimuksessa hyödynnetty vertikaalinen, suvun eri

polvia painottava, näkökulma tarjoaa merkittävää tietoa yhteiskunnallisten muutosten dynamiikasta ja perheen tärkeästä roolista osana prosessia. Samanikäisten muodostaman sosiaalisen, horisontaalisen, sukupolven kokemukset tuottavat häiriöitä ylisukupolviseen periytymiseen. Asenteiden, arvojen ja käyttäytymismallien jatkumon ja katkosten keskiössä on perheen pöytä, sukupolvien vuorovaikutuksen areena.

Antti Häkkinen

Suomalaiset sukupolvet, elämänkulku ja historia – Sukupolvesta sukupolveen

Eräs oppinut mies on laskenut kuinka monta sukupolvea tarvittaisiin suullisesti kertomaan ihmiskunnan historiaa vanhimmista ajoista. Hänen laskunsa mukaan tarvitaan – jos jokaisen ihmisen ikä lasketaan ainoastaan 50 vuodeksi – ainoastaan 80 henkeä, jotka isältä pojalle woiwat kertoa kaikki mitä on tapahtunut Aprahamin ajoista saakka (Wähäpätöistä, *Rauman Lehti* 1.2.1890).

Rauman Lehdessä vuonna 1890 ilmestyneessä uutisessa tiivistyvät oivallisesti niin sanotun vanhan sukupolvikäsitteen keskeiset piirteet. Vastoin uutisen otsikkoa ajatus ei ole suinkaan vähäpätöinen. Sukupolvi on historiallisen ajan määre ja mitta, jolla voidaan laskea ja käsitteellistää aikaa ja sijoittaa tapahtumat ajallisesti. Sukupolvi on biologinen käsite, jossa kukin yksilö nähdään ketjun osana. Samassa mielessä sukupolviketju on suullisen perinnön siirtämisen väline, nähdyn ja koetun sekä historiatietämyksen välittäjä. Sukupolvi viittaa myös patriarkaaliin suhteisiin: naisen kokemaa ja näkemää ei ollut perinteisessä katsannossa keskeistä. Uutisesta välittyi myös vahva raamatullinen maailmankäsitys ja sukupolvikäsitteeseen sisältyvä uskonnollinen piilomerkitys. Nuorsuomalaisten *Uusi Suometar*-lehdessä nimimerkillä ”Historian-tutkija” julkaistu artikkeli nostaa esille modernimman merkityksen sukupolvesta.

Kansa niinkuin yksityinen on lopulla sittenkin suurelta osalta oman onnensa luoja ja jokainen sukupolvi vastaa sekin lopulta itse kohtalostaan, sillä se woi toiminnallaan wahwistaa, mutta sen wallassa on myöskin häwittää, mitä esi-isät owat rakentaneet. Sen wallassa, ja yksinänsä sen wallassa, on muuttaa perimänsä oikeus wääryydeksi (Helsingistä: *Uusi Suometar* 28.3.1909).

Sukupolvivirrassa on katkoksia ja muutoksia. Historiankulku ei ole kirjoittajan mukaan vain kausaalinen lineaarinen ketju, jossa mennyt

määrittää nykyisen muodon ja olemuksen. Sukupolvi on toimijoiden yhtenäinen joukko, joka ryhmänä voi muuttaa asiat hyvään tai huonoon suuntaan ja joka viime kädessä vastaa itse omasta kohtalostaan. Sukupolvi on kansakunnan itsenäinen toimija, ei vain perinnön passiivinen siirtäjä. Nuorsuomalaiset itse olivat tästä oivallinen (pitkäaikainen) sukupolvi-esimerkki (Virtanen 2001).

Ensimmäinen lainaus lukeutuu biologiseen, toinen yhteiskunnalliseen tai sosiaaliseen sukupolvinäkemykseen. Ihmiset kuuluvat elämänsä ajan kahteen eri sukupolveen, vertikaaliseen ja horisontaaliseen. Edellinen viittaa asemaan sukuinstituutiossa, lapsena ja lapsenlapsena, mahdollisesti puolisona, kumppanina, sisaruksena ja vanhempana tai isovanhempana. Yksilöt kuuluvat myös horisontaaliseen ikäkohorttiin, ikävertaistensa ryhmään, joiden mukana kasvetaan, joihin elämän eri aikoina kytkeydytään sosiaalisesti, henkisesti ja toiminnallisesti. Ikäryhmä on yleensä se sosiaalinen instituutio, jonka kautta yhteiskunta koetaan ja jonka kautta siihen vaikutetaan. Ihmisellä on jäsenyys samaan aikaan sekä perheessä ja suvussa että ikäistensä joukossa (Burnett 2010, 41–58).

Vaikka perhe sosiaalisena järjestyksenä on muuttunut, ja vaikka horisontaalisen sukupolven sisällä on useita mahdollisia erilaisia liikkuvia osajoukkoja, fraktioita, molemmat ovat ihmisen kasvamisen, sosiaalistamisen, enkulturisoitumisen, arvojen, käsitysten ja käytäntöjen oppimisen ja sisäistämisen kannalta keskeisiä instituutioita. Perhe on väylä, jonka kautta aineelliset ja aineettomat perinnöt siirtyvät (tai eivät siirry) sukupolvelta toiselle omaisuutena, sosiaalisina asemina, ammatteina, taitoina, tietoina ja suhteina. (Levi 1992; Bertaux & Thompson 2007, 1.) Sukupolvi on myös horisontaalinen ikäluokka, joka perii edellisen sukupolven jättämän taloudellisen varallisuuden ja yhteiskunnalliset rakenteet annettuna lähtökohtanaan ja edellytyksenään (esim. Hildén & Iivari 2008).

Miten biologisten sukupolvien jatkumosta muodostuu suku? Suku on biologisten tai sopimuksellisten linkitysten kautta syntyvä sosiaalisten suhteiden verkosto, jota sukulaisuus liittää yhteen. Sukulaisuus ei kuitenkaan ole yksinkertaisesti määriteltävissä. Se on sopimuksellinen, vaihteleva ja joskus vaikeasti todennettavissa (Plakans & Wetherell 1988, 359–362). Koko käsitys suvusta ja sen funktioista on mitä suurimmassa määrin ideologinen (Bedford 2001, 337). Suvun jäsenyys on yksilölle periaatteessa tärkeä, mutta myös velvoittava side. Polveutumisen suo oikeuksia ja velvollisuuksia. Suvun tärkeimpinä tehtävinä on suojaamistehtävien

vähennyttyä pidetty taloudellisten resurssien jatkuvuuden varmistamista ja järjestämistä sekä seksuaalisen käyttäytymisen kontrolloimista (mt. 318–319). Suku on ollut myös merkittävä taloudellisen ja sosiaalisen turvallisuuden vakuusjärjestelmä.

Aiemmin suvun horisontaalinen ulottuvaisuus oli tärkeä. Tädit ja sedät, sisarukset, serkkuset ja kauemmatkin sukulaiset tarjosivat turvaa sairauden, onnettomuuden tai huoltajan kuollessa. Kun ihmisten elinaikaodote on pidentynyt, vertikaalinen, eri-ikäisten biologisten sukupolvien kohtaaminen ja vuorovaikutus on tullut mahdolliseksi. Suku on sosiaalisena verkostona kasvanut ja venynyt, ja se on monessa suhteessa säilyttänyt yksilön kannalta keskeisen merkityksensä (Murphy 2010, 131). Kun suku ymmärretään sosiaalisena verkostona, sukuverkoston laajuus, joustavuus, tiheys ja eheys (aukottomuus) ovat tärkeitä. Verkoston välittämät aineettomat ja aineelliset etuudet lujittavat verkostoa ja hyödyttävät yksityisiä jäseniä. Vahva suku kykenee ylläpitämään jäsentensä varallisuutta ja sosiaalista sekä ammatillista statusta. Suvun voima ja vaikutus on nähtävissä (hyvässä ja pahassa) yksilön koko elämänsä ajan (Neven 2002, 430).

Jos historia nähdään jatkumona, jossa sukupolvet seuraavat toisiaan biologisina ketjuina (sukulinjat) ja yhteiskunnallisina aaltoina (yhteiskunnalliset sukupolvet tai ikäkohortit), perhe on yksilön toiminnan tärkein kenttä ja perheeseen heijastuvat yhteiskunnalliset muutokset. Yksilön elämänsäkuuluun vaikuttaneita tekijöitä voidaan tutkia elämänsäkuluanalyysin avulla. Siinä ihmiselämän analyysi asetetaan yhteiskunnan rakenteellisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin konteksteihin (Häkkinen 2012b). Elämänsäkuulu on käsite, joka voidaan määritellä toisiaan seuraaviksi ja liittämiksi sarjoiksi sosiaalisesti määritettyinä tapahtumia ja rooleja, joihin yksilö osallistuu ja joita hän toteuttaa elämänsä aikana. Jan Kokin mukaan elämänsäkuluanalyysi on ”yksittäisten elämänsäkulujen ja yhteiskunnallisen muutoksen välisen vuorovaikutuksen heuristinen tutkimusmenetelmä. Se on tapa, jolla elämänsäkulut voidaan käsitteellistää perheen, yhteiskunnan ja historiallisen ajan kontekstissa” (Kok 2007, 204). Elämänsäkuluanalyysillä on viisi peruseriaa. Näitä periaatteita ovat: elämänsäkulun kasaantuminen ja kertyvä kokemus, muuttuvat yhteiskunnalliset kontekstit, toimijuus, linkittyneet elämät ja elämänsäkulun keskeisten siirtymien ajoittaminen (Elder & Giele 2009, 8–15).

Ihmisten omat yksilölliset elämänsäkulut ovat uniikkeja, vaihtelevia, muuttuvia ja yllättäviä. Silti niitä voidaan ymmärtää ja tulkita

elämänkulkuanalyysimetodin periaatteita soveltaen. Ensimmäinen periaate on se, että koko elämänkulun aikana kertynyt ja kasaantunut kokemus, muistot, tiedot, taidot, tavat ja suhteet kulkeutuvat mukana ja vaikuttavat ihmisten toimintaan. Elämänkulkuun vaikuttavat kontekstuaaliset muutokset ovat joko lyhytaikaisia (taloudelliset ja sosiaaliset kriisit) tai pitkäaikaisia rakenteellisia prosesseja (teollistuminen ja kaupungistuminen).

Ihmiselämää on mahdotonta tulkita ottamatta huomioon toimijuuden periaattetta. Yksinkertaistettuna tämän periaatteen voi nähdä pyrkimyksenä elää ”hyvä elämä” – mitä se sitten kullekin on milloinkin merkinnyt. Vanhempien sukupolvien käsitykset hyvästä elämästä määrittivät uskonnollispainotteisesti, luonnon armoilla elämisen ja sotien, pula-aikojen, nälän, tautien ja fyysisen raadannan muovaamina, nationalismin värittäminä. Nuoremmille sukupolville ”hyvän elämän” ihanne on monimuotoisempi, yksilöllisempi, ja kansainvälistymisen, nousseen elintason ja lisääntyneiden mahdollisuuksien ansiosta vapauden eetoksesta on tullut luonteva osa sitä. (Häkkinen ym. 2005.)

Elämänkulkuanalyysin neljäs periaate on se, että ihmiset elävät elämänsä sosiaalisessa yhteisössä, yhteydessä toisiinsa. Sosiaaliset verkostot välittävät ja niiden kautta välittyvät teot, toiminnot ja tulkinnat. Eristäytyneen, harvaanasutun agraariyhteisön asujan toimintalogiikka on erilainen verrattuna modernin suurkaupungin erilaisissa verkostoissa sukkuuloivaan toimijaan.

Elämänkulkuanalyysiin sisältyy vielä ajatus ajoituksesta. Ajoitus on aktiivista tai passiivista toimintaa, jossa elämän keskeisten toimintojen ajoittaminen historiallisen ajan tai oman elämän erilaisten vaiheiden kannalta keskeiseen aikaan vaikuttaa koko jäljellä olevaan elämänkulkuun. Syntyminen tiettyyn aikaan ja paikkaan on usein ratkaiseva lähtötekijä, ja merkitystä on myös sillä, mihin ikään töihin menon, avioitumisen ja lasten saamisen kaltaiset elämänkulutapahtumat ajoittuvat. (Häkkinen 2012b.)

Tämän artikkelin keskeinen tavoite on laajentaa elämänkulkuanalyysi koskemaan kokonaisia sukupolvia ja sukuja. Elämänkulun kokemusten kasaantuminen voidaan ymmärtää jatkumona, jossa biologisten ja sosiaalisten sukupolvien kokemukset kertyvät ja siirtyvät ajassa eteenpäin. Mentaliteetit rakentuvat menneiden ja nykyisten sukupolvien kokemuksien varaan. Toimijuuden periaate on ylisukupolvinen suvun oma päämäärä tai tavoite. Se voi olla esimerkiksi pyrkimys taloudelliseen vaurauteen tai poliittiseen valtaan. Yhteiskunnan rakenteelliset muutokset ohjaavat yksilön lisäksi kokonaisten sukujen elämää. Tapa, jolla suvun jäsenet kytkeytyvät toisiinsa

ja ympäröivään yhteiskuntaan, auttaa ymmärtämään suvun historian erilaisia vaihteita. Lopuksi suvun historian kannalta tärkeät ajoitukset voivat muuttaa ratkaisevasti jälkipolvien elämäntilanteita. (Strauss & Howe 1991.)

SUOMALAISET SUKUPOLVET JA ELÄMÄNKULKU

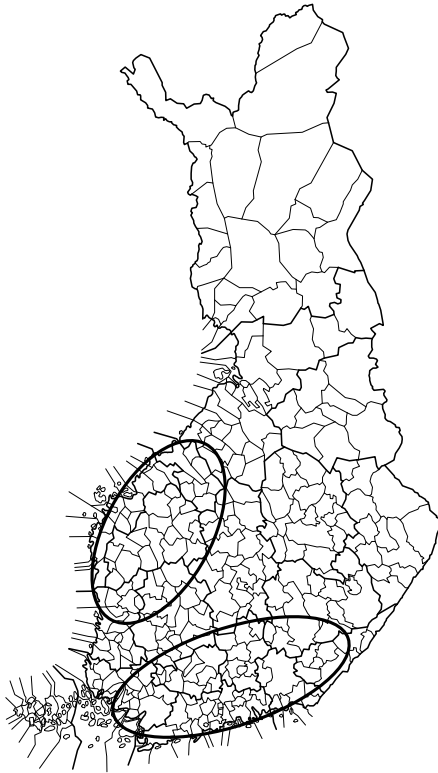
Jos elämäntilanteenanalyysia sovelletaan suomalaisen agraariyhteisön kehitykseen viimeisten kolmen vuosisadan aikana, kaksi ensimmäistä vuosisataa näyttäisivät ensi silmäyksellä hämmästyttävän pysyvyyden, jopa pysähtyneisyyden ajalta, mitä tulee vaikkapa sosiaaliseen tai alueelliseen liikkuvuuteen, perhe- ja sukuyhteisön rakenteeseen tai yksittäisten ihmisten elämäntilanteeseen. Lähemmin tarkasteltuna kuva kuitenkin muuttuu. Ajatus sukupolvittaisesta jatkumosta on eräs suomalaisen kulttuurin keskeisistä perusajatuksista. Sukupolvien katkeamaton ketju kulkee isältä pojalle ja äidiltä tyttärelle.

Jatkuvuuden taakse kätkeytyy kuitenkin suuri määrä epäjatkuvuutta, murroksia, katkoksia, epäonnistumisia, ennakoimattomuutta, kuolemaa, katoamisia ja kärsimystä. Katkokset heijastavat hidasta, mutta alati jyrkenevää muutosta. Jo 1700-luvun pienet väreet ovat merkkejä tulevasta. Ne viittaavat hitaaseen muutokseen, rapautumiseen ja vähittäiseen uuden kasvamiseen, ehkäpä moderniin. Tähän verrattuna 1800-luvun lopun yhteisön hajoaminen ja muuttuminen on räjähdysmäistä. Jos 1700-luvun ihmisen elämäntilanteen piiri on vielä vain muutama neliökilometri, niin vähitellen se laajenee, mullistuu 1890-luvun alussa ja avautuu rajattomien mahdollisuuksien maailmana 1900-luvulla.

Tutkimusta varten kerätty sukupolviaineisto sisältää kymmenen sukupolven mittaisia, 1700-luvun alusta alkavia ja nykypäivään päätyviä sukupolviketjuja Suomessa. Tutkimuksen noin 300 esi-isää ja -äitiä jäljitettiin 1700-luvun alkuun asti. Näiden henkilöiden jälkeläistäulut konstruointiin systemaattisesti 1900-luvun vaihteeseen asti ja satunnaisemmin vuoteen 2000 saakka.³ Esivanhemmat syntyivät pääosin kahdella alueella, Pohjanmaalla ja Uudenmaan historiallisissa maakunnissa. Jälkipolvet pysyivät aina 1800-luvun loppupuolelle saakka samoilla alueilla. Sitten he levittäytyivät ensin maan eri osiin, myöhemmin Amerikkaan, Australiaan ja Ruotsiin. Tässä tarkastelussa keskitytään Länsi- ja Etelä-Suomen sukulinjoihin. Laskennallinen sukupolvi on 30 vuoden mittainen. Sukupolvien

elämää ja kokemusmaailmaa jäsennetään elämänkulkuanalyysitarkastelun avulla. Aineistoa on täydennetty kunkin aikakauden kirjallisten lähteiden ja useiden satojen suomalaisten elämänkulku- ja sukuhaastattelujen, mm. Päijät-Häme-aineiston avulla.

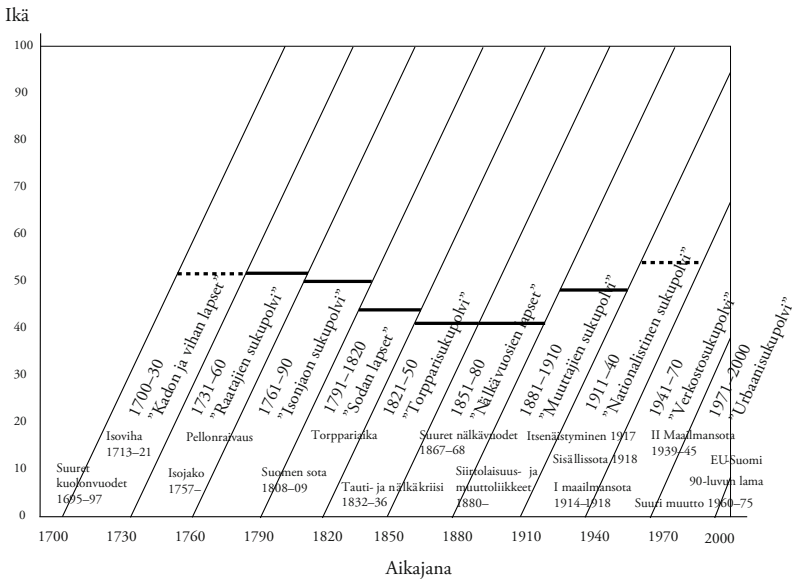

Sukupolviaineiston henkilöiden syntymäalueet.

Mikä on ollut kullekin sukupolvelle tyypillistä tai tärkeää? Mikä on heidän tai heidän sukunsa elämässä ollut määräävä tekijä, tapahtuma tai prosessi, ja mitä se on merkinnyt? Minkä avainkokemuksen (tai -kokemukset) he ovat siirtäneet seuraaville sukupolville? Miten suomalainen mentaliteetti on kasaantunut? Seuraavassa tarkastelussa sukupolvet on nimetty näihin kysymyksiin löydettyjen vastausten kautta. Kunkin yhteiskunnallisen sukupolven eli ikäkohortin tarkastelun yhteydessä on esitetty suppea perhetarina. Tarina ei pyri olemaan ”tyypillinen” tai ”tavallinen”. Se

on vain yksi monista erilaisista vaihtoehdoista. Tässä ainutkertaisuudessaan se on kuitenkin ennen kaikkea todellinen.

Kymmenen sukupolven jatkumon voi esittää seuraavan lexis-kaavion kautta. Se on malli, joka havainnollistaa eri sukupolvikohorttien kohtaamaa yhteiskunnallista kontekstia. Paksulla poikkiviivalla on merkitty kunkin kohortin odotettavissa ollut elinikä, mikäli yhden vuoden ikäraja oli saavutettu. Katkoviivalla merkityt keskimääräarvot ovat arvioita. Niinpä esimerkiksi Suomen sodan 1808–09 aikana eli kolme eri sukupolvikohorttia. Mitä pidemmäksi elinaikaodote kasvoi, sitä suuremmaksi kasvoi samanaikaisten sukupolvien lukumäärä ja sitä isommaksi kasvoi myös suku.

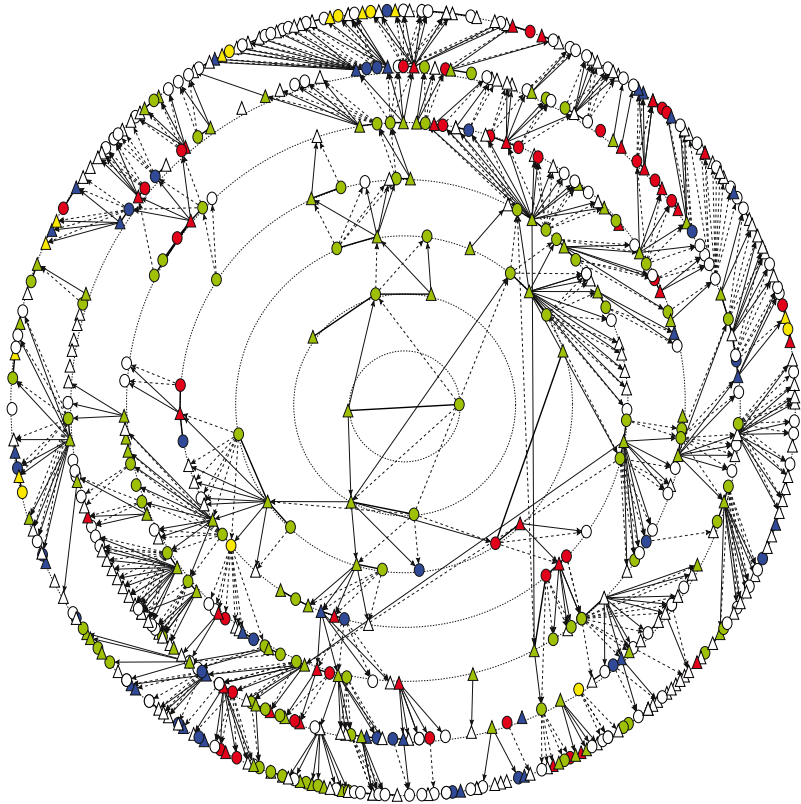
Yhteiskunnallisten sukupolvien lexis-kaavio.

Biologisten sukupolvien kuvio rakentuu eri tavalla. Todellisuudessa sukujen jälkipolvitaulut ovat rikkonaisia. Erityisesti tarkastelujakson alkupäässä vain osa henkilöistä selvisi naimaikään saakka ja pystyi kasvattamaan useampia lapsia täysi-ikäiseksi. Näin katsottuna sukutaulu näyttää suppilolta tai seuralta, jonka lävitse vain osa selviää aikuisuuteen asti. Jälkipolvitauluissa tulee näkyväksi myös suvun laskennallinen suuruus ja vahvuus. Mitä enemmän sukulaisia, sitä enemmän oli mahdollisia lähtökohtaisesti positiivisesti määrittäytyneitä sosiaalisia suhteita. Suvun ”voima” on merkittävä erityisesti

eliittisukujen osalta, mutta myös muut vähävaraisemmat suvut kykenivät hyödyntämään suvun sosiaalista pääomaa.

Biologisten sukujen tarkastelu mahdollistaa myös ammatillisen periytyvyyden, ”sosiaalisen geneettisen perimän” tarkastelun. Ammatilliseen jatkuvuuteen on vaikuttanut eniten yhteiskunnallisen kontekstin muutos. Agraariyhteisössä tapahtuneet suuret sisäiset muutokset (kuten isojako, torpparilaitos ja tilojen jakamisrajoitukset) ovat vaikuttaneet sosiaalisen liikkuvuuden mahdollisuuksiin. Yhteiskunnallinen kehitys (koulutus, terveydenhuolto, sosiaalivakuutusjärjestelmä) on mahdollistanut sosiaalisen kohoamisen. Tämän lisäksi ”sosiaalinen geneettinen perimä” viittaa myös suvun mahdollisuuksiin ja keinoihin turvata jälkikasvun yhteiskunnallinen tai ammatillinen asema.

Biologisten sukupolvien kuvio (osittainen).

Edellisessä kuviossa on nähtävissä erään pohjalaisen suvun seitsemän ensimmäisen sukupolven kartta 1700-luvun alusta 1900-luvun alkuun asti. Kehät (1–7) viittaavat sukupolven järjestykseen laskettuna ensimmäisestä avioparista. Kuvion avulla voidaan helposti havainnollistaa esimerkiksi sosiaalista tai alueellista liikkuvuutta. Kukin henkilö on merkitty kolmiona tai pallona. Kolmiot ovat miehiä ja pallot naisia. Värit symboloivat henkilön sosiaalista asemaa 40-vuoden iässä. Vihreä on talollinen, punainen torppari, sininen työläinen ja keltainen keski- tai yläluokkaan kuulunut henkilö. Valkea väri tarkoittaa sitä, että ammatillinen asema on toistaiseksi tuntematon.

ENSIMMÄINEN SUKUPOLVI, VUOSINA 1700–1730 SYNTYNEET ”KADON JA VIHAN LAPSET”

Tiedänpä vieläkin vanhan tarinan pojasta ja tytöstä, jotka läpi elämänsä kulkivat yhtä ainoaa päämäärää kohti. Kuinka moni meistä saattaa sanoa samaa itsestäänsä? Lähes kaksisataa vuotta sitten oli Suomessa suuri hätä. Sota raivosi ylt’ ympäri maata, kaupunkeja ja taloja paloi, viljavainioita tallattiin ja ihmisiä kuoli sadoin tuhansin miekkaan, nälkään, maanpakolaisuuteen ja hirvittäviin tauteihin. Silloin ei nähty eikä kuultu muuta kuin huokauksia ja kyyneleitä, valitusta, surua, tuskaa ja verta; ja ne joissa toivo kauemmin eli, eivät lopulta enää tienneet, mitä heillä oli toivottavaa. Sillä Jumalan vitsaus kulki yli maamme kurittaen sitä ankarasti; sen ajan muistot eivät koskaan unohdu.

Tämän suuren onnettomuuden aikana tapahtui myös, että monta perhettä hajosi, niin että muutamat vietiin vihollisten maahan, toiset pakenivat metsiin ja korpiin tai kaukaiseen Ruotsiin; vaimo ei enää tiennyt mitään miehestänsä, ei veli sisarestaan, eikä isä ja äiti tiennyt lapsistansa, olivatko he vielä elossa vai jo kuolleet. Sen tähden, kun rauha viimein tuli ja vielä elossa olevat palasivat kotiin, niin harvanpa ei tarvinnut ketään omaistansa kaivata ja itkeä.

Näin alkaa Zacharias Topeliuksen tunnettu *Koivu ja tähti* -satu vuonna 1865 (alkukielellä *Björken och Stjärnan*), joka julkaistiin ensimmäisen kerran kokoelmassa *Läsning för barn*. Sadun väitetään perustuneen Topeliuksen isän isoisän todellisiin kokemuksiin ensin Venäjälle vietyinä lapsena ja

myöhemmin karkurina takaisin Suomeen.

Tutkimuksen vanhin sukupolvi on vuosina 1700–1730 syntynyt, hieman yli tuhannen esivanhemman kohortti.⁴ He olivat syntyneet 70 eri seurakunnassa, kolme oli tullut Ruotsista. Eniten esivanhempien syntymäpaikkoja oli Tuusulassa (168), Pernajassa (106), Lappajärvellä (106), Sipoossa (64), Pietarsaaren maalaiskunnassa (60), Porvoossa (44), Lapualla (43) ja Kruunupyysässä (36). Siten esivanhemmat olivat kotoisin pääosin Pohjanmaan ja Uudenmaan historiallisten maakuntien alueilta, pois lukien Kainuu ja Lappi pohjoisessa, mutta mukaan lukien osia Varsinais-Suomesta, Kanta- ja Päijät-Hämeestä sekä Kymenlaaksosta etelässä. Jatkossa alueista käytetään nimityksiä Pohjanmaa ja Uusimaa. Ei liene aivan sattumaa, että juuri näiltä alueilta muutettiin myöhemmin runsain joukoin Helsinkiin (Waris 1932).

Esi-isät olivat usein talollisia, mutta eivät suinkaan kaikki. Varsinkin Pohjanmaalla esivanhemmat kuuluivat lähes poikkeuksetta talollisväestöön (noin 90 %). Torppareita oli viitisen prosenttia ja loput työväestöä, mäkitupalaisia ja itsellisiä. Mukana oli pari keskiluokkaan kuulunutta. Uudenmaan joukko oli heterogeenisempi eikä yhtä talollisvaltainen. Vajaat 60 prosenttia oli talollisia, vähän alle neljännes torppareita tai sotilaita⁵, noin 15 prosenttia mäkitupalaisia, muonatorppareita tai itsellisiä. Käsiyöläisiä oli muutamia. Uudellamaalla oli myös yksi ratsutilallisperhe.

Ensimmäinen sukupolvi eli keskimäärin 60-vuotiaaksi, mikä oli tuona aikana keski-ikään tai elinajan odotukseen verrattuna poikkeuksellisen korkea ikä. Tämä ero selittyy aineiston syntyvän kautta. Mukaan ovat valikoituneet ne henkilöt, jotka elivät vähintään hedelmällisyyssikään asti ja saivat lapsia. Jälkipolvi-aulukoiden myöhempien sukupolvien elinikä laski, koska mukaan tulivat kaikki syntyneet. Heistä moni kuoli lapsena ja vain harva selvisi täysi-ikäiseksi. Näistä syistä johtuen ensimmäinen sukupolvi eli varsin tavallista ja vakiintunutta elämää. Miehet solmivat avioliiton ensimmäisen kerran 24–26-vuotiaina ja naiset 22–23-vuotiaina. Jos molemmat vanhemmat elivät vähintään 45-vuotiaiksi, perheeseen syntyi noin kymmenen lasta. Lapsia syntyi tasaiseen tahtiin, mutta Pohjanmaalla heistä kuoli kolmannes ennen avioitumisikää ja eteläalueellakin joka neljäs. Kuoleman logiikka takasi sen, että tilallisten perimysjärjestelyissä ei syntynyt suuria ongelmia tai tyttärien naittamisessa lähitaloihin. Elämä rajoittui yhteen ja samaan kylään.

Erillään ja harvaan asuminen tarkoitti sitä, että esimerkiksi Tuusula

käsitti 1730-luvulla yhteensä 20 kylää, joissa kussakin oli vain muutamia taloja. Esimerkiksi koko Nahkelan kylässä asui ainoastaan kymmenen henkeä. Nurmijärven seurakunnassa 1690-luvun kuolonvuodet vähensivät väestöä ankarasti ja uuden vuosisadan alussa koko seurakunnassa asui 550 henkeä. Koko seurakunnassa oli vuonna 1719 viljelyksessä 60 tilaa. Vuonna 1749 Lapuan suuressa seurakunnassa asui 1296 henkilöä ja Ähtärissä 396. Kylät sijaitsivat kymmenien kilometrien päässä toisistaan ja liikkuminen oli hankalaa. Erillisyys korosti suvun merkitystä, koska lähinaapurit olivat tavallisesti sukua keskenään. Pohjanmaalla kylä kasvoikin erityisesti metsäseudulla niin, että talojen jälkeläisten uudistiloja perustettiin metsämaille. Ensimmäisen talon nimestä tuli myöhemmin koko kylän nimi. Etelässä asutus kasvoi enemmänkin torppia perustamalla (Virrankoski 2012, 130).

Ensimmäinen sukupolvi muistetaan. He olivat 1690-luvun suurista kuolovuosista⁶ selvinneiden lapsia, mutta itse isonvihan lapsia. Suurten valtojen rajalla Ruotsin itäinen maakunta joutui poikkeuksellisen raakojen väkivallantekojen uhriksi. Venäjän armeija miehitti alueen vajaan kahden vuosikymmenen ajaksi, ja varsinkin sen luoteiset seudut joutuivat julman miehityspolitiikan, jopa etnisen puhdistuksen kohteeksi. Väkeä pakeni joukoittain lahden ylitse länteen. Nuoria ja vanhoja, miehiä ja naisia surmattiin ja arviolta 10 000 lasta vietiin miehittäjävaltakuntaan orjiksi. Tästä ajanjaksosta on vaiettu ja välillä siitä on taas avoimesti kerrottu riippuen poliittisista suhdanteista. Useat sukupolvet oppivat lapsena tuntemaan ajanjakson isänmaanrakkautta tihkuvasta, mutta tarkoitushakuisesti esitetystä Koivu ja tähti -sadusta. Paitsi puolivirallisena historiana tarina säilyi myös suullisena kertomuksena ja periytyi sukupolvelta toiselle vahvistaen idän suuntaan kohdistunutta pelkoa, kaunaa ja vihaa.

Isonvihan aikaiset raakuudet eivät suoranaisesti koskettaneet tutkimusaineiston henkilöitä. Kukaan heistä ei joutunut väkivaltarikoksen kohteeksi. Helppoa ei kuitenkaan ollut. Armeijat kulkivat edestakaisin maan poikki ja vilja-anastukset, omaisuuden tuhoamiset, kulkutaudit ja yleinen nälkä koettelivat pahoin väestöä. (Jutikkala 1959, kartta 38; Vilkuna 2005).

Lapualla vuonna 1688 syntynyt Jakob on sukupolviaineiston ensimmäinen esimerkki. Hän selviytyi 1600-luvun viimeisen vuosikymmenen kuoleman kujanjuoksusta, jolloin seurakunnan kuolleisuus kymmenkertaistui ”normaalivuosiin” verrattuna. Jakob avioitui talontyttären kanssa ja asettui viljelemään vaimonsa kotitaloa. Aviopari sai kolmetoista lasta, noin kahden vuoden välein. Lapsista kuusi kuoli pienenä. Jakob itse eli 81-vuotiaaksi

ja kuoli vain muutamaa kuukautta ennen vaimoaan Susannaa. Tilaa jatkanut Johan eli hänkin vanhaksi. Hän kuoli vasta seuraavalla vuosisadalla 86-vuotiaana leskenä. Vaikka monelta pitkä elämä jäi kokematta, elämän riskit ja karikot välttänyt saattoi elää vanhaksi. Pelkkä nälkäkriisistä selviytyminen ei tutkimusten mukaan merkitse poikkeuksellisen pitkää elämää tai edellytä erityislaatuista geenejä (Saxton ym. 2012).

TOINEN SUKUPOLVI, VUOSINA 1731–1760 SYNTYNYT RAATAJIEN SUKUPOLVI

Saarijärven salomailla asui / tilallansa hallaisella Paavo, / perkas, hoiti ahkerasti maataan, / mutta Jumalalta kasvun toivoi. // Vaimoineen ja lapsineen hän siinä / niukkaa leipäänsä söi hiess' otsan, / ojat kaivoi, kynti, touon kylvi. // Tuli kevät, nietos suli mailta, / myötänsä vei puolet orahista, / tuli kesä, raekuuro kulki, / kaatoi maahan puolet tähkäpäistä; / tuli syksy, kaikki ryösti halla. // Tukkaa riistään Paavon vaimo lausui: / Paavo parka, kovan onnen lapsi, / sauvaan tartu, Herra meidät hylkäs; / miero raskas, raskahampi nälkä. / Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui: // Koettelee, vaan ei hylkää Herra. / Pane leipään puolet petäjäistä, / kaksin verroin minä ojaa kaivan, / mutta Jumalalta kasvun toivon.

Saarijärven Paavo on iskostunut suomalaisten mieliin taipumattomana raivaajana, Jumalaan ja maahan luottavana raatajana. Hän ei anna hallan lannistaa, vaan oja kaivaen kuivattaa lisää maata ja kylvää kerta toisensa jälkeen. Tämä Johan Ludvig Runebergin runo ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1830 kokoelmassa *Dikter*.

Paavon mukaan toinen sukupolvi saa nimen raivaajasukupolvi. Sen syntymävuodet olivat 1730–1760. Nimitys johtuu siitä, että juuri tuon sukupolven aikana viljelysmaata raivattiin ahkerasti. Lisää peltoa todella tarvittiin, koska Suomen väestönkasvu oli 1700-luvulla eurooppalaisessa vertailussa ennätyskellisen nopeata (Solantie 2012, 147–151; Pitkänen 1994, 40–45). Ainakin tutkimusalueilla Uudenmaan ja Vaasan lääneissä peltoala kasvoi 1700-luvulta 1800-luvulle väestönkasvua nopeammin tai vähintään samassa tahdissa. Jälkeläiset kyettiin ”sijoittamaan” maataloustuotantoon, uudistiloille tai torppiin (Soininen 1974, 135–138). Peltoa syntyi, mutta viljelytavat säilyivät vielä pitkään perinteisinä. Suurempi peltoala

vaati enemmän karjanlantaa, ja rehuntuotantoa piti lisätä. Yksi keino oli lisätä niittyalaa järvenlaskun avulla (Virrankoski 2012, 128). Syntyi kierre, jossa peltoalan raivaaminen edellytti lisää niittyjä ja ravinnontuotannon kasvun mahdollistama väestönkasvu lisää peltoa.

Heikki Ylikankaan (2007) mukaan tuon aikakauden maataloustuotannossa tehtiin kauaskantoisia reformeja, joista ensimmäisiä olivat tilojen halkomisrajoitusten poistaminen sekä perintö- ja kruununtilojen torpanperustamisoikeuksien säätäminen. Molemmat uudistukset lisäsivät viljelyskäytössä olevan maan määrää ja niiden perimmäinen tavoite oli yksinkertainen. Valtiovalta halusi lisätä maaseudun työvoiman määrää ja tässä tavoitteessa se onnistui hyvin. (mt., 103–106.)

Raivaajien sukupolveen kuuluneet ihmiset asettuivat asumaan lähelle kotitalojaan tai torppiaan. Yhteisön laajeneminen oli mahdollista, koska raivattavaa maata oli käytettävissä. Esimerkiksi Lappajärven Savonkylässä otettiin käyttöön Tarvosen talonnimen lisäksi Stortarvonen (Keskitalo)

Rakennukset sitovat sukupolvia yhteen. Vanha hirsinen ulkorakennus on palvellut sukua vanhimmista lastenlapsiin. Nyt se on saanut vierelleen lisäsiiven. Pärekatto on vaihtunut tervattuun huopakatteeseen. Lahoimmat alahirret tulisi pian jo kengittää, vaihtaa uusiin. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

ja Lilltarvonen (Sliip ja Alatalo). Söyriing-tyyppisiä taloja oli yksitoista. Tuusulassa Ruskelan kylässä oli käytössä kolme Borgmania ja Nahkelassa kolme Marttilaa. Jälkikasvu ja suku rakentuivat kantatilan ympärille. Pois ei juuri lähdetty. Vain suvun nuoret naiset naitettiin lähikyliin ja joku nuorimies saattoi tulla tuli kotivävyksi. Paikallisuus oli edelleen hyvin vahvaa. Tästä ikäkohortista vain noin 12 prosenttia kuoli eri seurakunnassa kuin missä oli syntynyt, eri maakuntaan asti päätyi ani harva.

Johan syntyi Pedersöressä vuonna 1733. Talollisen vanhin aikuiseksi selviynyt poika meni naimisiin naapuritalon Annan kanssa vuonna 1755. Pariskunnalle syntyi kaikkiaan yksitoista lasta, joista viisi kuoli vauvana tai lapsena. Eloönjääneet pojat avioituvat. Vanhin poika jäi taloon ja muut alkoivat viljellä maata kotitalon ympärillä. Johan oli yhteisönsä tärkeimpiä henkilöitä ja toimi herastuomarina vuosikymmenten ajan. Johan kuoli vuonna 1805 ja Anna 1808.

Raivaajasukupolven tunnusmerkkejä ovat alun lainauksen suo, kuokka ja raataminen. Kasvava väestö tarvitsi lisää maata ja sitä ei saanut muuta kuin tekemällä. Elettiin kaskeamisen kulta-aikaa, jolloin noki ja hiki peitti kasvot. Tästä raivaaja-raatajasta, oman tuvan tekijästä tuli suomalaisuuden esikuva, onnellisuuden määre ja mitta. Elämä oli loputonta taistelua luontoa vastaan, sen armoille antautumista. Raatamisen ja raivaamisen arvostus, sisu, ja kova fyysinen työ ovat syvällä suomalaisten mielessä. Ne ovat mentaliteetin osatekijöitä, joista vasta viimeaikojen sukupolvet ovat vapautuneet (ks. myös Salasuo & Ojajarvi tässä teoksessa).

KOLMAS SUKUPOLVI, VUOSINA 1761–1790 SYNTYNYT ISONJAON SUKUPOLVI

Runo Saarijärven Paavosta jatkuu näin:

Silloin Paavo polvistuen lausui: / Koettelee, vaan ei hylkää Herra. / Paavon vaimo polvistuen lausui: / Koettelee, vaan ei hylkää Herra. / Mutta miehellensä virkkoi vaimo: / Paavo, Paavo, riemull' ota sirppi, / nytpä meillä alkaa ilon päivät, / syrjähän nyt petäjäinen silkko, / rukihisen nyt mä leivän leivon! // Vaimon käteen tarttuin Paavo lausui: / Vaimo, vaimo, sit' ei kuri kaada, / joka toista hädässä ei hylkää. / Pane leipään puolet petäjäistä, / veihän naapurimme touon halla.

Kaikkien koettelemusten jälkeen onni kääntyy paremmaksi. Saadaan pitkästä ajasta hyvä sato. Mutta naapurin sato-onni ei ollut ollut yhtä hyvä ja Paavo epäitsekkäästi luovuttaa puolet omastaan läheiselleen. Naapurirakkaus kukoistaa.

Kolmas sukupolvi on nimetty isonjaon sukupolveksi. 1760-luvulla alkaneessa ja 1800-luvulla kiihtyneessä loppumattomalta näyttäneessä prosessissa suomalainen vanha kyläyhteisömuoto hajotettiin, talot sijoitettiin erilleen, pellot yhtenäistettiin ja entiset yhteiskäyttömaat jaettiin valtion ja talollisten kesken (Soininen 1974, 309–322). Kyläyhteisö ei todennäköisesti ollut mikään onnena eikä yhteisviljely merkinnyt vain yhteisöllisyyttä, mutta varmaa on, että tällä pitkään jatkuneella jakamisprosessilla vietiin maattomilta mahdollisuus omaan itsenäiseen toimeentuloon ja tehtiin heidät taloista riippuvaisiksi (Ylikangas 2007, 106–155). Yhteiskunnalliset jaot syntyivät ja alkoivat revetä viimeistään silloin.

Tutkimusaineiston perusteella kolmannen sukupolven aikana aleneva säätykierto alkoi kiihtyä. Sukupolven talollisten lapsista Uudenmaan läänissä kolmannes ja Pohjanmaalla vajaa neljännes päätyi vanhempiinsa verrattuna huonompaan ammatilliseen ja sosiaaliseen asemaan. Sosiaalinen lasku alkoi yleistyä. Myös toinen, sukupolven sisäinen laskeva säätykierre yleistyi. Sen näkyvin muoto oli talon tai torpan menettäminen taloudellisista, terveydellisistä tai muista syistä. Samansuuntainen kehityslinja jatkui seuraavan sadan vuoden ajan, joskin ohut virta vei avioliittojen avustuksella myös vastakkaiseen suuntaan, ylöspäin. Yhteiskunta alkoi sosiaalisesti väreillä.

Vaikka isojako ei vielä vaikuttanutkaan tutkimusalueiden ihmisiin täysimittaisesti, yhteiskunnalliset jaot alkoivat kärjistyä. Tutkimusalueilla syntyy maatyöläisten luokka. Se kasvoi entisten talollisten tai torpparien lapsista, joskus talollisistakin. Heidän elinolosuhteensa olivat huonommat kuin muiden. Arvo M. Soinisen mukaan vielä 1700-luvulla talonpoikaisväestön ja toisaalta osatilanviljelijöiden ja tilattoman väestön välillä ei elintason suhteen ollut kovin suurta eroa, mutta 1800-luku toi tässä suhteessa muutoksen. Elintasoerot alkoivat kasvaa, ja varsinkin maaseudun tilattoman väestön toimeentulo-ongelmat kärjistyivät koko 1800-luvun ajan (Soininen 1974, 365–374). Talolliset alkoivat sosiaalisena ryhmänä erottautua entistä selkeämmin heitä sosiaalisesti alempana olleista ryhmistä (Alapuro 1985, 47). Sosiaalisten erojen kasvu ja aleneva säätykierto yhdessä loivat köyhtymisen mekanismin.

Erik syntyi Hämeen Hartolassa isänsä toisen avioliiton ensimmäisenä poikana. Hän solmi avioliiton vuonna 1797 pari vuotta itseään vanhemman torppariperheestä tulleen tytön kanssa. Seitsemän ensimmäistä yhteistä vuotta asuttiin miehen kotitorpassa, mutta sitten se oli pakko myydä ja muuttaa Luhankaan. Uutta torppaa kyettiin viljelemään jonkin aikaa, mutta sitten sekin oli pakko myydä. Elämä jatkui kestinä tai loisena. Seitsemästä lapsesta kuusi selvisi elossa lapsuuden taudeista. Kaikki lapset päätyivät itsellisen asemaan ja osan kohdalla oli kirkonkirjoissa myöhemmin merkintä köyhäinavun varassa elämisestä. Myös molemmat vanhemmat joutuivat köyhäinavun armoille. Mies kuoli 1849 ja vaimo Sophia jo vuonna 1836. Erikin ja Sophian kohtalot ovat selvä esimerkki elämänkulun aikana tapahtuneesta köyhtymisestä ja sen heijastumista seuraavan sukupolven koko elämään.

Istuminen paikallaan valokuvausta varten on jännittävä hetki. Kourat puristavat reisiä, hiki kohoaa otsalle ja suu väntyy väkinäiseen hymyyn. Vanha sukupolvi on ikuistettu. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

NELJÄS SUKUPOLVI, VUOSINA 1791–1820 SYNTYNEET SODAN LAPSET

Mä köyhä olen orpo nyt, syön leipää vierahan, / Mult' isän kuolo kodon vei ja
suojan, suosijan. / Mut vaikertaa en huoli vaan, / Saa aika varren varttumaan, /
Ma poika kelpo sotilaan / ∴ En sorru hukkahän. ∴;

Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoissa julkaisema runo sotilaspojasta on sukupolvia kuvaavista runoista seuraava. Siinä isänsä Suomen sodassa menettänyt poika kaihoaa myös itse sotilaan ammattiin. Siihen hänelle ei kuitenkaan mahdollisuutta suotu, koska Krimin sodan tai Balkanin vuorten taistelujen aikaan hän oli jo liian vanha. Koko vuosisata oli ”Pax Russican” valtakautta, vaikka alku olikin verinen.

Tutkimuksen neljäs sukupolvi muodostuu Suomen sodan lapsista. Jälleen maa jäi isompien jalkoihin ja sota vyöryi ylitse. Ei vain sota vaan myös nälkä ja taudit rankaisivat kansaa. Pilkkukuume, punatauti ja suoranainen nälkä nostivat kuolleisuuden koko maassa kolminkertaiseksi (Pitkänen 1994, kuvio 2.3), ja ne paikkakunnat joissa käytiin taisteluja, kärsivät paljon enemmän (Lappalainen, Wolke & Pylkkänen 2008). Taistelussa kaatuneiden sotilaiden määrä jäi yllättävän vähäiseksi, mutta siviiliväestö kärsi (Villstrand 2012, 282). Tutkimuspaikkakunnista esimerkiksi Lapua menetti paljon väestöään.

Kulkutaudeista tuli koko 1800-lukua riivannut vitsaus, joka näyttäisi jopa lyhentäneen ihmisten keskimääräistä elinikää. Tutkimusaineistoon päätyneiden henkilöiden keskimääräinen odotettavissa ollut elinikä alkoi alentua 1770-luvulla ja kääntyi nousuun vasta sata vuotta myöhemmin, suurten nälkävuosien jälkeen. Elinaikaodote lyheni noin 15 vuotta. Vuonna 1847 syntyneet elivät keskimäärin vain 23 vuotta. Jollain tavoin odottamatomasta, ennenaikaisesta kuolemasta tuli tämän ja seuraavan sukupolven synkkä kohtalo. Se merkitsi sitä, että elämästä tuli onnenkauppaa. Jos tauti ei vienyt kehdosta hautaan heti, se oli kuitenkin suurella todennäköisyydellä lapsen kohtalo. Iso riski se oli vielä nuorena ja nuorena aikuisenakin. Oli tavallista, että vasta viides lapsi jäi henkiin, lapsi menetti toisen tai molemmat vanhemmistaan, puoliset menettivät toisensa ja jopa kokonaiset sukulinjat hävisivät.

Elämän epävarmuus korostui tällä sukupolvella. Vuoden 1808–1809

sodan aikana katosi tai kuoli suuri joukko ihmisiä. Heitä ei tavoiteta myöskään sen takia, että heitä koskevat asiapaperit ovat hävinneet. Tämän sukupolven suuri kuolleisuus synnytti niin sanotun ketjuavioliiton käsitteen. Kaikista avioitumisista runsas neljännes oli sellaisia, joissa joko sulhanen, morsian tai molemmat olivat jo aiemmin olleet naimisissa. Esimerkiksi talollisen pojan ja toisen talollisen tyttären avioliittoon syntyi lapsia, jotka kuitenkin jäivät puoli-orvoiksi toisen vanhemmista (usein äidin) kuoltua nuorena (usein lapsivuoteeseen). Leskimies asui ja viljeli kotitaloaan ja avioitui nopeasti uudestaan (kuuden kuukauden määräajan kuluttua umpeen) ja uusi pariskunta sai jälleen useita lapsia. Tämän jälkeen perheen isä kuitenkin kuoli ja leski joutui perimissäntöjen mukaisesti muuttamaan pois kotoaan. Hän avioitui pian uudestaan ja jälleen syntyi uusia lapsia. Tässä prosessissa lesken ja lasten asema ja huolto tulivat ongelmaksi. Uudelleen avioituminen lisäsi sosiaalisen mobilisaation mahdollisuutta. Usein leski oli huomattavasti uutta puolisoaan vanhempi ja hänen sosiaalinen asemansa korkeampi.

Tämän sukupolven ensimmäiset rohkeat muuttivat kokonaan elämänsuuntaansa, jättivät kotiseudun taakseen ja muuttivat kaupunkiin. Nouseva teollisuus ja kauppa rohkaisivat varsinkin perheiden nuorimpia lapsia lähtemään. He eivät voineet odottaa saavansa kotoaan taloudellisia resursseja. Uudellamaalla nämä varhaiset muuttajat suunnistivat Helsinkiin ja Porvooseen, Pohjanmaalta siirryttiin Vaasaan, Kokkolaan ja Pietarsaareen. Talollisten ja torpparien lapsista tuli kaupunkien työläisiä ja käsityöläisiä, joistakin yrittäjiä.

Carl Fredrik syntyi vuonna 1818 tuusulalaisen talollisen toiseksi vanhimpänä poikana. Hänen isoveljensä ei jäänyt hoitamaan tilaa vaan avioituttuaan muutti Helsinkiin. Carl Fredrik ei myöskään saanut tilaa hoitaakseen, vaan hänestä tuli muonatorppari. ”Moonamiehet” kiertelivät talosta toiseen ja saivat työtä vastaan asunnon. Puoliso löytyi Mäntsälän Ohkolasta. Torpparin tytär Erika oli ollut Tuusulassa piikana, ja avioliitto solmittiin vuonna 1843. Perheen kuusi lasta toimivat muonatorppareina Tuusulassa, mutta toiseksi vanhin poika muutti Helsingin pitäjään. Perheen isä Carl Fredrik kuoli nälkätalvena 1867–68 keuhkotautiin. Leski avioitui tuusulalaisen leskimiehen kanssa, joka oli ammatiltaan suutari. Perheeseen syntyi vielä yksi lapsi, joka kuoli kuitenkin pienenä. Erika jäi leskeksi ja joutui turvautumaan köyhäinapuun viimeisinä vuosinaan. Hän kuoli vuonna 1906 ”vanhuuteen”.

VIIDES SUKUPOLVI, VUOSINA 1821–1850 SYNTYNYT TORPPARISUKUPOLVI

”Kuu on torpparin aurinko”

Vanha suomalainen sananlasku viittaa torppareiden raskaisiin päivätöihin, ja työvelvollisuuksiin isäntätalossa. Omien töiden tekemiseen jäivät vain yöt. Torpparikysymys nousi yhdeksi 1800-luvun suurimmista ongelmista, ja siksi sukupolven voikin nimetä torpparisukupolveksi. Koko 1800-luku oli monille suhteellisen köyhtymisen ja sosiaalisen laskun aikakautta. Talollisten lapsista tuli monesti torppareita ja torppareiden lapsista usein itsellisiä, mäkitupalaisia tai loisia. Torpparius ei aina välttämättä merkinnyt huonoa taloudellista asemaa, oli vauraitakin vuokratiloja, mutta riippuvaisuutta se korosti. Torppari ei voinut itse hallita asemaansa eikä taata tulevaisuuttaan, vaikka usein isännän ja torpparin välillä vallitsikin sukulaisuussuhde. Itsenäinen asema oli ennen kaikkea taloudellista riippumattomuutta, torppari oli sekä viljelijä että talon työmies. Torpan vuokraehdoista ja vuokran suuruudesta muodostui kytevä ja vähitellen kärjistyvä ristiriita, ja torppaan aiemmin kuuluneista luontaiseduista (mm. polttopuun vapaa ottaminen talon metsästä) tuli yhä suurempi konfliktin lähde. (Soininen 1974, 36–40; Häkkinen 1989.)

Huolimatta taloudellisesta edistyksestä ja oikeudellisista uudistuksista 1800-luvun puoliväli oli erityisen vaarallista aikaa lapsille. Imeväis- ja lapsikuolleisuus kohosivat tänä aikana tavattoman suureksi. Lähes puolet syntyneistä kuoli alle kuuden vuoden iässä. Korkea kuolleisuus hidasti väestökasvua, pienensi perheiden kokoa ja vaikutti perhedynamiikkaan.

Epäilemättä 1800-luvun toistuvilla nälkä- ja tautikriiseillä oli oma vaikutuksensa korkeaan kuolleisuuteen. Vuosina 1808–09 ja 1867–68 kuolleita oli enemmän kuin syntyneitä. Lähellä samaa tilannetta oltiin vuosina 1833 ja 1866 (Pitkänen 1994, 42–43). ”Sadan huonon vuoden” kuoleman viikatetta eivät selitä pelkästään nälkä ja siihen kytkeytyneet kulkutaudit, eivätkä imeväiskuolleisuuden korkeat luvut, vaan erityiset lastentaudit vyöryivät maan yli säännöllisin väliajoin tappaen erityisesti alle kymmenenvuotiaita lapsia. Niitä olivat esimerkiksi hinkuyskä-, kurkkumätä-, isorokko-, tuhkarokko- ja tulirokkoepidemiat.

Tutkimusaineiston perusteella myös kuoleman sosiaalinen eriarvoisuus kasvoi. Työväestöön kuuluneiden vanhempien lasten elinaikaodote oli peräti kolmanneksen lyhyempi ylempiin sosiaaliryhmiin verrattuna. Talonpoikaiston ja torppareiden lapset olivat näiden kahden elinaikaodotteen välissä. Elinaikaodotteiden erot olivat selkeä sosiaalisen eriarvoisuuden mittari. Vähitellen kasaantuneet ongelmat ennakoivat vuosisadan lopun uhkaavaa väestökatastrofia, suuria nälkävuosia.

Jos aikaisempienkaan sukupolvien kohdalla ei voitu puhua ennalta määrittäistä varmoista elämäntulon malleista, viidennen sukupolven kohdalla variaatioiden määrä vain kasvoi. Sosiaalisen ja taloudellisen eriarvoistumisen aikakausi näyttäytyi sukutarinoiden eriytymisenä. Sekä hyvässä että pahassa perheen ja suvun voima tuli näkyviin joko voimavarana tai painolastina, prestiisinä tai stigmana. Positiivisen kehityksen tärkein muoto näyttää olleen jatkuvuus. Taloudellinen menestys, taitavat avioliitto- ja kummistrategiat sekä menestyksellinen ammatinharjoitus loivat jatkuvuutta. Rungas sosiaalinen pääoma on omiaan selittämään jatkuvuutta, jopa asemien paranemista. Negatiivisten prosessien (taloudelliset vastoinkäymiset, konkurssit tai pakkohuutokaupat, terveysongelmat), yksittäisten kielteisten tapausten (kuolemantapaus, rikos, onnettomuus) tai sattumusten (konfliktit) takia kokonaisen sukulinjan elämänmeno kääntyi huonoon suuntaan. Sosiaalisen aseman menetys oli nähtävissä ”huonoina” avioliittokauppoina, naimattomuuden lisääntymisenä, kummisuhteiden ”heikentymisenä”, aviottomina lapsina ja oikeudellisina ongelmina. Negatiivisen sosiaalisen pääoman vaikutus ulottui laajalle ja pitkälle.

Henrik Marianpoika syntyi Hartolassa jääkärintyttären aviottomana poikana vuonna 1821. Hän työskenteli elämänsä aikana saman seurakunnan alueella muonatorpparina ja myöhemmin myös hetken rautateiden palveluksessa. Avioliitto solmittiin 1850-luvun alussa. Puoliso Eva Kaisa oli torpparin tytär samasta seurakunnasta ja miestään neljä vuotta nuorempi. Perheeseen ehti syntyä viisi lasta ennen vanhempien kuolemaa. Molemmat menehtyivät nälkävuonna 1868 ”tyfukseen” (pilkkukuume tai lavantauti). Perheen viidestä lapsesta yksi kuoli nuorena ja kaksi poikaa työskenteli mäkitupalaisena kotiseurakunnassa. Kaksi tyttäätä jäivät molemmat isättöminä ja äidittöminä suojaa vaille ja vanhempi sai kuusi aviotonta lasta ja nuorempi yhden. Edellinen avioitui erään suutarilesken kanssa ja jälkimmäinen jäi naimattomaksi.

Nuoret naiset ompelemissa. Käsitöiden tekeminen yhdessä on vuosisatoja vanha perinne. Hetki on juhlallinen. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

Aviottomat lapset olivat agraariyhteisössä yleinen ilmiö (Saarimäki 2010). Aviottoman lapsen synnyttäminen, aviottoman lapsen siittäminen ja asema aviottomana lapsena heikensivät yksilön asemaa yhteisössä. Tutkimusaineiston perusteella naisen avioituminen vaikeutui (osa jäi naimattomaksi), siirtyi myöhäisemmäksi, aviokumppani oli selvästi vanhempi ja usein leskimiehen asemassa, ja muutoin ”odotettavissa ollut” yhteiskunnallinen asema jäi saavuttamatta. Pienen otoksen perusteella myös aviottoman lapsen isän asema avioliittomarkkinoilla heikkeni. Koska aviottomien lasten saaminen näytti joskus kasaantuvan samoihin sukuhaaroihin ja olleen jopa sukupolvelta toiselle siirtyvää, kyse voi olla suvun (ja perheen) kyvystä ja voimasta suojella naisiaan. Aviottoman lapsen saaminen ei kuitenkaan missään muodossa merkinnyt sulkemista yhteisön ulkopuolelle.

KUODES SUKUPOLVI, VUOSINA 1851–1880 SYNTYNEET NÄLKÄVUOSIEN LAPSET

Unohtumaton on ollut koko elämäni ajan tuo onneton hallayö joka oli keski-kesän öitä jolloin viljapelot [...] eivät olleet vielä ehtineet ensinkään kypsyä. Kun Ahvonlahden talon väki, jossa minä olin paimenpoikasena, olivat koko yön levottomia eivätkä nukkuneet ollenkaan ja samoin minäkin heidän kanssaan kun harmaa hallan koura tulva tuli jossa ihmeteltiin ja voiteltiin jotta mitä on tästä tulossa. [...] Kun näin tukalassa asemassa ja olkileivän turvissa elettiin [...] päättivät vihdoin vanhempani joulun edellä lähteä nälkäkuolemaa pakoon rajan toiselle puolelle Aunuksen kuvernementtiin, jonne samoihin aikoihin läksi paljon kansaa Kuhmoniementä, Pielisjärveltä, Nurmeksesta ja Sotkamosta perhelaumoja ja yksinäisiä leipämaata kohti nälkäkuolemaa pakoon, Mutta sangen monta ihmistä nukkui ikuiseen uneen ennen kun ehtivät päästä selkiän leivän luokse jättäen talonsa ja kotinsa oman onnensa nojaan koskaan enää takasin palaamatta. (Mies, s. 1856, SHS).

Näin muisteli kuhmoniemeläinen mies nälkävuosien tapahtumia tasan 50 vuotta myöhemmin, kun vuoden 1918 keväällä nälkä jälleen uhkasi. Perhe oli kaikkien koettelemusten jälkeen onnistunut palaamaan kotitaloonsa vuosia myöhemmin. Elämä jatkui, mutta harva kohtasi samanlaisen katastrofin kaksi kertaa elämänsä aikana.

Nälkävuoden lapset, ne jotka syntyivät 1800-luvun jälkipuoliskolla, ovat erityinen puutteen ja kurjuuden sukupolvi. Sitä koettelivat toistuvat katovuodet ja erityisesti 1860-luvun suuret nälkävuodet, Euroopan viimeinen rauhanaikainen nälkäkatastrofi, jolloin lähes kahdeksan prosenttia väestöstä kuoli nälkään ja tauteihin. Tämä jakso loi suomalaisen mentaliteettiin pysyvän jäljen, antoi nälälle erityisen merkityksen. Se on tallentunut syvälle paikallisiin nälkävuositarinoihin. Vuodet ovat olleet monen sukukertomuksen alku- tai taitekohta, hetki, josta kaikki on alkanut tai joka muutti kaiken (Häkkinen ym. 1991). Tämä ilmenee siinä kunnioittavassa tavassa, jolla leipää käsitellään suomalaisessa kulttuurissa. Leivällä, pettuleivällä, ja toisaalta nälällä ja nälkäkuolemalla on siinä syvään juurtunut oma paikkansa. Nälkä on äärimmäinen negatiivinen kuva, joka liitetään aina kriiseihin. Nälkävuosina syntyi pelko siitä, että asiat voivat äkkiäkin kääntyä huonoon suuntaan. Sitä vastaan on varauduttava ja varastoitava, oltava säästäväinen ja tiukka. Nälkävuosien kulttuurinen

muisto myös määrittää elämää, jonka pääsisältönä on ruoan hankkiminen. Köyhässä maassa varastoja ei kertynyt ja siksi köyhän väen alituinen olemassaolotaistelu oli käytännössä leivän hankkimista tai järjestämistä.

Nälkävuosia on pidetty eräänlaisena historiallisen kehityksen taitekohtana. Sen vaikutuksia on edelleen kokonaisuudessaan vaikea arvioida, mutta yhteiskunnallisten arvojen ja yksilöllisten kokemusten tasolla se merkitsi paljon. Vanhaan ei enää ollut paluuta, ja käsitys siitä, että valtio oli velvollinen huolehtimaan kansalaisistaan, sai enemmän jalansijaa. Paikallisesti kriisi rikkoi moraaliseksi talousopiksi kutsuttua, isäntävaltaiseen huolenpitoon perustuvaa vuorovaikutteista järjestelmää. Paikallinen elämä politisoitui ja yksilöllinen elämä aktivoitui, sosiaaliset erot syvenivät ja katkeruus sekä kauna kasvoivat. Yhteiskunnalliset jaot kärkevoityivät. Yksittäisten perheiden kannalta kriisi oli kohtalokas: kokonaiset perheet hävisivät.

Historiallisen paradoksaalista on, että nälkävuodet seuraavat lähes välittömästi sitä laajaa yhteiskunnallista reformiohjelmää, jonka tsaari Aleksanteri II laittoi toimeen epäonnistuneen Krimin sodan jälkeen pyrkiessään modernisoimaan, eurooppalaistamaan ja kapitalisoimaan venäläisen yhteiskunnan (Ylikangas 2010, 148–56). Nälkäkatastrofin välittömät syyt liittyivät epäsuotuisiin sääolosuhteisiin, tyhjentyneisiin viljavarastoihin, samanaikaiseen talouslamaan, kulkutautien leviämiseen ja heikkoon tiedonkulkuun. Oma osansa oli haluttomuus riskeerata oman uuden valuutan, markan ulkoista arvoa. Kriisiytyneen ja heikon maataloustuotannon resurssit olivat lopussa, ja kun viljaa ei hankittu ajoissa, tuhon ainekset olivat tarjolla. Kuinka paljon käynnissä olleet, keskeneräiset reformit (kunnallishallinnon uudistus, köyhäinhuoltoreformi, rahauudistus jne.) kytkeytyivät tilanteeseen sotkien resurssijakoja ja toimintajärjestyksiä, sekä tehden vastuut epäselviksi. (Häkkinen 1994; Häkkinen 2012a.)

Miten katastrofi otettiin vastaan ja miten siihen reagoitiin? Aikalaisvaikuttajan, valtiopäivämies Agathon Meurmanin mukaan kansa alistui kohtaloonsa nöyrästi. Vallan miekkaa vastaan ei noustu (Meurman 1892). Paikallinen muistitieto kertoo erilaisista tavoista käsittää nälkä Jumalan rangaistuksena, ihmisen laiskuuden ja tuhlaavaisuuden syntien seurauksena. Se oli näkökanta, jonka myös valtiovalta mieluusti omaksui. Muistitieto sisältää myös kertomuksia vastarinnasta, levottomuuksista ja kiistämisestä. On mahdollista, että kato rikkoi myös joitakin vanhoja mentaalisia ajattelutapoja, ehkäpä loi edellytyksiä samalla sekä herätysliikkeille

että sekularisoitumiselle (Häkkinen ym. 1991).

Johanna Juhanintytär syntyi vuonna 1860 nälkävuosien pahasti riepotelemaan Karstulaan. Karstulan kuolleisuusaste oli nälkävuosina yksi maan korkeimmista (Turpeinen 1986). Johanna oli talollisensä kolmannesta avioliitosta syntynyt lapsi. Isän avioliittojen kokonaismäärä (neljä) liittyi ajan suureen kuolleisuuteen. Johanna avioitui torpparin pojan Johanin kanssa vuonna 1882. Pariskunnan seitsemästä yhdessä saamasta lapsesta kaksi muutti Amerikkaan siirtolaisina. Loput jäivät asumaan samalle paikkakunnalle. Miehen kuoltua Johanna jäi leskeksi vuonna 1904. Hän sai leskenä ollessaan aviottoman lapsen. Hän kuoli lamavuonna 1932.

SEITSEMÄS SUKUPOLVI, VUOSINA 1881–1910 SYNTYNYT MUUTTAJIEN SUKUPOLVI

Minä en tiedä justiin vuatta 1895, eli tuolt 1897, niillä paikkeilla se [kertojan isän isä] tuli mut ei tänne, tuli Amerikkoihin Michiganiin, toisella puolel järvee, aaa, Iron, Iron Wood Michigan... rautakaivos oli siellä maan alla... Ja sieltä kaks veljestä, Rajala oli niiden nimi... ja tämä oli Johan, elikkä John täällä sanotaan, minun isoisä... jaa'a... ne oli kaks veljestä ja minä en muista mikä se toisen veljen nimi oli... tieto tuli justiin siihe aikaan kun toinen veli sano että eikö läheta takasi kotia, nii, tieto tuli länneltä että Kaliforniassa on löyetty kultaa että ne ei sitte oo enää rautakai... mennää sen kullan perässä niinku moni muukin suomalaisine ja emigranttia ja hyökkäs sinne, mutta tämä toinen veli, niin palaantu takasi Suomeen, meni ja jäi sille reissulle, mutta Jussi eli Johan meni sitte sen kullan perää niin Kaliforniaan muka mutta Washingtoniin oli se olisi el ol vai Washingtonin valtioon sen kumminki pääty eikä Kaliforniaan siellä oli aika paljo suomalaisia. Mutta sitte oli tullu sillä aikaa ku se matkusti sinne lännelle tietoa ettei Kaliforniaan kannata mennä nyt, pitää mennä Klondikeen siellä on nyt löyetty vielä parempi... (Mies, s. 1930 Port Arthurissa, Kanadassa).

Kolmannen polven kanadansuomalaisen kertomus isoisästään, Parkanossa syntyneestä Jussista ja tämän matkasta Uuteen Maailmaan käy hyvin sukupolviesimerkistä. Jussin syntymäseurakunta oli yksi surkeimmista nälkävuoden runtelemista pitäjistä. Parkanossa kuoli miltei joka neljäs asukas nälkävuonna 1868. Matka merten taa ei ollut yllättävää eikä tuomittavaa. Edellisen sukupolven nälkäpakolaisuus oli nyt rohkeaa ja päämäärätietoista

siirtolaisuutta, sinnikästä uuden elämän etsimistä. On muistettava, että vielä tuolloin alueellinen liikkuvuus oli vähäistä. Enemmistö ei muuttanut, ja heidän kannaltaan muutokset saattoivat jäädä melkein näkymättömiksi.

Jos paikallisuus oli ollut tyypillistä edeltäville sukupolville, alueellinen ja sosiaalinen liikkuvuus suorastaan räjähti 1800-luvun lopussa. Yhteiskunta muuttui, kansainvälistyi ja rajoituksia purettiin (Lento 1951, 38–53). Jos aiemmin synnyttiin, elettiin, avioituttiin, kasvatettiin lapsia ja tehtiin työtä saman muutaman neliökilometrin sisällä, kaikki muuttui hetkessä. Tälle prosessille voidaan antaa monia eri merkityksiä, mutta yksi on selvä: se hajotti aiemmin suhteellisen kiinteän perhe- ja sukuyhteisön. Ennen vain kuolema erotti lähisukulaiset. Nyt muutto vei etelän kaupunkeihin tai merten taa – mistä loppujen lopuksi vain harva palasi.

Tutkimusaineiston perheissä ensimmäiset lähtijät olivat perheiden vanhimpia lapsia, poislukien pääperillisen asemassa ollut vanhin poika. Pohjanmaalta lähdettiin Amerikkaan ja länsirannikon kaupunkeihin. Uudeltamaalta muutettiin Helsinkiin. Perheiden sisällä syntyi

Uusi vuosisata! Täältä me tulemme! Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

prosessimainen ketjumuutto siten, että nuoremmat seurasivat vanhempia sisarusksiaan muuttaman vuoden välein. Kun ensimmäiset olivat ehtineet asettua aloillensa ja uudessa asuinpaikassa saaneet työpaikan ja asunnon, oli seuraavien muutto helpompaa. Ensimmäiset osoitteet olivat samoja, ja uuteen paikkaan syntyi tukikohta, johon ainakin ensimmäisten siirtolaisvuosien aikana saatettiin turvautua. Siellä rakennettiin myös sosiaaliset verkostot. Lähtöä seurasi usein paluu ja uusi lähtö. Muuttaminen oli muiden kansanliikkeiden kaltainen sosiaalinen liike niin perheen kuin yhteisönkin kannalta. Sillä oli päämäärä, ajatus ja rakenne (Häkkinen 1981, 21–52).

Minkä muuttaminen muutti? Ensiksi on todettava, että kaikki eivät muuttaneet. Paikalleen jäivät ne, joille uusi paikka ei tarjonnut parempia elämänmahdollisuuksia, ne joilla oli muita pakottavia siteitä kotipaikkaansa tai jotka eivät vain halunneet lähteä. Kaikille lähteminen ei ylipäättään ollut mahdollista: esimerkiksi rikoksesta tuomitut eivät aina saaneet ulkomaanpassia ja asevelvollisuuskutsunnat vaikeuttivat nuorten miesten matkustamista. Päätyivät lähtijät sitten ajo- tai ulkomiehiksi, palvelijoiksi tai tehtaalaisiksi Helsinkiin, kaivostyöläisiksi, farmareiksi, metsätyömiehiksi, palvelijoiksi tai keittäjiksi Amerikkaan, yksi asia oli varma: muuton myötä ansiotaso kohosi moninkertaiseksi ja elämänolosuhteet väljenivät. Vaikka sosiaalinen status mahdollisesti laski, elämänlaatu nousi.

Hjalmar ja Isak olivat molemmat ratsutilallisen poikia Tuusulasta. Edellinen syntyi vuonna 1881, jälkimmäinen kuusi vuotta myöhemmin. ”Vanhan” käytännön mukaan he olisivat jatkaneet sukujensa perinteitä maanviljelijöinä, mutta toisin kävi. Molemmat muuttivat 1900-luvun alussa Helsinkiin. Hjalmar toimi ensin tavallisena ulkotyömiehenä, mutta pätevoityi myöhemmin puusepäksi. Avioliiton hän oli solminut Tuusulassa jo vuonna 1901 rautalammilaisen itsellisen tyttären Evan kanssa. Perheeseen syntyi yhteensä seitsemän lasta, viimeinen vuonna 1918, jolloin myös perheen isä kuoli espanjantautiin. Perheen lapset kipusivat myöhemmin yhteiskunnan sosiaalisia portaita ylöspäin. Isak toimi Helsingissä ajurina, vahtimestarina, postinkantajana ja muissa vastaavissa tehtävissä. Hän oli kolme kertaa naimissa, mutta lapsia hänellä oli vain kaksi. Isak kuoli 1970-luvulla.

KAHDEKSAS SUKUPOLVI, VUOSINA 1911–1940 SYNTYNYT NATIONALISTINEN SUKUPOLVI

Haastattelija: No niin eli mennäs nyt ihan teidän elämäntarinaanne... voitte ihan aloittaa siitä, että milloin ja missä olette syntyneet ja kertoa vanhemmistanne, sisaruksista ja...

Haastateltava: No... minä olen syntynyt Orimattilan pitäjän Keiturin kylässä. Siellä alotin koulunkäynnin jo viisivuotiaana, kävin kiertokoulua, jota nykyisin ei enää nähtävästi olekaan, mut siihen aikaan sitä oli. Sitä kylässä... kävivät opettajat. Minä kävin Kaitalassa ja Karkkulassa. Silloin ei ollut mitään kulkuneuvoja, kumpaankin kylään oli, Kaitalaan tais olla neljä kilometriä ja Karkkulaan oli kolme kilometriä ja minä viisi ja puolivuotias poika taapersin nää matkat. Ei ollu... autoja, ei ollu autoista tietoaakaan siihen aikaan. Ja isäni oli postinkuljettaja, kuljetti Uudestakylästä Kaitalaan postia ja... minä kävin siellä tosiaan kansakoulun ja... rippikoulunkin kävin vielä Orimattilassa, mutta sitten rippikoulun jälkeen tulin Lahteen venniavanerille töihin. Ja venniavaneri passitti minut sitten tonne savonmaahan semmoseks... siihen aikaan sanottiin nilkkipomo... harjottelijaks. Siellä minä kiersin Keski-Suomea sitten melko tarkkaan, kaikki suunnat läpi ja Sonkajärvellä olin viimeiseksi. Sieltä lähdin sitten suorittamaan asevelvollisuutta ja... suoritin tuolla nykyisen Venäjän puolella Viipurissa lääkintäkomppaniassa. Sieltä kävin aliupseerikoulun ja ellaakoulun ja tuota sieltä vapauduin syksyllä kolmekymmentäkahdeksan ja tuota... sen jälkeen mä läksin noin siirryin sitten metsähommista kuitenkin valtion palvelukseen. Olin Posti- ja lennätinlaitoksen palveluksessa ja olin täällä Lahdessakin samoissa hommissa, mutta sitten... sota-aikana menin Matkaselässä ensimmäisen kerran naimisiinkin, mutta se vaimo on tänä päivänä haudassa tuolla Levolla ja sen jälkeen kun mie menin sit tän Leenan kans naimisiin, niin Leeva sano et eiköhän me eletä muutenkin, kun ettet tartte kahessa hommassa olla. Mä olin nimittäin laittanu jo kauppaliikkeen pystyyn tonne Karkkulantie ykköseen ja ja niin me sitten lähdeittiin kauppahommiin ja minä erosin valtion palveluksesta... Niin, sitten tän elämäntyöni mie olen tosiaan loppujen lopuks tehny Lahdessa ja asunu Lahdessa koko ajan. Ja Lahti oli oli nuoruudessanikin semmonen etappipaikka loppujen lopuks, vaikka minä vaikka minä läksinkin tota niin nuorena tonne maailmalle. Ihmeellistä kyllä, vaikka olin ainoa poika, niin tota mä läksin sinne läksin sinne heti rippikoulun jälkeen tosiaan. (Mies s. 1917.)

Ei ole vaikea antaa tälle sukupolvelle nimeä. Ensi sijaisesti se nimittäin on vahvasti kansallinen sukupolvi. Toisin kuin edelliset sukupolvet, vuosien

1911 ja 1940 välillä syntyneet ovat eläneet kansallisvaltion itsenäisyyden ensimmäiset vuosikymmenet sen uskollisina kansalaisina. Vain harva muutti maasta pois. ”Kansakunnan rakentajat” on oikeudenmukainen nimitys tälle sukupolvelle, jonka ammatilliset valmiudet kehittyivät kasvavan kansakunnan koulutukseen suuntautuneen ja sille mahdollisuuksia antaneen taloudellisen kasvun myötä. Vaikka opillinen koulutie jäi monelta olemattomaksi (kuten esimerkkihaastattelussa) tai katkesi kuuteen kansakoululuokkaan, erilainen ammatillinen kurssitus ja valmennus olivat tälle ikäluokalle tyypillisiä (ks. myös Salasuo & Ojajarvi tässä teoksessa).

Vaikka ”työn ectos” onkin kulunut ilmaus, kansakuntien rakentajien sukupolveen se soveltuu hyvin. Eikä aina ollut kysymys pelkästään raskaasta fyysisestä raadannasta, vaan paljolti varhaisesta lapsuudesta hamaan vanhuuteen jatkuneesta arkisesta työstä kotona, pellolla, yrityksessä tai palkkatyössä. Haastatellut henkilöt korostavat tiettyssä mielessä pyyteettömästi niitä uhrauksia, joita he ovat tehneet perheen, yhteisön ja yhteiskunnan eteen, ei niinkään omaksi hyväkseen. Juuri näitä altruistisia arvoja yhteisö on tottunut arvostamaan ja ylistämään kollektiivisessa muistissaan. Aiempi esimerkkielämäkerta kuvaa monella tapaa myös alueensa kasvua ja kehitystä. Päijät-Häme kasvoi pienteollisuuden ja kaupan alueelliseksi keskuksiksi, jonka tyypillisenä edustajana myös haastateltua miestä voi pitää. Hän vaihtoi ammattia usein, mutta palasi aina keskuspaikkaan Lahteen. Ammatillinen kierto jatkui pitkälle sodanjälkeiseen Suomeen asti.

Sukupolvella on kuitenkin myös varjoisampi puolensa. Vuosina 1911–1940 syntyneet ovat sekä sodan lapsia että sodan kokeneita ja sodan varjossa eläneitä. Sodassa kaatui iso joukko sukupolviketjujen miehiä. Tällä aikakaudella syntyneiden ihmisten elämäkertahaastattelut ovat täynnä sotien aiheuttamaa surua, puutetta, vihaa ja traumaa. Kyseessä ovat sotien haavoittamat, riepottelemat ja jopa repimät ihmiset. Vaikka suurten ikäluokkien ongelmia ei voisi suoraan kytkeä sotien traumoihin, niin joka tapauksessa Suomen väestö haavoittui pahasti ja nämä haavat ovat osin vieläkin auki (Kirves ym. 2010).

Sodan taustalla kulkee kuitenkin vielä tärkeämpi linja, itsenäinen Suomi, suomalaisuus ja kansallinen identiteetti, nationalismi. Kahdeksas sukupolvi on ensimmäinen, jolle kysymys kansalaisuudesta ja kansallisuudesta on monin tavoin merkityksellinen. ”Itsenäinen Suomi”, ”jakautunut Suomi”, ”uhattu Suomi” ja ”kehittyvä Suomi” ovat olleet tämän sukupolven keskeistä sanastoa ja itseymmärrystä. Vuoden 1918 sisällissota ja vuosien

1939–1945 sotajakso näyttäytyvät tekijöinä, jotka ensin hajottivat, ja sitten yhtenäistivät tämän sukupolven. Monen muun kansan tavoin myös Suomessa sodat on koettu 1900-luvun tärkeimpinä tapahtumina, kansalaisuuden kirkastavina kiirastulina.

Tämän sukupolven elämä on ollut myös vaurastuvan maan ja kehittyvän valtiomahdin historiaa. Monet sukupolven edustajat nousivat lähes täydellisestä köyhyydestä yhden elämänkulun aikana vaurauteen ja hyvinvointiin. Se merkitsi leivän lisäksi koulutusta, mielekkäämpää työtä, parempaa terveyttä ja sosiaaliturvaa, demokratiaa ja näköaloja. Tämän sukupolven elämässä itsenäisyys, sodat ja hyvinvointi ovat yksi ja sama asia.

Margit syntyi vuonna 1923 Helsingissä. Ammattityöläisen tyttärenäkin hän sai hyvän akateemisen koulutuksen ja valmistui opettajaksi. Hän kävi pitkään kouluja ja avioitui vasta 1960-luvun alussa. Aviopuoliso toimi johtajana paikallisessa yrityksessä. Perheeseen syntyi yksi lapsi, joka on nykyisin yrittäjä. Margit on sukupolvensa esimerkkitapaus. Hänen sukupolvensa kasvoi pula-ajan Suomesta vaurauteen, nälästä yltäkylläisyyteen.

YHDEKSÄS SUKUPOLVI, VUOSINA 1941–1970 SYNTYNYT VERKOSTOSUKUPOLVI

Mulla on tota yks sisko, viiskytäyks syntyny ja ja tota mutta tosiaan niin siihen aikaanhan sitä lasta oli sitten vaikka kuinka paljon naapureissa, että siinähen tehtiin siihen Mäntsälän tien varteen omakotitaloo samanaikaseset vaikka kuinka paljon ja tota siinä tuli sitten niitä tuttuja ja en niin hirveesti sitten niistä ajoista muuta osaa kyllä sanoa, että ois jotain erikoista ollu, mikä ois jääny mieleen. Ihan sen aikusta normaalia touhua ja tota sitte sitä tietysti mentiin kouluun kouluun siihen Lähteen kouluun, mikä on on siinä Launeella vieläkin, taitaa olla nyt onkohan siin päiväkotit vai mitä siin on. Siinä kävin ensimmäisen luokan ja sitten niin toiselle luokalle siirryttiin Länsiharjun kouluun. Ja sitten pyrittiin oppikouluun, kun neljä vuotta tuli täyteen ja minäkin sitten pääsin tänne Launeen yhteislyseoon, mikä oli siin Mäntsälän tiellä sitten aika lähellä kotia, et siitähän ei oo varmaan kun vajaa kilometri meiltä siihen. Siinä sitten taisteltiin keskikoulu ja ylioppilaaks asti ja tota ei oo siitäkään oikeen mitään sellasia erikoisia asioita, että tota päivät nyhrettiin siellä koulussa ja illa toltiin kavereitten kans pihalla... Tää [huonekalujen valmistus] on alkanu oikeestaan kaheksankytkuus jo siin sivus... Et näit on niinku monta juttuu on ollu täs yhtä aikaa vireillä. Ja sillonhan tietysti kun meillä kaatu

se rähti-firma niin meillähänä jäi aika isot velat kaverin kans, koska kaks perseaukista kun laittaa firman, niin siin ei kaikki on niinkun melkeen tota ja siel on vanhempien nimiä ja sukulaisten nimiä papereissa sitten ja kaikki ja mekin oltiin sitten ostettu tää talo kaheksakytviis vai kuuskos tää ostettiin. Et siin oli sitten suurinosa talon veloista vielä ja sit mitä jäi virmasta, että mul oli henkilökohtasta velkaa kaheksansataaviiskytuhatta markkaa siinä vaiheessa, kun kaikki ni pantiin tohon noin riviin. Aina välillä tuntuu, että täst ei kyl taija ihan äkkiä selvitä, mutta kaikki ne on tullu maksettua. Et ku sitä yötä päivää teki sit monenlaista duunii ja mähän tein... (Mies, s.1947).

Suurten ikäluokkien mies, heti sodan jälkeen syntynyt yrittäjä edustaa kasvupaikkakunnalleen tyypillistä, mutta vakiintuneesta sukupolvi-puheesta poikkeavaa näkökulmaa oman ikäpolvensa elämäntapaan. Hänen elämänsä ei sisällä merkittävää koulutuksellista liikettä eikä alueellista liikkuvuutta. Hän on monialayrittäjä, jonka toimeentulo on rakentunut vaihteleviin tilanteisiin mukautuvan liiketoiminnan varaan. Edes 1990-luvun lama ei lannistanut miestä, vaikka pitkä talouskriisi satutti laajasti alueen ihmisiä ja kokonaisia sukuja.

Yhdeksäs sukupolvi syntyi sodan aikana tai sen jälkeen. Mukaan lukeutuu vielä 1960- ja 1970-luvulla syntyneitä, jotka tavallisesti luetaan jo suuria ikäluokkia seuranneeseen polveen. Tämän sukupolven nuoruudessa on edelleen paljon sellaista, joka on ollut tapana liittää vanhaan, agraariseen, köyhään ja maalaiseen elämäntapaan. Aikuisuudessa he kuitenkin elivät aivan toisella tavalla: rikkaasti, modernisti ja urbaanisti. Siksi tätä toinen jalka maalla ja toinen kaupungissa elänyttä sukupolvea on kutsuttu ”muutossukupolveksi” tai ”nivelsukupolveksi” (Karisto 2005, 39–41).

Suuri yhteiskunnallinen muutos ja edistys ovat totta, mutta kuinka paljon ja missä muodossa ne loppujen lopuksi todella vaikuttivat uuden sukupolven ajattelu- tai käyttäytymistapoihin? Suurten ikäluokkien edustajien puhetaavat – ainakin silloin kun puhutaan elämästä yleensä ja erityisesti työstä, ravinnosta ja terveydestä – muistuttavat huomattavan paljon heidän omien vanhempiensa, 1900-luvun alkupuolella syntyneiden puhetavoja. Päijät-Häme-aineistossa näiden kahden sukupolven puhetaavat ovat lähellä toisiaan, ja ne eroavat selvästi aineiston nuorimman sukupolven (1970–80 syntyneiden) puhetaavoista. (ks. myös Salasuo & Ojajarvi tässä teoksessa.)

Modernisaatio on paljon muutakin kuin pesukoneita, autoja, lentokoneita, etelänmatkoja, rahaa, sosiaaliturvaa, kännyköitä ja kulttuurinautintoja. Yksi tärkeimmistä muutoksista on kansainvälistyminen. Laajassa

mielessä käsitettynä aineiston nuorin sukupolvi tuli sekä tietoisesti että vastuulliseksi maapallon muista ihmisistä, ja tämä katseen avartuminen määrittää monin eri tavoin sen mieltä ja ajattelutapoja. Jos myötäelämisen ja -kokemisen kohteina 1700-luvulla olivat oma perhe ja kyläläiset, 1800-luvulla omat heimolaiset ja 1900-luvun alussa kaikki suomalaiset, tämä sukupolvi kokee aitoa tuskaa seuratessaan maailman kärsimyksiä ja myötäelää sen mukana. Muutos on merkittävä. Monikulttuurisuuden merkitys on nähtävissä myös esimerkiksi siinä, että tutkittavassa joukossa useampi tämän sukupolven edustaja avioitui maahanmuuttajataustaisen kanssa.

Jos tämän sukupolven kasvattivat sodan etäännyttämät isät, vertikaaliset suhteet ovat korvautuneet vahvoilla horisontaalisilla siteillä. Tämä sukupolvi on kyennyt rakentamaan sosiaalisia liikkeitä, jotka eivät ammentaneet voimaansa vain ylikuonnollisista asioista, uskonnoista tai kansallisista myyteistä, vaan ikäpolvi on oppinut joustamaan, luomaan venyviä verkostoja ja liikkumaan ketterästi muuttuvassa maailmassa. On lähes hämmästyttävää, kuinka lyhyessä ajassa vanha ja jäykkä avioliittoinstituutio mureni tämän sukupolven käsissä. Mitä on tullut tilalle, mikä olisi uusi yhteenkuulumisen muoto, kun perinteiset instituutiot ovat yksi toisensa jälkeen menettäneet merkitystään tai muuttaneet muotoaan (avioliitto, suku, luokka, heimo, kansakunta)? Monet tämän sukupolven edustajat etsivät ja hakivat erilaisia uusia elämisen malleja ja muotoja. Toiset taas pitäytyivät vanhoissa malleissa.

Riitta syntyi Lohjalla työläisperheeseen vuonna 1948. Koulujen jälkeen hän muutti Helsinkiin ja avioitui keskisuomalaisen Arvon kanssa. Kun 1970-luvulla ajat huononivat, perhe muutti Ruotsiin. Perheeseen syntyi kolme lasta. Myöhemmin matka jatkui Kanadaan, jossa vanhemmat erosivat. Sosiaaliala työllistää nyt molemmat vanhemmat. Lapset ovat opiskelemassa yliopistossa.

KYMMENES SUKUPOLVI, VUOSINA 1971–2000 SYNTYNYT URBAANISUKUPOLVI

Vanhemmista ja heidän ammasteistaan... eli, eli mun isä on myynti- kautta projekti-päällikkö, se taitaa olla se tarkka nimike, projektipäällikkö tällä hetkellä, iältään viisikymmentä vuotta. Äiti mallimestari, saman ikäinen...

Haastattelija: Minkälainen teidän kotitalo oli?

No kymmenenvuotiaaks asti asuttiin ihan ydinkeskustassa niin tämmönen tämmönen tuota noin niin kerrostalomiljö, semmoinen ihan hyvin pitkälle samantyyppinen, mitä Helsingin keskustan vastaavat sitä tiiviiseen rakennetut korttelit. Kymmenenvuotiaasta ylöspäin sitten aina siihen asti kun tänne Helsinkiin muutin, niin asuttiin vähän, vähän sitten etäämmällä keskustasta, semmosessa kerrostalossa, jossa oli jonkun verran laajempi sitten pihapiiri.

Haastattelija: Ja ootko ollu naimisissa?

En.

Haastattelija: Eikä lapsiakaan ilmeisesti... ?

Ei

Haastattelija: Siirrytään tuohon tuohon työpuoleen sitten että että tuota minkätyyppistä työtä sä oot tähän mennessä tehnyt, jos sitä pitäis luonnehtia?

No jos ajatellaan nyt tätä tätä tuota varsinaista opiskelun jälkeistä työuraa sitten niin, niin, niin hyvin pitkälle asiantuntijatehtävissä eli mä työskentelen tällä hetkellä konsulttina sähköisten asiointipalveluitten kehitystyössä ja hyvin pitkälle samanlaista samanlaista sitten myöskin sitä sitä ennen, et tietenkin aina vaativampiin tehtäviin urakehityksen myötä on sitten siirtynyt.

Haastattelija: Joo. Minkälaisia ominaisuuksia se työ sun mielestä vaatii?

Pitkäjännitteisyyttä, pitkää pinnaa, tarvi venyä joskus aika paljonkin, et jaksaa tehdä pitkiä päiviä. Monesti tosiaan sit ylityöt liittyy tähän toimenkuvaan. (Mies, s. 1972.)

Kaikista haastatelluista sukupolvista viimeinen on myös ensimmäinen

aidosti urbaani sukupolvi. Kyse ei ole ainoastaan asumisen muodosta tai tavasta. Vuonna 1972 syntynyt mies edustaa sukupolvea, jonka työn vaatima koulutus, työn luonne ja työn tekemisen tapa poikkeavat aiemmista sukupolvikokemuksista. Työ myös selvästi hallitsee koko elämää. Ei samalla tavalla pakkona tai velvoitteena, katkerana olemassaolon taisteluna vaan runsaita mahdollisuuksia, arvostusta ja varallisuutta tuottavana osana elämää. Työ vaikuttaa myös selvästi monien haastateltujen perhevalintoihin. Pitkä koulutus siirtää perheen perustamista, ja perhekoko ylipäättään on pieni, vain yksi tai kaksi lasta.

Kymmenennen sukupolven arvomaailma ja elämänasenteet rakentuivat eri tavoin kuin aiemmillä sukupolvilla. Ajatukset ja asenteet olivat luettuja, opittuja ja pohdittuja, eivät enää perittyjä tai siirtyneitä. Tälle sukupolvelle oli tarjolla runsaasti tietoa ja näkemyksiä. Ehkä ensimmäistä kertaa, sukupolvi saattoi itse rakentaa oman maailmankuvansa, ei mukailen jotakuta tai asettuen muita vastaan, vaan aidosti ja itsenäisesti.

Jos aiemmat sukupolvet tavalla tai toisella, ainakin osan elämäänsä, olivat asuneet maalla, tehneet maalaistyötä tai saaneet tuloja maataloudesta, kymmenes sukupolvi on tässä suhteessa kokonaan erillinen ja itsenäinen. Voidaan ajatella, että tämä on ensimmäinen aidosti urbaani sukupolvi. Kumpikaan jalka ei enää ole maalla. Jos näkemystä laajennetaan, kymmenen sukupolven yhtenäinen ketju katkeaa tähän. Isäntien ja emäntien aika on ohi.

Mikä sitten on ollut viimeisen sukupolven yhteinen kokemus? Ehkä se oli päiväkoti tai peruskoulu. Ehkä se on ollut 1990-luvun lama. Onko tällä sukupolvella vielä sille ominaista kokemusta? Kokemushan ei ole vain kokemista vaan jälkikäteen konstruoitua tapahtumien tulkintaa. Mutta todellisuudessa tähän päättyy ketju: talollinen-talollinen-torppari-torppari-torppari-maatyöläinen-ulkotyöläinen-työnjohtaja-sosiaalijohtaja-trading manager tai copy. Monelle kymmenennen sukupolven edustajalle 1990-luvun lama on se suuri kertomus, joka repi suvun elämänkulut toiselle mallille. Toisille kansallinen kertomus on kadonnut, ja he työskentelevät Brysselissä tai New Yorkissa. Sukupolven kertomus on meneillään ja kesken. Varmaa kuitenkin on, että jos sukupolvet on tapana erottaa toisistaan oman erityisen kokemuksensa perusteella, viimeiselläkin sukupolvella on oma erilainen kokemuksensa.

YHTEENVETOA

Sukupolvien ketju on käsite, joka jäsentää aikaa ja ajankulumista, ihmisen taustaa, nykyistä ja tulevaa. Sukupolvien avulla mitataan historiallista ajankulua ja paikannetaan tapahtumia. Biologisessa mielessä sukupolvi on käsite, joka liittyy ihmiset ajankuluun ja erityistää heidät. Sukupolvien välillä on aineeton ja aineellinen yhteys. Suomalaisessa kulttuurissa sukupolven perinnön siirtämistä pidetään tärkeänä. Sen avulla pyritään ohjaamaan ja hallitsemaan, luomaan jatkuvuutta ja vakautta. Kulttuurisen säilymisen kannalta tärkeät ”sosiaaliset geenit”, taidot ja opit siitä, kuinka säilyä hengissä, siirtyvät sukupolvien välillä.

Sukupolvet saavat aikaan myös historian epäjatkuvuudet. Yhteiskunnallisen muutoksen ja edistyksen kannalta vanhempaa sukupolvea vastaan asettuminen on tärkeä ehto. Jos kokonainen yhteiskunnallinen sukupolvi omaksuu samat arvot, tavoitteet ja päämäärät, syntyvä poliittinen sukupolvi on vahva. Suuret historialliset muutokset näyttäisivätkin kytkeytyvän uusien poliittisten sukupolvien esiinmarssiin. Historian ”hullut hetket” ovat aiemman sukupolven kahleista irtisanoutumista ja jonkin uuden, joskaan ei välttämättä pysyvän, luomista.

Tämän tutkimuksen kohteena ovat sukupolvien väliset suhteet. Perhe on kenttä, jossa sukupolvet kohtaavat. Pöydän voi puolestaan nähdä olevan paikka, jossa sukupolvien väliset neuvottelut käydään. Siksi se on myös luonteva paikka haastatella eri sukupolvien edustajia. Pöytä on hyvä metafora myös toisessa mielessä: päästä asumaan ja olemaan ”jalat oman pöydän alla” on sananlasku, joka kuvaa irtaantumisen ja itsenäistymisen haavetta. Siksi pöytä on tärkeä myös sukupolvien välisen erottautumisen kannalta.

Suomen historian kolmensadan vuoden mittaiseen jaksoon mahtuu vähintään kymmenen 30 vuoden välein syntynyttä sukupolvea. Sukupolvet voidaan nimetä ikäkohortin elämänsä aikana tapahtuneiden suurten yhteiskunnallisten muutosten avulla. Syntymähetki ja se ajanjakso, jona elää, määrittää kunkin sukupolven elämää. Yhteiskunnalliset prosessit luovat vähintäänkin elämänsä raamit ja mahdollisuudet. Toteutuneet muutokset tulevat näkyviksi vasta, kun eri aikakausien biologisia sukupolvia verrataan toisiinsa. Tarkastelun keskiössä ovat samaan sukuun kuuluneiden, eri ikäpolvien henkilöiden elämänsä tapahtuneet odottamattomat muutokset. Miten lapsi eli oman elämänsä omiin vanhempiinsa tai isovanhempiinsa verrattuna? Mitä sellaista vanhemmat eivät voineet oman

elämänsä aikana toteuttaa, joka heidän lapsilleen taas oli mahdollista?

On hämmästyttävää, kuinka vähän ihmisten arkielämä näyttäisi muuttuneen tarkastelujakson alun 270 vuoden aikana. Maasta tai maataloustöistä hankittu leipä oli elämän perusta, ja sen hankinta koko-aikaista työtä. Elämässä selviytymisen taistelu helpottui vasta kolmen viimeisen sukupolven aikana ja muuttui avoimien mahdollisuuksien kentäksi vasta aivan viimeisen, 1970-luvulla ja sen jälkeen syntyneen sukupolven elämässä. Yllättävää oli, että 1800-luku näyttäytyi erityisen kovana aikana. Ihmisten elin-aikaodote laski selvästi ja köyhtyminen oli kollektiivinen prosessi. Ihmiset joutuivat tyytymään köyhempään elämään kuin vanhempansa. Näköalat eivät varsinkaan 1800-luvun lopulla olleet valoisat. Kun siirtolaisuus ja maassamuutto sitten avautuivat uusina mahdollisuuksina, oli kuin painekattila olisi räjähtänyt: väki alkoi muuttaa kaupunkeihin, teollisuuspaikkakunnille tai Amerikkaan. Eikä tämä liike pysähtynyt 1900-luvun aikana. Viimeiset kaksi sukupolvea ovatkin aidosti olleet ensimmäisiä kansainvälisiä sukupolvia.

Myös perhe ja suku muuttuivat. Aiemmin uudelleen avioituminen oli yleistä, koska moni aviopuoliso jäi leskeksi ennen aikojaan. Koska perhe oli yhteiskunnan pienin mutta tärkein suojaverkko, avioiduttiin uudelleen heti kun se vain oli mahdollista, varsinkin, jos perheessä oli pieniä lapsia. Kun avioliittolain muutos salli normaalinkin avioeron, liitot alkoivat hajota ja uudelleenavioituminen yleistyä. Vasta 1970-luvulla avoliitto alkoi todella uhata vanhaa perheinstituutiota. Avoliiton ja avioliiton suhde näyttää kuitenkin melko lailla vastaavan aiempaa kihlauksen ja avioliiton välistä suhdetta. Kihlaus oli naimalupaus, ja jos kaikki toimi, mentiin vihille. Hieman samalla tavalla toimitaan nyt. Eletään avoliitossa, mutta kun ensimmäinen lapsi syntyy, solmitaan avioliitto.

Aivan sukupolvisarjan lopussa tapahtuu vielä oleellinen muutos. Tavalla tai toisella kaikki aiemmat sukupolvet nimittäin elivät molemmat tai ainakin toinen jalka maaseudulla. Vasta viimeinen sukupolvi on aidosti urbaani, moderni sukupolvi. Tämän muutoksen mukana muuttui koko elämäntapa: työ, elämäntapa, harrastukset ja perhe.

Anne Puuronen

Sukupolvien sopat ja ravitsemusvalistuksen kotikäyttö

Yks tämmönen episodi mikä jäi mieleen oli, kun oli nämä herrojen kakarat, niin täytyhän ne vanhemmatkin olla ja siinä on semmonen, niinkun tommosissa kylissä on [...] nimellä tunnettu nurkka siinä tehtaan läheltä, mitähän siitä on, seitsemän, kahdeksan tämmöstä tehtaan taloa, jossa asui sitten isännöitsijä ja nää osastopäälliköt ja tuotantopäälliköt ja muut. Sitten siellä oli tämä yhden [...] päällikön rouva, oli vähän tämmönen paremmista piireistä tullut tommoseen maalaiskylään, [...] mutta hän oli sitten niin sääliävä kun hän oli surkeemmassa asemassa kuin me turkkien kans. [...] Tämä rouva sattui, siinä oli semmoinen kunnan tuotannon osuuskauppa siinä keskellä kylää ja, no se on sitten toinen juttu. Kuulemma ainoa tavara mitä tuotannosta sai tuoretta, oli koivuhalot. Mutta hää sit kumminkin siinä oli lihatiskillä ja osti siinä sitten ja katteli ympärillensä ja ei oikein kehdannut muuta sanoa, mutta että otanpa tuosta tota jätkänmakkaraa⁷ koiralle. Ja sillonhan oli vielä tämmösiä oikein kunnan jätiksi sanottuja miehiä. Siinä oli kaveri sarkatakki päällä, kirves repussa, lippalakki päässä saappaansana ja tuli hänen vuoronsa. Niin hän sitten sanoi, no otanpa tota koiranmakkaraa. (Mies, s. 1948.)

Syömisestä ja ruuan ajattelu lähtee harvemmin liikkeelle ruokakulttuurin immateriaalisesta puolesta, siitä kuinka ruokakulttuuria tuotetaan jatkuvana puhunnan virtana. Michel Foucault'hon (1989) viitaten Maarit Knuuttila (2004, 9) toteaa ruokakulttuurin immateriaalisen puolen, ruokaa ja syömistä määrittelevän diskurssin rakentuvan muun muassa ruoka-ohjeina, syömistä ja pöytätapoja koskevinä etikettisääntöinä ja terveysvalistuksena. Hän katsoo, että ruokadiskursseihin myös artikuloidaan kulloistakin ideologiaa ja järjestelmää tukevia ja siihen sopivia elementtejä, kuten yllä olevassa aineistositaatissa 1950–1960-luvun pienen tehdaspaikkakunnan sosiaalista hierarkiaa. Makkaran ostamista koskevan puheen kautta jäsenetään käsityksiä yksilöstä, yhteisöstä, yhteisöllisistä tavoista ja luokkasi-donnaisesti määrittävästä yhteenkuuluvuudesta. Kertomus kyläkaupan makkaranostotapahtumasta tekee näkyväksi monia sosiaaliisiin suhteisiin liittyviä näkemyksiä ja jännitteitä – tilannekomiikkaa unohtamatta.

Ruuan monitahoisen symboliarvon lähtökohtana voi pitää sen materiaalis-immateriaalista luonnetta, joka Knuuttilan määrittelyn mukaan tuottaa toisaalta ruokakulttuurin välttämättömyyden ja toisaalta sen näkymättömyyden (Knuuttila 2004, 9, 15). Ruokakulttuuri on ilmiö, joka todellistuu samanaikaisesti kauhoina, kattiloina, ostoskassien ja jääkaappien sisältöinä – ruuallisina esineinä. Se on myös tekoja ja (valmistus)prosesseja: keittämistä, taikinan vaivaamista ja grillaamista. Samalla se on jotain, joka ei ole vielä valmis, mutta on silti jo olemassa valmiutena, kykynä ja taitoina – ruuallisena suunnitelmana:

Et kun mä olen niin käytännön ihminen. Et mä pystyn esimerkiks tekemään samalla ruokaa kun mä keskustelen lasten kanssa. Ja et mä esimerkiks ymmärrän sen, et kun mä pesen nää perunat niin samalla mä voin hoitaa ton salaatin. Et se sujuu... (Nainen 1949.)

Ennenhän mä valmistin paljon säännöllisemmin. Sillon kun olin vielä lasten kanssa kotona ja mies töissä, niin mulla oli hyvin järjestelmällinen tää ruoanlaitto. Mä saatoin ostaa esimerkiks ison lihanpalan ja saatoin siitä palasta tehdä erilaisia ruokia, keittoa ja paistia ja semmosta. Että kerralla enemmän. Ja tuntu, että se tuli sillain paljon edukkaammakas. Että kun osataa kerralla enemmän ja suunnittelee siitä usemman aterian. (Nainen, s. 1948.)

Kyllä se [ravintolakokkina toimiminen] hyvää kuntoa vaatii, et se on ihan selvää, että ja toisaalta oma-aloitteisuutta [...] Kylhän se siinä on kaikki kaikki elementit, mitä voi olla, että on kiire, kuumaa, lojrataan veden kanssa, liukkaat lattiat. [...] Ja tota... On kiirepuoli siinä, että täytyy se kuitenkin asiakkaita palvellla, et jos se nyt menee se asiakkaan odottaminen menee liian pitkäks, niin kylhän se täytyy kuitenkin osata ne hommatkin siinä jakaa. (Mies, s. 1971.)

Tässä luvussa tarkastellaan sitä, minkälaisia ovat sukupolvien ja sukupuolien väliset erot suomalaisten kotien ruokahuollossa 1950-luvulta 2000-luvulle siirryttäessä. Yhteiskunnallisena taustana on siten rakenteellisen murroksen aikainen ja myöhäismoderni Suomi. Tarkastelun lähtökohtana on ensin perheen ruokahetken jokapäiväisyys ja tähän tavanomaisuuteen kätkeytyvä rutiininomaisuus ja toisto arkea tuottavana tekijänä. Seuraan vuorotellen yhtäältä kodin ruokatalouden ja ruokahuollon piirteitä yhden perhesukupolven elämäkulkujen kautta ja toisaalta erittelen 1940-luvulla syntyneiden naisten ja miesten sekä 1970-luvulla syntyneiden miesten

ylisukupolvisia muistoja ruuanvalmistuksesta ja perheiden ruokatalouksista. Esille nousevat lapsuudenkodin ruokaperinteiden ylläpitäminen ja jatkuvuus, mutta toisaalta myös niistä irtisanoutuminen. Seurustelun ja avioliittojen myötä yksilöiden ja heidän sukujensa ruokaperinteet ja ruokaan liittyvät asenteet ja ruokailutavat sekä uusintuvat että muuntuvat ja muuttavat muotoaan. Myös teknologisoituminen ja myöhemmin ruokateknologia näyttäytyvät niin ruuan valmistustapojen kuin ruokaan liittyvien asenteiden ja arvojen sukupolvisina muuttajina.

Tarkastelen luvussa myös kyseisiin ikäluokkiin kuuluvien miesten ja naisten käsityksiä terveystaloudesta. Miten tuo ajan uutuus otettiin vastaan maaseudun omavaraistalouden varassa elämään tottuneiden 1920-luvulla syntyneiden ja heidän jälkipolviensa, pääosin suuriin ikäluokkiin kuuluneiden taholta? Ilmiön tarkastelussa sitoudutaan uudempaan etnologiseen sekä historian tutkimuksen ja uskontotieteen tapaan haastaa kansanvalistuksesta yleisesti vallalla ollut käsitys modernisaation suoraviivaisuudesta ja yhtenäisyydestä (Helsti ym. 2006).

Seuraan neuvottelua nykyisen terveystalouksen suosituksista myös käyttämäni aineiston nuorimman ikäpolven, 1970-luvulla syntyneiden miesten kautta tarkastelemalla ylisukupolvisesti heidän elämänsä kulkua. Kuinka, keneltä ja minkälaisissa arjen tilanteissa terveellinen syöminen on opittu elämän varrella? Miten suositusten arvioidaan olevan osa omaa terveystajua (Terveystaju-käsitteen lanseeraus Suomessa ks. Hoikkala ym. 2006):⁸ Minkälaisina jatkuvuuksina tai muutoksina terveellisen syömistavat ja lapsuudessa opitut ruokatavat näkyvät omassa syömisvalinnoissa ja ruuanlaitossa ja miten ne siirtyvät sukupolvelta toiselle?

ELINTARVIKETEOLLISUUS PERHEIDEN RUOKAPERINTEIDEN MUUTTAJANA JA SÄILYTTÄJÄNÄ

Seuraavassa tarkastelen yhden päijätähämäläisen perhesukupolven kautta sitä, kuinka ruuanvalmistus luonnon tai omavaraistaloudessa tuotetuista raaka-aineista on muuttunut kolmen sukupolven aikana. Esiin nousee ruoka- ja elintarviketeollisuuden voimistunut rooli ruuanvalmistusta ja myös ruokatottumuksia muuttaneena tekijänä. Modernin ruokakulttuurin muutosilmiöt ovat olleet varsin merkittäviä, kun niitä seurataan 1930–1950-luvun agrariiyhteiskunnan omavaraistaloudesta urbaaniin

2000-luvun keittiöön. Vaikuttaa siltä, että yhteiskunnan ja kotien ruokatalouksien muutosten myötä myös kotien ruuanvalmistuksen jyrkimmät sukupuoli-erot ovat muuttuneet.

Vuonna 1948 syntyneen naisen kertomuksesta voi huomata, miten kaupungistumisen myötä ruoanvalmistus luonnon raaka-aineita käyttäen on vähentynyt. Lapsuuden maaseutukodin omavaraisuus vaihtuu kaupunkiin muuton myötä enemmän riippuvaiseksi kaupan ostovalikoimasta:

Paljoltihan mun ruokaperinne on se mikä on maalta peräisin. Et mahdollisimman paljon omasta takaa. Että meilläkin oli karjaa, niin ne tietysti aina teurastettiin ja saatiin maito siitä. Ja tää on kanssa paljon vanhempien perua, että on pitänyt kalaa oppia syömään. Ja marjasta ja sienestä. Ja niitä sieniä suolattiin ja tehtiin suolasieneistä ruokaa. [...] Oli ihan lehmää, sikoja, hevonen ja kanoja. Että kanoista sai kananmunia. Että se oli siellä maalla ihan omavaraista.

Haastattelija: Mitä silloin ostettiin sitten kaupasta?

No tietysti kahvi ja sokeri ja jos jotain... No voi taita tulla meijerin kautta. Mutta tosiaan sokerit ja ryynit ja keksit ja leikkeleet esimerkiksi juustot ja makkara.

Haastattelija: Mites sitten kun te muutitte sinne [maalta kaupunkiin]?

Se saatto vähän muuttua. Ja siinä oli seinän takana yks kauppa ja toinen aika lähellä. Mitenhän se silloin... Kyllä me varmaan kaikki ostettiin. Ei siinä ollu semmosta mitä olis ostettu maalta. Kyllä ne ostettiin kaikki kaupasta, perunat sun muut. Olihan meillä kyllä siinä oma perunarivi aina silloin kun saatiin aikasiks. Mutta eihän ne koko talveks riittäny. Ja oli mansikkamaata ja marjapuskaa ja tämmöstä. Mutta kyllä se perusuoka ostettiin kaupasta. Että ihan ostaruoalla oli.

Kaupungistumisen myötä ihmiset ovat tulleet riippuvaisiksi muiden tuottamasta ruuasta. Maavirtaa (2009, 124) lainaten, ”teollistumisen ja elintarvikekaupan kehittymisen myötä myös ruokakulttuuri on yhtenäistynyt, kun kotona valmistamisen sijaan on ryhdytty ostamaan markettien valikoimista. Sen sijaan, että maito lypsettäisiin ja kurnutettiin voiksi, hapatettaisiin piimäksi tai juoksettaisiin juustoksi, ostetaan maitotuotteet valmiiksi jalostettuina ja pakattuina.”

Kertojan vuosina 1967 ja 1972 syntyneillä lapsilla kosketus luonnon raaka-aineiden suoraan hyödyntämiseen ei paikannu omien vanhempien

ruokatalouteen vaan suhteessa isoisään.

Kalaa syötiin aika paljon johtuen just siitä, kun se mun äidin isä on noit karjalan evakoita ja sehän oli mieletön äijä kalastaa. Muistan skidinä se, niin äitii pelotti laskee se mun mukaan tota tai mut sen mukaan, kun se rannat oli sulat, se veti kahluuvehkeet päälle ja kanto mut siit yli ja heitti jälle ja kiipes perään. Sit tullaan iltapäiväl pois, niin on jää on paennu pari metrii ja mä ajattelin, et voi herrajumala sentään. Et se oli kova äijä kalastaa, sit mä muistan me käytiin välil salakalassa tuolla kaupungin pellolla, käytiin merkkää ennen kun Porvoonjoki tulvii niin ojat tota, kaupungin peltojen ojat sinne ja sit paaluilla ja sit vedettiin vene sinne valmiiks ja ku joki alko tulvii, niin sit otettiin vene ja sit laskettiin ojiin verkot. Sit aamul justiin ennen kun kukaan muu liikku, kun lintubongarit siellä aina pyörii, siihen aikaan... salakalastusta. (Lapsenlapsi, mies, s. 1972.)

Kalasopan kautta päädytään sukupuolitetun ruuanlaiton rajapinnoille. Ukin kalastama hauki ei perinteisen sukupuolijattelun mukaan (ruuan raaka-aineen hankkimisen jälkeen) siirrykään mummon käsiin vaan valmistuu kalareissun ja perkaamisen jälkeen aina kalasopaksi asti. Kalasopan valmistuminen on alusta loppuun miehinen prosessi. Ukin kalasoppa on myös monella tapaa ”jotain enemmän”. Se ei ole vain lapsuudesta mieleen jäänyt hyvän makuinen ruoka vaan sukupolvien välinen, isovanhemman ja lapsenlapsen jakama yhteinen seikkailu – ja osa suvun tunnistamaa kertomuserpintöä kalajutun muodossa. Kalasopan resepti on myös aintukertainen. Sen sukupolvelta toiselle siirtyminen ja säilyminen koetaan lapsenlapsen näkökulmasta tärkeäksi ja vaalimisen arvoiseksi.

Kaikist paras safka niin oli toi isoisän tekemä ahvenkeitto. Se tota kun mä sain sen reseptin talteen, ennen kun se kuoli. (Lapsenlapsi, mies, s. 1972.)

Ruokatutkimuksen piirissä on kuitenkin esitetty, että kaikki perinteiset ruoanvalmistustaidot eivät enää nykyaikana toistu sukupolvilta toisille. Arkipäivän ruoanvalmistuksen innovaatiot nousevat kyllä perinteistä, mutta yhteiskunnan taloudelliset ja kulttuuriset kehityskulut ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat myös tulevaisuudessa ruokatottumuksiin ja ruokatalouden hoitoon (Knuutila 2006, 300; Varjonen 2001, 73; Sillanpää 1999, 215) – tosin ruoanvalmistamistaitojen sukupolviseen siirtymiseen voi syntyä katkos myös isovanhempien ja vanhempien taidottomuuden vaikutuksesta.

Toisaalta ruoan valmistusohje voi suvussa kulkevan reseptin sijaan säilyä nykyisin myös internetin ylikollektiivisessa muistissa. (Knuuttila 2004, 11). Kalamiesukin toinen lapsenlapsi, joka on yllä olevan kertojan isovelji, näkee kuitenkin myös vielä veljensä tapaan samankaltaista ylisukupolvista jatkuvuutta oman ja isoisänsä kalastamistapojen ja kalakeiton valmistavan välillä:

Haastattelija: Mites sitten tota isovanhempien vaikutus?

Tää äidin isä, mistä mä oon puhunu, mikä oli kova kalamies... niin se on vaikuttanu sillä tavalla aika paljon, et siltä mä opin just tän älyttömän voin käytön ja tän kalakeiton ja sil oli näit... se opetti... sen kaa savustettiin paljon kalaa, muistan kaikki nää justiin nää opposuuolauksen se selitti ja nää, se on just ainakin mun tapaan savustaa vaikuttanu. Se mun tapa tehdä ahvenkeittoa ja tapa kalastaa. (Lapsenlapsi, mies, s. 1967.)

Lapsenlapsen kertomuksessa kalastaminen näyttää ukille mielekkäänä tekemisenä, jonka kautta hän on voinut kokea oman kalastustaidon tarpeellisuutta osana niin lähisuvun ruokatalouksien tukemista kuin osana oman elinympäristön lähiruokaketjua:

Niin se toi paljon kalaa meille aina. Ei sit tarvinnu ees ostaa. Siihen aikaan tost Vesijärvestkin tuli, se välil löi sinne, sil oli sellain rysä tota niin siin oli tosi iso rysä, se kävi tien päältä hakkaa sinne paalut aina nuijalla ja siin oli sataviiskyt metriä pitkä ohjuri, et se oli tosi iso, et siel oli parhaina päivinä siel oli neljäkymmentä kiloa tota haukea. Se välillä vei just tonne [paikallisen hoivakodin nimi] ja tollasiin mestoihin. Sukulaisille tunki niit riesaks asti, jengi oli et ei ei, et ei ei jaksa tehdä, ei jaksa perata. (Lapsenlapsi, mies, s. 1972.)

Isoisän kalastusharrastus tarjoaa vertailukohtaa siihen, kuinka nykykuluttajan suhde luonnon raaka-aineisiin on muuttunut kaukaisemmaksi. Kaupasta voi esimerkiksi ostaa valmiiksi peratun siian. Savustimen avulla siitä valmistettu ateria maistuu hyvälle, mutta tapahtumasta jää uupumaan tarina siian matkasta järvestä kaupan tiskille ja käsitys työstä, jota sen laadun eteen tehdään ketjussa järvestä pöytään.

Turunmaan saariston yhdeksäsluokkalaisten järjestetyn kalastuspäivän aikana oppilaat pääsivät tunnistamaan viittä kalalajia Paraisten kalatalous-

Päijätähmälaisten valokuvadokumentointiprojekti, Lahden valokuvataide ry. Kuva: Miia Saastamoinen

ja ympäristöinstituutilla. Moni oppilas totesi, että kalaharrastuneisuus rajoittuu pelkkään syömiseen (Ojanperä 2010). Nykylasten ja tulevien sukupolvien kannalta erilaiset harrastus- ja oppimismatkat ruuan valmistuksessa käytettävien luonnon raaka-aineiden lähelle ovat tärkeitä. Tästä kertovat muun muassa Kalasta pöytään -kehittämishankkeen ja Maito ja Terveys ry:n ”Maidon tie maitotilalta päiväkotiin” -hankkeen loppuraportit. Kalasta pöytään -hankkeen loppuraportin mukaan oppilasta moni oli perannut saamiaan kaloja, mutta useammalle asia oli tuntematon. Nuorten kotona käytettiin kalaa, mutta lähinnä pakastekalaa ja lohta. Kosketus kalastamiseen tai kalaruuan valmistamiseen oli saatu isovanhempien kautta. Raportin mukaan lasten ja nuorten kalatuntemus on vähentynyt, ja koulutapahtumia tarvitaan järvikalan tuntemuksen, kalojen käsittelyyn ja kalaruokien valmistukseen liittyvien taitojen lisäämiseen (Kalasta pöytään 2010). Maidon tie maitotilalta päiväkotiin -hankkeen mukaan yhtenä lapsilta saadusta palautteesta nousi esille aito hämmästys siitä, että maito tulee oikeasta lehmästä ja että maito ei olekaan ”kaupan maitoa” (Maito ja terveys ry 2011).

Ruokakulttuurin yhteydessä modernisaation eri ulottuvuudet kuten rationalisaatio, urbanisaatio ja hyödykkeistyminen näkyvät konkreettisesti ihmisten vieraantumisenä ruokien raaka-aineista ja ruoanvalmistuksesta. Nykykuluttaja on tullut entistä riippuvaisemmaksi elintarviketeollisuuden ja kaupan tarjonnasta ja etäänntynyt näin osittain myös ruoantuotannosta. Torkkeli (2009, 138) toteaa, että valtakunnalliset elintarvikeketjut myös samankaltaistavat syötäviä ruokia, esimerkiksi samojen leipomoketjujen leipiä syödään ympäri Suomea. Vähenevätkö tässä aiemmin kuvatun kaltaiset isoisien kalasopat ja tarinat niistä vai katoavatko ne kokonaan, ja mitä tulee tilalle? Maavirta (2009, 124) muistuttaa, että teollistuminen ja elintarvikekauppa myös ylläpitävät perinteitä. Syötäisiinkö Suomessa ilman teollisuutta esimerkiksi niin paljon karjalanpiirakoita kuin nyt syödään, hän kysyy. Ilman elintarviketeollisuutta myös mämmi, hernekeitto, silakka- ja maksalaatikko saattaisivat jo olla hävinneet ruokapöydistä (Maavirta 2009, 124). Eri ministeriöiden välisen *Suomalaisen ruuan edistämishjelman* yhtenä painopisteenä nähdään suomalaisen ruuan ja erityisesti sen tekijöiden arvostaminen. Ohjelma on toiminut vuosina 2008–2011 (Ruokatieto 2009).

PERHEEN RUOKAKULTTUURI MURROKSESSA – MAUSTEENA MODERNISAATIO

Elintarviketeollisuuden kehittyminen on osa laajempaa kotitalouksien läpikäymää modernisaatiota. Yhden ikkunan tähän laajaan muutokseen tarjoaa kotien ruokakulttuuri. Sen tarkastelu rajautuu ja paikantuu tutkimani aineiston mukaan tässä yhteydessä 1930- ja 1950-luvuille jatkuen tästä myöhäismoderniin 1970- ja 2000-luvuille.

Maanviljelijäperheissä syötiin vielä 1900-luvun alussa neljä lämmintä ateriaa päivässä. Kaupungin teollisuustyöntekijät siirtyivät 1920-luvulla kolmen lämpimän aterian rytmiin työn keventyessä ja työpäivän lyhetyssä. Myöhemmin kaupunkilaisten omaksuma tapa siirtyi myös maaseudulle.

Haastattelija: Mä vielä parin kysymyksen verran jos pysytään siellä lapsuudenmaisemissa ja niin [...] Vielä siihen arjen rytmiin ja esimerkiksi oliko teillä ruoka-ajat tai nukkumaanmenoajat? Teitä oli kuitenkin 6 lasta, että saatiin se homma siellä pyörimään arki-iltoina ja miten säännöllistä/epäsäännöllistä se oli?

Meillä oli ihan selkeä järjestys, että sillainhan se oli monessa paikassa taikka tomosessa kylässä, niin sehän oli ihan tehtaan pillin mukaan. Että siinä oli leikki mikä hyvänsä kun pilli soi niin siitä kaverilta putos tavarat siihen ja juoksujalkaa kotiin. Tollain kun oltiin pienempiä ihmisiä. Jotka ei ollut koulussakaan niin siellä oli kun päivällä, [...] semmonen mielikuva on ollut, että sitten isä tuli, niillä oli tunnin ruokatunti ja ne oli polkupyörällä, ne kilpaa ajoivat sieltä vanhat miehet sitten kotia. Siihen aikaan oli vaimot kotona-

Haastattelija: Soiko se tehtaanpilli, moneltako se soi?

Se soi aamulla 7, sitten 11 ja 12 ja 16.

Haastattelija: Just joo, että siitä tuli se kylän rytmi.

Joo. Ja sehän soi siellä, nyt kun on tollain, niin se soi 110 vuotta. [...] ainakin jostain 20-, 30- luvulta se on soanut. (Mies, s.1948.)

Kaupungistunut yhteiskunta, teollistuminen, naisten siirtyminen työelämään ja muut yhteiskunnan muutokset näkyivät muutoksina perheen ateriaritmissä ja ruuan valmistamisessa. Kahden aterian järjestelmä alkoi

yleistyä 1960- ja 1970-luvuilla jatkuen edelleen 1980- ja 1990-luvuille. Vuonna 2001 vajaa puolet miehistä ja vajaa kolmannes naisista söi kaksi lämmintä ateriaa päivässä, yhden aterian päivässä nauttii niin ikään kolmannes suomalaisista (Sillanpää 1999).

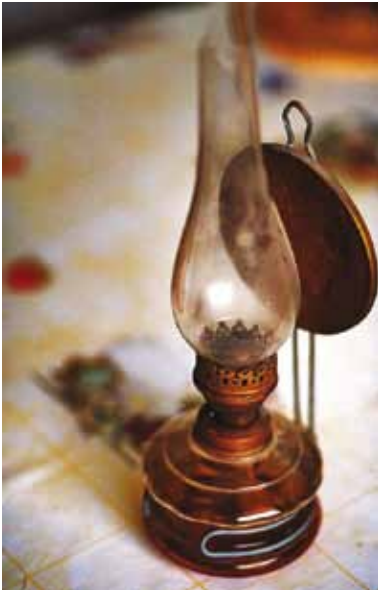
Tutkimuksessa ja julkisessa keskustelussa on nostettu viime aikoina esille perheen yhteisen ateriahetken tärkeys. Muutokset perheen ajan käytössä ja erityisesti kiireinen (työ-koulu-opiskelu ja harrastus) arki näkyvät muutoksina niin perheen ateriarhythmissä kuin syömisen tavoissa. Vaarantuuko perheen tärkeä voimavara, yhteisöllisyys, kun ateria ei enää kokoa yhteen perheen jäseniä?

Kansallisissa ravitsemussuosituksissa katse on kohdistettu erityisesti ateriarhythmiiin. Peruskouluikäisten arkipäivään mahtuu useita ruokahetkiä. Kansallisten ravitsemussuositusten mukaan peruskouluikäisen ravitsemuksellisesti täysipainoiseen päivään tulisi aamupalan ja kouluaterian lisäksi kuulua välipala, lämmin ateria iltapäivällä tai illalla ja iltapala. Kouluterveyskyselyn (2011) mukaan noin kolmannes peruskouluikäisistä ei syö koululounasta päivittäin. Terveyden kannalta nykysuosituksen mukaan suositeltavana pidetään säännöllistä ateriarhythmiaa, jolla tarkoitetaan sitä, että päivittäin syödään suurin piirtein yhtä monta kertaa ja samaan aikaan. Erityisesti lasten pää- ja väliaterioiden tulisi jakaantua tasaisemmin kuin aikuisilla, koska lapsen elimistö ei pysty käyttämään kehon energiavaroja yhtä tehokkaasti, eivätkä lapset pysty syömään samansuuruisia annoksia kuin aikuiset (VRN 2005).

Ateriahetkien funktion on 1900-luvun aikana kuvattu muuttuneen ruokahuollosta perheen yhteiseksi kommunikaatiohetkeksi (Mäkelä 2002). 2010-luvulla koti- ja perheaterian asemaa koskevassa keskustelussa onkin otettu kantaa toisaalta sen välttämättömyyden puolesta ja toisaalta nostamalla esille sen vaihtoehtoja. Kun tarkastellaan perheiden yhteistä syömistä Nuorisobarometri 2012 -tutkimuksen valossa, kiinnittyy huomio kokemukseen perheaterian ja kodin ilmapiirin kiireisyydestä. Yleisemmällä tasolla havainto on liitettävissä niin kutsuttuun gastronomia-ilmistöön. Termillä viitataan ateriarakenteen ja ruokailurytmin muutoksiin, joiden mukana myös ruokailutilanteisiin sidotun sosiaalisuuden katsotaan muuttaneen muotoaan. (Fischler 1980; ks. lisää Häkkinen ym. 2012.) Gastronomian käsitettä hyödyntäen voidaan esittää, että myös yhteiseen perheateriaan käytetyn ajan luonne vaikuttaa muuttuneen, ”välipalaistuneen” (Mäkelä 2003).

Voidaan myös esittää, että parhaillaan on menossa perheaterian luonnetta koskeva muutos. Sen asema kommunikaatiohetkenä on sopeutumassa perheenjäsenten keskenään erilaisiin ajankäyttötapoihin. Gastronomiasuuntaus tuo esiin ruokakulttuurin merkityserot sukupolvien välillä. Toisaalta samaan aikaan syömiseen liittyvää yhteisöllisyyttä uudistetaan ja tuotetaan nyky-yhteiskunnassa myös muualla kuin perheen yhteisissä ateriaketkissä. Uutta ruokakulttuuria ja yhteisöllisyyttä rakentuu myös muun muassa hampurilaisravintoloissa sekä opiskelija- ja työpaikkaruokailussa (Mäkelä 2003).

Tarkasteltaessa ruokakulttuurin materiaalista ulottuvuutta tutkimusaineistossa, on selkein muutos havaittavissa jääkaapin yleistymisessä, pakastimen tarjoamissa mahdollisuuksissa ja valmisruokien saatavuudessa. Jotta ruokakulttuurin immateriaalinen puoli saataisiin esiin, on oleellista saada sekä käsitteellinen että käytännöllinen ote kyseisistä uutuuksista, näistä

Suomessa ensimmäinen hehkulamppu otettiin käyttöön Tampereella Finlaysonin tehtaalla vuonna 1882. Kodin ruokahuollon muuttumiseen vaikuttaneet kodinkoneet, kuten sähkölevy ilmestyivät markkinoille 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Päijätähämäläisten valokuvadokumentointiprojekti, Lahden valokuvataide ry. Kuvat: Miia Saastamoinen

modernisaation osoittimista. Kuinka kansa on aktiivisesti muokannut modernin mukanaan tuomia uusia innovaatioita, ideoita ja teknologioita tekemällä niistä arjen ja omien rutiinien osia. (Modernisaatioista kansan kokemuksena laajemmin ks. Helsti ym. 2006.)

Kodin ruokakulttuurin muutosten kannalta merkittävää oli, että rakenteellisen murroksen aikaan osuivat myös kodinkoneiden kehitys ja yleistyminen. Jääkaappien valmistus alkoi Suomessa vuonna 1951 ja pakastimien puolestaan 1950-luvun loppupuolella. Koteihin ne tulivat kuitenkin melkoisella viiveellä. Elintason kohoaminen mahdollisti kotitalouskoneiden hankinnan. Myös niiden käyttötarve kasvoi, kun yhä useampi nainen kävi työssä kodin ulkopuolella. Myös sähköverkon käyttöönotto ja laajeneminen maaseudulle vauhditti kotien koneistumista. Jääkaappi yleistyi hitaasti: vuonna 1958 jääkaappeja oli vain noin 15 prosentilla kotitalouksista, mutta vuonna 1973 jo 90 prosentilla (Malin 2009, 39; Sillanpää 2003, 33; laajemmin ks. Pantzar 2000).

Tutkimusaineiston haastateltavat muistelevat sitä, kuinka nämä uutuuudet helpottivat ruuan säilyttämistä ja pidensivät säilytysaikoja. Aineistossa mainitaan usein myös, kuinka ruokaa oli mahdollista tehdä kerralla aiempaa enemmän, mikä puolestaan helpotti emännän töitä: esimerkiksi lihan suolaamisen sijaan se saatettiin pakastaa. Esiin tulee myös se, ettei uuden teknologian paremmuutta pidetty itsestäänselvyyttenä, esimerkiksi verrattaessa maakellarin ja jääkaapin etuja.

No minä tein paljon mehuja ja sokeroituja hilloja. Olhan meillä sitten jopa pakastin [asuinpaikan nimi] monta vuotta, sitten sinne pakasteeseen. Omenista tehtiin sit sellaista mehua, tuolla kun oli niitä paikkoja missä ne teki. [...] Joku vei ne aina sinne ja pullot mukaan. Ne oli valmiita sitten, muuta kun säilötään. Mun vanhin veli tilas meijeristä semmosia maitotölkkejä. Ne oli puhtaita, uusia, niitä sai sieltä säkkitolkulla. Sitten pantiin niitä omenamehujakin pakkaseen, ja sieltä ol mukavan ottaa talvella.

Haastattelija: Niin se pakastaminen on kätevä systeemi?

On, siellähän oli aina marjoja ja hilloja, leivätkin vietiin aina, kun mä leivoin, pakkaseenhan ne laitettiin. Hapanleivätkin ensin vähän aikaa kuivattiin ja sitten pakkaseen. (Nainen, s. 1919.)

Niin se tietysti muutti sen, että saatto tehdä kerralla enemmän sitä ruokaa. Et voi tehdä enemmän kun on pakastin. (Nainen, s. 1949.)

Et mä muistan, että on ollu jossain ikkunan välissä ja tuulikaapissa on ollu jotain maitokannuja ja joku soppakattila. [Aiemmin lapsuuden kodissa] oli ulkokellari. Et ne ruoat piti aina hekea sieltä ulkoa. Et se oli kyllä hyvä. Et kun hyvä kellari on, niin se on melkein niin kun sama asia. Mut et se jääkaappi oli semmonen, että... Eikä ovea saanu pitää auki ja se murisi ja... Mut se oli kuitenkin jotenki semmonen, että siitä sitten puhuttiin, että niillä on oikeen jääkaappi. Et kyl se... (Nainen, s. 1949.)

Elintason nousu 1950-luvulta lähtien koettiin myös kauppojen ruokavalikoiman lisääntymisenä:

Haastattelija: Mainitsit, kun se 50-lukuhan on ollut muuten ollut Suomessa tän elintason nousua ja tämmöstä, niin onko sulla mitään muistkuvaa esimerkiksi kauppojen valikoimasta tai jotain? [...] Tuliko jotain uusia tuotteita tai karkkeja tai hedelmiä tai? Mitä silloin sitten muuttu kun puhutaan elintason noususta niin mitä se tarkoitti ehkä lapsen silmin?

Sitten tämmöisiä tiettyjä, esimerkiksi omenoita, niitä ihan oikeesti varrottiin, että olihan siinä sitten omenoita meilläkin muutama puu aina ja kaverit toi sitten, niitä sai lisää, että niitä oli siihen aikaan kun oli omenoitten aika, mut et sitten niitä oli johonkin muuhun aikaan vuodesta. Niin jouluksi tuli omenoita, et sehän oli ihan tämmöinen, joissakin piireissä ihan tapaus, että kun jouluomenat tuli taikka jotkut sillilaivat tuli. Niistähän uutisissa aina kerrottiin, että tuli Saukko II ja sillä on 150 000 silliä mukana, että se oli ihan uutinen. Ne lähti sitten leviämään maakuntaan ne. (Mies, s. 1948.)

Kauppojen ruokavalikoiman monipuolistuminen toi kotien ruoka-
pöytiin myös valmisruuat. Ensimmäisiä valmisruokia vuonna 1957 olivat maksalaatikko, lihapyörykät, kaalikääryleet ja vispipuuro (Mäenpää 2005). Kodin ruokakulttuurin yhtenä ilmaisijana ja rakennemuutokseen liittyvänä ilmiönä aineistosta onkin esiin nostettavissa suhtautuminen valmisruokiin ja niiden käyttöön.

Valmisruoalla tarkoitetaan koko aterian tai osan aterialla muodostavia valmisruokia ja puolivalmisteita. Puolivalmisteiden joukkoon lisätään ruuanvalmistuksen yhteydessä esimerkiksi vettä. Osan aterialla muodostavien valmisruokien kulutus on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana

noussut noin neljänneksellä. Koko aterian muodostavien valmisruokien kulutus on puolestaan lähes nelinkertaistunut samana aikana. Valmisruokia ei aiemmin ole pidetty terveyttä edistävinä eikä niiden käyttöä hyväksyttävänä. Kiireestä johtuen valmisruuan käyttö oli kuitenkin perusteltua. (Maavirta 2009, 126–127.) Itse tehdyn ja valmisruokien suhde näyttäytyy myös tässä aineistossa kaksimerkityksisenä. Yhtäältä valmisruoan käyttö helpottaa arkea ja myös maun katsotaan olevan kohdallaan. Toisaalta juuri eri valmisruokein välillä havaitut makuerot suuntasivat 1940-luvulla syntyneiden naisten ruuanvalmistamista takaisin kokonaan itse tehtyyn ruokaan.

Haastattelija: Laitoitko sä silloin kun lapset oli pieniä, niin lämmintä kotiruokaa?

Joo kyllä. Jos nyt ei sattunu olemaan niin, että soppaa oli, niin sitä saatettiin vaan lämmittää. Mut kyllä mä laitoin. [...]

Haastattelija: Että et ole harrastanu einesten ostamista?

Kyllä nyt jonkun verran. Et esimerkiksi maksalaatikkoa... Kun se on sen verran hankalampi tehdä. Ja se on ihan hyvää. Mutta niistä muista laaticoista mä en tykkää, et kyllä mä teen ne sitten ite. Et en mä ymmärrä esimerkiksi jotain valkosipuliperunoita, et kun ite tekee paljon paremmin ne. Ja se on niin pieni vaiva. Et en mä niitä kyllä. (Nainen, s. 1949.)

Kuten aiemmin esitetty ruokamuisto isoisan kalasopasta osoittaa, itse tehdyllä ruualla on enemmän sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä kuin valmisruoalla. Tästä syystä myös valmisruokateollisuuden intresseissä on muistuttaa kotiruokaa niin paljon kuin mahdollista (Maavirta 2009, 126). Makkosen mukaan onnellisissa lapsuuden ruokamuistoissa tuoksut, maut ja ruoat liitetään yleensä mummolaan, äitiin ja lapsuuden kotiin (Makkonen 2004, 23, 30–31). Valmisruokateollisuudessa on siten havaittu ruokien funktio sukupolvia yhdistävänä ja tämän myötä myös myynnin mahdollisena edistämistekijänä? HK-makkaratalo valmistaa ”Mummon lihapullia”. ”Meidän äiti tekee teidän äitien ruuat” -mainos vuonna 2005 puolestaan pyrki näyttämään Saarioisten valmisruuat inhimillisinä.

Valmisruokien käyttöön suhtautuminen on tästä huolimatta kaksijaakoista. Jotkut pitävät sitä hyväksyttävänä keinona selviytyä arjesta, ja toiset taas välttävät valmiin ruoan ostamista. (Maavirta 2009, 127.) Aineistossa painottuu valmisruokien valmistamisen vaivattomuus erityisesti eläkeiän

kynnyksellä olevien perheellisten naisten kohdalla. Kriittisin kanta valmisruokia kohtaan on puolestaan 1970-luvulla syntyneillä miehillä:

Haastattelija: Oletko harrastanu ruoanlaitossa einesten tai puolivalmisteiden käyttöä?

Olen harrastanu joskus jopa valmiitakin. Joskus eineksiäkin jonkin verran. Jonkin verran näitä vihanneskeitoksia ja tällasia aina välillä. [...] Maksalaatikoita on jonkun verran... Kun ne on helppo vaan lämmittää. Nytkin töihin saatan ostaa jonkun valmiin. Kun siellä ei ole kuin se mikro missä lämmittää. Mutta en voi sanoa, että kauhean paljon käyttäisin. Mutta kyllä mä käytän jonkun verran. Se riippuu aina vähän tilanteesta. Että jos on kiire, niin sitten jotain semmosta. Mutta sitten jos ei ole, niin sitten valmistan itse. (Nainen, s. 1948.)

Et kun ne on ollu ne omat perunat ja kaikki muut tällaset raaka-aineet sieltä. Ja sit se on vaan paremman makusta kun nää puolivalmisteet ja valmisateriat. Et kun saa paljon parempaa kun tekee ite alusta loppuun asti. [...] Et nää puhtaat perusraaka-aineet. Et mä hyvin harvoin mistään valmis eineksistä teen mitään. Et mä melkein käytän puhtaita.

Haastattelija: Eli et käytä puolivalmisteita?

En mä hirveesti. (Mies, s. 1974.)

Haastattelija: Miten sitten muuten omassa perheessä, kun olet lapsille laittanu ruokaa tai silleen, niin... ?

Ihan sama. [...] Ei, ainoo se et oli mä muistan silloin kun oltiin, kun poika oli pieni, samaa ruokaa kun itelle, et lautaselle vaan soossas sen kun et... ja tietyst oli lisäksi nää piltit ja muut. Just selitin sitä, et niille pitää lapsesta asti, vaikka ne räkäsivät ne heti ulos ja näyttää pahalta, niitten pitää oppii, et kun kattoo jotain noit nykyskidejä, niin ei niille maistu mikään. Vissiin vetäny sit pelkkää pilttiä liian pitkälle ja kun ite maistaa, niin mitä tää on, ei maistu miltään, sellast väritönt mössö. Ne tottuu siihen, niin sit on ihan sama, mitä makui tai sit ku tulee joku lihabiitti, mitä joutuu pureskelee, ei se sit niinku putoo ollenkaan, et. Ainakin kauheen työläält näyttää noin niinku lasten syönti, ihan sama mis niit kattoo. (Mies, s. 1972.)

Ruuanvalmistuksen helppous ja nopeus näyttäytyvät kuitenkin ruokatuutkimuksen mukaan suomalaisen ruokakulttuurin keskeisinä piirteinä

(Ruokatieto 2009). Tutkija Miia Haverin mukaan nykyisten kotitalouksien ruokakäyttäytymisessä tulee selvästi esille niin kutsuttu *convenience food*-trendi. Tämä ilmenee ulkona syömisen, valmisruokien ja puolivalmisteiden käytön kasvuna.

Elintarviketeollisuus tuottaa koko ajan uusia helppokäyttöisiä elintarvikkeita, jotka vaihtelevat esikäsitteily- ja valmistusasteeltaan. Kyse on esiprosessoiduista tuotteista ja puolivalmisteista, esimerkiksi pakasteista ja taikinoista. Jääkaapin ja pakastimen jälkeen mikroaaltouuni on vakiinnuttanut nämä tuotteet suomalaisiin ruokatalouksiin. Kotitalouksien arvioidaan myös käyttävän näitä pitkälle jalostettuja tuotteita tulevaisuudessa yhä enemmän. (Haveri 2009, 58.) Elintason kohoaminen ja teknologian kehitys ovat osa kodin ruokakulttuurin rakentumista ja pitävät sen todennäköisesti myös jatkossa aiempia sukupolvia nopeatempoisemmassa muutostilassa.

Syötiinpä kodin ruokapöydässä sitten valmista tai itse tehtyä ruokaa, ruokailu tapahtuu usein perhekohtaisesti tiettyyn aikaan ja tietyllä tavalla. Aineiston mukaan ruokapöydässä valitsee perhekohtaisesti tiettyjä käyttäytymissäantöjä, jotka voivat siirtyä tai olla siirtymättä sukupolvelta toiselle. Ruokapöydässä tulevat näkyviksi myös perheen valta-asetelmat kuten aikuisten määräysvalta suhteessa lapsiin. Suomalaista ruoka- ja tapakulttuuria tutkineen Merja Sillanpään (2009, 212) mukaan ruuasta kieltäytyvä lapsi on nähty pahatapaisena niin koulussa, vierailuilla kuin kotonakin. Lautasensa tyhjäksi syönyttä lasta on pidetty kilttinä ja kuuliaisena.

Seuraavissa äidinpuoleiseen sukuun kuuluvien aineistositaateissa piiryy kuva neljän eri sukupolven ruokaan liittyvien asenteiden välittymisestä alenevassa polvessa. Samalla käy ilmi, kuinka ruokaan liittyvien asenteiden ja arvojen siirtyminen sukupolvelta toiselle ei ole itsestään selvää. Konkreettisenä esimerkkinä on ”kaikkea pitää maistaa” -ruokailutapa ja sen katkeaminen tai ainakin siinä tapahtuva muutos.

Mä olen kyllä totutettu niin monipuolisesti syömään. Kun aina sanottiin, että kaikkia ruokia piti syödä vaikka ei tykkäiskään. [...] Niin ainakin maistaa. (Nainen, s. 1948.)

Haastattelija: Oliko teil lapsen... lapsena, niin oliko teil kotona mitään semmosta sääntöä, et lautanen piti syödä tyhjäksi tai... muistatko?

No kyl mä muistan proidi joskus vääns fajjan kaa jostain jotain, mut en... ei mul oo ainakan mitään tollast ongelmaa ollu, et oon ollu aina joka toisena ruokajonossa.

Haastattelija: Joo, miten sä oot omille lapsilles opettanu tän...?

Ei ku... no mähän oon ollu niist tavallaan aina erossa, en mä oo sellast niinku auktoriteettiasemaa ottanu. Et jos ne alkaa jotain pykii, me ollaan silloin mummolas tai useimmin ollaan mummolas kimpassa, nythän ne on mun luona. Syököön mitä lystää. (Mies, s. 1972.)

TIEDOSTAVA SYÖMINEN NYKYPERHEEN RUOKATOTTUMUSTEN PERUSLIEMENÄ

Nykykuluttajan ruokatodellisuutta on esimerkiksi tietoisuus siitä, että elinympäristön saastumisella ja ylellisyys- ja erikoisruokien voimakkaasti kasvaneella kysynnällä suuren talouskasvun maissa, kuten Kiinassa, saattaa olla katastrofaalisia vaikutuksia elintarviketuotannolle. Globaali ruokatalous innovaatioineen ja ongelmineen näyttätyy päivän uutisointien, television ruokadokumenttien ja internetin tarjonnan välityksellä. Erikoisempien ja harvinaisempien raaka-aineiden hinnat tulevat myös ratkaisevasti nousemaan.

Ruoan tuotantoon liittyviä ympäristöasioita koskevan tiedon lisääntyminen sekä kysymykset eläinoikeuksista ja ihmisoikeuksista mietittyvät syömisen yhteydessä. Toisaalta ruokateknologian kehitys on tuottanut arkiseen syömiseen myös uudenlaista hämmennystä. Uudet ruokateknologiat ja uusiin elintarvikkeisiin käytetyt synteettiset ainekset ovat kuluttajan kannalta samalla tehneet ne muun muassa vähemmän tunnistettaviksi. Erityisesti bioteknologian mukaantulon myötä 1980-luvulla, elintarviketeknologian tuoteinnovaatioiden ilmestyminen kuluttajan ostettaviksi toinen toisensa perään on ollut mullistavan nopeaa. (Pyke 1970; 1972.) Monet ruokaa ja syömistä tutkivat ovat sitä mieltä, että ruokaa koskevat huolet ja pelot ovat nykyisin tavallisia. On jopa esitetty, että länsimaisessa nykykulttuurissa vallitsee perustavanlaatuinen syötävää ruokaa koskeva epäluottamus. (Ks. esim. Salo ym. 1998; Gronow 1998).

Ruoan valintatottumukset näyttäisivätkin määrittävän sitä kautta, missä määrin kuluttaja tiedostaa ja huomioi ruokaan ja syömiseen liittyvät uhkat

ja riskit. Ruokaan liittyvien riskien ajattelu näkyy esimerkiksi tavoissa, kuinka moderneja ruokahuolia arjessa luokitellaan (ks. esim. Douglas & Wildavsky 1982; Kamppinen ym. 1995; Bildtgård 2008). Riskit voidaan nähdä kaloreiden, rasvan, sokerin tai suolan muodossa. Ne voivat liittyä samanaikaisesti niin lyhenteisiin BMI, terveysvaikutteinen jogurtti kuin BSE, salmonella tai ruuan lisäaineet ja funktionaaliset elintarvikkeet. (Ks. esim. Haveri 2009, 59–60; Salo ym. 1998; Niva & Mäkelä 2007). Ehkä osuvimmin nykykuluttajan suhdetta syömiseen kuvaa tiedostaminen: on tiedettävä mitä syö ja tiedostettava syömisensä seuraukset. Suuhun ei heitetä mitä vain, vaan esimerkiksi ruoan alkuperämaa ja sen tuotanto-olosuhteet ovat tärkeitä ruoan valitsemisen kriteereitä.

Riskien laskelmoimisen rinnalla nykykuluttajan ruokasuhdetta määrittää tarve ottaa valinnoillaan kantaa eettisesti. Vaikuttaa siltä, että arvot ratkaisevat yhä enenevässä määrin kuluttajan ruokavalintoja. Yhä useampi suomalainen – etenkin nuoriso – tekee arvovalintoja suhteessa siihen, mitä ruokaa ostaa ja miksi. Ruokavalintoja siis perustellaan tänä päivänä eettisillä syillä. Voidaan esimerkiksi ajatella, että eettisesti aatteellisessa syömisessä on kysymys itseilmaisusta. Luomu- ja lähiruoan suosiminen tai vastaavasti valmisruokien tai monikansallisten ruokamerkkien ja brändien boikotoiminen on tapa kertoa itsestä, siitä millainen ihminen olen ja millainen haluaisin olla. Itseilmaisua syvällisemmin aatesyöminen tuo esiin vastuullisuutta, sitä millaiseksi maailman halutaan muuttuvan ja miten maailmaan voidaan vaikuttaa omilla kulutusvalinnoilla, kuten veganismilla ja fregaaniudella (roskisdyykkaus)⁹. Ruoan käsitteellinen haltuunotto ilmenee yhtäältä henkilökohtaisia vaikuttamismahdollisuuksia koskevin mielipiteinä ja arvostuksina, toisaalta motivaationa sitoutua niihin arvostuksiin ja käyttäytyä niiden mukaan.

Lisääntynyt tietoisuus elintarviketuotannon realiteeteista on saanut monet nykykuluttajat ottamaan kantaa esimerkiksi ekologisesti ja eettisesti kestävämmän kalastamisen puolesta. Toisenlaisen kalajutun YouTuben välityksellä kertoo ohjelmassaan brittiläinen tv-kokki Gordon Ramsay. Ohjelma seuraa, kuinka pyydetyiltä hailta leikataan evät, ja kuinka elävä, mutta evätön hai heitetään takaisin mereen (Ramsay 2012). Luksusravintoloissa tarjoiltava haineväkeittoannos maksaa noin sata euroa. Haineväkeiton syömisellä on pitkä perinne Itä-Aasian maissa. Kyseessä on sukupolvelta toiselle siirtyvä uskomus, jonka mukaan haineväkeittoa syövä mies saa itselleen taianomaisia voimia.¹⁰ Haineväkeiton syöminen symboloi korkean

hintansa vuoksi myös yhteiskunnallista vaurautta ja statusta. Suomen eläinsuojeluyhdistys ry:n sivuilta löytyvän tiedon mukaan joka päivä silvotaan arviolta noin 250 000 haita. Haineväkaupan keskus on Balilla, ja haita pyydetään erityisesti Indonesiassa. Ostajamaita ovat Kiina, Singapore ja Taiwan. Sivuston mukaan useat hailajit ovat uhanalaisia tai vaarantuneita. (Ks. Suomen eläinsuojeluyhdistysten liitto 2012).

Tapaus osoittaa, miten myös ruokaan liitetyt perinteet ja ruokaan liitettyjen uskomusten säilyttäminen ovat globaalissa ruokataloudessa muuttuneet kiistanalaisiksi erityisesti syömisen eettisen haltuun ottamisen kautta. Nykyajan ruokakulttuurin erikoispiirre on, että yksityishenkilön kokemaa huoli ei jää henkilökohtaisen vastuuntunnon tasolle vaan sen ratkaisuyritys globalisoidaan, ulotetaan teknologiaa käyttäen myös muiden ruuan kuluttamisen vastuullisuutta koskevaan pohdintaan. Eräs tukholmalaispoika perusti internetiin suojeludressin kuultuaan haiden silpomisesta:

Teimme äidin kanssa viime syksynä retken merimuseoon. Museossa oli ryhmä koululaisia samaan aikaan, ja jäin kuuntelemaan, mitä opas heille kertoi. Koululaiset vain hihittivät ja nahistelivat, mutta minä seisoin aivan lähellä opasta, että kuulisin kunnolla. Hän kertoi, että valtavat määrät haita pyydystetään ja niiltä leikataan evät, jotta niistä voitaisiin tehdä haineväkeittoa. Tulin todella vihaiseksi. Veneessä matkalla takaisin Djurgårdenista päätin pelastaa hait. (Suomen eläinsuojeluyhdistysten liitto 2012).

Ruokailu, ruokavalinnat ja syöminen sujuvat kuitenkin valtaosin ilman suurempia murheita. Kuluttajan ruokakäyttäytymisessä ilmeneviä ruokakulttuurin suuria linjoja ovat eettisyys ja terveystietoisuus. Niiden ohessa kansainvälisyys ja etnisyys nousevat esiin usein (esim. Ruokatieto 2009.) On myös nähtävissä viitteitä siitä, että ruokavalintoja tehdään tulevaisuudessa yhä enemmän eettisin perustein. Kansalaisia myös opastetaan tekemään eettisesti ja ekologisesti kestäviä ruokavalintoja. Hyvä esimerkki tästä on *Meren herkkuja. Kuluttajan kalaopas* (2012), joka kuuluu Maailman Luonnonsäätiön (WWF) kampanjaan. Sen tavoitteena on opettaa kuluttajia tekemään vastuullisia valintoja kalatiskillä. Oppaassa kannustetaan muun muassa ostamaan kala suoraan kalastajilta ja suosimaan kotimaisia kalakannoista saatavia kaloja. (Ks. WWF 2012).

Sukupolvitutkimuksen näkökulmasta nykyinen vastuullista ruuan kuluttamista korostava ajattelutapa ei ole täysin uusi. Erilaiset suositukset

sisältävät samankaltaisia piirteitä kuin Päijät-Häme-aineiston vanhimpien sukupolvien muistot kalan hankkimisesta ruokapöytään. Ne vaikuttavat olevan yhtä ekologiaa kuin nykyinen lähiruoka-ajattelu. Alla oleva ruokaostosmuistelo 1950-luvulta kuvaa hyvin menneen ja nykyisen yhteyttä. 1940-luvun lopulla syntyneiden lapsuusmuistoissa on havaittavissa eräänlainen perinteinen fischleriläinen gastronomia, joka tarkoittaa perheen ja paikallisyhteisön roolin korostumista ruokailua ja ruokaostoksia määrittävissä struktuureissa, säännöissä ja merkityksissä (Fischler 1980):

Et kun se oli vielä niin kun semmoinen yhteisö, siellä oli omat. Paikallisia leipiä oli ja siinä oli ihan semmoinen pikkuinen kyläkauppa, jossa me sitten, kun se oli niin kun poikien homma sitten, kun oltiin sitten vähän isompia, niin me käytiin kaupassa. Siinä oli hyvä systeemi. Äiti aina kirjoitti siniseen pieneen vihkoon kauppalapun ja sitten sieltä [Kauppiaan Nimi] aina antoi tavarat ja...

Haastattelija: Ja kauppias myyjä tunnettiin myös.

Joo siinä tunnettiin kaikki ja sitten äite kävi aina jonakin päivänä, tilipäivänä, maksamassa sitten kauppalaskun. (Mies, s. 1948.)

Se maito oli sellasta, että sitä otettiin sellasella mitalla. Ja kermaa ostettiin suoraan siihen omaan nekkään. Että se ekologisuus oli paljon parempaa silloin. Että ei ollu tämmösiä pakkauksia. Että ennen oli se oma kassi mukana ja sinne laitettiin ne ostokset.

Haastattelija: Ei ollu muovikasseja?

Ei ollu. (Nainen, s.1949.)

TOISINTOJA JA IRTIOTTOJA ÄIDIN KEITTIÖSTÄ

Miten ruuanvalmistustaidot ja ruokia koskevat käsitykset periytyvät? Aineistosta käy ilmi kiinnostava sukupuolijako siinä, kuinka äidin keittiöstä opittujen ruuanlaittotapojen periytymisestä puhutaan. Äidiltä opittujen ruuanlaitto- ja leivontatapojen arvostaminen välittyy molempien sukupuolten kerronnasta, joskin korostuneemmin naisten tapauksessa. Eniten äitiensä kotityö- ja ruuanlaittotaitoja sekä yleistä arjen hallintaa kuten

monien samanaikaisesti hoidettavien asioiden organisointia, ehtimistä ja kerkeämistä ”ihailevat” aineiston vanhimpaan sukupolveen kuuluvat, 1920- ja 1930 -luvulla syntyneet, maaseudulla kasvaneet naiset:

Ja sitten mamma aina leipoi. Hänellä oli semmonen iso (taikinatiinu?). Hän laitto siinä suuren leipätaikinan ja sitten hän leipo monta pitkää varrasta. Tuvassa oli semmoset vartaat, niin sinne hän leipo aina reikäleipiä. Niitä pantiin sinne kattoon kuivumaan ja sieltä lapset sai aina ottaa. [...] Hän jakso leipoa vielä muillekin. Että minä en voi ymmärtää miten joku ihminen voi keritä ja jaksaa niin paljon. Kun on aina odottanu vielä vauvaa. Että sitä mä en kyllä ymmärrä. Että hän kutos tækkejä ja neulo... Hän neulo pakkakaupalla semmoselle kauppiaille semmosia paitoja ja housuja. Se kauppias toi äidille aina semmosen pakan. Ja hänen oli määrä tehdä siitä, en nyt muista kuinka monta paria, niin näitä vaatteita. Ja kaikki mikä jäi yli siitä, niin äiti sai käyttää sen lasten vaatteisiin. Sitten hän neulo kaikille meille vaatteet. [...] Mä en ymmärrä miten hän kerkes kaikki. Kun äiti kävi joskus pel-lolakin auttamassa. (Nainen, s. 1924.)

Tutkija Elina Makkonen (2004, 23–39) kirjoittaa ruokaan liittyviä muistoja tutkineen Deborah Luptoniin (1996) viitaten, että lapsuuden ruokamuistoissa äidillä ja kodilla on merkittävä asema. Äidin oletetaan tekevän ja ruokkivan lapset sekä opettavan heille ruokailuun liittyvät tavat. Omissa ruokamuistoissaan Makkonen erittelee muun muassa omaa pullan leivontaansa, johon hän katsoo saaneensa niin oppia, vaikutteita kuin kehujä sekä äidiltään että mummoltaan. Keittämistarinoita tutkineen Maarit Knuuttilan (1999) mukaan niiden siirtyminen on pääasiallisesti naisten vastuulla. Keittotaidot siirtyvät yleensä äidiltä tyttärelle.

Tässä aineistossa näkyy sukupuolittunut ero miesten ja naisten tavoissa jatkaa äidin lihapatojen äärellä oppimaansa. Sukupuoliero nousee esiin siinä, miten äidin ruuanlaittotapojen siirtymistä itselle painotetaan. Naisten kerronnassa painottuu miesten kerrontaa enemmän se, että äidin ruuanlaittotapojen ajatellaan siirtyneen itselle samanlaisina. Naisille vaikuttaisi olevan miehiä arvokkaampaa, että äidiltä opitut ruuanlaittotavat säilyisivät muuttumattomina. Tämä tulee esille erityisesti 1940-luvulla syntyneiden naisten kohdalla, mutta kuultaa läpi myös 1970-luvulla syntyneiden naisten kerronnasta:

Äitihän laittaa vieläkin semmosia... Me ei saada mun siskon kanssa vieläkään aikaseks semmosia mitä se laittaa. Se vaan käy häneltä. Et hän on ollu keittiölläkin töissä ja... Ja ne on niin hyviä. Lanttulaatikko ja perunalaatikko ja kaikki omatekiset, niin ne on niin älyttömän hyviä ne ruoat. Eikä se ole vaan meidän mielipide, vaan tuttavatkin on sanoneet, että ne on hyviä. Että oli se sitten soppa tai... Niin siskonmakkararasoppaakin oli joskus sillon... Mut et tämmösiä ihan tavallisia. Ja sitten kesäkeittoa oli ja kukkakaalia keiteltiin. Et sitä myöten kun niitä tuli, niin tehtiin. Kaikki kurkut ja salaattit ja... Ja ne mitä itellä nytkin on, niin ne on äidin laittamia. Kaikki noi kurkkupikkelsit ja puolukkasose. Kyllä mäkin tykkään käydä marjassa, mut et kun ne tuo niitä marjoja aina niin kauheesti, että... Et kun ne on eläkkeellä, niin ne on innostuneet marjastamisesta.

Haastattelija: Entäs sienet...?

Juu. Sieniä myös. Haapasieniä ja kanttarellejä. Et niistä on hyvä tehdä salaatteja ja laittaa kastikkeisiin. Ja kuivaa persiljaa ja tillit laittaa ite. Ja nokkosia poimii ja sitä laitetaan sitten leipään ja...

Haastattelija: Onko äiti sitten opettanu tyttärilleen ruoanlaittoa?

Juu kyllä. Et siinä sitä oppi laittamaan. (Nainen, s. 1949.)

Haastattelija: Jos sä ajattelet tätä ruokaa, mitä sä teet omalle perheelles, niin onks jotain semmosia ruokalajeja, jotka olis tullu sieltä lapsuuskodista, joita äiti ois tehny, joita sä tekisit?

No on aika paljonkin justiin, tämmöset makaronilaatikat ja jauhelihakastikepuolet ja tämmöset. (Nainen, s. 1972.)

Naisten kerronnan tapaan äidiltä opittujen ruuanlaitto- ja leivontata-pojen arvostaminen tulee esille myös miesten kerronnassa. Itsenäistymisen ja omaan ruokatalouteen muuttamisen jälkeen miehet tuntuvat löytävän ruuanlaittajan itsestään samalla tavalla kuin naiset, pääasiassa lapsuuden kodin ensisijaisen arkiruuanlaittajan – joka useimmiten on ollut äiti – mutta myös isän kautta.

Haastattelija: Kuka teidän perheessä pääasiassa vastasi siitä ruokapuolesta?

Äiti, viikonloppusin isä sitten jonkun verran.

Päijätähämäläisten valokuvadokumentointiprojekti, Lahden valokuvataide ry. Kuva: Miika Kainu.

Haastattelija: Osallistuit sä itse siihen ruoanlaittoon?

No sitten yläasteikäsenä rupesin osallistumaan ja tekemään ittekin niitä välillä. Sanotaan näin, että täs tapauksessa sekä isä että äiti on toiminut innottajina. Kumpikin on ihan erinomaisia ruoanlaittajia. Oikeestaan äiskä ei vaan mausteista tajua yhtään mitään, se on se suola ja maustepippuri ja se on siinä. (Mies, s. 1967.)

Haastattelija: Mites jos sä ajattelet omaa syömistä, niin mistä siihen on tullu vaikutteita? Sä jonkun verran kuvasit äidin vaikutusta. Niin onko koti ja äiti olleet ne keskeiset vai mistä...?

Varmaan joo sieltä se on lähteny. Et kun ne on ollu ne omat perunat ja kaikki muut tällaset raaka- aineet sieltä. Ja sit se on vaan paremman makusta kun nää puolivalmisteet ja valmisateriat. Et kun saa paljon parempaa kun tekee ite alusta loppuun asti. (Mies, s. 1974.)

Samalla tulee esille edellä mainittu sukupuolittunut ero, jonka mukaan 1970-luvulla syntyneiden miesten kerronnassa painottuu naisten kerrontaa enemmän äidiltä opittujen ruoanlaittotapojen ”tuonus” ja halukkuus muuttaa niitä enemmän oman näköisiksi.

Haastattelija: Miten sitten syöminen, kun lähdit pois kotoa, muuttuiko se ja millä lailla?

Itse asiassa silloin ruvettiin kokeilemaan enempi, ettei tehty enää sapsuskoja samalla pohjalla kun äiti teki. (Mies, s. 1968.)

Haastattelija: Onks jotain juttuja jäänyt siitä lapsuusajan ruokailusta, jota on vieläkin?

No sanotaan että sekin on jo niin sovellettu, kehitetty huippuunsa. Jauhelihakastike on yks, mikä aina kotona ekaks opeteltiin tekemään. Nykyään se on niin sovellettua sekin, että ei se oo enää lähellekään sitä samaa. Keittoja ei tuu enää juurikaan tehtyä, lähinnä pataruokia ja kastikkeita ja uunissa jotain. (Mies, s. 1968.)

Siirtymävaiheella, jolloin kotoa muutetaan usein opiskelujen tai työn perässä, vaikuttaa olevan keskeinen vaikutus nuorten miesten syömiseen. Toisaalta syömisrutiinit voivat kadota lähes kokonaan. Tärkeysjärjestyksessä ruokaa ennen ovat muut elämänmenot. Myös uuden asuinpaikan ruuanlaittotoilat, puutteellisuus voivat olla keskeinen nuoren miehen ruuanvalmistusintoa heikentävä tekijä.

Enemminkin sitten sovellettiin sen mukaan mitä rahaa oli. Kyllähän tuossa käytiin yks kurjakin kausi siinä, mitähän se ois ollut, varmaa -87, -88. Tuli syöttyä kolme kuukautta melkee joka päivä jotain jakkimakupalaa tai niitä jogurtteja [...] Niitä riitti, mut kun ei mihinkään muuhun ollut sitten rahaa. Kun sai auton ja bensat ja tämmöset maksettua, niin siinä ei enää sapsuskaan kauheesti jäänyt. Varmaan viiteen-kuuteen vuoteen syönyt yhtään [sitä] jogurttia sen jälkeen. (Mies, s. 1972.)

Sanotaan et se oli yhes vaihees ihan mun hommani laittaa sapsuskaa. Nyt on vaan niin saamarin huono keittiö, että siellä ei paljon inspiroi mitään laittaa. (Mies, s. 1967.)

Toisaalta uudenlaisia säännönmukaisuuksia ruokarutiineihin voivat tuoda esimerkiksi opiskeluruokailuissa syöminen ja tyttökaverin ruokatottumukset ja hänen tapansa valmistaa ruokaa. Nuorenparin muuttaminen yhteen alkaa luoda myös yhteistä ruokakulttuuria. Ruokatottumukset muokkautuvat usein uudelleen myös lasten syntymän jälkeen. (Palojoki 2003, 116.)

Haastattelija: Sitten kun sä lähdit pois kotoa, niin muuttuko sun ruokailu jollain lailla?

No ehkä jonkun verran epäsäännöllisemmäksi tietenkin nyt sitten ja tietys vaiheessa joutu vähän niinku raha... rahasyistä sitten tinkimään, et se oli se kalapuikko ja ketsuppi - ruokavalio yhteen väliin penninvenytyssyistä. Mut että kuitenkin niinku olen olen pyrkiny myöskin siihen ruokapuoleen sitten panostamaan ja kävin tietysti nois opiskelijaraffloissa sitten syömässä, mis sai ihan monipuolista ruokaa halvalla. [...] ja et tein sitten myöskin useimmiten itse. (Mies, s. 1972)

Haastattelija: Miten sä suhteudet kasvisruokaan?

Se ei oo ollenkaan huono. Että kyllä sekin maistuu. Et se on ihan hyvä vaihtoehto. Mun entinen tyttöystävä oli ihan puhas kasvisihminen. Että siinä kun joutu kasvisruokaa tekeen, niin siinä tuli itekkin syötyä sitä ja se ei ollu yhtään huonoa. (Mies, s. 1974.)

Tarkastelu osoittaa, että lapsuudenkodissa omaksutut ruokaperinteet ja ruuanvalmistustavat siirtyvät erityisesti äidiltä lapsille. Seurustelun tai parisuhteen solmimisen myötä myös kahden eri suvun mukaisesti rakentuneet ruokaperinteet sekoittuvat keskenään ja toiston kautta saattavat säilyä ja siirtyä myös pariskunnan jälkipolvelle. Seuraavassa vuonna 1948 syntynyt mies kuvaa ensin lapsuuden ruokapöydässä valinnutta istumajärjestystä ja myöhemmin istumajärjestystä omassa talouudessaan.

Ja se oli pointti, meillä on omat paikat pöydän vieressä. Et se oli sillain mikä vieläkin tuntuu. Vaimolle se oli taas semmoinen erilainen asia kun mä sitten heillä kävin ja istu kuka millonkin missäkin. Se oli mulle semmonen outo, mä en tottunut siihen koskaan.

Haastattelija: Niin, tietty paikka missä istutaan.

Sama meillä oli kaikilla oli omat paikat pöydän vieressä. Aino, vieläkin muksut tulee niin ne menee istumaan omille paikoillensa ja aina mä oon vaihtanut paikkaa, ihan spontaanisti samasta syystä, silloin kun isä kuoli, niin äiti kans vaihtoi pöydän toiselle puolen, ettei tartte kattoo sitä tyhjää paikkaa. (Mies, s 1948.)

Myös ruokaan ja syömiseen liittyvät asenteet ja arvot siirtyvät, kuten ruuan kunnioittaminen. Suomalaiseen kulttuuriperinteeseen on kuulunut vahva ruoan arvostaminen. Ruokahetki on usein myös siunattu rukouksella. Suomalaiset sananlaskut ja uskomukset kertovat myös paljon suomalaisen ruokakulttuurin tavasta arvostaa erityisesti leipää ja viljaa. Köyhyyttä 1930-luvun Suomessa tutkinut Gia Virkkunen (2010, 75) kirjoittaa, että leivän katsottiin tuolloin symboloivan Jumalan viljaa eli ruokaa ja elämää. Ruuan ”haaskaaminen” ei tullut kysymykseen. Leivän kunnioittaminen ilmeni muun muassa talonpojan tavassa paljastaa pää tarttuessaan leipään. Myös tapa tehdä ristinkuva leipätaikinaan on pitkään säilynyt perinne. Leivän kunnioittamisella oli tärkeä asema myös lasten kasvatuksessa maaseudulla. (Virkkunen 2010, 75.)

Ja koskaan ei saanu heittää ruokaa pois ja huonosti kohdella. Että muistan, että sanottiin aina, että ruoka on jumalan viljaa ja sitä ei saa haaskata. Ja maallahän sitä ei haaskattukaan, koska jollei sitä ihmiset syöny, niin siat tai koirat söivät. Että koskaan ei menny ruoka hukkaan. Ja se on säilyny vieläkin. (Nainen, s. 1948.)

Ruuan kunnioittamisen periaate vahvistui sota- ja pula-aikoina, joka maata omistamattomille ja pienviljelijäperheille merkitsi jo ennestään niukan toimentulon kaventumista ja puutetta ruuasta ja vaatteista. Suhtautumista ruokaan on määritellyt kiitollisuus siitä, että on edes jotain syötävää. (Virkkunen 2010, 74–115; Sillanpää 1999.)

Tätä vastoin nykyinen elintarvikejärjestelmä on kansallisen ja kansainvälisen talouden osa eli se rakentuu ruoan massatuotannon ja massakulutuksen varaan. Ruokaostoksia ja syömisvalintojaan arjen tasolla miettivän kuluttajan kannalta ajan ruokateollisuuden viesti on ”syö ja kuluta niin paljon kuin jaksat”. Modernisaation myötä olemme siirtyneet ”otsasi hiessä sinun tulee leipäsi ansaitseman”-ikeestä tilanteeseen, jossa ruokaa on paljon, ja sen saatavuus on helpottunut. Riittävyys ei ole enää ongelma.

Haastattelija: Onko ruokapuolessa tapahtunu elämäsi aikana jotain suurempia muutoksia?

On. Et kun ajattelee, et minkäläistä se oli se ruoka ennen kouluun menoa. Niin

ihan siis se ruokalajien määrä ja valikoima on lisääntynyt valtavasti. Esimerkiks mä en ollu kuullu alle kouluikäsenä, enkä vielä kansakouluikäsenä, ollu ikinä esimerkiksi kuullu sellasesta kun ranskanperunat. (Nainen, s. 1949.)

Ruokaa riittää myös poisheitettäväksi. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen *Ruokahävikki suomalaisessa ruokaketjussa* -hankkeen (2010–2012) loppuraportissa kerrotaan, että Suomen talouksissa ruokaa heitetään pois yhteensä 120–160 miljoonaa kiloa. Henkeä kohti tuhlatun ruoan määrä on 20–30 kiloa vuodessa. (Silvennoinen ym. 2011.)

”KYL MÄ AINA KEITTIÖN OON VALLANNU ITELLENI”

1900-luvun alussa ensisijaisina ruokatiedon ja kotitöiden tekemään oppimisen välityskanavina ovat olleet vanhempi sukupolvi ja oman elämäkokemuksen kautta omaksuttu tietotaito, siis kotitöihin osallistuminen ja niiden seuraaminen lapsena (Knuutila 2001; ks. myös Salasuo & Ojajarvi tässä teoksessa). Seuraava lainaus luo kuvakulman siihen arkeen, jossa tietotaidot välittyvät:

Haastattelija: Miten opetitte omille lapsille ruoanlaittoa ja siivoamista ja tämmöstä?

Siinä ne oppivat...

Haastattelija: Niin oppivat siinä katsellessa?

Kyllä ne hyvin oppivat.

Haastattelija: Pitikö heidän osallistua näihin töihin?

Heillä oli velvollisuus tehdä jotakin. Niin kun meilläkin oli kotona velvollisuus osallistua töihin. Kun minäkin kannoin pienenä semmosesta lähteeltä vettä. Kun täyty olla vettä kun mamma ja pappa tulivat töistä kotio. Että oli aina joku määrätty tehtävä. Jos täyty nostaa peruna ylös, niin... Että kyllä mä olen varmaan samalla tavalla omille lapsille opettanu. [...] Niin sillä tavalla ne on oppineet työnteon. [...] Niitä juurikkaita nostettiin sieltä sitten ylös. Ja lapset oli mukana. Kun ei sillon koneita ollu. Ne vedettiin kaikki hartijavoimin. Ja ystävät ja kylän miehet oli vähän auttamassa. Ja lapset olivat auttamassa kanssa. (Nainen, s. 1924.)

Miten ja millaisista lähteistä ruokatieous omaksutaan nykyisissä lapsiperheissä? Missä määrin esimerkiksi ruoan valmistamisen oppimisen resursseiksi ovat nousseet erilaiset internetistä löytyvät ruokablogit ja television ruuanlaitto-ohjelmat? Ohjelmaformaattien mestarikokki on yhä useammin mies ja onkin kiintoisaa arvioida, onko uusilla roolimalleilla mahdollisesti jokin osuus perinteisen sukupuolijaon mukaan jakaantuneisiin ”naisten ja miesten töihin”.

Minna Ylikännö (2011a) on tarkastellut tutkimuksessaan työttömien nuorten, pienten lasten isien ja vanhuuseläkeläisten ajankäyttöä. Ajankäyttö vaihtelee eri elämäntilanteissa ja vaiheesta riippuen. Työssäkävillä isillä kuluu kotitöihin aikaa noin kaksi tuntia, josta lastenhoidon osuus on noin puolet. (Mt.) Ajankäytön normiperusta on myös kulttuurisidonnainen. Se kertoo paitsi yksilöstä, mutta laajemmin koko yhteiskunnasta. Nykyisiä ajankäyttöperiaatteita määrittävät muun muassa puheet työurien pidentämisestä, laatuajasta ja aktiivisesta vanhuudesta. Ajankäytön ohjaamisen ja erilaisten mallien taustalla on ajatus ”oikeanlaisesta” ajankäytöstä. Tämä näkyy Ylikännön (mt.) mukaan esimerkiksi käsityksissä äitiydestä: tulisiko äidin olla kotona pienen lapsen kanssa sen sijaan, että hän jakaa aikaansa työn ja perheen välillä? Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimusten mukaan pienten lasten äidit tekevät vähemmän ansiotyötä kuin isät. Heillä on kuitenkin yhä päävastuu kodin- ja lastenhoidosta (Ylikännö 2011b).

Päijäthämäläisen nuoren äidin vastuulla vaikuttaa 1990-luvun alussa olleen päävastuu perheen elättämisestä miehen ollessa työttömänä. Ajankäytön jakaantuminen on kertojan elämässä toteutunut seuraavasti:

Ja sitten, kun Senni [nimi muutettu] oli kolme kuukautta vanha, niin siin vaiheess sitten mä menin, pääsin töihin tai jouduin meneen töihin, miten sen nyt sanois. [...] Siihen (lähiseudulle) avattiin sillon apteekki. Niin (aviomies) oli sitten työttömänä siin kuitenkin armeijan jälkeen koko ajan. Ja sitten kun Senni synty, niin se jäi sitten Petri [nimi muutettu] hoitamaan lapsia. Vaikka se oli kyllä tosi hankalaa kanssa. Ensinnäkin se ei meinannu herätä koskaan aamulla ja ei se oikein tehny ruokaa. Ja se oli ihan hirveetä se, sanotaan nyt se Sennin ensimmäiset puol vuotta. Sitten Sennin mä sain siihen (lähelle) hoitoon. (Aviomies) oli Villen [nimi muutettu] kanssa. Ja sitten se oli joskus siin toukokuulla, kun mä sain Villenkin päivähoitoon sitten, niin sittenhän se vähän oli helpompi. Mut se Sennin ensimmäinen puol vuotta se oli kyll tosi vaikeeta.

Haastattelija: Niin. Mites sä sillon, niin kun olit sä huolissas sitt tästä, siitä ruokapuolesta?

Kyllä mä sillon olin vähän huolissani. Ett koitin vaan aina sitten tehdä valmiiks. Ja laitoin Villedlekin aina aamulla puuron lautaselle valmiiks, että se sitten. [...] Kyllä se (aviomies) sitten päivällä laitto ruokaa. Mutt justiin ne aamut niin kun, että sai sen hereille, niin se oli niin kun.

Haastattelija: Sitt sä tulit joskus, kuinka pitkii päivii siellä oli?

Viiteen mä melkein aina olin siellä töissä.

Haastattelija: Kävit sä sitten kaupassa vai olisk hän (aviomies)?

Mä kävin melkein kaupassa. Niin. Eipä siinä nyt oikeastaan [paljon muuta itse ehtinyt kun illalla laitto ruuan, kirjoittajan tiivistys haastattelukohdasta laajemmin].

Haastattelija: Jouduit sä käymään lauantaisin töissä?

Oli joka toinen lauantai. (Nainen, s. 1970)

Tilastokeskuksen vuoden 2009 ajankäyttötutkimuksen mukaan ero naisten ja miesten kotitöihin käyttämien aikojen välillä on myös kaventunut 2000-luvulla: naiset ovat vähentäneet kotitöiden tekemistä ja miehet lisänneet. Naisten ja miesten aika kotona jakaantuu kuitenkin erityyppisiin kotitöihin. Naiset käyttävät enemmän aikaa ruuan valmistamiseen, siivoukseen ja lasten hoitoon. He myös käyvät ostoksilla ja hoitavat muita asioita enemmän. Miehet puolestaan käyttävät naisia enemmän aikaa kodin korjaus- rakennus- ja huoltotöihin. (Pääkkönen & Hanifi 2011.)

Tilastojen valossa voidaan sanoa, että naiset tekevät suurimman osan kotitaloustöistä. Miehet tekevät vastaavasti valtaosan huoltotöistä. Sukupolvisessa tarkastelussa kiinnostava kysymys on, milloin ja miten lasten sukupuolitettu sosiaalistaminen kotitaloustöihin alkaa. Pyydetäänkö poikalasta esimerkiksi kesämökillä herkemmin mukaan pilkkomaan saunapuita kuin tyttöä? Entä kysytäänkö tyttöjä useammin esimerkiksi leipomaan?

Miesten ja naisten tekemien kotitöiden sisällöissä on tapahtunut lähenymistä 1990-luvulta lähtien. Tämä tarkoittaa, että kotitöiden uudenaisten jakaantumisten mukana liikkeessä ovat olleet myös sukupuoliroolit. Muutosta tiivistää osuvasti tämän alaluvun otsikkona oleva, vuonna 1972

syntyneen miehen haastattelusitaatti: ”kyl mä aina keittiön oon vallannu itellen”. 1970-luvulla syntyneitä miehiä tapaa nykyisin useasti valmistamassa arkiruokaa itselleen tai perheelleen. Harvinaisempaa on, jos tämän ikäpolven mies ei osallistu perheen ruuan valmistamiseen:

Haastattelija: Harrastat sä ruoanlaittoa?

Sanotaan et se oli yhes vaihees ihan mun hommani laittaa sapuskaa. Nyt on vaan niin saamarin huono keittiö, että siellä ei paljon inspiroi mitään laittaa.

Haastattelija: Sulla oli tää oma perhe, kuka vastas siellä ruoanlaitosta?

Minä.

Haastattelija: Kävitkö myös kaupassa?

Joo.

Haastattelija: Et koko tää ruokaketju oli sun..

Sanotaan et se oli noin kuuskyt prosenttisesti mun hallussa.

Haastattelija: Mitä teillä pääasiassa, oliko se kotona tehtyä se ruoka?

Varmaan kaheksankymmentäviis prosenttisesti kotona tehtyä ruokaa. Tietysti ne [lapset] tykkää jostain lihaperunasoselaatikoista, niitä tuli sitten ostettua. Kyllä kaikki makaronilaatikot ja tällaset on tullu tehtyä itse, joskus jopa hernekeitot. (Mies, s. 1967.)

Ainakin 1970-luvulla syntyneiden miesten ruuan valmistamisinnokkuuteen näyttää vaikuttavan se, kuinka ruokailu oli järjestetty lapsuuden kodissa. Yksinhuoltajaäidin poikien ruokailun raameihin on alla olevan sitaatin mukaan vaikuttanut muun muassa se, että äiti on kannustanut veljeksiä omatoimisuuteen ruuanlaittamisessa:

Mä pääsin yleensä vasta viideltä töistä, että yhdeksästä viiteen. Aamulla mä kerkesin useimmiten niiden kanssa olla siinä. Mutta sittenhän ne saatto kahden kolmen

aikaan viimeistään tulla koulusta, niin sitten siinä iltapäivällä oli vähän millon mitäkin. Että ennen kun mä kaupan kautta kerkesin kotiin ja tein ruoan, niin kellohan olikin jo kuus.

Haastattelija: Niin että lapsetkin oli varmaan jo nälkäisiä...

Ne oli nälkäisiä. Että ne oli kerenny jo koulusta tultua ottaa millon mitäkin. Oppivathan ainakin aika itsenäisiks. Kummastakin on tullu ihan hyviä kokkeja. Kokkaavat perheissään sapuskaa. Et kai se on osaltaan tätä. [että oppivat] tekemään jotain. Mä sanoin heille, että kun te ootte jo noin isoja, niin ottakaa sieltä, kun siellä on valmista ruokaa. Että sen kun laitatte. Että ei tarvi aina varttoa sitä, että mä tulen kotio. Kyllä se siitä sitten. (Nainen, s. 1948.)

MARGARIINI JA UUDEN SIVISTYSIDEOLOGIAN MAISTATUS

Toisen maailmansodan jälkeen kysytyin ravintolaruoka-annos oli rasvainen siankyljys. Arvossaan säännöstelyn jälkeen olivat myös makeat leivonnaiset ja jälkiruoat. Elintason noususta 1950-luvulta lähtien ruokapöytiin katettiin yhä useammin rukiin sijaan myös vehnää, ”ranskanleipää” sekä nauta- ja sianliharuokia. Toisen maailmansodan jälkeinen ravitsemus- ja lääketieteellinen tutkimus nosti myös esille elintapojen ja terveydentilan väliset yhteydet. Pula-ajan ja niukkuuden vaikutuksesta rasvaisten ja makeiden ruoka-aineiden arvostus oli kuitenkin yhä suurta. Osin tätä taustaa vasten rasvan ja runsaan sokerin käyttöä ei enemmistön mielestä pidetty epäterveellisenä. (Mäkelä 2003, 26–27, 59.)

Ensimmäisestä margariinistahan oli joku tämmönen lausekin, että ennen pantiin kissat multa, nyt pannaan suvi kultaan. Että se pysy niin sitkeenä munkin vanhemmilla ja niiden vanhemmilla. Että mummohan jätti syömättä, jos se tiesi, että on margariinia käytetty. Että sillä margariinilla oli niin kauheen huono maine. Meni pitkään ennen kun sitä rupes itekkin käyttään. (Nainen, s 1948.)

Mummo kääntyis haudassaan, jos se näkis, että jotain sinistä maitoa käytetään nykyään. Ja siihen aikaan kun kotona vielä asuin, niin kyllä se oli tää kerma mitä käytettiin aika paljolti. (Nainen, s. 1948.)

1960-lukua pidetään eräänlaisena terveellisen ja epäterveellisen syömisen vedenjakajavuosikymmenenä. Tällöin rasvaista ruokaa pidettiin yleisesti elämää ylläpitävänä ja terveellisenä, toisaalta myös kasvien syöminen nousi suosioon.

1970-lukua kutsutaan terveystalouden vuosikymmeneksi, muun muassa Pohjois-Karjala-projekti alkoi vuonna 1972. Myös rasvattoman maidon tie 1960-luvun halveksutusta ”kurrista” nykypäivän terveellisten ruokatottumusten symboliksi alkoi tuolloin. (Sillanpää 2003, 28–29.) Tutkimusaineisto kuvaa, kuinka siihenastinen kokemusmaailma joutui uudelleen järjestymisen tilaan. Tieto terveyttä ylläpitävästä ruuasta, samoin kuin terveystalouden kieli, kuuluvat eri diskurssiin kuin omavaraistaloutta jäsentävä diskurssi. Tästä käytäntöihin suuntautuneesta (*practice-oriented*) lähestymistavasta käsin maito ja voi näyttäytyvät omavaraistaloudessa osana jokapäiväistä selviytymistä. Niiden käytöstä luopuminen määrittäytyi tuhlaukseksi tai epärationaaliseksi toiminnaksi (Etnologian ja sosiologian käytäntöteoriat: ks. de Certeau 1984; Bourdieu 1990).

Haastattelija: Muistatteko voikeskustelua tai keskustelua rasvasesta maidosta? Että oliko teillä vaikuttanu se, että oltais margariinia ruettu syömään tai kevyempää maitoa juomaan?

Ei sillen ollu vielä mitään. Maito juotiin maitona ja voi syötiin voina.

Haastattelija: Teillä tuli maito kotona ja kirusitteko voinkin sitten kotona?

Se tuli meijeristä sitten kun sieltä tilas. Että sitten vähennettiin taas tilistä pois.

(Mies, s. 1923.)

Arkitiedon mukaisista jäsenyksistä kertovat aineistossa tavat perustella rasvaisen ruuan syömistä raskailla töillä. Rasvaisen ruuan terveystalouden huomioiminen on toissijaista, kun fyysisesti rasittavan työnteon katsotaan kuluttavan rasvaisen ruuan. Käsitys, jonka mukaan työteliäs ja siksi fyysisesti kuluttava elämäntapa vaatii ”polttoaineeksi” rasvaisen ruokavalion, elää sitkeästi erityisesti 1920- ja 1930-luvulla syntyneiden perusteluissa.

Haastattelija: Kun silloin 60- ja 70-luvulla alko tulla tämmöstä tietoa, että voita ei pitäs enää käyttää ja tuli margariini tilalle, niin näkykö tää mitenkään teidän perheessä? Tuliko muutoksia...?

Ei ole näkyny millään tavalla. Me ei ole varmaan koskaan syöty liikaa, koska työ on ollu kovaa. Aina ollaan oltu liikkeellä ja se mitä me ollaan syöty, niin se on kaikki kulunu. Mutta sitten viimeisinä vuosina Kalevilla tuli semmonen, että hänellä todettiin alkava sepelvaltimontauti. Ja sitten hänellä tuli vähän sokeria... Niin silloin täyty alkaa sitten vähän muuttaa sitä. Mulla ei ole koskaan ollu mitään. Mä olen aina tykänny kaikesta ja syöny kaikkea. Mulle on kaikki sopinu. (Nainen, s. 1924.)

Seuraava aineistositaatti puolestaan konkretisoi sen, miten arkitieto ja tieteellinen tieto (terveysvalistus) noudattavat toisiinsa nähden erilaisia logiikkaa. Henkilön toiminnan ja ravitsemuskasvatuksen välittämän sanoman ristiriita on yksikertaisesti siinä, että ihmiset syövät sitä, mistä pitävät ja erityisesti sitä, mihin ovat tottuneet (Palojoki 2003, 112–113).

Haastattelija: Niin onko sulla muistikuvaa esimerkiksi tästä siirtymisestä voista margariiniin?

Joo on semmonen, että meillähän ei olla koskaan siirrytty. Että kun meillä ei ole koskaan leivälle laitettu... Että isä ei sitä leivälle laitakaan. Mutta esimerkiksi ruoanlaitossa ja sitten leivonnassa kyllä... äiti aina sanookin, että sitä on turha yrittää tehdä muusta kun voista. Ja sitten kun kakkuja syödään vähemmän. Et en mä tiedä, et kun he on jo sen ikäisiä, että mitä sitä neuvomaan. Et kun he syö niin paljon kalaakin ja... Et kun katsoo heidän ravintotottumuksia, niin taitas olla ihan hyvä, että kattos vähän mallia. (Nainen, s. 1949.)

Suomessa ravintotottumuksia on pyritty ohjaamaan oikeaksi katsottuun ja terveyttä edistävään suuntaan vuosikymmeniä. Kansalliset ravitsemussuosituksot painottavat yksilön omaa vastuuta (Mäkelä 2000, 202, 207).

Tarkasteltaessa suomalaisten miesten ravintotottumuksissa 1970-luvulta alkaen tapahtuneita muutoksia havaitaan, että salaatti, kasvikset ja margariini kuuluvat yhä useammin ruokavalioon. Aikuisväestön terveyskäyttäytymistä ja terveyttä Suomessa seuraavan tutkimuksen (Helakorpi ym. 2005; Helakorpi ym. 2010) mukaan suuntaus näkyy kaikissa miesten ikäluokissa. AVTK-postikysely tehtiin ensimmäisen kerran vuonna 1972.

Sukupolvisessa katsannossa tässä luvussa kysymyksessä ovat 1920- ja 1930-luvuilla syntyneet, ja miehet, jotka ovat muuttaneet ruokavaliotaan tai se on muuttunut vaimon tekemien erilaisten valintojen mukana:

Haastattelija: Ravinnosta vielä, niin voitteko kuvailla, että mitä nykyisin syötte?

Sitä on leipää ja margariinia ja kalaa, perunaakin keitellään ja paistetaan. Mitä kullonkin toi vaimo löytää. Tässä on kauppakin lähellä, niin se käy siellä sitten täydentämässä.

Haastattelija: Mutta voi on muuttunu margariiniksi sitten?

Niin. Ei ole voita syöty enää.

Haastattelija: Missä vaiheessa se olis muuttunu?

Kyllä se 14–15 vuotta sitten oli. (Mies, s. 1923.)

Kyse on pitkälti suurin ikäluokkiin kuuluvien miesten omaksumista ja kiinnipitämistä ruokatottumuksista (ks. myös Honkasalo 2008). Tulkintani mukaan seuraava aineistositaatti tiivistää kyseiseen sukupolveen kuuluvan miesväestön ruokatottumusten perusluonteen. Sukupolvitutkimuksen näkökulmasta se myös osoittaa stereotyyppisen asenteen, joka suuriin ikäluokkiin kuuluvilla miehillä on ruokatottumusten muuttamisen suhteen:

Haastattelija: Muistatko silloin kun tuli rasvavalistus ja tuli tää Pekka Puskan -valistuskampanjat siitä, että rasvattomasta maidosta pitää siirtyä kevytmaitoon ja voista pitää siirtyä margariiniin?

Joo muistan. Ja sitten meillä mun mies oli niin, että voita sen olla pitää ja voita pitää käyttää ja että hän käyttää punasta maitoa. Että hän ei juo mitään vesilitkuja. Että hän oli rasvasen ruoan ystävä ja kun hänellä ei terveydellisesti ollu mitään haittaa siitä, niin hän sitä myöskin käytti. [...] Että siihen on perustunu se, että meillä on tarvinnu olla se voi. Että se on ollu höpöpuhetta miehen puolelta. Että hänen mielestä rasvasta sen olla pitää. Muuten ei maistu millekkään, jos on kevyempää laatua. (Nainen, s. 1948.)

JÄRKEVYYSYISTÄ, OIKEUTENA, MAUN VUOKSI

Terveysvalistusta koskevista diskursseista on aineestoon kuuluvien kolmen eri sukupolven miesten välillä selviä eroja. Ravitsemukseen liittyvä terveystietoisuus on omien ruokatuotteiden kannalta käsitelty kussakin ajassa näiden diskursseiden sisällä ja niiden kautta.

Edellä esiteltiin 1920- ja 1930-luvuilla syntyneiden miesten terveystietoisuuteen suhtautumista, jota oleellisesti määrittivät käytäntöihin keskittyvä ruokatuotteiden jäsenystapa. Samankaltainen jäsenystapa on löydetty myös 1940-luvulla syntyneiden miesten rasvan käyttöä koskevasta kommentoinnista, vaikkei yhtä selkeänä. Suurten ikäluokkien käsityksen mukaan rasvan käyttö on eräänlainen ”kansalaisoikeus”, joka palautuu pulaa-ajan lapsuuteen ja sen loputtua mahdollisuuteen käyttää voita.

2000-luvulla rasvavalintojaan tekeville 1970-luvun miehille ravitsemusvalistus ei ole enää uusi asia. Aineiston 1970-luvun miehiä voi luonnehtia terveystietoisuuteen ja ruokaympyröihin sisään kasvaneiksi. Kamppailu voimaa ja margariinin välillä näyttää säilyvän myös tämänkin sukupolven kohdalla. 2000-luvun miehen ravintorasvojen käyttöä ohjaa ennen kaikkea maku. Makukriteeri näyttää ohjaavan sekä voimaa että jonkin muun ravintorasvan käyttöä. Yleistä on, että käytössä ovat molemmat.

Haastattelija: Mites on sitte tällaset terveystietoisuuskäsitteet ravinnon mukana käytössä esimerkiksi jotakin ooh rasvasen maidon sijasta kevyt maitoo, tai voimaa sijasta margariiniä tai benecolia tai...

No ei oo kyl juurikaan, et kyl se on enemmän sillee makutuntumalt menee enemmänkin [...] avovaimo varmaan on vaikuttanut, kun hän on taas ajattelee hyvin pitkäikäiseksi siltä pohjalta. [...] Mut et sitte taas ku mä teen salkkaa, jos mä käytän kermaa, niin mä käytän kermaa, enkä (heh heh) mä kauheesti sitä mieltä sitä sit että, jos johonki mun mielestä tulee kermaa niin kyl sitä sitte tulee kermaa eikä korviketta. (Mies, s. 1973.)

Haastattelija: Onks yleensä sitte tällä ravintorasvojen terveystietoisuuskäsitteillä, niin onks sillä ollu vaikutusta sun syömiseen?

En mä sit, mä oon niin laiska niihin ottaa kantaa, et kyl mä niinku mielellään kuuntelen, jos joku sanoo, et tää on hyvää ja terveystietoisuutta, niin ok. Mä en oo ite niitä yhtään sillälailla kiinnostunu, että tottakai terveystietoisuutta, mutta että mielellään kyl

kuuntelen, jos joku viisas puhuu. Kyl se toki vaikuttaa siihen, et jos on vaihtoehtoja ja ja maku ei hirveesti siinä kärsi, niin ilman muuta mä aina otan sen öljyn kun enemmän kun voin esimerkiksi jos paistetaan tai jotain muuta. (Mies, s. 1969.)

Haastattelija: Miten sä suhtaudut ravintorasvoihin?

Kyllä mä niitä käytän. Voita ja öljyä ruoanlaitossa. (Mies, s. 1974.)

Terveyden kulttuurinen korostuminen alkoi voimistua Suomessa 1980-luvulta lähtien myös trendinä, niin kutsutun terveily-ilmion (*healthism*) muodossa. Tämän terveystietoisuuden piirteenä oli muun muassa voimakas henkilökohtainen panostus omaan ruumiiseen ja terveyteen. Ilmiötä koostivat muun muassa lenkkeilyinnostus, vitamiinien syönti ja lukuisat terveyteen liittyvät aikakauslehdet (Crawford 2006). 1990-luvulla arjessa alkoi olla merkkejä myös kuluttajien kokemasta ravitsemusta koskevasta ”infoähkystä”. Tieteellisen tiedon ja tutkimustulosten uutisointia mediassa saattaa olla hankala ymmärtää, tai tietoa voi olla tarjolla liikaa. Infoähky syntyy, kun kuluttaja saa toistuvasti ristiriitaista tietoa siitä, mitä ja miten tulisi syödä. Näin saattaa tapahtua, kun esimerkiksi uusi ravitsemustutkimus kumoo edellisen. Tietotulvan eräs juonne on myös ravitsemusviestien ja median niistä kertovien uutisointien ristiriita (Palojoki 2003, 110–111.) Aineiston valossa ongelmaksi näyttää muotoutuvan se, että ravitsemussuosituksia pidetään tärkeinä, mutta samalla ne koetaan pirstaleisiksi ja liian vaihteleviksi. Vuosituhannen vaihteesta onkin löydettävissä ravitsemusvalistusta epäilevä kuluttaja, jonka mukaan ravitsemusta ja terveellisiä elämäntapoja koskevaa tietomäärää on vaikea hallita.

Haastattelija: Oletko seurannut ravitsemusvalistusta eli tätä ohjeistusta rasvoista ja kaikkee tämmöstä?

Totta kai niitä tulee luettua, mutta en mä orjallinen siinä ole, että kun tulee välillä niin kaksjakosta tekstiä. Et toiset on vastaan ja toiset puolesta niistä, niin en mä...

(Mies, s. 1974.)

Haastattelija: Mitäs mieltä sä oot tästä ravintorasvojen terveellisyyskeskustelusta, onks se vaikuttanu mitään sun omaan syömiseen?

Ei millään tavalla. Mut se... ihmiset uskoo mun mielest vähän liikaa, mitä ne lukee, et tota. Justiin joku rasvankin käyttö niin joku justiin et ei ku vähemmän ja vähemmän, mut sit kun kysyy niilt, et oot sä kuullu sellast hommaa, et ku halutaan lihottaa nautakarja, niin niille ruvetaan syöttää rasvatont viljaa... Ää miks, no siks ku et nälän tunne ei häviä, pystyy syömään paljon enemmän. (Mies, s. 1972.)

”JUMALAN TÄHEN SE OLI KAFFEETA!”

Ruoka on välttämättömyytensä takia läsnä kaikessa inhimillisessä toiminnassa ja ilmentää ihmisen elämän piirteitä kulttuurisena olentona (Levi-Strauss 1986). Niin syömisen nykyisiin käytäntöihin kuin syömishäiriöihin liittyy piirteitä uskonnollisista tavoista ja uskontojen historiasta. (Ks. esim. Feeley-Harnik 1995; Miles 1995; Puuronen 2004.) Niiden tarkasteleminen on ollut ruokatutkimuksen kentällä vähäistä. Tämä johtuu syömisen jokapäiväisyydestä ja ravitsemusvalistuksen tavasta painottaa syömisen biologista ulottuvuutta ja ravitsemuksen fysiologisia vaikutuksia.

Kun tarkastellaan ruokaa, syömistä yleensä tai ruuanlaittoa kotien arkipäiväisissä käytäntöinä, on kuitenkin tärkeä ymmärtää, että ruoka ei ole vain ravintoa. Siihen sisältyy monia merkityksiä. Ihmisen elintoinnolle välttämättömien ravintoaineiden saanti ja ravinnon nauttiminen – syöminen – kuuluu sekin ihmisen merkitystodellisuuteen. Tässä luvussa ruuan immateriaalista merkitysulottuvuutta etsittiin muun muassa ruokamuistosta, joka kahdella aikuisella varttuneella lapsenlapsella oli isoisänsä kalasopasta. Muistot konkretisoivat yksittäisinä esimerkkeinä sen, kuinka ruoka ja sen jakaminen välittää ja symboloi sukulaisuutta, yhteisöllisyyttä ja ystävyyttä – juutalais-kristillistä *cum panis* -ajatusta heijastellen (esim. Jones 2007).

Sukupolvitutkimuksessa käydään vilkasta keskustelua paitsi siitä, miten sukupolvi tulisi määritellä ja keitä siihen kuuluu, mutta myös siitä, milloin on oikeutettua puhua sukupolvikokemuksesta (ks. esim. Karisto 2005). Ruokamuistojen ja makujen kautta tietyn sukupolven kollektiivinen kokemus on tavoitettavissa. Suuret ikäluokat esimerkiksi muistavat usein ensimmäisen syömänsä hedelmän maun.

Pulavuosina elettiin niukasti, mutta varsinaista nälänhätää ei ollut. Perusravinto koostui perunasta, juureksista, kalasta ja riistasta. Sota-aika toi mukaan elintarvikkeiden säännöstelyn, muun muassa kahvin saantia

rajoitettiin. Silloin jouduttiin turvautumaan niin kutsuttuun korvikekahiin. Aluksi siinä oli noin neljännes oikeaa kahvia. Lopulta kahvi tarkoitti pelkkää korviketta, joka valmistettiin paahdetusta viljasta tai voikukanjuuresta. Kahvi vapautui säännöstelystä talvella 1954. (Mäkelä 2003, 24, 25.)

Kyllä siinä ehkä, no en oo banaaneitakaan syönyt, mutta silloin niitä tuli. (Mies, s. 1948.)

Mää muistan ensimmäisen kerran kun mul maistuu vieläki sama kaffee suussa ku mä oon saanu ensimmäisen kerra kaffee. Se oli sitte heti siinä sodan jälkee ku mä menin sellasee [talon nimi] ku siel [talon nimi] oli semmone likka ku [Aino, nimi muutettu], joka soitti haitaria. Se soitti iltamia. Meitil oli sitte taas, oliko nuorisoseuran vai pienviljelijä, oli nyt kumman vaa. Mää sai sitte sentin ku että sinne oli kaheksan kilometriä sinne [talon nimi] meiltä kottoo ni se oli mun killinki ni mun piti käydä tilaamassa sitte sinne iltamiin se haitarinsoitaja. Ja mää menin sinne [talon nimi] ja ei se Aino se oli se likka ni se ei ollu kotona, mutta se emäntä oli kotona ni se sano et kyllä se Aino sieltä tulee. [...] mutta sä oot nii pitkän matkan kävely kuule ni juo ny kuule mää kaadan sulle tosta korviketta. Jumalan tähän se oli kaffeeta. [...] Mää sanoin sille emännälle että hyvänen aika täähän on kaffeeta. Ja sitte ku mää tulin kottii mä sanoin äitille ni se sano et en yhtää ihmettele ku se on sellane klovari se emäntä. Emmä yhtään ihmettele, että sillä oli kaffeeta.

Haastattelija: Mitä se mahto tarkoittaa [klovari]?

Se tarkoitti et se teki kaikkii vaihtokauppoja. Toisest paikast vaihettiin toisen sortiseen tavarahan. [...] Mä en muistanu sitä, mutta se oli niin hyvää kaffeeta, että mä en tiää onko mä mahtanu sen jälkeekää niin hyvää kaffeeta ku se maistuu niin hienolta. Se oli oikee kaffeeta. Se oli kyllä semmone. (Nainen, s. 1929.)

MISTÄ MAITO TULEE?

Tässä luvussa nousi esille muutos – ilmiö, josta ruokakulttuurintutkimuksessa ollaan yksimielisiä (ks. esim Fischler 1980; Turner 1980; Murcott 1984.) Erityisen merkittäväksi osoittautui muutoksen immateriaalinen puoli, joka koskee ruuan alkutuotannon merkitysjärjestelmien muutosta. Taloudellinen, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen kehitys on vaikuttanut merkittävästi ruuan valmistukseen, raaka-aineisiin, säilytykseen ja

ruokailutottumuksiin. Ruokatalouksia koskeva materiaallinen muutosprosessi näyttäytyy samalla, riippumatta kertojan tutkimushetken yhteiskuntaluokasta, myös ruuan tuotantoa koskevien merkitysten muutosena. Immateriaalinen muutos on sitä, että merkitystuotanto, joka rakentuu ja uusiintuu suhteessa alkutuotantoon, katkeaa. Tällainen muutos tapahtuu esimerkiksi suhteessa lehmien laiduntamiseen ja lypsämiseen tai itse saadun kalan perkaamiseen. Merkitystuotannon katkeamisessa onkin kysymys myös raaka-aineita ja ruuanvalmistusta koskevien tietojen ja kädentaitojen häviämisestä.

Ruuan tuotantoa koskevien merkitysjärjestelmien katkokset näkyvät erityisesti 1920- ja 1930-luvulla syntyneiden kerronnassa. Yhteydet tuttuihin ruuan tuotannon ympärille rakentuneisiin merkitysjärjestelmiin, joiden kautta tutkimukseen osallistuneet ikäihmiset jäsentävät elämänkulkuaan, puuttuvat lähes täysin heidän nykytodellisuudestaan.

Ruuan alkutuotantoon liittyvien merkitysten väheneminen näkyy myös suurten ikäluokkien arjen- ja elämänjäsennyksistä. 1960- ja 1970-luvulla syntyneiden omaa ja lapsuudenkodin ruokataloutta käsittelevässä puheessa ruuan alkutuotantoa koskevien merkitysten rooli on vieläkin ohuempaa kuin heidän vanhempiensa kerronnassa. Tässä on sukupolvitutkimuksen näkökulmasta kiinnostava sukupolvihiippäys, joka koskee ruoan alkutuotantoa koskevien merkitysten rakentumista. Aineiston mukaan 1960- ja 1970-luvulla syntyneiden ruuan tuottamiseen ja valmistukseen liittyvät kulttuuriset ja sosiaaliset merkitykset rakentuivat tilanteissa, joissa he olivat tekemisissä isovanhempiensa kanssa.

Nykylapset eivät enää jaa tai tunnista samoja ruoan alkutuotantoon liittyviä merkityksiä kuin heidän isovanhempansa heitä aikaisempi suvun polvi. Ne eivät välity heille myöskään 1960–1970 tai sen jälkeen syntyneiden vanhempiensa kautta. Suomen ruokakulttuurin edistämishjelmassa tilanteeseen on reagoitu suuntaamalla nykylapsille erilaisia ruuan alkuperästä kertovia kampanjoita ja tutustumisretkiä maatalouskoteihin.

Ruokakulttuurin muutostrendeistä selvin on teknologian vaikutus elintarvikkeiden tuotantoon 1950-luvun jälkeen. Se osoittautuu myös suomalaisten ruokaa ja syömistä koskevien merkitysten suureksi muuttajaksi.

RAVITSEMUSVALISTUKSESTA RAVITSEMUSOPPIEN TULEVAISUUKSIIN?

Tässä luvussa on seurattu myös eri sukupolviin kuuluvien miesten ja naisten ruokavalintoja heidän kertomustensa kautta. Miten tieto terveellisemmistä elintarvikevaihtoehdosta on otettu vastaan ja millaista neuvottelua omien ruokailutottumusten ja suositusten välillä käydään. Suurena linjana saatiin esiin se, kuinka suomalaiset ovat oppineet syömään ”kevyemmin”. Luvussa tehtyjä laadullisia poimintoja tukee myös *Aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys* -kyselyn (Helakorpi ym. 2005) tulokset. Niiden mukaan vuonna 2005 miehistä 29 prosenttia ja naisista 45 prosenttia sanoi syövänsä tuoreita kasviksia päivittäin, kun vuonna 2004 vastaavat osuudet olivat 29 prosenttia ja 47 prosenttia.

Uusimman AVTK-tutkimuksen (Helakorpi ym. 2010) mukaan kasvien syömisessä on jatkunut ja kasvanut. Tuoreita kasviksia kertoi syövänsä päivittäin miehistä 32 prosenttia ja naisista 50 prosenttia. Miesten (ja myös naisten) ruokailutottumukset ovat koko 2000-luvun ajan muuttuneet terveellisempään suuntaan. Alueelliset erot ovat pienentyneet ja osin hävinneet. Miehistä terveellisimmät ruokailutottumukset on uusmaalaisilla (Helakorpi ym. 2005; Helakorpi ym. 2010).

Ruokatottumusten muuttamisessa näyttäisi olevan kysymys paitsi makuasiasta, myös todellisuuden hallinnan tavasta ja ruokasuhteesta. Arjen käytäntöjen näkökulmasta esimerkiksi voin käytössä on kyse terveystietoa moniulotteisemmasta asiasta. Ruokatottumusten järjestyttä ja paremmuutta arvioidaan suhteessa aikaisempaan. Pelkän ravitsemustiedon vastaanottamisesta on vielä pitkä matka uuden ajattelutavan hyväksymiseen ja vielä pidempi sen konkretisoitumiseen halutuksi käyttäytymiseksi. Aiemmista ruokatottumuksista luopuminen ja uusien opetteleminen merkitsee käytäntöihin keskittyvän lähestymistavan näkökulmasta ruumiillistuneiden totunnaisuuksien strukturoiman arjen hajoamista.

Voin vaihtaminen margariiniin vaatii oman ravitsemuskäyttäytymisen uudenlaista haltuunottoa, arjen uudelleenrakentamista ilman maku-elämysten ja leivän voitelutottumusten uusintamista. Myös paluu vanhoihin tottumuksiin on mahdollinen. FINNRISKI 2012 -tutkimuksen tulokset osoittavat, että väestön kolesterolitaso on vuosikymmenien laskun jälkeen kääntynyt nousuun. Tutkijat ovat esittäneet eräänä selittävänä tekijänä suomalaisen karppauksen, eli vähähiilihydraattisen ruokavalion

erikoispiirteen: hiilihydraattien korvaamisen kovilla eläinrasvoilla. Osa väestöstä on siirtynyt kolesterolitasoa nostavaan ruokavalioon (Vartiainen ym. 2012). Viiden viimeisen vuoden aikana julkista keskustelua karpauksesta on käyty Suomessa vilkkaasti.

Aineistossa huomiota kiinnittivät myös ruuan ekologisuuteen ja eettisyyteen liittyvät kysymykset. Globaaliin ruokatalouteen siirtymisen jälkeen modernien ruokakysymysten arviointi on ”karannut” kuluttajilta asiantuntijoille. Nykykuluttajan rooliksi jää entistä useammin epävarmuuksien sietäminen. Nuoret näkevät vastuunkannossa ja tulevaisuuspolitiikassa ruoan mentävän aukon. Ruuan eettiseen puoleen halutaan yleisesti panostaan aiempaa enemmän. Kaiken ravitsemuspyörityksen keskellä Matti ja Maija Meikäläinen tekevät rasvavalintoja parhaan kykynsä mukaan – aikaisempaa valistuneempina vai epätietoisempina?

Tosin hän [kertojan aviomies] ei huomannu eroa, että jos mä pistin margariinia voiastiaan ja kun voi oli ollu siinä samassa astiassa, niin hän ei huomannu sitä eroa. (Nainen, s. 1948.)

Kuvaliite

Lahden valokuvataide ry:n päijäthämäläisten valokuvadokumentointiprojekti *Arjen paikat*

Lahden valokuvataide ry on noin 60 hengen yhdistys, jonka tarkoituksena on valokuvataiteen edistäminen Päijät-Hämeessä. Vuosituhannen alussa yhdistys valokuvasi ihmisiä ja heidän elinympäristöään osana *Ikihyvä Päijät-Häme* -tutkimushanketta. Kuvia otettiin yhdentoista Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän jäsenkunnan alueella.

Valokuvadokumentointiprojektin tavoitteena oli tallentaa monipuolisesti päijäthämäläistä elämäntapaa: ihmisiä, koteja, pihoja, lempipaikkoja, harrastuksia ja monia muita aihepiirejä. Kuvakokoelma luovutettiin Lahden kaupungille sen 100-vuotislahjana.

Yhdistys suoritti osittain samojen aiheiden uudelleendokumentoinnin kymmenen vuotta myöhemmin. Vuosina 2012 ja 2013 toteutettiin toinen kuvauskierros. Yhteistyötahoina olivat Helsingin yliopiston *Ikihyvä Päijät-Häme* -tutkimushanke ja *Kymmenen sukupolvea 300 vuotta, Suomen sosiaalihistoria perbehistorioina* -tutkimushanke.

Yhdistys suoritti työn lähes kokonaan jäsenistönsä avulla talkoovoimin. Aikaisemmasta materiaalista järjestettiin myös valokuvanäyttely. Sama tavoite on myös jälkimmäisen aineiston osalta. Syksyllä 2013 ja talvella 2014 on tarkoitus kierrättää aineistosta koottua näyttelyä hankkeessa mukana olleissa kunnissa. Myös vuosina 2012 ja 2013 kuvattu materiaali tullaan luovuttamaan Lahden kaupungille.

Yhdistyksen nettiosoite on <http://www.lahdenvalokuvataide.com/>

Lahden valokuvataide ry

Tässä julkaisussa olevat kuvat ovat Lahden valokuvataide ry:n päijäthämäläisten valokuvadokumentointiprojektin tuotoksia. Ne eivät liity julkaisun teksteihin, mutta osaltaan taustoittavat niitä.

Heikki Kivistö ja Mikko Salasuo tutkivat vanhoja valokuva-albumeja talvella 2013.

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Saara Olkkonen

Kuvat: Saara Olkkonen

Kuva: Miika Kainu

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Miia Saastamoinen

Kuva: Miika Kainu

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Miika Kainu

Kuva: Saara Olkkonen

Kuva: Miika Kainu

Kuva: Saara Olkkonen

Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi

Sukupolvia liikkeessä – fyysisestä pakkoaktiivisuudesta liikkumattomuuteen

Liikunta on läsnä jokaisen suomalaisen elämässä. Se yhdistetään nykyisin muusta elämästä erilliseen liikunnan harrastamiseen. Puhutaan esimerkiksi terveys-, kunto-, virkistys- ja kilpaliikunnasta. Käsitteet ovat nykyihmisten liikunnallisia lähtökohtia ja tavoitteita koskevia luokitteluja. Ne kuvaavat liikkumisen muotoja aikana, jolloin siirtyminen paikasta toiseen, ravinnon hankkiminen, työnteko ja vapaa-aika eivät luonnostaan pakota fyysiseen aktiivisuuteen. Liikunnassa on kyse tarkoituksellisesta fyysisestä aktiivisuudesta, joka on tapa ylläpitää ja parantaa fyysistä kuntoa. Fyysistä kuntoa vaalitaan monin tavoin ja myös yhteiskunta panostaa sen ylläpitämiseen, koska se on vahvasti yhteydessä terveyteen. (Bäckmand 2006, 15.)

Liikunnan erillinen harrastaminen on historiallisesti uusi ilmiö. Erilaiset keksinnöt, kehitys ja murrokset ovat läpi vuosisatojen vaikuttaneet ihmisten fyysiseen aktiivisuuteen. Siirtymät keräily- ja metsästyskulttuurista maatalouteen ja myöhemmin teolliseen tuotantoon muuttivat ihmisten päivittäistä fyysistä kuormitusta (mm. Paffenbarger ym. 2001). Teollisuustyön myötä kaupungeissa alkoi 1800-luvun puolivälissä näkyä viitteitä modernista elämäntavasta, joka vähensi liikkumisen tarvetta (Walker ym. 2003). Koko väestöä koskeva fyysisen aktiivisuuden muutos antoi odottaa itseään aina 1900-luvun jälkipuolelle. Siihen saakka fyysinen aktiivisuus oli osa lähes kaikkea arkista toimintaa. Se oli työtä ja liikkumista paikasta toiseen. Tavallisten ihmisten päivittäisten toimien vaatima fyysisen aktiivisuuden määrä oli suuri. Tarkasteltaessa ihmiskunnan historiaa ennen viime vuosikymmeniä voidaan puhua *fyysisestä pakkoaktiivisuudesta*. Työnteko ja liikkuminen ovat olleet hengissä selviytymisen ehto.

Fyysisen aktiivisuuden ja kunnon tärkeä merkitys tunnistettiin varhain. Esimerkiksi Hippokrates ja Claudius Galenos kiinnittivät huomiota fyysisen aktiivisuuden ja kunnon sekä terveyden väliseen yhteyteen yli 2000 vuotta sitten. Italialainen Bernardini Ramazzini puolestaan havainnoi 1600-luvun lopulla eri ammatteihin liittyviä sairauksia ja hän päätyi

suositamaan erityisesti merimiehille fyysistä harjoittelua. 1700-luvulla ymmärrys liikkumisen ja muun fyysisen aktiivisuuden yhteydestä terveyteen levisi pikku hiljaa lääketieteeseen. Teollinen vallankumous ja siihen liittynyt elämäntapojen muutos käynnistivät fyysisen kunnan ja aktiivisuuden sekä terveyden välisten yhteyksien systemaattisen tutkimuksen. (Paffenbarger ym. 2001.)

1900-luvun kehitys johti perustavanlaatuisen käännteeseen ihmisten arjessa. Fyysinen aktiivisuus väheni merkittävästi autoistumisen, koneistumisen, istumatyön ja teknologisten innovaatioiden myötä. Alexander Walker ym. (2003) kuvaavat käännettä kirjoittamalla, että aiemmin ”ihmiset söivät elääkseen ja nykyisin monet elävät syödäkseen”. Alle sadassa vuodessa ihmiskunnan pysyvä piirre, fyysinen pakkoaktiivisuus, hävisi länsimaisesta elämäntavasta. Vuonna 2010 Maailman terveysjärjestö (WHO) nosti liikkumattomuuden liikalihavuuteen ja tupakointiin rinnastettavaksi kansanterveydelliseksi ongelmaksi (ks. Lee ym. 2012; myös Häkkinen ym. 2005).

Tässä luvussa tarkastellaan sitä, miten fyysinen aktiivisuus on ollut läsnä neljän peräkkäisen sukupolven lapsuudessa ja nuoruudessa, ja miten sen merkitys on muuttunut. Erityisenä kiinnostuksen kohteena on fyysisen aktiivisuuden, liikkumisen ja liikunnan välittyminen saman suvun eri polvien välillä (ks. Häkkinen ym. 2012). Tarkastelun primääriaineistona hyödynnetään johdantoluvussa esiteltyjä Päijät-Häme-haastatteluja (ks. Johdanto tässä teoksessa). Niistä muodostuu 20 sukua käsittävä kolmen eri perhesukupolven kokonaisuus, kaikkiaan 61 teemahaastattelua. Neljännen sukupolven näkökulman rakentamiseen käytetään vuonna 2008–2009 kerättyjä hämäläisten nuorten haastatteluja. Nämä haastattelut toteutettiin varusmiespalvelukseen liittyvän etnografisen tutkimuksen yhteydessä (ks. Johdanto tässä teoksessa; ks. myös Hoikkala ym. 2009, 26–48). Yhteensä haastateltavia oli 21 (14 miestä, 7 naista). Iältään he olivat haastatteluhetkellä 18–23-vuotiaita. Kaikkiaan tämä luku rakentuu siis 82 haastattelun korpuksesta.

Elämäkerta-aineisto tarjoaa mahdollisuuden tarkastella fyysistä aktiivisuutta osana perheiden ja yksilöiden arkea. Sukupolvien välisen dynamiikan kannalta tämä on tärkeää, sillä siihen liittyvät mekanismit ovat läsnä nimenomaan arkisessa vuorovaikutuksessa, mentaliteeteissa, käyttäytymisessä, puheessa, tavoissa ja toiminnassa.

Tällainen aineiston lähilukua vaativa tutkimusote on käytössä

mikrohistorian tutkimuksessa (Peltonen 1999). Pyrkimyksenä on tavoittaa tietystä rajatusta kohteesta, joka on tässä luvussa suku, aineettoman ja aineellisen pääoman periytymisen merkkejä (Suoninen 2001; Peltonen 1999). Kyse on vahvasti aineistolähtöisestä tutkimusotteesta. Elämäkulut konstruoidaan tutkimushaastatteluista, ja lainauksia käytetään runsaasti tekemään ihmisten kertomukset näkyviksi. Teoriat asettuvat taustoittavaksi viitekehykseksi, ja näkökulma nousee haastateltujen henkilöiden eletystä elämästä. (Kivinen & Piironen 2007.)

Toinen tärkeä yhteys mikrohistoriaan on aineiston alueellisuus. Päijät-Häme-aineisto rajaa tutkimuskohteen tietylle maantieteelliselle alueelle, mikä asettaa analyysille tietyt reunaehdot (ks. Peltonen 1999). Päijät-Häme-aineisto tarjoaa näköalan erityisesti agraariin elämänmuotoon, jonka vaikutus on nähtävissä läpi kaikkien neljän suvun polven (ks. Häkkinen ym. 2005). Katse tarkentuu perhesukupolviin ja niiden piirissä yksilöiden fyysisen aktiivisuuden ja modernisaation leikkauspisteisiin - yhteiskunnallisiin murroksiin, joiden myötä elinolot muuttuivat ja jotka tätä kautta vaikuttivat liikkumiseen.

Kaksi sukupolvinäkökulmaa

Tarkastelun kohteena on kaksi toisiinsa lomittuvaa sukupolvinäkökulmaa. Ensimmäinen sukupolvinäkökulma viittaa niin kutsuttuun perhesukupolveen ja biologiseen sukupolveen. Perhesukupolvien ajallinen väli on noin 20–30 vuotta. Jäsenyys perhesukupolvessa viittaa paikkaan perheinstituutiossa lapsena, vanhempana tai isovanhempana. Tällainen vertikaalinen sukupolvinäkökulma on yhteiskunnan ikään kiinnittyvän sosiaalisen organisaation perusmuoto ja siinä tapahtuva sukupolvien vuorovaikutus kulttuurin pysyvä piirre (Bertaux & Thompson 2007, 1; Häkkinen ym. 2012).

Vanhemmat pyrkivät siirtämään lapsilleen omia ja aiempien sukupolvien tärkeinä pitämiä arvoja, asenteita ja muita pääomia. Elämäntapojen välittyminen alkaa jo varhaislapsuudessa. Kyse on sosiaalistumisesta lapsuuden lähi- ja kasvuympäristöön. Tutkija Sirpa Ruohola (2012, 17) nimittää lapsuudessa syntyvää elinikäistä vaikutusta ihmiseen suhteeksi ”kotimaailmaan”. Sukupolvien välisessä aineettoman pääoman välittymisessä perhe on ”asumisen ja ympäristön, sosiaalisen taustan, käyttäytymisen ja asenteiden sekä vanhemmuuden välittymisen kautta” tärkein komponentti (Ruohola 2012, 17; ks. myös Roos & Rotkirch 1997). Tällainen

aineettoman pääoman periytyminen on sekä tietoista että tiedostamatonta. Uudet sukupolvet muokkaavat sosiaalista ja kulttuurista perintöä, syntyvät jatkumoita, katkoksia ja ristiriitoja (Siikala & Siikala 2005, 40–41).

Perhe ja suku ovat osoittautuneet yhteiskunnallisten muutosten keskellä sitkeiksi arvoja, asenteita ja käyttäytymismalleja säilyttäväksi voimaksi. J.P. Roos ja Anna Rotkirch (1997, 10) kutsuvat saman perheen sukupolvien välisiä luokkarakenteita, kasvatusta ja perinnöllisiä tekijöitä yhteiskunnan jähmeäksi aineeksi. Yhteiskunnallinen muutos ja jähmeä aine toimivat yhdessä, joskaan eivät täysin samantahtisesti. Yksilöllä on suhde sekä yhteiskunnan rakenteisiin, järjestelmään, että perhesukupolven omatahtiseen rytmiin. Tässä vuorovaikutusprosessissa rakenteistuvat yhteiskunnan jatkuvuus, muutos ja uusintaminen (Giddens 1984).

Perhesukupolven merkityksen katsotaan kuitenkin heikentyneen 1900-luvun aikana. Matti Virtasen (2001, 18–22) mukaan horisontaaliset ja vertikaaliset sukupolvivaikutukset ovat lomittuneet ja vaikuttavat rinnan ihmisten elämässä. Virtasen (mt., 23) mukaan kaikkalainen kiihtyvä muutos on kasvattanut ”ikäpolvien rytmin päälle toisen, biologisesta selvästi erottuvan sosiaalisen rytmin”, modernisaation.

Luvun toinen sukupolvinäkökulma liittyy sosiaaliseen sukupolveen. Sillä viitataan ikäkohortteihin ja niiden elämäkokemuksiin ja muistoihin (Karisto 2005). Sosiaalista sukupolvea yhdistää samanikäisyyden ohella jaetut elinolot, muutokset, tietyt tapahtumat ja prosessit sekä yhteiskunnallis-institutionaaliset järjestelyt. Jaettua elämäkokemusta ja elinoloja määrittävät erityisesti suuret yhteiskunnalliset murrokset, kuten talvi- ja jatkosota, kaupungistuminen ja informaatioteknologian läpimurto. Tommi Hoikkalan ja Petri Pajun (2008) mukaan elinolot, murrokset ja institutionaaliset toimet ovat sosiaalisten sukupolvien kokemusten kannattelupintoja.

Horisontaalista sukupolvimäärittelystä on käytetty myös käsitteitä yhteiskunnallinen sukupolvi ja massasukupolvi (Karisto 2005; Hoikkala & Paju 2008). Tässä luvussa sosiaalisen sukupolven käsite viittaa aineistosta erotettavaan ikäkohortteihin eli ”[k]aikkiin yksilöihin, jotka ovat syntyneet suunnilleen saman periodin aikana” (Purhonen 2007, 15). Kohortteja nimitetään tämän tekstin puitteissa ensimmäiseksi (s. 1916–1929), toiseksi (s. 1946–1950), kolmanneksi (s. 1967–1991) ja neljänneksi sukupolveksi (s. 1985–1989).

Sosiaalisten sukupolvivaikutusten on jopa esitetty jopa korvanneen kokonaan perhesukupolven merkityksen (mm. Ziehe 1991; Giddens 1995).

Tällaisista näkemyksistä puuttuu kuitenkin empiirisen arkielämän taso. Tommi Hoikkala (1998, 162) kysyy artikkelissaan ”Traditiosta vapaan valinnan illuusio”, mihin sekä Thomas Ziehe (1991) että Anthony Giddens (1995) ovat jättäneet arkielämän, elämäkulut ja kokonaiset elämäntarinat ja niiden kulttuurisen järjestyksen muotoutumisen ja uusiintumisen. Perhesukupolven merkitys on nimittäin yhä ajankohtainen ja relevantti, vaikka erilaisten yhteiskunnallisten murrosten vaikutuksesta sosiaalisesta sukupolvesta onkin tullut rinnakkainen ja selitysvoimainen näkökulma (mm. Purhonen 2007; Ruohola 2012).

Sosiaalinen ja perhesukupolvi lomittuvat toisiinsa, esimerkiksi kun samassa perheessä on eri ikäisiä ja eri aikoina syntyneitä jäseniä. Isoisän nuoruuden maailma oli hyvin erilainen kuin hänen pojanpoikansa elinympäristö. Siitä huolimatta perheen yhteisessä ”pöydässä” isoisän elämäntapa ja mentaliteetteja välittyy pojanpojalle, joka sovittaa niitä omaan sosiokulttuuriseen todellisuuteensa sopivaksi. Prosessi on kaksisuuntainen, sillä myös pojanpojan arvoja, asenteita, käytäntöjä ja pääomia siirtyy vanhemmille polville. Esimerkiksi sopivat informaatioteknologian käyttöliittymät, joihin liittyviä pääomia nuoremmat polvet siirtävät vanhemmille. Pääomien välittymisessä onkin kyse perheenjäsenten tietoisista ja tiedostamattomista neuvotteluprosesseista. (Häkkinen ym. 2012.)

Sukupolvet ja fyysinen aktiivisuus

Fyysinen aktiivisuus, liikkuminen, on vahvasti sidoksissa perhesukupolvien vuorovaikutukseen. Esimerkiksi vuoden 2012 Nuorisobarometrin (Myllyniemi 2012, 52–59) tulokset osoittivat, että perhe vaikuttaa nykynuorten liikunnan määrään. Lapsuudenperheen yhteinen liikkuminen ja liikunnan harrastaminen ovat Nuorisobarometrin tuloksissa yhteydessä nuoren myöhempään liikunta-aktiivisuuteen. Erityisen selvästi tämä tulee näkyviin omaehtoisessa liikunnassa. Nuoret, jotka ovat liikkuneet lapsuudessa yhdessä vanhempiensa kanssa, kuntoilevat selvästi muita aktiivisemmin. Sami Myllyniemi (2012, 57) kiteyttää tulokset kirjoittamalla: ”vanhempien kannustusta suurempi merkitys on omalla esimerkillä, etenkin jos liikuntaa on harrastettu yhdessä”. Vanhempien liikunnallinen passiivisuus puolestaan on yhteydessä lasten myöhemmän iän liikkumattomuuteen (Myllyniemi 2012, 52–59; ks. myös Moore ym. 1991; Husu ym. 2011). Liikunta vaikuttaa olevan sellainen toiminto, jonka käytännöt ja merkitykset omaksutaan lapsuuden ”kotimaailmassa” (ks. mm. Koski

2004; Lehmuskallio 2007).

Nuorisobarometrin (Myllyniemi 2012) tulokset liikkumisen ja liikunnan periytymisestä koskevat aikaa (noin vuosia 1980–2013), jolloin liikunnan harrastaminen on teknistynyt, kaupallistunut ja eriytynyt omaksi elämänaalueekseen (esim. Itkonen 1996; Zacheus 2008). Tulokset eivät kerro aiempien ikäpolvien fyysisen aktiivisuuden ja liikkumisen välittyemisestä perhesukupolvissa. Jotta voidaan ymmärtää siirtymisprosessi fyysisestä pakkoaktiivisuudesta nykypäivän liikkumattomuuteen, täytyy tarkastella sukupolvien välisiä prosesseja ja ”kotimaailman” puitteita erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa. Näin saadaan näkyväksi nykyaikaa vaivaavan liikkumattomuuden synty ja rakentuminen.

Tuomas Zacheus (2008) on väitöskirjassaan kartoittanut lomakekyselyn kautta liikunnan sosiaalisia sukupolvia. Hänen tutkimuksensa kuuluu mannheimilaisen sukupolvitutkimuksen perinteeseen, joka kuluvan vuosituhannen alussa on ollut nosteessa (mm. Virtanen 2001; Karisto 2005; Purhonen 2007; Purhonen 2008). Tutkimuksessaan ”Luonnonmukaisesta arkiliikunnasta liikunnan eriytymiseen” Zacheus (mt.) tarkastelee myös laajemmin eri sosiaalisten sukupolvien liikuntasuhdetta (ks. myös Koski 2004). Hänen mukaansa sukupolvisen liikuntasuhteen selvittäminen tarjoaa tuoreen näkökulman 1900-luvulla tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen muutokseen ja selittää sen vaikutusta ihmisten fyysiseen kuntoon ja liikuntaan. Lisäksi Zacheus (mt., 13) kirjoittaa sukupolvimetodin tuottavan tietoa ikääntymisen ja liikunnan välisestä suhteesta sekä syventävän ymmärrystä eri-ikäisten liikkumistavoista ja -tottumuksista.

Zacheus (2008, 269–270) kutsuu 1920–1940-luvulla syntyneitä ”perinteisen liikunnan sukupolveksi”. Hänen mukaansa kyseisenä ajanjaksona syntyneiden työ oli fyysisesti kuormittavaa ja liikunta tapahtui pääosin ulkona, erikseen liikuntaa varten rakentamattomissa paikoissa. 1950-luvulla syntyneet Zacheus (mt.) nimeää ”kuntoliikunnan läpimurron sukupolveksi” ja 1960-luvulla syntyneet ovat ”liikuntakulttuurin murroksen sukupolvi”. Näitä seurasivat ”teknistyneen liikuntakulttuurin nousun” ja ”eriytyneen liikuntakulttuurin” sukupolvet. Zacheuksen (mt.) tutkimus tarjoaa yleiskatsauksen suomalaiseen liikuntaan ja urheiluun. Siinä nuorten arjen omatoiminen liikkuminen ja arjen fyysinen aktiivisuus jäävät kuitenkin vähäiselle huomiolle (ks. Salasuo & Ojajärvi 2009). Sukupolvien välisen aineellisen ja aineettoman pääoman mikrohistoriallinen tarkastelu valottaa lasten ja nuorten ”kotimaailmassa” ja elinympäristössä tapahtuvaa fyysiseen

aktiivisuuteen ja liikkumiseen sosiaalistumista. Tällöin tavoitetaan myös arjen liikkuminen ja liikunta.

Fyysisen pakkoaktiivisuuden aika

Fyysinen aktiivisuus tarkoittaa mitä tahansa toimintaa, joka kuluttaa energiaa enemmän kuin paikallaan oleminen. Liikunta ja liikunnan harrastaminen ovat osa fyysistä aktiivisuutta, tarkoituksellista pyrkimystä parantaa fyysistä kuntoa (Bäckmand 2006, 15–17). Tarkasteltaessa ihmisten fyysistä aktiivisuutta viime vuosisadan alussa ja sitä edeltäneenä aikana, on tarkoituksellisen liikunnan harrastaminen vähäistä. Vaikka hevosen kesyttäminen, pyörän keksiminen ja lukuisat muut edistysaskeleet ovat helpottaneet elämää, on fyysinen pakkoaktiivisuus ollut elimellinen osa lähes kaikkien arkea 1900-luvun puoliväliin saakka.

Evoluutioteorian mukaan käyttäytymiseltään modernin ihmisen katsotaan kehittyneen 40 000–50 000 vuotta sitten (Ylikoski & Kokkonen 2009, 76–83). Nykyisen kaltaisen ihmisen kehityksen alkuvaiheessa suurin osa ajasta kului ravinnon keräämiseen, vaarojen pakenemiseen, suojan etsimiseen ja puolustautumiseen. Ihmisen siirtyessä keräilijästä saalistajaksi liikkumisen vaatimukset monipuolistuivat ja kasvoivat. Kasvava väestömäärä edellytti tehokkaampaa metsästystä, joka vaati nopeutta, ketteryyttä ja kestävyyttä. Uusien aseiden ja työkalujen, esimerkiksi keihään ja jousen, käyttö edellyttivät voimaa.

Noin 8 000–10 000 vuotta sitten metsästäjä-keräilijäkulttuurin rinnalle tuli paimentolaiskulttuuri ja maanviljely yleistyi. Maanviljely mahdollisti kaupunkien synnyn, ja väestömäärä kasvoi. Maanviljelyyn ja metsästyksen liittyi paljon uskonnollisia rituaaleja, joissa liikkuminen oli leikin ja tanssin muodossa tärkeää. Kulttuurin kehittyessä ja ihmisten määrän kasvaessa myös heimojen väliset taistelut, väkivaltaiset yhteenotot ja sodat pakottivat monipuolistamaan kehohallintaa, liikkumista ja fyysisiä ominaisuuksia. (Seppänen 1990.) Liikkumisen varhaishistoriasta kirjoittaneen Paavo Seppäsen (1990) mukaan monen tyyppiset aineistot viittaavat siihen, että esimerkiksi juoksukilpailut, painiminen, nyrkkeily, jousiammunta, hyppiminen, heittäminen ja uinti ovat tulleet varhain osaksi kulttuuria (ks. myös Lee 1976).

Historiallisiin puitteisiin, yhteisöihin ja yhteiskunnallisiin oloihin asetettuna kisailu oli etäällä nykymuotoisesta huippu-urheilusta. Varhainen kisailu oli pikemminkin ihmisen selviämisen kannalta välttämätön

toimintamuoto ja perusvietti. Kisailun kontekstina oli koko heimon tai yhteisön selviäminen, uskonnolliset rituaalit ja sotiminen. Nykymuotoista muistuttavaksi urheiluksi yhteisöllinen kisailu muuttui vasta sen kiinnittyessä yhteiskunnan rakenteisiin uusien merkitysisältöjen kautta. Tällaisena yksilöiden, yhteisöjen ja rakenteiden varhaisina leikkauspisteinä voidaan pitää esimerkiksi antiikin olympialaisia.

Liikkuminen vapaa-ajan harrastuksena saapui Suomeen 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun valistuksen kasvatusihanteiden mukana. Ruumiinkulttuuri alkoi saada sijaa 1800-luvun aikana niin kaupungeissa kuin maaseudulla. Talvisin luistelu, kesällä uiminen sekä monenlainen leikkittely ja kilvoittelu olivat kaupungeissa herrasväen sosiaalisen kanssakäymisen muotoja. Maaseudulla juoksukilpailuja ja muita kisoja järjestettiin markkinoiden ja muiden yhteisten kokoontumisten puitteissa. (Liikunnan ja urheilun tarina 2003, 5.)

Säätyläisten ja tavallisen kansan liikkuminen loivat 1800-luvulla edellytykset liikunnan ja urheilun organisoitumiselle. Hannu Itkosen (1996, 218) mukaan liikunnan järjestötoiminnan syntyä edisti kylpyläkulttuurin kehitys, sirkuskiertueet, sotalaitoksen fyysinen kasvatus, uimaopetuksen aloittaminen, yliopiston miekkailutraditio, voimistelu ja pedagogiset virtaukset. Edellä mainittujen ohella suomalaisuusliike ja muut uudenlaiset kansanliikkeet loivat tilauksen liikunnan ja urheilun nousulle.

1800-luvun puolivälin jälkeen Suomeen perustettiin ensimmäiset urheiluseurat, joiden määrä kasvoi vuosisadan loppuun mennessä neljään-sataan (Liikunnan ja urheilun tarina 2003, 4–5). 1900-luvun alkua pidetään liikunnan kansalaistoiminnan kasvun aikana. Yhdistysmuotoinen urheiluseuratoiminta nousi rinnan raittius- ja naisasianliikkeen kanssa (Ilmanen & Itkonen 2000, 12–15). Itkonen (1996, 215–230) kutsuu vuosia 1900–1930 järjestökulttuurin kaudeksi, jolloin urheiluseurojen yhteys muuhun järjestötoimintaan oli aktiivista (ks. myös Hentilä 1993).

Tuolloista urheilujärjestötoimintaa värittivät niin kieli- kuin luokkaristiriidat. Suomeen syntyivät 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä porvarillinen urheiluliike, ruotsinkielinen urheiluliike ja työväen urheiluliike. Kaikkiaan järjestäytyneen urheilun parissa liikkui aina 1940-luvulle saakka yllättävän vähäinen määrä suomalaisia (Lämsä 2012, 17).

ENSIMMÄINEN SUKUPOLVI

Tutkimuksen ensimmäisen sukupolven edustajat (20 henkilöä) syntyivät vuosien 1916–1929 välillä. He viettivät lapsuutensa maataloudesta niukan elannon saaneissa perheissä. Vain kolme ensimmäisen polven edustajaa oli talollisesta perheestä, muut kuuluivat maalaisköyhälistöön. Perheet saivat toimeentulonsa pienviljelystä, karjataloudesta, kalastuksesta sekä metsä- ja sekatoista. Maatalous- ja metsätyöt olivat raskaita ja työläitä. Jokainen perheenjäsen osallistui niihin kykyjensä mukaan. Pääosan raskaista töistä hoiti perheen isä, äiti sen minkä muilta kotitöiltään ehti. Myös lapset osallistuivat jo nuorena talon töihin. Kasvatuksen keskeinen pyrkimys oli ohjata lapset varhain tekemään työtä ja oppimaan toimeentulon kannalta välttämättömiä taitoja. Perhe ja yhteisö halusivat varmistaa elämänmuotonsa, elinkeinonsa ja toimeentulonsa jatkuvuuden. (Waris 2003.)

Perheet olivat suuria ja suita oli paljon ruokittavana. Vuonna 1927 syntynyt nainen kertoo perheensä toimeentulosta:

Se oli vaan ihan karjanhoitoa, äitil oli niitä lemmiä, joita se hois ja sitten sikapossu pidettiin aina ja kanoja ja perunaa viljeltiin paljon ja noin. Isä oli sellainen sekatyömies, se oli metsätöissä ja uitoilla kesällä. Kun minä olin lapsi, niin töitä oli vaikka, kun vaan jakso tehdä kaikkea.

Perheet asuivat pienissä tölleissä tai mökeissä, joissa oli yksi tai kaksi huonetta ja keittotila (ks. myös Haatanen 1968). Rakennukset olivat matalia, kylmiä, kosteita ja vetoisia. Lapset viettivät suuren osan ajastaan ulkona leikkien ja osallistuen talon töihin. Kotisohvaa ei tuolloin ollut tarjolla ja sisällä oltiin suojassa kylmää ja sadetta sekä kotitöissä ja nukkumassa (ks. myös Itkonen ym. 2010).

Kouluikään tullessa lapset saivat aiempaa vaativampia työtehtäviä, jotka olivat tarpeellisia perheen toimentulon kannalta. Niihin kuuluivat muun muassa lastenhoito, maataloustyöt ja työnteko naapuritaloissa. Monien kohdalla työn välttämättömyys korostui, sillä usein jompi kumpi vanhemmista oli sairas tai kuollut. Vuonna 1925 syntynyt nainen muistelee:

No minun lapsuus loppu suhteellisen aikases vaihees, siihen aikaan lasten piti alta kymmenvuotiaana jo tehdä aika paljon kaikenlaist hommaa ja käydä jopa naapuritalois lanttuja harventamas ja kitkemäs porkkanapeltoja ja tuota kouluhan loppu sitten jo 13-vuotiaana.

Suoranaisesta nälänhädästä ei haastatelluista kellään ollut muistoja. Pekka Haatasen (1968) tutkimuksen mukaan pienikin peltomaa tarjosi niukan, mutta kohtuullisen elintason. Ensimmäinen sukupolvi, joka eli lapsuutensa syrjäseuduilla 1920- ja 1930-luvulla, koki Suomessa viimeisenä köyhän maalaiskansan eristyneisyyden, köyhyyden ja kurjat asuinolot. Niukkoihin elinoloihin oli totuttu eikä paremmasta tiedetty uneksia (Haatanen 1968, 299–309; Häkkinen ym. 2005).

Talvisota katkaisi ensimmäisen sukupolven lapsuuden ja nuoruuden tuoden mukanaan pitkän poikkeustilan. Sen purkautuminen vuonna 1945 näyttäytyy modernisaation ja hyvinvointivaltion nollapisteenä. Sotien jälkeinen Suomi oli alusta, jolle nykymuotoinen yhteiskunta alkoi rakentua (Häkkinen ym. 2005).

Ensimmäinen polvi liikkeessä

Ensimmäisen sukupolven elämä oli täynnä fyysistä aktiivisuutta. Liikkuminen, leikki ja työnteko pitivät lapset ja nuoret alati jalkeilla (mm. Kärkkäinen 1989; 1992). Jälkikäteen on mahdotonta mitata tarkasti päivittäistä kokonaiskuormitusta. Tarkastelemalla arjen eri toimiin liittynyttä fyysistä aktiivisuutta voidaan tässä albumissa kuitenkin kuvata ja kartoittaa lasten ja nuorten liikkumista ja työn rasittavuutta.

Maaseudulla 1920-luvulla eläneiden lasten elämä ei juuri poikennut aiempien sukupolvien elinoloista. Etäisyydet lähimpiin kauppapaikkoihin ja kyliin olivat useita kilometrejä. Käveleminen, hiihtäminen, soutaminen ja vaeltaminen olivat elämisen ja toimeentulon kannalta välttämättömiä liikkumismuotoja. Näin oli liikuttu jo vuosisatoja, ja siksi lapsille opetettiin esimerkiksi hiihtämään jo varhain. (ks. Kärkkäinen 1989; 1992.)

Liikkumismuotojen opettaminen lapsille oli 1920- ja 1930-luvun maatalousyhteiskunnassa tärkeä sosialisaatiotehtävä. Ensimmäisen sukupolven lapsuudessa teollistumisesta tai suurista muutoksista ei näkynyt merkkejä ja perheet välittivät ikiaikaisia liikkumismuotoja lapsilleen (vrt. Haatanen 1968, 141–143). Sama koski muita tärkeitä taitoja, kuten marjastusta, sienestystä, kalastusta ja metsästyä. Vuonna 1924 syntynyt nainen kuvaa

lapsuuden leikkejä, joissa yhdistyvät niin huvi kuin hyöty:

Monenlaisia leikkejä oli, kun ei mitään harrastuksia ollu. Kuulaakin työnnettiin, että semmonen tiiliskivi oli kuulana. Sitten pelattiin sellasta filppusia. Siinä oli semmonen kapea filppu ja sitten oli semmoset millä lyötiin niitä filppuja. Ja sitten kauempana oli semmonen tappi ja joka sai kauimmaksi oli voittaja. Se oli suosittua. Sitten leikittiin paljon piilosta eli pakkossia. Sitten käytiin kesäisin paljon uimassa siitä kartanon läheltä. Joka päivä mentiin sinne jokeen uimaan. Se oli ihanaa.

Haastattelija: Että osait uida silloin?

Juu. Että siellä minä olen oppinu. Siinä joessa oli semmonen iso levnynys, jossa me uitiin ja ongittiin. Mutta ei siinä mitään isoja kaloja ollu. Ja sitten me ravustettiin, kun siellä oli rapuja. Mutta aika huonolla menestyksellä. Kun ei ollu mitään hienoja verkkoja, mutta oli kuitenkin joku.

Haastattelija : Entä sitten talvella, hiihdittekö te?

Talvella kyllä hiihdettiin, mutta suksia oli vaan yks tai kaks paria. Että niitä käytettiin sitten vuorotellen. Ja luistimiakin oli, jotka pappa oli tehny. Sahan terästä oli laitettu se terä niihin. Mutta niitäkään ei ollu kun yks tai kaks paria. Niitäkin käytettiin sitten vuorotellen. Kyllä meillä oli monenlaiset harrastukset.

Vuonna 1917 syntynyt mies kuvaa lasten työn merkitystä toimeentulossa:

Juu, nimenomaan marjastaminen on ollu kesänä kesällä se pääelinkeino oikeen meikäläiselle. Täytyy sanoa vielä tässäkin, että se oli kun tervanjuontia lähteä sinne marjametsään, mut kyl mie sitten keräsin, kun sinne päästiin sitten marjapaikkaan ja se oli se oli joka..no joka kesäinen homma, ensin oli mustikan poimiminen, aloitettiin sillä ja sitten tuli sen jälkeen puolukat. Että tota kerrankin me kerättiin sitten puolukoita niin paljon, kun isällä oli hevonen, niin meit ol kolme mökkinläistä. Me tuotiin Lahden torille hevoskuorma puolukoita ja tota noin, kyllä se siellä kaikki myytiin.

Lapset olivat potentiaalinen työvoiman lähde erityisesti maalaisköyhälistön keskuudessa, vaikka heidän voimansa eivät riittäneet raskaisiin töihin. Esimerkiksi paimenessa käynti oli lapsille yleistä. Tuomas Zacheus (2008,

37) tiivistää 1900-luvun alun lasten fyysistä aktiivisuutta vaatineen työnteon näin: ”jos kuokka, viikate, saha, kirves tai heinähanko edes jotenkin pysyi lapsen kädessä, niin työtä ei voinut välttää”.

Myös asumisen ahtaus ja kotitalouksien huono hygienia vaikutti lasten arkeen ja viihtymiseen sisällä. Vuonna 1920 syntynyt nainen muistelee perheen kotioloja:

Ei siinä paha ollut olla. Kyllä kun ajattelee, kun ne syöpäläiset oli silloin kamalia. Kun oli niitä luteita ja kirppuja ja kaikkea. Voi kun mamma aina taisteli niitä vastaan. Mä muistan kun hän paloöljyllä yritti karkottaa. Kun ei ollu mitään muita myrkkyyä. Mutta kyllä hän niitä aina yritti karkottaa, mutta eihän niitä millään saanu pois.

Leikkiminen ja työnteko tapahtuivat ulkosalla ja sisälsivät fyysisesti kuormittavaa toimintaa (ks. myös Itkonen ym. 2010). Kyse oli sekä vanhempien tietoisesta kasvatuksesta että köyhistä elinoloista johtuvasta pakosta. Lapsia perehdytettiin ”kotimaailmassa” osallistamisen avulla maatalouselämän kannalta välttämättömiin tehtäviin. Erilaisten leikkien ja työmuotojen välityksellä lapsille haluttiin opettaa sellaisia kokemuksellisia pääomia, joista oli hyötyä talon töissä myöhemmällä iällä. Osin kasvatuksen tavoitteena vaikuttaa olleen fyysisen voiman kehittäminen. Tämä koski erityisesti poikia. Heidän odotettiin pääsevän isän avuksi raskaampiin töihin heti, kun voimat siihen riittivät (mm. Häkkinen ym. 2005).

Kyse oli tuon ajan sukupuolenmukaisesta työnjaosta, joka määräsi lasten kasvaessa yhä enemmän heidän elämäänsä. Tytöille opetettiin enemmän kodin- ja karjanhoitoon liittyviä taitoja, kun pojat taas osallistuivat peltotöihin ja metsäsavotoihin (mm. Markkola 2003; Snellman 1996, 121–127). Ilman lasten fyysistä panosta köyhät perheet eivät olisi pulavuosina selvinneet. Kokemusoppimisen ansiosta lapset olivatkin varsin varhain hyödyllistä työvoimaa. Leikin ja työn välistä rajaa oli vaikea määrittellä. Toki osa leikeistä, kuten mäenlasku tai luistelu, olivat puhdasta huvittelua. (Waris 2003.)

Koulunkäynti, liikkuminen ja liikunta

Koulun aloittaminen tarkoitti lapsille päivittäisen liikkumisen lisääntymistä tai ainakin monipuolistumista. Aineistossa 14 haastatellulla koulumatka oli yhteen suuntaan 3–9 kilometriä. Neljä asui lähempänä koulua ja kahden

haastattelun kohdalla ei koulumatkasta löydy tietoa. Kansakouluun mentiin 6–8-vuoden iässä. Aloittamiseen vaikuttivat muun muassa etäisyys koulusta, oma terveydentila sekä vanhempien tahto ja perheen taloudellinen tilanne.

Koulumatkat taitettiin kesäisin kävellen tai juosten ja talvisin hiihtämällä tai potkukelkalla. Haastateltavat kuvasivat hyvin yksityiskohtaisesti koulumatkaa, joka oli jäänyt voimakkaasti mieleen matkan pituuden ja raskauden vuoksi. Maatalousyhteiskunnassa kotipiiristä kouluun siirtyminen laajensi merkittävästi lasten elinpiiriä ja maailmankuvaa. Koulu onkin ollut monelle ensikosketus yhteiskunnan rakenteisiin ja poikennut merkittävästi ”kotimaailmasta”. Tämänkaltaiset elämää ja maailmankuvaa järjestyttävät muistot jäävät tyypillisesti vahvana mieleen (Davis 1979). Muistot vahvistuvat ja myöhemmin uusiintuvat, kun ne ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti jaettuina vertaisten kanssa (Schwartz 2009, 1–19).

Esimerkki 1:

Haastattelija: Missä se kansakoulu sijaitsi, kuinka kaukana?

Kylässä. Myö käveltiin kuule...

Haastattelija: Kuinka pitkä matka se oli?

No viis... kuus kilometriä ainakin, AINAKI sen verran. Ja mä lähdettiin aamulla aikaseen, ei mitään teitä ollu. Me mentiin kinttupolkuja, tietysti sitten kun päästiin kylään, sieltä oli oikeen olemas tie, mutta kinttupolkuja pitkin mentiin ja aatteles sen maailman aikaan niin oltiin viel järjestäjiäkin ja eväs pantiin pussiin, ei syöty koulus, ei meittä kukaan kuljettanu. Ol maitopullo ja eväät, ja sitten talvel kato, maitopullokkin niin sehän jääty kuitenkin, niin me saatiin viedä opettajan keittiöön sitte hellan takan ne maitopullot, kun päästiin kouluun, ne sulii, sitten kun ruvettiin syömään, syötiin omat eväät, sitten viel kun koulu oli loppu, kun oltiin järjestäjiä, vuoroviokothan ne oli, piti koulu siivota, kaikki lakasta ja pojat kanto puut uunin eteen ja toivat vettä, tässä... eikä meitin päivän pituutta kukaan kysyny ja onks meitil paljon kilometriä vai ei. (Nainen 1917.)

Esimerkki 2:

Ainakin seittemän kilometriä oli se matka. Se oli aikamoista kävelyä. [...] Kävellen mentiin, siinähän kunto pysy hyvänä. [...] Talvella käveltiin myös, mut eri tietä

sitten, että oli vähän laveampi tie sitten. Siellä oli järvikin matkan varrella ja se oli jäässä. Kulettiin semmosia jalkapolkuja myöten.

Haastattelija: Tuliko siitä lyhempi sitten koulumatkasta talvisin?

No en minä osaa sanoa, eiköhän se sama matka ollut.

Haastattelija: Te ette suksia käyttäneet sitten talvisin?

Hyvin harvoin. Kyllähän me käytettiin niitäkin joskus, kun piti mennä kilpailemaan, mut ei vakituisee. (Nainen, s. 1919.)

Esimerkki 3:

Kolmen kilometrin koulumatka, eikä ollu katuvaloja. Äiti pani aina myrskylyhdyn käteen tuota aamulla, kun poika lähtee kouluun ja sit oli semmonen virta puro, minkä yli piti mennä ja siin oli tommonen metrin leveä silta ja toisella puolella vaan kaiteet. Kato nyt tarkkaan sitten, ettet putoa sinne virtaan, kun meet taas sen riskusillan yli.

Haastattelija: Jalanko se taitettiin se matka vai pyörällä?

Joo eiku jalan. Ei mulla ollu polkupyörääkään vielä silloin. Mä sain pyörän vasta joskus kymmenen yksitoistavuotiaana. Se oli suuri muutos nuoren pojan elämään, kun sai ensimmäisen polkupyörän. Joo se muuten varastettiin kyllä sitten heti viikon parin päästä. Mutta sainpas uuden kyllä, ei siinä mitään. (Mies, s. 1925.)

Pitkien koulumatkojen lisäksi myös koululiikunnalla – tuolloin liikuntakasvatuksella – oli paikkansa 1920- ja 1930-luvulla. Suomessa oli kirjoitettu 1900-luvun alussa erilaisia liikunnan ja urheilun opaskirjoja, joiden opetuksia koulu pani toimeen. Oppaissa neuvottiin oikeanlaisia liikunnan harjoittamisen muotoja, mutta niillä oli myös välineellinen tehtävä. Liikunnan katsottiin muun muassa palvelevan esteettisyyttä, rikastuttavan tunne-elämää, terästävän ajatustahtoa ja muotoilevan ryhtiä ihmisarvoiseksi. Myös terveys, raittius ja itsehillintä mainittiin liikuntakasvatuksen perusteluina. (Itkonen 1996, 160–169; ks. myös Meinander 1992.)

Hannu Itkosen (1996, 160–169) mukaan oppaiden käyttö viittasi liikuntakulttuurin muutokseen, jonka takana oli laajempi pyrkimys. Juuri itsenäistyneestä Suomesta pyrittiin muun muassa liikunnan keinoin

luomaan yhtenäiskulttuuria. Toinen oppaiden tarkoitus oli sosiaalinen kontrolli. Tämä koski erityisesti maalaisväestöä, jonka katsottiin olevan kuritonta ja sivistymätöntä.

Lauri ”Tahko” Pihkalan opaskirjoissa korostettiin, että kunto on ihmisen kaiken tehon perusta (Itkonen 1996, 168). Kolmantena valtiovalan intressinä koululiikunnassa oli halu saada se valmistamaan nuoria miehiä sotaväkeen. Oli jopa lähellä, ettei sotilasharjoituksista tullut osa poikien liikuntakasvastusta kouluissa. Tämä Tahko Pihkalan pyrkimys kaatui kuitenkin 1920-luvun alussa. (Meinander 1992.)

Ensimmäisen sukupolven muisteloissa koulun liikuntakasvatuksesta mainittiin pesäpallo, hiihto ja yleisurheilu. Lisäksi oli voimisteltu, luisteltu ja laskettu suksilla mäkeä. Mainitsipa eräs kaupungissa osan koulustaan käynyt pelanneensa liikuntatunneilla ainoastaan jalkapalloa. Liikuntakasvatuksessa pyrittiin opettamaan lajitaitoja ja sääntöjä. Opettajien tehtävänä oli lähinnä opastaa muutoin fyysisesti hyväkuntoiset lapset kasvattavien liikunta-muotojen saloihin. 1920-luvun alussa liikuntaa tuli olla kolme tuntia

Liikuntakasvatuksessa pyrittiin 1920- ja 1930-luvuilla hyödyntämään sellaisia lajeja, joiden katsottiin edistävän esteettisyyttä, rikastuttavan tunne-elämää, terästävän ajatustahtoa ja muotoilevan ryhtiä ihmisarvoiseksi. Tyttöjen liikuntakasvatuksessa ja muussakin järjestetyssä liikunnassa esimerkiksi keihäänheiton katsottiin palvelevan tuon ajan kasvatuserityksiä. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

viikossa, mutta vuonna 1925 määrä laskettiin kahteen tuntiin (Meinander 1992). Henrik Meinanderin (1992) mukaan maanviljelysväestön keskuudessa liikuntakasvatusta pidettiin lähinnä turhana ajanvietteenä. Ilmeisesti näin ajattelivat myös monet opettajat.

Maaseutukouluissa pesäpallon asema oli vahva. Kaupungeissa suosituista jalkapallosta ja jääpallosta ei aineistosta löydy kuin yksi havainto (ks. myös Meinander 1992). Vain yksi haastateltavista oli käynyt oppikoulun ja aineisto rajautuikin kansakoulun liikuntakokemuksiin.

Liikuntakasvatukselle asetettuja kansalaiskasvatuksellisia tavoitteita toteutettiin hyvin vaihtelevasti pienissä maaseutukouluissa. Tahko Pihkalan tavoin Yhdysvalloista vaikutteita hakenut Anni Collan painotti voimistelun merkitystä kasvatuksessa ja kehitysiässä olevan nuoren ruumiin kehittäjänä (Jääskeläinen 1993a & b, 71–79; 86–100). Collan teki kouluhallituksessa toimiessaan tarkastuskierroksia maakuntiin ja havaitsi useita puutteita. Puutteet liittyivät lähinnä voimisteluun ja siihen tarkoitettuihin tiloihin kouluissa. Collan ei hyväksynyt sitä, että lapset saivat leikkiä, pelailla ja temmeltää vapaasti liikuntakasvatuksen tunneilla. (Meinander 1992.)

Pesäpallolla oli kaikessa liikuntakasvatuksessa tärkeä asema. Peli sopi niin tytöille kuin pojillekin ja siihen sisältyi kurinalaisuutta, ryhmässä toimimista, selkeät säännöt, sopivasti leikkisyyttä ja kilpailullisuutta. Pesäpallo palveli hyvin 1920- ja 1930-lukujen liikuntakasvatuksen ihanteita, sillä siinä yhdistyivät pyrkimykset lujittaa yhtenäiskulttuuria, opettaa sotilaallista ryhmätoimintaa ja sosiaalista nuoria noudattamaan (pelin) sääntöjä. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

Kansakouluilla oli harvoin varsinaisia urheilukenttiä. Liikuntakasvatuksen tunnit pidettiin koulun pihalla tai luonnon tarjoamien mahdollisuuksien puitteissa. Vuodenkierto määritteli pitkälti liikunnan ehtoja. Talvella hiihrettiin tai luisteltiin, palloa pelattiin alkusyksystä ja keväällä, ja ilmojen lämmitessä käytiin uimassa tai juoksemassa (ks. myös Kärkkäinen 1992). Vuonna 1924 syntynyt mies kuvaa vuodenkiertoon sidottua koululiikuntaa:

No talvella hiihrettiin ja sitten kesällähän se oli siinä kentällä lumettomalla oli jotain pallopelejä, etupäässä pesäpallo se oli silloin... tais olla aika uus, koskas se Pihkala sen keksi sen...

Suhtautuminen koulun liikuntakasvatukseen oli oppilaiden keskuudessa kaksijakoista. Tämä näkyy hyvin ensimmäisen polven muisteloissa. Vuonna 1925 Uudellamaalla lapsuutensa viettänyt nainen kuvaa koululiikuntaa seuraavasti:

Haastattelija: Tää koululiikunta, niin miltä se tuntu? Oliko kivaa?

Ei me tykätty siitä oikeen, ei me oikeen tykätty, kyl mä sen muistan, mut me tykättiin, et opettaja ei osannut meitä opettaa, silloin jo ajateltiin, et opettaja ei osaa. Mutta tota sitten oli hauskaa, kun saatiin ulkona jotakin suorittaa se voimistelutunti ulkona, et pelattiin sitä pesäpalloa tai mitä mitä nyt pelattiin. Niin ja sitten talvel joskus oli näin, että voimistelutunnilla mentiin hiihtämään, sinne järven jäälle hiihtämään, kun se koulu oli siel järven rannas.

Haastattelija: Niin se maistui?

Se oli hauskaa. Mut se varsinaisesti sitten se sisävoimistelu niin ei se, sen mä muistan, et se ei ollut niin kivaa, mutta...

Haastattelija: Mitä sitten oli sitten se, oliko se ihan tahdissa jotain piti tehdä vai... ?

Tahdissa ja sitten niin hernepeussia heiteltiin toiselle..toisille ja kii...no kiivettiin kyllä köysii ja se köysii kiipeileminen oli kyl kivaa ja puolapuihin, mutta sitten siin oli jotakin semmost, että mikä ei se lattiaa makaaminen ei oikein ottanu tulta. No siin ny oli vähän tämmöstä, että kun me oltiin kaikki sekasin, pojat ja tytöt, niin sitten siin ol myös se, että...

Haastattelija: Se oli vähän kiusallista...

Juu, nimenomaan. Siihen aikaan oltiin viel aika ujoja ja tämmösiä, että sit et vähän tykättiin, pojat irvisteli vähäsen ehkä, jos oli tilaisuus, niin...

Maaseudulla varttuneille lapsille ja nuorille voimistelu näyttää tuntu-
neen keinotekoiselta eikä sen kasvatuksellista tarkoitusta ei ymmärretty.
Lapset olivat tottuneet leikkimään ja liikkumaan luonnossa, joten ahtaissa
luokissa tai koulun ruokalassa suoritettu sisävoimistelu tuntui vieraalta.
Sen sijaan leikinkaltaisista peleistä, hiihtämisestä ja juoksemisesta pidet-
tiin. Ne olivat tuttuja leikin ja liikunnan muotoja ja siksi collanlaisesta
näkökulmasta ”vääränlaisessa” liikuntakasvatuksessa oli luonnollisuuden
tuntua. Vuonna 1925 syntynyt mies kuvaa koulun liikuntakasvatusta:

Haastattelija: Mites toi koululiikunta, minkälaisia muistoja siitä on?

No niin, neljää maalia ja potkupalloa.

Haastattelija: Mä oon kuullu tän aikasemminkin, että neljä maalia.

Ei se, ei ei yleisurheilua ei juuri ollut.

Haastattelija: Sehän on yllättävää, ettei ollu.

Kyllä yleensä potkittiin vaan palloa tai sitten lyötiin sitä semmosella lautamailalla
sitä neljää maalia.

Haastattelija: Oliko pesäpalloa?

Ei

Haastattelija: Ei sitäkään?

Ei, ei kaupunki... ei kaupungissa ollu pesäpalloa. Maakunnassa oli enemmän. Ei
ainakaan niissä kouluissa... siinä koulussa, missä minä olin, niin ei pelattu pesäpalloa.

Haastattelija: Miltä se, minkälaisia muistoja siitä jäi siitä koululiikunnasta? Oliko
se siis ylipäänsä kivaa tai... ?

No oli se kivaa, ainahan se ulkona oleminen oli mukavampaa tuota kuin si-
sällä, pelataan sitten potkupalloa tai neljää maali. Olihan niitä sit tommosia

juoksukilpailuja siellä ja mutta kyllä se, mä en muista että olis kansakouluaikana käyty urheilukentällä kisaamassa, vaan se oli aina koulun pihalla.

Pekka Kärkkäinen (1989; 1992) on kirjoittanut liikunnallisten leikkien asemasta 1900-luvun alussa. Hän on poiminut Kansanrunousarkistosta Okkolan kokoelmasta otannan lasten leikeistä ja jaotellut ne ”liikunnallisiin” ja ”ei liikunnallisiin”. Vaikka Kärkkäinen (1989) pitää jaottelua hieman ”väkivaltaisena”, kattaa se koko Suomen ja tarjoaa näköalan fyysiseen aktiivisuuteen. Tulosten mukaan 80 prosenttia lasten ulkoleikeistä oli liikunnallisia.

Aineiston haastatteluissa ei näy viitteitä liikuntakasvatuksen sukupuolittaisesta eriytymisestä. Kalervo Ilmanen (2012) kirjoittaa eriytymisen vaihdelleen suuresti kaupunki- ja maaseutukoulujen välillä. Maaseudun väki ei muutoinkaan niin piitannut liikuntakasvatuksen kurinalaisista ja rationaalisisista kasvatuspyrkimyksistä.

Aineiston ensimmäinen sukupolvi ei liittynyt lapsuudessaan ja nuoruudessaan urheiluseuroihin. Osin tämä johtui siitä, että talvisota katkaisi heidän nuoruutensa vuonna 1939. Kaksi haastateltavaa kertoi kuitenkin osallistuneensa koulun urheilukilpailuihin nuorena. Vuonna 1920 syntynyt mies muistelee koulun pesäpallojoukkueen otelleen muita kouluja vastaan. Hän kuvaa myös 1920-luvulla yleistynyttä tapaa (Jääskeläinen 1993b, 86–100), jossa oppilaat mittelivät voimiaan koulujenvälisissä hiihtokilpailuissa:

Kyllä me tuota, me oltiin, meidän koulu, niin olikohan pitäjän niitä parhaita. Kierrettiin kylältä kylälle, ja kirkonkylän joukkue, niin joskus me voitettiin, mutta kyllä useimmiten hävittiin niille. Kerran meidän koulu, ne oli niin isoja ne pojat siellä, että meihin toisiin verrattuna, se oli kanssa sellanen, että ainakin talvelle kun me hiihdettiin kilpaa niin ei me niitä koskaan voitettu.

Myös vuonna 1926 syntynyt nainen kuvaa koulujen välisiä kilpailuja:

Ja sitten, kyllähän äitillä ol sitten urheilua kirkollakin. Me käytiin aina kerran vuoressa sitten. Siellä ol koko pitäjän koulut kaikki sitten urheilemassa.

Haastatteli: Niin. Mikä oli teidän lempilajinne, muistatteko. Kyllä kai se juoksu ol.

Haastattelija: Saitteko palkintoja, muistatteko siinä.

Kyllä minä sain palkintojakin.

Haastattelija: Niin. Muistatteko jotain erityisiä kilpailuja tai muuta. Oliko tiukkoja kilpailuja tai?

Sellasen muistan, kun kirkolle mentiin ja sitten kirkonkylän fliikat vähän niin kun ivallisesti sano, että toi pienempiköhän niistä paras on. Minä olin pienempi. Ja sitten kun myö juostiin, niin minä voitinkin ne kirkonkylän likat kuitenkin.

Haastattelija: No niin. Millä matkalla se mahto olla.

Se ol neljäsatoo metrii.

Haastattelija: Niin. Täys kierros.

Niin.

Haastattelija: Mitä siitä sai palkinnoks sitten.

Lusikan. Ensimmäisen teelusikan.

Haastattelija: Vieläkö on tallessa teillä.

Kyllä mulla on niitä tallessa vielä.

Haastattelija: Niin. Miten siihen koululiikuntaan suhtauduttiin yleensä silloin, että oliko se mukavaa tai. Tais ihmiset tehdä niin paljon töitä jo kotonakin, että sitä ei paljon tarvinnu harjotella vai harjottelitteko te juoksemista erikseen.

Ei sitä erikseen harjoteltu.

Ensimmäisen sukupolven suhde liikunnan harrastamiseen kiteytyy erinomaisesti seuraavissa haastatteluotteissa:

Kuule asia ol sen maailman aikaan sil taval, että nois töissä sai niin paljon liikuntaa, et kiitti, kun pääs tupaan loppujen lopuks (Nainen 1917).

Vuonna 1926 syntynyt nainen:

Haastattelija: Tuota, mistä tää liikuntainnostus on lähtenyt teillä sitten? Onks se ihan kotoota?

Ihan lapsena siel metsäpolkuja juoksin.

Haastattelija: Innostiko äiti tai isä, vai ihan itte?

Joo, äiti oli aina semmonen, kun ei siihen aikaan kirjoitettu mitä kaupasta tuodaan, niin äiti sano aina, että kuules, otappas ja mene hakee se hiiva sieltä kaupasta ja ruvetaa leipomaa. Sillon minä pinkasin, kun siel oli kartanol hevosia, ja minä aina hevosten kanssa olin. Mä pinkasin sellasta metsäpolkua. Minä olen uittanut hevosia, ja hevosta ratsastannu.

Haastattelija : Reipas tyttö heti pienestä pitäen. [nauraa]

Niin, mä oon sellanen hurjapää ollu kyllä maalla.

Sodan jälkeinen aika

Talvi- ja jatkosota saattoivat suomalaisen yhteiskunnan poikkeustilaan. Antti Häkkinen ym. (2005) kirjoittavat, että sota oli musta aukko, katkos, jonka taakse ei enää sen jälkeen ehkä edes haluttu nähdä. Sota näyttäytyy aineistossa sellaisena syvänä horisontaalisena sukupolvivaikutuksena, murroksena, joka vaikutti elinoloihin (mm. Virtanen 2001; Häkkinen ym. 2005). Murros koski myös suomalaista liikunta- ja urheiluelämää, joka sodan jälkeen avautui aiempaan nähden uudentlaisista lähtökohdista (Vasara 1992).

Sota-aika osui ensimmäisen sukupolven kohdalla keskelle siirtymävaihetta lapsesta aikuisuuteen. Aineiston ensimmäisen sukupolvi oli sodan alkaessa 10–23-vuotiaita. Puolet heistä oli 15-vuotiaita tai nuorempia. Kaikki viisi aineistossa ollutta miestä olivat jossakin vaiheessa rintamalla. Ennen sotaan lähtöä he olivat ehtineet jo olla mukana työelämässä. Yksi miehistä oli kotitilalla maataloustöissä. Muut neljä työskentelivät linja-auton rahastajana, lastenhoitajana, juoksupoikana huonekalutehtaalla ja postinkuljettajana.

Perinteisesti maatyöläisten lapset osallistuivat työhön jo varhain ja moni kävi töissä myös kodin ulkopuolella (ks. Markkola 2003). Töihin lähdettiin heti kansakoulun päätyttyä noin 14–15-vuoden iässä. Aineiston naisista suurin osa toimi ennen sotaa ja sodan aikana maataloustöissä joko omassa kodissaan tai vieraan palveluksessa. Useat tekivät myös maataloustöiden ohella sekalaisia työtehtäviä, joissa miesten ollessa rintamalla tarvittiin naisia. Yksi naisista työskenteli sanomalehden palveluksessa.

Pirjo Markkola (2003) on laskenut, että kotoa lähdettiin 1900-luvun alussa viimeistään 20 vuotiaana. Sodan aiheuttama poikkeustila vaikutti tähän merkittävästi, ja osa tytöistä lähtikin vieraan palvelukseen ja pois kotoa jo 14–15-vuoden iässä. Pääasiassa töihin mentiin omaan kylään tai naapuripitäjään (ks. myös Häkkinen ym. 2005). Nuoruudeksi voidaan kutsua tyypillisesti vaihetta, jossa tytöt menivät ensikerran ulkopuolisen palvelukseen. Työpaikkaa vaihdettiin muutaman kerran ennen ”aikuistumista”. Käytännössä tämä tarkoitti avioitumista. (Markkola 2003.)

Sodan alkaminen muutti ensimmäisen sukupolven nuoruuden ja aikuistumisen dynamiikkaa. Miehet olivat rintamalla ja naiset joutuivat hoitamaan usean vuoden ajan monenlaisia tehtäviä ja töitä kotirintamalla. (Markkola 2003.) Avioituminen lykkääntyi sodan jälkeiseen aikaan. Sodan loppuminen ja avioituminen merkitsivät usean kohdalla myös muuttoa, koska nuorille ei löytynyt aina töitä tai toimeentuloa kotiseudulta. Suomalaisilta tiloilta lähtikin tuolloin suuri määrä nuoria kaupunkiin ja osa myös Ruotsiin (Markkola 2004).

Tutkimusaineiston 20:stä ensimmäisen sukupolven edustajasta noin puolet muutti kirkonkyläin ja kaupunkiin ja toinen puoli jäi maataloustöiden pariin. Sijoittuminen oli sidoksissa avioliittoon ja puolison ammattiin. Mikäli jompikumpi oli ehtinyt kiinnittyä teolliseen työelämään, tarkoitti se perheen muuttoa taajamiin. Maaseudulle jääneet asettuivat puolestaan jatkamaan jommankumman puolison vanhempien maatilaa. Maaseudulle asettuneiden perheissä asui aineiston toisen sukupolven syntyessä usein jäseniä kolmesta perhesukupolvesta.

Ensimmäisen polven liikkuminen sodan jälkeen

Aineiston ensimmäisen polven naisvoittoisuus selittää mahdollisesti liikkunnan vähäisyyttä järjestetyn toiminnan piirissä. Viisi heistä otti osaa 1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla johonkin järjestettyyn liikunta- tai urheilutoimintaan. Aktiivisin liikkuja oli vuonna 1926 syntynyt nai-

nen, joka kesäisin ui paljon ja talvisin hiihti aktiivisesti. Hän osallistui useana vuonna kansanhiihtoon ja kertoi haastattelussa hiihtäneensä aina 1980-luvulle saakka 1500 kilometriä vuosittain. Toinen aktiiviliikkuja oli vuonna 1925 syntynyt mies, joka oli mukana myös urheilun järjestötoiminnassa. Hän pelasi koripalloa Suomi-sarjassa vielä 40-vuotiaana ja aina kuusikymmenvuotiaaksi työpaikan joukkueessa. Vuonna 1920 syntynyt mies pelasi firman joukkueessa pesäpalloa, ja vuonna 1920 syntynyt nainen oli voimisteluseurassa yli kymmenen vuotta.

Vuonna 1917 syntynyt mies harrasti juoksua ja osallistui kilpailuihin, muttei harjoitellut sitä seuratoiminnan puitteissa. Juoksuharrastuksen ohella hän seurasi yleisurheilua niin median välityksellä kuin mahdollisuuden tulla paikallaan päällä:

Haastattelija: Tota, jos ajatellaan niinkun tätä vielä liikuntaa, niin seur..määritteletkö itsesi penkkiurheilijaks? Seuraatko... ?

Penkkiurheilijaks...

Haastattelija: Niin, seuraatko urheilu...

Niin, ja sitten kävin usein kilpailuissa, mut mie istuin sielkin penkillä (katsomossa).

Haastattelija: Aha, joo, mitä kaikkee oot seurannu?

Juoksu on nimenomaan, joka on kiinnostanu minua, että mie seurasin jo aikoinaan, kun Paavo Nurmi, Paavo Nurmi juoksenteli ja sitten ilmesty Lasse Viren ja no ne nyt on sitten ne, jotka on jääny minun mieleeni, että Paavo Nurmi ja Lasse Viren ja Vireenhän on olemassa vieläkin. On Myrskylän kunnallismiehiä. (Mies, s. 1917).

Muiden ensimmäisen polven edustajien kohdalla liikunta tarkoitti käytännössä kävelyä paikasta toiseen, pyöräilyä tai maaseudulla raskaita töitä. Osa kävi talvisin satunnaisesti hiihtämässä.

Fyysisen pakkoaktiivisuuden aikaan syntynyt ikäluokka jakaantui kahtia: niihin, jotka passivoituivat autoistumisen, maaseudun koneellistumisen ja kaupungistumisen seurauksena, sekä niihin jotka liikkuiivat aktiivisesti joko ohjatusti tai omatoimisesti. Molempiin ryhmiin löytyi edustajia niin maalta kuin kaupungista.

Löytyipä aineistosta muutama sellainenkin henkilö, joka koki liikunnasta ja liikuntaa koskevat kysymykset lähes loukkaavina. Heidän elämänsä oli ollut aiempien sukupolvien tapaan täynnä raskasta raatamista ja erilaisia vastoinkäymisiä. Aikaa tai tilaa erilliselle liikunnalle ei ollut jäänyt. Raskaan elämäntyön tehneille liikunnan harrastamiseen liittyvät kysymykset vaikuttivat heidän elämäkokemuksiaan vähätteleviltä. Tämä mentaliteetti tulee esille myös joidenkin toisen polven edustajien haastatteluissa. Esimerkiksi vuonna 1947 syntynyt nainen kommentoi närkästyneesti kysymystä perheensä liikunnan harrastamisesta:

Haastattelija: Kun täällä on tämmönen kysymys, että liikuttiinko yhdessä perheen kanssa, niin se varmaan ei niin kun... ei ainakaan lähdetty sillä tavalla...

Ei, ei herranjestas lähdetty lenkille, kun isä metsätöitä tekee viikot rankat, sit näänntyneenä tulee joka ilta kotiin, ”et lähdetäänkö lenkille”, ei todellakaan. Äiti pieni piipertää sieltä kuule loppuun väsyneenä. Ei, ei lähdetty lenkille. Ja me oltiin aivan ryytyneitä, kun oli koko päivä tehty töitä.

Yhteiskunnallisten muutosten ja nopeutuneen elämänrytmin tuomat horisontaaliset sukupolvivaikutukset tapahtuivat ensimmäisen polven kohdalla hitaasti. Autoistuminen, maaseudun koneistuminen, istumatyö, television tuleminen, orastavat kulutuskuulttuurin ja yhteiskunnan henkisen ilmapiirin muutokset hivuttautuivat hitaasti 1950-, 1960- ja 1970-luvulla osaksi ensimmäisen polven elämää.

Tärkeä havainto on se, että tämän aineiston ensimmäisestä sukupolvesta vain hyvin harva osallistui järjestettyyn liikuntaan tai urheiluun. Heidän syntymäajankohtansa ja maalaisköyhälistötaustansa vuoksi elämäkulkua oli liikuntakulttuurin kehityksen kanssa täysin eritahtista. Pääosin he olivat syntyneet niin syrjässä asutuskeskuksista, ettei urheiluseura- tai suojeluskuntatoiminta tavoittanut heitä lapsuudessa. Nuoruuden katkaisi sota-aika, jolloin naiset ja maaseutunuoret toimivat apuna maataloustöissä ja muissa tehtävissä omalla kotiseudullaan. Miehet puolestaan joutuivat sotaan. Sodan jälkeen eteen tulivat nopeasti perheen perustaminen ja toimeentulon hankkiminen. Tultaessa 1960-luvulle, jolloin liikuntajärjestöt laajensivat toimintaansa, olivat ensimmäisen sukupolven edustajat jo 30–40-vuotiaita. Heidän ensimmäinen kosketuksensa erikseen järjestettyyn liikuntaan sitten koulujen liikuntakasvatuksen tapahtui kunto- tai

työpaikkaliikunnan muodossa. Lisäksi on syytä muistaa, että ensimmäinen polvi peri vanhemmiltaan omatoimista liikkumista ja luonnon hyödyntämistä korostavan asenteen. Liikkumisen tuli olla osa arkea, ei erikseen harrastettavaa toimintaa.

TOINEN SUKUPOLVI

Aineiston toinen, suurten ikäluokkien sukupolvi (19 henkilöä) syntyi vuosien 1946–1950 välillä. Sodan loputtua vuonna 1944 syntyvyys kohosi seuraavina vuosina korkealle tasolle. Matti Virtanen (2001, 269) kutsuu suuria ikäluokkia sarjatuotantona tuotetuksi kohortiksi. Syntyvyys pysyi korkeana aina 1950-luvun alkuun saakka. Sukupolven myöhempään elämäntilanteeseen vaikutti se, olivatko vanhemmat jääneet sodan jälkeen maaseudulle vai muuttaneet muualle. Taajamiin muuttaneet kohtasivat heti sekä sodan jälkeisen yhteiskunnan että kaupunkielämän uuden sosiaalisen rytmin. Heidän kohdallaan maatalousyhteiskunnan rytmi korvaantui teollisuuden ja palkkatyön tarkoilla aikatauluilla.

Maaseudulle jääneiden lapset syntyivät oloihin, jotka muistuttivat monella tavoin heidän vanhempiansa lapsuutta. Vanhempiansa tavoin he myös osallistuivat jo pienestä pitäen talon töihin. Eija Starkin (2011, 106) mukaan aineellisesti niukka maalaislapsuus kuuluikin vielä usean suuriin ikäluokkiin syntyneen lapsuuteen ja nuoruuteen. Tämä näkyi heidän lapsuuden muistoissaan.

Meitä asu siellä äiti ja isä ja äitin äiti. Se ol myös tän äidin äidin syntymäkoti. Sisaruksia mulla ei ole. Mä oo ainoa lapsi. Sellanen pikkunen mökki, pienviljelystila, kaks lehmää siellä oli ja isä kävi mehtätöissä [...] Oli sika, aika pitkään oli sika siellä ja sitten oli kaks lammasta, Vuokko- ja Pirkko-nimiset ja sitten oli muutama kana ja siinähan ne.

Vuonna 1949 maatalon vanhimmaksi pojaksi syntynyt mies kuvaa osallistumistaan talon töihin:

On siihen osallistuttu varmaan alle kymmenenvuotiaasta että. Tai onkin niin. No se nyt on ollu jotain heinäpeltotöitä ja sitten sit sokerijuurikkaan harvennusta tietysti ja lähes kaikkia pientä pientä työtä, mihkä nyt sen ikänen on pystynyt.

Traktori hankittiin tähän perheeseen jo vuonna 1959. Kylvö-, niitto- ja puimakoneet helpottivat hieman maatalouden suuritöisiä työvaiheita, mutta olennainen muutos tapahtui vasta traktorien yleistyessä 1960-luvulla (Häkkinen ym. 2005). Siihen saakka perheen vanhemmat ja lapset, usein myös isovanhemmat, osallistuivat kukin talon töihin. Maaseutuväestön kohdalla fyysinen pakkoaktiivisuus säilyi edelleen osana arkea.

Polkupyörien yleistymisen toi helpotusta liikkumiseen 1950-luvulla. Lapset taittoivat koulumatkat kävelyn sijaan pyöräillen. Polkupyörä laajensi myös lasten ja nuorten elinpiiriä, kun pidempiäkin matkoja oli mahdollista taittaa helpommin ja nopeammin. Elinpiirin laajeneminen koski myös aikuisia. Pyörällä käytiin töissä niin lähempää kuin pidempienkin taipaleiden takaa. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

Aiempiin sukupolviin nähden selkeä muutos liittyi lasten koulumatkojen taittamiseen. Kuudella kahdeksasta toisen polven maalla syntyneestä etäisyys kansakouluun oli yli kolme kilometriä. Kävelyn sijaan matka taitettiin kuitenkin usein polkupyörällä. Kävelen pitkät koulumatkat kuljettiin enää harvemmin, mutta talvisin liikuttiin edelleen suksilla. Kaikkiaan maaseudulla lasten ja nuorten päivittäinen fyysinen kuormitus oli korkea.

Kaupungeissa ja kirkonkylissä syntyneiden toisen polven edustajien fyysinen aktiivisuus poikkesi maaseudun ikätovereistaan. Lapset eivät osallistuneet fyysiseen työhön ja tämä vähensi merkittävästi heidän päivittäistä kuormitustaan. Ennen kouluikää liikkuminen muodostui lähinnä pihaleikeistä ja talvisin hiihtämisestä. Vuonna 1947 syntynyt nainen kuvaa lapsuuden liikkumista kaupungissa seuraavasti:

Lapset ja nuoret hyödynsivät luovasti olosuhteita peleihin ja leikkeihin. Jalkapallomaaliksi kelpasi hyvin kaksi sopivalla etäisyydellä toisistaan olevaa puuta. Pihapelikulttuuri saikin uudenlaisen luonteen. Maaseudulla leikkiminen ja pelaaminen oli vielä aineiston ensimmäisen polven kohdalla tapahtunut pääosin sisarusten kesken. Moni toisen polven lapsista varttui kaupungeissa ja kylissä, joissa peleihin oli tarjolla oli samanikäistä seuraa. 1950- ja 1960-luku olivatkin luovien pihapelien kulta-aikaa. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

Eiku, ei sitä voinu sillä lailla ajatella, että se olis ollu liikuntaa. Se oli sitä elämää, jokapäiväistä elämää. Että, että kyllä meillä niin kun me aina touhuttiin ja liikuttiin ja kelkkailtiin ja tämmöstä, tämmöstä pientä, että se ei ollu mitään urheilua. Mutta se oli semmosta...

Kerrostalossa lapsuuden asunut vuonna 1946 syntynyt nainen muistelee lasten pihaleikkejä:

No lapsena tietysti sitä juostiin, sitä ei kävelty ollenkaan, sitä mentiin koko päivä ja illalla tuli uni hyvin, että se oli vaan semmosta et sitä mentiin ja leikittiin ja ei varsinaisest mitään niinku semmosta..no tietysti suksien kanssa mäenlaskua, sit ei niinku ollenkaan käsittäny liikkumiseks tai terveelliseks tai jotain semmosta, että se oli semmonen meno. Pesäpalloa pelattiin tai neljää maalia pihassa ja lapsia oli aina paljon, et aina sai taatusti kaverin.

Taajama-asuminen mahdollisti jo 1950-luvulla sen, ettei jokaisen ollut pakko liikkua tai että liikkumisen muodon sai itse valita. Vuonna 1947 syntynyt mies kertoo, ettei ollut lapsena erityisen kiinnostunut liikunnasta eikä viihtynyt muiden lasten leikeissä:

No ei mitään säännöllist varsinaista liikuntaa. No sillon kun oli koira, niin koiran kanssa kuljin paljon pitkin mettiä ulkona. Ei minkääläist muuta, mä en oo ikinä tykänny mistään ohjatust varsinaisest liikunnasta.

Toisen sukupolven lapsuudessa vanhemmat eivät töiltään ehtineet osallistua lasten omaehtoiseen liikkumiseen. Sukset saatettiin hankkia liikkumista varten. Kun lapsia oli paljon ja asunnot ahtaita, ei sisätiloissa vietetty juuri aikaa. Ulkona joltakin löytyi pallo potkittavaksi tai maila pesäpalloa varten. Tosin usein lapset myös pelasivat itse tehdyin välinein. Maataloustöiden puuttuessa lasten tehtäväksi jäi leikkiminen ja lähiympäristön hyödyntäminen omiin tarpeisiin. (ks. myös Itkonen 2003; Itkonen ym. 2010.)

Lasten liikkumisen omatoimisuus muistutti heidän vanhempiensa leikkimistä maalaismiljöössä. Toisen sukupolven vanhemmilta välittyi lapsille ajatus leikkimisen ja liikkumisen omatoimisuudesta: ulkona lapset keksivät ja löytävät itse ajanviettotapansa. Vanhemmat kehottivat lapsiaan ulos raittiiseen ilmaan leikkimään. Vuonna 1950 syntynyt nainen muistelee:

No kyl meille niinku äiti aina sano, että menkää ulos, että saatte happee, että pitää olla ulkona. Et kyl sitä niinku painotettiin ihan hirveen paljon, et ulkona täytyy olla, et ei saa sisällä nyhjöttää.

Monet maaseudun tavat seurasivat perheiden mukana kaupunkiin. Kasvatuksessa korostui vielä 1950-luvulla ajatus, että kaupunki on kuin maaseutua, jossa vain asutaan tiheämmin ja metsän tilalla on rakennuksia (ks. myös Kortteinen 1982). Vanhemmat pyrkivät siirtämään maaseudun yhteisöllisen elämäntavan käytäntöjä uuteen asuinympäristöön. Kasvattava ”kotimaailma” oli kuitenkin hyvin erilainen kaupunkielämän dynamiikassa (ks. myös Holmila 2001). Syntyi uudenlaista kaupunkikulttuuria, jossa lapset ja nuoret loivat yhdessä vertaistensa kanssa uusia ajanviettopapoja.

Uudessa ”kotimaailmassa” ei enää astuttu kotiovesta suoraan oman perheyhteisön kasvatukseen ja työn piiriin. Lasten ja nuorten kohtaamispaikkoja olivatkin porraskäytävät, kellarit, pihat, hiekkalaatikot, pihakeinut, asuntoja ympäröivät metsiköt, joutomaat, hylätyt talot, urheilukentät ja kauppojen edustat. Lapsuus ja nuoruus saivat uusia ilmenemismuotoja, jotka herättivät vanhemmissa hämmennystä ja myös paheksuntaa. Kyse oli kuitenkin yksinkertaisesti siitä, että vanhempien silmissä lapset ja nuoret hyödynsivät asuinympäristöään vierain tavoin. (ks. Saarikangas 2003.)

Haastatteluissa kysyttiin ensimmäisen sukupolven edustajilta, miten he olivat mielestään huomioineet liikunnan osana lastensa kasvatusta. Vastajat vaikuttavat olleen hämillään kysymyksestä, sillä erillinen liikunnan harrastaminen ei ollut kuulunut heidän omaan tai heidän jälkipolvensa lapsuuteen. Ensimmäinen sukupolvi eli vielä 1950-luvulla maaseudulta opitun omatoimisen liikkumisen ja vahvan luontosuhteen merkitysmaailmassa. Mia Leino ja Kirsi Viitanen (2003) kirjoittavat 1940- ja 1950-lukujen vanhemmuuden ohjenuorana olleen ajatuksen siitä, että fyysisten tarpeiden tasapuolinen tyydyttäminen oli tärkeintä. Vanhemmuus oli huolehtimista, jonka oli tarkoitus kasvattaa itsenäisiä ja työtekeviä ihmisiä. Fyysisen pakkoaktiivisuuden väheneminen nähtiin positiivisena ja ajatus harrastusmuotoisesta liikunnasta oli vieras.

Ensimmäisen sukupolven kasvatuskäytännöissä liikunnan välittyminen vaikuttaakin tapahtuneen agraariyhteisön perinteitä uusintamalla. Maaseutu-elämästä opittu oletus luontaisesta fyysisestä aktiivisuudesta vaikuttaa olleen läsnä sukupolvien yhteisessä pöydässä. Omatoimisuus, ulkona oleminen ja luonnon tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen,

fyysinen työ, liikkuminen jalan ja hiihtäen sekä aktiivinen luontosuhde ovat olleet keskeistä perhepääomaa (ks. Johdanto tässä teoksessa). Tämän vuorovaikutuksen löytää niin ensimmäisen kuin osin toisenkin polven 1950-lukua käsittelevästä puheesta. Haastattelupuheen voi tulkita eräänlaiseksi agraariajan kaiuksi, johon nykyaika ja sen muuttuneet kasvatuskäytännöt tuottavat hälyä.

Maaseudulla 1940-luvulla syntyneille agraariajan kasvatuskäytännöt välittyivät murroksetta aiempien sukupolvien elämästä. Sen sijaan kirkonkyltiin ja kaupunkeihin siirtyneissä perheissä lapsuuden ja nuoruuden uusi kasvuympäristö aiheutti häiriöitä sukupolvien välille. Lapset ja nuoret omaksuivat vanhemmiltaan oma-aloitteisuuden mentaliteetin, mutta sovelsivat sitä uudessa miljöössä. Luontaisen fyysisen aktiivisuuden rooli väheni ja erilaiset sakit tulivat tilalle. Urheilu oli Rafael Helangon (1953, 233) tutkimien poikasakkien tärkein harrastus, mutta ei määrällisesti päässyt lähellekään maaseutunuoruuden luontaisen fyysisen (pakko)aktiivisuuden määrää.

Koululiikuntaa 1950-luvulla

Kouluikässä toinen sukupolvi kohtasi aiempaa paremmin organisoituneen kansakouluinstituution. Kansakouluissa tuli olla vuonna 1952 lääkäri. Se mahdollisti systemaattisen kouluikäisten lasten terveyden seurannan. Lasten liikuntakasvatusta varten oli kouluille laadittu vuonna 1947 yhtenevät ohjelmat. Niissä korostettiin yleiskunnan kohottamista ja marssi- ja hiihtokunnan kehittämistä sekä liikuntamuotoja, jotka tekisivät oppilasta ryhdikkäitä ja sopusuhtaisia. Lisäksi korostettiin liikuntaa välineenä henkisten ominaisuuksien kehittämisessä ja maanpuolustuksen kannalta tärkeiden taitojen oppimisessa. Mukana oli samankaltaisia kansalaiskasvatuksen elementtejä kuin 1920-luvulla. Tämä johtui siitä, että muun muassa Anni Collan oli edelleen mukana laatimassa ohjeistuksia. (Jääskeläinen 1993c, 105–107.)

Leena Jääskeläisen (1993c, 103–124) mukaan liikuntakasvatuksen sisällöt vanhenivat kuitenkin viimeistään 1950-luvun puolivälissä ja käytännössä koululiikunta seurasi ajan yleisempiä liikuntakulttuurin muutoksia. Tämä tarkoitti pallopelien aseman vahvistumista ja maanpuolustuseetoksen siirtymistä sivummalle. Toki hiihto, yleisurheilu, suunnistus ja uinti säilyttivät paikkansa koulujen liikuntakasvatuksessa (mm. Vasara 1992). Opettajien rooli oli erityisen tärkeä, sillä he päättivät lopulta, mitä liikuntakasvatuksen

tunneilla tehtiin (Zacheus & Järvinen 2007). Kyse ei suinkaan ollut aina positiivisesta edistyksestä. Opettajien käsitys liikuntakasvatuksen merkityksestä saattoi pahimmillaan konkretisoitua kielteisenä kurinalaisuutena ja jopa nöyryyttämisenä (Meinander 1992, 301).

Uutta koululiikunnassa olivat liikuntapaikat, joiden rakentaminen lähti vauhdilla käyntiin 1950-luvulla. Vuosi 1954 oli valtionavustusten valossa rakentamisen huippu, ja esimerkiksi urheilukenttien määrä kasvoi nopeasti. Vuosikymmenen lopussa alettiin panostaa myös sisäliikuntatiloihin (Vasara 1992; Itkonen 1996, 183).

Yleisurheilun kasvanut asema kansa- ja oppikoulun liikunnassa näkyi suurten ikäluokkien muistoissa selvemmin kuin heidän vanhemmillaan. Urheilukentät mahdollistivat uudella tavalla juoksu- ja hyppylajit samoin kuin esimerkiksi kuulantönnön. Pallopeleistä pesäpallo nousi muiden yläpuolelle, mutta myös jalkapalloa pelattiin. Uutena lajina mukaan tuli lentopallo. Talvisin koululiikunta oli edelleen pääosin joko hiihtoa tai voimistelua. Suhde liikuntaan vaihteli huomattavasti. Seuraavassa esimerkissä muistojaan koululiikunnasta kertoo kaksi naista: ensimmäinen maaseudulta ja toinen kaupungista:

Ei muuta kun pesäpallon mä muistan. Mä tykkäsi siitä ja mä olin hyvä siinä. Mä muistan sen varmaan sen takia. Tottahan siel varmaan oli muitakin liikuntamuotoja, mut mä muistan tän pesäpallon. Se oli aina kivaa. Talvella oli tietysti hiihtoo. Olihan silloin, maastajuoksu oli semmonen mitä koulus tehtiin. Sit oli ihan näitä voimistelutunteja. Silloin ei mitään näitä sisäpelejä niinkään ollut. Se oli sitten voimistelutunti. (Nainen, s. 1948.)

Joo-o, silloin pelattiin koulun pihassa jotain neljää maalia. Sitten oli hiihtämistä, mitä mä inhosin sen ajan välineillä, kun ne suksen siteet aina aukes. Eikä ollu urheiluvaatetuskaan semmosta, meillähän oli hameet silloin alkujaan päällä ja tuota sitten kun pyllähti lumihankeen niin kyl oli taatusti sukanvarresta sisällä lumet, että hiihto ei ollu mun laji ollenkaan. Sitten oli nää voimistelut, se oli tämmöstä tamburiinin tahdissa marssimista ja loikkimista, ei kauheen kivaa. Puolapuissa oli jotain tämmösiä (Nainen. s.1946.)

Lainauksista tulee esiin, miten koululiikuntaa muistellaan vaihtelevin sävyin. 1940- ja 1950-luvuilla syntyneiden keskuudessa koululiikuntaan liittyvät kokemukset olivat pääosin myönteisiä. Tuomas Zacheuksen ja Tero Järvisen (2007) tutkimuksen mukaan kokemukset liikuntatunneista

alkoivat polarisoitua 1950- ja 1960-luvuilla. Tämän tutkimuksen aineistossa on viitteitä siitä, että aiempaa kielteisempi suhtautuminen näkyi erityisesti kaupungeissa ja niiden lähetyvillä nuoruutensa eläneiden keskuudessa. 1940-luvulla syntyneiden osalta negatiiviset koululiikuntakokemukset lisääntyivät erityisesti tyttöjen kohdalla (mt.).

Maaseutunuorille luonto oli tuttu elinympäristö ja koululiikunta sopi heidän luontosuhteeseensa (ks. Simula 2010). Ulospäaseminen tunkkaisesta luokasta koettiin lähinnä vapauttavaksi. Sen sijaan kaupungeissa ja tiheään asutuissa taajamissa nuoruuden viettäneille esimerkiksi hiihtämisen perinne ei ollut aina yhtä luontevaa. Vuonna 1949 taajamassa asunut nainen muistelee vaikeaa suhdettaan hiihtämiseen:

Urheilu ei ole kyllä mun vahva alani täytyy myöntää. Mä olin varmaan jo lapsenakin vähän samoin kun tää muu vanhempi poikani, niin pikkasen ylipainonen. Niin varmaan sekin vaikutti siihen. Ja sitten meidän kansakoulunopettaja oli hiihtointoilija ja meillä oli joka ikinen lauantai hiihtokilpailut. Mä olin aina viimeinen tai toiseksi viimeinen. Mutta mä olin hirveen tunnollinen, niin mä en voinu koskaan lintsata. Kerran mulla meni sitten sukset poikki ja mä olin, että hurraa. Nyt mun ei tarvi mennä, niin se opettaja sano, että kipitä hakemaan ne sukset ja se korjas ne ja sano, että lähe hiihtämään. Mulla tuli kilpaurheiluun... Että mä olen myöhemmin ajatellu, että ei se häviäjä ehkä opi muuta kun inhoamaan sitä lajia. Tietysti ne, jotka on hyviä, niin nillä on tietysti ihanaa ja ne voi ruveta tykkäämään. Mutta mä inhosin sitä hiihtoa sen jälkeen kun mä pääsin siitä eroon niin hirvittävästi. Mun mieskin kun oli silloin aikanaan aika innokas urheilija, niin hän sai minut hiihtämään jonkun kerran. Mutta hän sano sitten, että etkö sä vois hiihtää rauhallisesti. Ei täällä tarvi hiihtää kilpaa.

Lainauksessa tulee esiin liikunnan kilpailullisuus. Liikunnan opetus perustui usein kilpailuihin ja tulosten mittaamiseen.¹¹ Opetuksen järjestelyohjeissa olikin aina vuoteen 1967 asti liikunnassa hyvin tavoitteellisia päämääriä. Niissä korostuivat kilpailullisuus, maanpuolustuksen kannalta tärkeät taidot sekä luonnetta ”lujittavat” liikuntamuodot. Tavoitteiden kilpailullisuus ja suorituskeskeisyys selittää varmasti osin 1940-luvulla syntyneiden naisten keskuudessa lisääntyneitä negatiivisia kokemuksia. Kilpailullisuus ja kokemukset koululiikunnasta eivät myöskään kulkeneet aina käsi kädessä. Vuonna 1948 syntynyt nainen muistelee pitäneensä koululiikunnasta, mutta sen sijaan kilpaileminen ei aina miellyttänyt:

Että se hiihtäminen oli ja sen olen vanhemmilta periny. Mutta kun mun isä on oikein urheiluintonen ja urheilullinen, niin sitten kun isä näki, että mä olen kevyt ja hintelärakenteinen, niin hänhän rupes tekemään minusta juoksijaa. Ja koulussa voimistelua oli aina ihan lempiaine. Voimistelunopettaja mulla oli toinen semmoinen lastentarhaopettajan rinnalla. Urheilussa mä en osannu palloa heittää enkä käsillä seisoa, niin urheilusta mä en saanu kun yhdeksän, mutta voimistelu oli kymppi. Että olen aina tykänny siitä ja ollu liikunnallinen. Mutta toisaalta tää isän liikuntainnostus meni vähän yli, että kun hän halus, että joka asiasta pitää kilpailla. Että koulussakin mä otin aina mielelläni osaa ja tein kaikkea tunnilla, mutta sitten kun tuli jotkut koulujen väliset kilpailut, niin mä sanoin, että en mä lähe. Mulla on maha kipee. Siis mulla tuli antipatia kilpailemista kohtaan.

Muuttuva sosiaalinen rytmi ja toisen sukupolven liikunnan harrastaminen 1960-luvulla

Suomalaisessa yhteiskunnassa ja elämäntavassa tapahtui 1960-luvulla useita suuria muutoksia. Maaltpako muutti yhteiskuntarakennetta. Lähiöiden synty oli erityisesti 1960- ja 1970-lukujen ilmiö. Myös elintaso koheni ja koulujärjestelmässä tapahtui muutoksia. (mm. Jokinen & Saaristo 2000; Häkkinen ym. 2005.) Murroksilla oli monenlaisia vaikutuksia fyysiseen aktiivisuuteen, liikkumiseen, liikuntaan ja liikuntasuhteeseen (Itkonen 1996, 223; Koski 2004).

Sota-aika katkaisi ensimmäisen polven nuoruuden, jota seurasi perheen perustaminen. Oman elämän ja yhteiskunnan suuret murrokset ajoittuivat liikunnan kannalta epäsuotuisiin ajankohtiin. Omatoimisuutta korostavaan mentaliteettiin ei myöskään sopinut ajatus liikkumisesta erikseen seuratoiminnan puitteissa. Ensimmäisen sukupolven elämänkulkuun liikuntakulttuurin muutokset 1960-luvulla vaikuttivatkin lähinnä heidän lastensa kautta.

Toisen polven kohdalla liikkuminen vaikuttaa olleen lähinnä lapsuuteen ja nuoruuteen liittynyttä leikkiä ja kisailua. Koulujen liikuntakasvatus ja osallistuminen koulujen välisiin kisoihin ja peleihin näyttäisi jääneen pääosalle ainoaksi kosketukseksi järjestettyyn liikuntaan tai urheiluun. Ensimmäisen polven mentaliteetti välittyi heidän lapsilleen. Fyysinen aktiivisuus ja liikkuminen olivat työhön ja paikasta toiseen siirtymiseen liittyvä ”pakko”. Erillisen liikunnan harrastamisen ei ajateltu kuuluvan osaksi tavallisten ihmisten elämää. Edelleen mentaliteetissa välkkyi ajatus

agraariyhteiskunnan elinkeinopohjaisuudesta - liikkumisen välttämättömyydestä ja pakosta (Kärkkäinen 1989).

Vuonna 1948 syntyneen naisen muistelu ilmentää suhdetta liikuntaan: ”1970-luvun puolivälissä tai jotain, niin silloin ihmiset rupes enemmän liikkumaan ja kävelemään niin sanotusti tyhjänpanttina.” Monien elämässä fyysinen pakkoaktiivisuus siirtyi hiljalleen sivuun, mutta liikunnan harrastamisen sijaan tilalle tuli satunnainen liikkuminen: ”ei me oltu himo-likkujia, mut ei mitään sohvaperunoitakaan. Et se on ollut semmosta luontevaa ”. (Mies, s. 1949.)

Seuraliikunta näyttäytyi vielä toisen polven nuoruudessa ja varhaisessa aikuisuudessa liian järjestyneenä perinteiseen maaseudun kisailukulttuuriin verrattuna (ks. Kärkkäinen 1989). Vanhemmilta välittynyt käsitys kisailusta sisälsi ajatuksen spontaanista hauskanpidosta ja leikeistä. Kilpailuhenkeäkin oli mukana ja tuloksia voitiin mitata, mutta suoritusten vertailu jäi vain paikalliseksi (ks. Ilmanen 2008).

Maaseudulla asuneet toisen polven edustajat puhuvat työnteen, metsässä samoilun, halkojen hakkaamisen, puiden sahaamisen, kalastamisen, marjastamisen ja sienestämisen olleen liikkumisen muotoja. Kaupungeissa ja taajamissa asuneet puolestaan korostivat työtä, työmatkojen kävelyä ja pyöräilyä. Heidän puheistaan välittyi näkemys, ettei liika kilpailullisuus sopinut itselle.

Urheiluun osallistuneilla se tapahtui pääasiassa työpaikoilla. Työpaikan joukkueissa pelattiin jalka- ja pesäpalloa ja osallistuttiin juoksu- ja hiihtokilpailuihin. Muutama seuratoimintaan osallistunut oli harrastanut yleisurheilua, voimistelua, naisvoimistelua, lentopalloa ja jalkapalloa. Niiden kohdalla painotettiin kuitenkin kovasti harrastuksen ”puulaaki”-luonnetta. Seuratoiminnassa harrastaminen olikin lähes kaikilla lyhytaikaista.

Toisen polven aikuisikäisessä liikuntasuhteessa on tiettyjä erityispiirteitä. Ensinnäkin monet korostivat liikkuneensa mieluiten yksin. Toinen nykypäiväänkin kytkeytyvä kysymys oli harrastusten hinta. Useampi mainitsi, ettei harrastamiseen ollut yksinkertaisesti taloudellisia edellytyksiä (ks. Salasuo 2012). Kolmas erityispiirre oli omien harrastusten väheksyminen haastatteluissa. Muutama tanssia harrastanut nainen puhui siitä ”hömpänä” ja eikä pitänyt sitä varsinaisena liikunnan harrastamisena. Vuonna 1948 syntynyt mies kuvaa jalkapalloharrastuksen loppumista nykyaikaiseen sävyyn: ”No se katkee siis siinä sanotus teini-iässä, kun tulee sitten viini, laulu ja naiset ja ajokortti ja auto ja kaikki muut harrasteet”.

Hannu Itkonen (1996, 225–227) kirjoittaa kuntoliikunnan synnystä ja sen kasvukivuista 1960- ja 1970-luvuilla. Hän muistuttaa, että kun kuntoliikuntaa tarkastellaan historiallisesti, sitä ei pidä nähdä pelkästään jossakin laajemmassa kontekstissa tapahtuvana. Tämän aineiston toisen sukupolven osalta kuntoliikunta näyttytyykin seurasidonnaisuudesta ja liikunnan järjestäytyneestä puolesta erillisenä. Laajemman fyysisen aktiivisuuden tai ruumiillisuuden katsannossa myös työpaikkojen järjestämät kilpailut, kansanhihdot, yleisemmin liikkuminen, retkeily ja muu kisailu kuuluvat kuntoliikunnan piiriin.

Siirtyminen viisipäiväiseen työviikkoon lisäsi myös vapaa-ajan määrää, mikä mahdollisti erilaisiin liikunnallisiin aktiviteetteihin osallistumisen – vaikka Tahko Pihkala kantoikin huolta työn vähenemisen negatiivisista vaikutuksista liikkumiseen (Juppi 1995, 190–191). Samalla mahdollistui myös urheilutapahtumien seuraaminen paikan päällä. Tämä puolestaan vaikutti toisen polven myöhempään liikuntasuhteeseen (Koski 2004). Toisen polven edustajista useat olivat ainakin välillisesti kuntoliikunnan parissa ja liikuntavaliokunnan passiivisia vastaanottajia. Heille alkoi myös television, katsomokokemusten ja lehdistön välityksellä muodostua suhde kilpa- ja huippu-urheiluun.

Tämän tutkimuksen aineistossa liikuntaan liittyvät havainnot poikkeavat osin muualla Suomessa toteutetuista tutkimuksista (ks. esim. Ilmanen & Itkonen 2000; Zacheus 2008). Nämä muut tutkimukset luovat kuvan 1960-luvusta liikkumistapoja murtaneena vuosikymmenenä. Urheilurakentaminen ei tavoittanut köyhistä maataloista lähtöisin olevia perheitä, asuivatpa he sitten maalla tai kaupungissa. (Ks. Ilmanen 1996; vrt. Zacheus 2008.)

Syinä olivat niin maaseudun hidas kehittyminen kuin kaupungissa asuvien ajankäyttö, vähävaraisuus ja mentaliteetti. Liikkumisen piti tapahtua luonnossa eikä uimahalli kelvannut järven korvikkeeksi. Toki yhteiskunnalliset muutokset 1960-luvulla paransivat myös tässä aineistossa olevien perheiden liikkumismahdollisuuksia. Hitaasti kehittyneet kevyenliikenteen väylät ja hiihtoreitit kuuluivat varmasti myös tutkimusaineiston edustajien alla (ks. myös Zacheus 2008). Yleisemmin tämän aineiston sukupolville vasta 1970-luku näyttytyi ensimmäisenä todellisena ”liikunnan” vuosikymmenenä. (Ks. myös Häkkinen tässä teoksessa.)

Aineiston pääjähämäläiset suurten ikäluokkien edustajat sopivat huonosti ikätovereilleen usein annettuihin horisontaalisiin sukupolvimerkityksiin

(ks. Virtanen 2001; Karisto 2005; Purhonen 2005). Heidän elämänsä ei juuri näy jälkiä äkkinäisistä kulttuurisista muutoksista tai murroksista. Vaikka elinolot muuttuivatkin hitaasti, näyttävät heidän mentaalisuutensa rakentuvan pääosin vanhemmilta perittyihin arvoihin ja asenteisiin. Maalaisköyhälistön synnyinseuduille jääneet lapset eivät vielä 1960-luvun lopulla tai 1970-luvun alussa vaikuta läpikäyneen omalle ikäkohortilleen tyypillisinä pidettyjä murroksia (ks. Karisto 2005, 22–25). Vain muutama muutti suuriin kaupunkeihin ja suuri osa pysytteli kotiseudullaan tai sen läheisyydessä. Tutkimusaineistossa ei ole merkkejä 1960-luvulla politisoituneista fraktioista ja myös sosiaalinen nousu on vähäistä (vrt. Virtanen 2001, 25–27). Suurten ikäluokkien sukupolvimerkitysten sijaan toinen polvi näyttää pikemminkin hitaasti sopeutuvalta sukupolvelta. Heitä voikin kutsua suurten ikäluokkien ”tavalliseksi” jäseniksi (Purhonen 2008). Antti Kariston (2005, 40) viittaus Hannu Raittilan novellikokoelman lievetekstiin on siis hyvin käypä ainakin tämän tutkimuksen aineiston osalta. Kyseessä on tosiaan joukko hieman hämmentyneitä maalaispoikia ja -tyttöjä. He pitävät kiinni jatkuvuudesta muutoksen sijaan (ks. Häkkinen ym. 2005; ks. myös Häkkinen tässä teoksessa).

Seuraavassa ensimmäisen polven vuonna 1923 syntynyt nainen kertoo elämänsästä 1960-luvulle saakka. Tämän jälkeen hänen vuonna 1949 syntynyt poikansa muistelee liikunnallisuuden näkökulmasta elämänsä vuoteen 1970 asti:

Minä olen syntynyt 1923. Vanhemmat oli pikkumaanviljelijöitä. Miun isä sit sairastu, että siltä katkes verisuoni päästä ja siltä hän kuoliin 50-vuotiaana. Minä olin silloin 13-vuotinen, kun isä kuoli. Että isä ol sairaalassa suurimman osan lapsuutta. Meitä oli kuus lasta ja mie olin vanhin lapsista. Piti leipää ruveta tienamaan jo ihan siitä saakka. Kaikenlaisissa pikkuhommissa, että sai sitten niin elatusta. Ja sitten jouvuttiin siirtolaiseks, jopa kahteen kertaan. Että kun koti jäi sinne rajan taakse niin.

Mie oon käynyt kaks vuotta kansakoulua, neljä luokkaa oon kaikkiaan käynyt. Sitt oli se, kun isäkin kuoli, niin siinä ei ollu varaa jäähä enää koulun penkille istumaan. Se oli lähettävä ihan semmoseks pikkupiiaks paikasta toiseen ja lennettiin. Siitä sitten siitä me lähimmä sotaa karkuun. Olimme me niin pitkäään, että oli tuo jatkosotakin oli jo loppunu sitten. Ja sitten mie menin töihin parantolaan ja sieltä mie yhen miehen löysin sitten. Ja niin nopeesti mentiin naimisiinkin, että me elokuun puolvälissä tavattiin ja syyskuussa myö mäntiin kihloihin. Se oli 1946.

Hyvä avioliitto oli oikein.

Että niin siten muutettiin tänne. Niin mies tuli jo elokuussa muistaakseni ja mie tulin sitt joulukuussa, kun poika syntyi. Niin sitt mie tulin tänne pienen pojan kanssa. Meillä ol oikein pikkunen, samanlainen ku nyt suurin piirtein asunto, kun meillä on tuo eteinen. Semmonen poikamiesboksi, johon me päästiin. Sitten meille siinä syntyi tää toinenkin poika. Ja sitten myö päästiin semmoseen parakkiasuntoon. Ja sitt syntyi tää kolmas poika. Ja sitten myö ostettiin omakotitalo serkun kanssa, joka jäi leskeks. Sil ol kaks lasta sitten kanssa. Että viis ol niitä kaikkiaan. Yhteinen koti. Ja siinä hoitelin ne lapset. Emännälle ei jääny aikaa, kun miulla oli lapsia aina, niin kyllä niihen kans löytyy työtä.

Aatella nyt, että viis pientä lasta niin se hellaan piti laittaa tuli. Että se ol se hellan tuli lämpönä. Mutta silloin meille, kun muutettiin omaan, niin sinne tuli vesi jo. Mutta silloin kun myö asuttiin vielä tuolla parkissakin, niin siellä ei ol vettä. Siellä tuotiin hevosen kanssa vesi meille pihaan. Ja se oli semmonen oikein iso pönttö. Talvella oli reen päällä oli se iso tynnyri ja kesällä oli kärrin päällä iso tynnyri.

Työteliästä elämää. Aina on joku projekti käynnissä. Ja sehän se olin jo, että maalla kun kalastettiin, niin se ol, illalla myöhällä verkot laitettiin. Aamulla aikasin pit männä nostamaan ennen ku ne kuolivat. Ja sitten meillähän nuottaakin sitten vedettiin joku syksy. Meiltä aina kalakauppias kävi hakemassa siitä rannalta kalat, että myö vejettiin nuottaakin ihan myöhään syksyyn siellä. Että mejjän pojillaakin kaikilla on se taito, että pystyyt vetämään nuottaa. (Nainen, s. 1923)

Poika:

Mä olen vuonna 1949 syntyny. Isä oli armeijassa töissä. Siit iha lapsuudesta muistan aika vähä. Potkittiin nahkakuulaa ja juostiin aina silloinkin kesäaikana. Ja mä jopa osallistuin piirikunnalliseen juoksukilpailuun. En kyll kuulunu mihkään liikunta-seuraan. Se partioharrastushan oli silloin ja sehän on kans aika liikunnallista, että pyöräretkiä ja hiihtoretkiä tehtiin paljon silloin partioporukassa.

Sillon vanhempien kanssa niin kun pakosta tuli kerättyy marjaa. Mut ei juuri sen jälkeen. Vaikka siellä mejjän mökillä, niin siellä on hyvät marjamaat. Myö oltiin kesät aina tuolla isän kotipaikalla siit kun koulu loppu, niin melkein siihen kun koulu alkoi. Tehtiin maatöitä ja oli kalastamista. Isän veljellä oli siellä nuotta ja myö oltiin sitten apuna melkein vois sanoo, että joka ilta. Tai jos ei oltu, niin sitten vedettiin uistinta perässä. Ja itse asiassa, niin oltiin kyllä peltotöissä paljon. Eli heinän korjuuta ja mä olin vielä valtuutettu hevosen kanssa heinän niittäjä. Itte

valjastin hevosen jo neljän aikaan aamuyöstä ja sitten lähin näyttämään. Hevonen jakso paremmin silloin aamuyöstä kulkee ja eikä ollu niin kuuma sitten olla pellolla.

Sillon kun mä valmistuin ammattikoulusta, niin mä olin viistoistvuotias ja menin töihin, niin silloin juostiin pallon perässä edelleenkin, ett kyll se sellasta niin kun kokonaisvaltasta liikkumista. Ja sitten kävellen liikuttiin kaikki matkat, kun ei ollu autoo. Mutta sitten kun tuli ikää ja porukalla ostettiin auto, niin sitten rupes liikunta jäämään. Sitt kun meni naimisiin 1970, niin sitt ei enää niin kun, ei sillä tavalla tullu liikuttuu enää ollenkaan. Se rupes keskittymään sitten kotiin se elämä enemmän. (Mies, s. 1949)

KOLMAS POLVI SYNTYY UUTEEN AIKAAN

Kolmannen polven (22 henkilöä) syntymä ajoittuu aineistossa yleensä 1970-luvun alkuun. Poikkeuksena ovat neljä 1960-luvun lopulla, kaksi 1980-luvulla ja yksi 1990-luvulla syntyneitä. Tässä luvussa kolmannen sukupolven edustajina tarkastellaan 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla syntyneitä. Tarkastelusta jää ulkopuolelle kolme henkilöä (1980- ja 1990-luvun lapset), koska heidän lapsuus ja nuoruus ajoittuvat muista poikkeaviin elinoloihin. Kolmanteen polveen valikoitui näin 12 miestä ja 7 naista.

Kolmannen polven vanhemmat olivat luovineet 1950-luvun ja erityisesti 1960-luvun muuttuvan suomalaisen yhteiskunnan virtauksissa. Heidän elämässään näkyi yllättävän vähän jälkiä 1960-luvun murroksista. Muutosta oli tapahtunut, mutta se oli ollut hidasta ja toisen polven mentaliteetti olikin vielä 1970-luvun alussa vahvasti kiinni vanhassa maatalousyhteiskunnassa. Perheet asuivat lähellä vanhempiansa synnyinsijoja tai olivat liikkuneet hitaasti kohti asutuskeskuksia. Asuinpaikan valintaa määrittivät elämäntien vaihe, työn saanti, ammatti ja avioituminen.

Kolmannen polven synnyinkodit olivat yhtä lukuun ottamatta Päijät-Hämeessä. Karkeasti jaoteltuna kolmannes asui kaupungeissa ja muut maaseudulla, taajamissa ja kirkonkylissä. Yksi perhe oli muuttanut Länsi-Suomeen. Aineisto on maaseutupainotteinen.

Kolmannen polven kohdalla yhteiskunnalliset muutokset asettivat heidät uudentaloiselle kannattelupinnalle. Elinolot ja niitä säätelevät hyvinvointivalttiolliset toimet läpäisivät käytännössä koko 1970-luvulla syntyneen ikäluokan (Hoikkala & Paju 2008). Tommi Hoikkala ja Petri Paju

(2008) kutsuvat tämän aineiston kolmannen sukupolven ikäkohorttia hyvinvoinnin sukupolveksi. Viimeistään tämä sukupolvi jätti taakseen agraarisen puritaanisuuden eetoksen. J.P. Roosin (1999) mukaan suomalainen hyvinvointivaltio saavutti vesikattovaiheen 1970-luvulla. Viimeistään tuolloin myös tämän tutkimuksen kahden vanhimman polven elämä törmäsi murrokseen (ks. Häkkinen ym. 2005). Kun edellisiin huomioihin lisätään se, kuinka Tuomas Zacheus (2008, 269–270) kuvaa 1970-luvulla syntyneitä ”teknistyneen liikuntakulttuurin nousun sukupolveksi”, hahmottuu käsitemaastosta oletus siitä, että kolmas polvi on erilainen kuin vanhempansa ja isovanhempansa.

Kolmas polvi syntyi vaurastuneeseen Suomeen ja moderniin maailmaan. Koulujärjestelmä oli läpikäynyt perustavanlaatuisen muutoksen, nuorisopukeutui farkkuihin ja keskliolutta sai maitokaupasta. 1970-luku oli myös öljykriisistä huolimatta nopean taloudellisen kasvun aikaa. (mm. Iltanen 2005; Tilastokeskus 2007.)

Kolmannen polven liikunta lapsuudessa

Seuraava vuonna 1971 syntyneen miehen kertomus lapsuuden liikunnasta osoittaa konkreettisesti sen, millainen murros sukupolvien välillä oli tapahtunut. Jälkiä fyysisestä pakkoaktiivisuudesta ei näy lainkaan ja liikuntapaikkojen merkitys korostuu (ks. myös Kokkonen 2013, 22–23). Myös järjestäytyneet seuratoiminta tavoitti ensimmäisen kerran todella tutkimusaineiston henkilöt. Haastateltava kommentoi kuvaavasti vanhempiensa liikkumista:

Talvella oltiin aina sukset jalassa ja jos ei ollu suksii, niin sit oli ainakin minisukset. Luistelee mä en ihan päässy siellä missä niinku oikeestaan oon syntyny. Sitten me muutettiin kyllä, tosin samassa kylässä siinä, että päästiin vähän lähemmäksi urheilukenttää, niin sit siin oli jäätkin. No laskettelu, siis tälleen ihan niinku skimbaaminen, niin se ei ollu silloin, kun me oltiin työläisluokkaa. Meil oli minisuksia ja mäkisuksia ja tälläsiä hässäköitä, että kyl sitä koko ajan aina jotain tehtiin.

Fudista taas kesällä Päijät-Hämeen Palloseurassa¹². Se alko, oisinko mä ollu seittemän tai kahdeksan, just kun oli kouluun menny. Näit oli tälläsiä nappulakouluja, niin se oli varmaan yks tai kaks kesää kun meni ensin niissä. Meit oli kaks kaverii, toinen kaveri kävikin vissiin sitten yhen vai kaks kertaa siin nappulakouluhässäkäs mukana. Mä aattelin, et perhana tää onkin ihan siisti juttu, miksei tätä vois viedä pidemmälle. Sen jälkeen sitten niinku käytännössä siihen seuratoimintaan mukaan

kokonaan. Ja se oli sitten se oli aktiivista. Siel oli harjoitusvuorot. Sitten oli nää tälläset koulujen salivuorot.

Haastattelija: Miten sun vanhemmat liikkui?

No fajjalla tais olla sitten, no se metsästi aika paljon, että no eiköhän se jonkin näköinen liikuntamuoto oo sekin, varsinkin talvella kun mennään suksien kanssa. Mutsin liikkuminen on kyllä ollu varmaan ihan kävelyn varassa, mitä se nyt Martta-kerhon kanssa kierteli ympäri nurkkia. (Mies, s. 1971.)

1980-luvulla lapset hyödynsivät aiempien polvien tavoin lähiympäristön tarjoamia mahdollisuuksia leikkimiseen ja liikkumiseen. Maisema oli muuttunut melkoisesti kahden edellisen polven leikeistä. Laajojen peltoaukeiden ja metsäalueiden sijaan taloyhtiöiden pihat ja parkkipaikat tarjosivat alustan leikkimiselle. Omatoiminen liikkuminen ja liikunta kapenivat selvästi pienemmälle alueelle, mikä vaikutti myös leikkien ja pelien mahdollisuuksiin. Naruhyppeily onnistui pienemmälläkin paikalla, mutta esimerkiksi pallopeleihin tila alkoi käydä kaupungeissa ahtaaksi. Leikinomainen pelailu ja liikkuminen siirtyivätkin kiihtyvällä tahdilla niitä varten erikseen rakennetuille liikuntapaikoille. Fyysinen aktiivisuus karkasi etäämmälle ”kotimaailmasta”, mikä muutti perustavanlaatuisesti liikkumista ja liikuntakulttuuria. Kuva: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

Liikuntakulttuurin kannalta sukupolvien välinen katkos sijoittuu tässä aineistossa toisen ja kolmannen polven väliin. Muutoksen taustalla näkyy nuoruuden uudenlainen kannattelu-pinta, mutta myös aiemmista polvista poikkeava mentaliteetti. Edellisen haastatteluotteen mies ei pitänyt itsensä metsästystä varsinaisena liikuntamuotona, vielä vähemmän äitinsä arki-liikkumista. Käsitys liikunnasta tarkoitti erillistä harrastamista ja ohjattua toimintaa.

Myös omaehtoisella liikunnalla oli paikkansa kolmannen polven lapsuudessa ja nuoruudessa. Edellisessä sitaatissa tästä esimerkkejä olivat mäenlasku ja luistelu. Välineet tosin olivat muuttuneet, esimerkiksi puusukset korvattiin muovisilla minisuksilla. Erikseen rakennettujen liikuntapaikkojen roolista tuli tärkeitä. Haastateltava kertoo luistelun olleen harvinaisempaa, kunnes he muuttivat urheilukentän viereen. Samalla hän tulee kuvanneeksi paikasta toiseen liikkumisen vähenemistä. Aineistosta käy ilmi, että uuden ja vanhan kodin välimatka oli kilometrin verran, mutta se oli kuitenkin ratkaiseva tekijä luisteluaktiivisuudessa.

1970-luvulla syntyneistä kovinkaan monen ei ollut pakko rasittaa itseään fyysisesti. Omin jaloin siirryttiin paikasta toiseen aiempaa harvemmin. Koulumatkat lyhenivät tai ne kuljettiin bussilla. Keskimäärin etäisyyttä kotoa kouluun oli kolmannen polven haastateltavilla noin kilometrin verran. Matka taittui pääosin kävellen ja polkupyörällä. Pidemmän matkan takaa tultiin bussilla ja kesäisin saatettiin pyöräillä. Hiihtäen kouluun ei mennyt enää kukaan, mutta yksi haastatelluista kertoi kulkeneensa kolmen kilometrin koulumatkan talvisin potkukelkalla.

Vapaa-ajan liikkumiseen liittyvissä lapsuusmuistoissa korostuivat monipuolisuus ja lajikirjo, liikuntapaikkojen merkitys, ohjattu toiminta, vanhempien rooli ja mahdollisuus fyysisesti passiivisempaan elämäntapaan. Haastateltavat olivat lapsuudessaan muun muassa käyneet jumpassa, uimassa, tanhuamassa, ajamassa trialia, ratsastamassa sekä pelanneet jalkapalloa ja jääkiekkoa. Kaikki edelliset tapahtuivat järjestäytyneen seuratoiminnan piirissä ja erillisissä liikuntapaikoissa. Omatoimisuuden määrä oli selvästi aiempia polvia vähäisempää. Sitä ei myöskään pidetty varsinaisena liikuntana.

Erityisen kiinnostava oli vanhempien roolin korostaminen liikuntaan kannustamisessa ja siinä tukemisessa (ks. Myllyniemi 2012, 52–59; Häkkinen ym. 2012). Jotkut haastateltavista totesivat myöhemmän liikunta-aktiivisuuden olleen heidän vanhempiansa ansiota. Sukupolvien

välistä vuorovaikutusta kuvaa vuonna 1969 syntynyt mies:

Haastattelija: Mistä... mistä tää uinti esimerkiksi tuli?

Faijan kautta, faija tykkäs uimisesta. Se otti aina penskana mukaan uimahalliin. Mä olin kuulemma hirmu vesipeto jo pienenä, et olinkohan mä kolmen vai neljän vanha, niin mä sukeltelin ja se oli ihmisillä aina hirmu hysteria, kun faija juoksi laiturille ja hyppäs syvään veteen ja mä menin perässä. Ne aina muistelee siis sillai, että vesi on ollu sellain elementti, mist mä oon tykänny. Muut pojat tykkäs hirveesti pelata jalkapalloa kaikki, niin mua ei niinku sillai napannu se, että fillarointi oli kivaa ja kesällä uiminen, mut ei sillai muu liikunta ei kiinnostanu. Porukoitten mukana mä lähin vähän pitkin hampain aina välillä pienenä penskana hiihtämään. Se oli sitä...

Kaksi haastateltavaa kertoi, ettei liikkuminen tai liikunta kiinnostanut heitä. Toki hekin kävivät joskus hiihtämässä ja osallistuivat lasten leikkeihin, mutta varsinainen kiinnostuksen kohde oli muualla. Vuonna 1972 syntynyt mies kuvaa suhdettaan liikkumiseen seuraavasti: ”Lapsena mä en ollu mitenkään mainittavan liikunnallinen, että enemmän tykkäsin lueskella ja tehdä rauhallisempia juttuja”. Merkittäväksi lainauksen tekee se, että mies kuvaa sellaista elämäntapaa, jossa on mahdollisuus valita fyysisen aktiivisuuden ja jonkun muun harrastuksen väliltä. Tällaista valintaa ei aiemmilla sukupolvilla ollut tarjolla.

Kolmannen polven ”kotimaailma” poikkesi heidän vanhempiensa ja isovanhempiensa vastaavasta. Kotirapun ovesta ulos astuttaessa ei avautunut välitöntä fyysisen (pakko)aktiivisuuden maisemaa, johon oli velvollisuus osallistua. Ajan mentaliteetti ei enää sisältänyt oletusta omaehtoisesta liikkumisesta pihalla. Sateella tai talvisin ulos ei aina edes ollut tarvetta mennä. Vanhempia ei näkynyt kerrostalojen pihassa peltotöissä ja lapsilla ei ollut asiaa ”moderneille metsäsavotoille”, tehtaisiin ja tuotantolaitoksiin. Myös välitön suhde luontoon oli muuttunut erikseen rakennetuiksi kevyenliikenteen väyliksi, joita pitkin koulumatkat kuljettiin. Elinolojen muutos siirsi fyysisen aktiivisuuden ja liikkumisen ”kotimaailmassa” sivummalle. Asuminen ja ympäristö eivät olleet aiempien polvien tapaan fyysistä aktiivisuutta, liikkumista ja luontosuhdetta välittäviä komponentteja. Liikunta oli toisaalla, se oli erillistä toimintaa, joka ei ollut läsnä ”kotimaailmassa”.

Kolmannen polven nuoruus ja liikunta

Aineiston kolmas sukupolvi eli nuoruuteensa pääosin 1980-luvulla. Elämäntavat olivat hajonneet toisistaan erillisiin palasiin: perheeseen, kotiin, kouluun, vertaisryhmiin ja harrastuksiin. Nuoruuteen ei enää luonnostaan kuulunut fyysistä aktiivisuutta vaativia tehtäviä (Hoikkala 1989a, 58–59, 183). Nuori sukupolvi eli hyvinvointivaltion huipun vuosikymmentä (Roos 1999), jota leimasivat kulutuskulttuurin nousu, globaalien nuorisokulttuurien esiinmarssi, populaarikulttuurin massiivinen leviäminen, nuoruuden kaupallistuminen, taloudellinen optimismi ja lukuisat muutokset elinoloissa (mm. Wilska 1995). Syntyi uusi keskiluokka, jonka piirteitä olivat elämänhallinta, hallitut seikkailut ja toiminnallisuus (Roos 1988).

Muutos toi myös tämän aineiston perhesukupolvien elämään horisontaalisesti uudenlaisia piirteitä. Kahden ensimmäisen polven nuoruuden ”samankaltaisuus” ei välittynyt kolmannelle polvelle. Kolmas polvi ei enää jakanut vanhempiensa ja isovanhempiensa köyhyyskertomusta (ks. Häkkinen ym. 2005). He kohtasivat muuttuneet elinolot ja niihin liittyvät hyvinvointivaltiolliset toimet ”tuoreella kosketuksella”, kun heidän vanhempansa ja isovanhempansa sopeuttivat samat muutokset osaksi aiempaa elämäntapaa (Hoikkala 1989b; Wilska 1995; Hoikkala & Paju 2008). Syntyi katkoksia, sukupolvien ohipuhuntaa ja uudenlainen tapa kertoa elämästään. Tämä näkyy vuonna 1974 syntyneen miehen tavassa kertoa jalkapalloharrastuksestaan ja siihen liittyneestä sukupolvien välisestä törmäyksestä:

No isähän oli periaatteessa kaikkeen tällaseen vastaan, mihin rahaa menee. Et sehän oli sen pussista pois tietysti kaikki nää sitten kun pääs siihen edustusjoukkueeseen. Kun hän joutu sitten vähän kuljetamaan poikaa tietysti pelireissuille ja harjoituksiin. Niin sehän oli tietysti vähän vastaan. Että osittain sekin oli se syy, että se tuli jäämään, että kun isä ei pitänyt sitä hyvänä, että käy niissä harjoituksissa kun siihen menee rahaa ja...

Lainauksessa tulee hyvin esille sukupolvien ohipuhunta. Aiempien polvien liikkuminen ja liikunnan harrastaminen oli ollut maksutonta, mutta 1980-luvulla liikuntakin asetui osaksi kulutuskulttuuria. Harrastaminen sai hinnan ja tarvittiin aiempaa enemmän erityisiä varusteita. Kuluttaminen liikuntaan oli kuitenkin vieras ajatus aiempien polvien edustajille (ks. myös Itkonen 1996). Laskettelun suosio 1980-luvulla on hyvä esimerkki

uudenlaisesta harrastuksesta, jossa niin osallistuminen kuin varusteetkin vaativat huomattavia taloudellisia panostuksia. Voitto Ruohonen (1997, 19) kirjoittaa: ”urheilusta ja liikunnasta tuli yksi niistä alueista, joilla 1980-luvun ihminen rakensi omaa modernia subjektiviteettiaan ja identiteettiään. Hölkkä, maraton, squash ja laskettelu eivät olleet vain legitimejä vaan myös tavoiteltavia asioita”.

Uutena liikunnan harrastamiseen liittyvänä kuluttamisen muotona korostui tyylin merkitys. Tuomas Zacheus (2008) kirjoittaa seksikkyuden, omaleimaisuuden, merkkietoisuuden, muodikkuuden ja värien nousseen tärkeiksi tekijöiksi myös liikuntaharrastuksessa. Nuorisokulttuurien vaikutukset näkyivät myös osana liikunnan harrastamista (mt.).

Lahden lähetyillä Hollolassa sijaitsevan Tiirismaan laskettelukeskuksen historiikissa (Kunttu 2012, 8) kuvataan liikuntamuotoa ja koko liikuntakulttuuria sävyttäneitä muutoksia:

Jos lasketteluharrastus oli 1980-luvulla levinnyt yhä laajempiin kansanpiireihin, se 1990-luvun alkupuolella tuskin enää tavoitti uusia Matti Meikäläisiä. Alati lisääntyvien laskettelukeskusten välisen kilpailun kiristyminen sai aikaan laskettelukeskusten panostamisen oheis- ja erikoispalveluihin. Pelkkä hissillä varustettu rinne ei enää riittänyt maksaville asiakkaille, joten heitä alettiin houkutelua moottorikelkkasafareiden ja muiden ”elämyspakettien” sekä iglusaunan kaltaisten kuriositeettien avulla. (Kunttu 2012, 8.)

1970-luvulla syntyneillä liikunnan harrastaminen siirtyi kohti teknistynyt (sisä)liikuntaa. Liikkuminen ja liikunnan harrastaminen irtosivat arjesta ja tilalle tuli omaan aktiivisuuteen perustunut harrastaminen. Haastatelluille se tarkoitti myös liikunnan motiivien aiempaa henkilökohtaisempia merkityksiä. Haastattelupuheesta voi erottaa ainakin elämyksiin, nuorisokulttuureihin, ruumiillisuuteen, terveyteen, sosiaalisuuteen, rentoutumiseen ja hauskanpitoon liittyviä liikuntamotiiveja (ks. myös Koski 2004; Koski & Tähtinen 2005). Kolmannen polven harrastamien lajien kirjo kertoo paljon muuttuneesta liikuntasuhteesta: aerobic, golf, hiihto, jalkapallo, judo, lumilautailu, karate, maastopyöräily, samoilu, skeittaus, sukellus ja tietoinen liikkumattomuus.

Käsite ”harrastaminen” sai lisää painoarvoa. Aineistossa haastateltavat kuvaavat pikemminkin liikunnallisia harrastuksia kuin kertovat harrastavansa liikuntaa. Tällainen puhetapa siirtää liikunnan erääksi vaihtoehdoksi

vapaa-ajalle, toistuvaksi tai säännölliseksi tekemiseksi, mistä kukin on kiinnostunut. Liikkuminen, liikunta ja urheilu asettuivat kolmannen polven elämänsäkulkuun siten, että lapsuus ja leikkiminen sisälsivät luontaista fyysistä aktiivisuutta, koululiikunta tarjosi oman erillisen kokonaisuuden ja kouluaikana etsittiin omaa suhdetta liikkumiseen ja liikuntaan. Iän karttuessa, peruskoulun tai lukion päättyessä, liikkumisen ja liikunnan paikka ja intensiteetti elämässä näyttää pääosalla löytyneen (ks. myös Tammelin 2003). Seuraavassa haastatteluoitteita liikunnan paikan löytymisestä:

Ote 1:

Haastattelija: Sä rupesit silloin 15–16-vuotiaana harrastamaan?

Mä rupesin käymään punttisalilla, joo. Kyl se varmasti hyvin pitkälle oli tää silloseenkin ajankuvaan liittyvä juttu, että et tietyl tavalla alko sitten tulla näitä ihanteita, et pitää niinku olla sporttinen ja pitää pitää sitten olla vähän pattii ja näin. (Mies, s. 1972).

Ote 2:

No siin yleisurheilussa oikeestaan, se kesti siihen, kun yläaste loppu. Että sit se oli noit naisvoimistelijoitten jotain aerobicia ja tämmöstä. Sitten siinä vaiheessa, kun mä sit lähin kauppakouluun, niin sit se liikuntapuoli tavallaan semmonen säännöllinen jäi. (Nainen, s. 1972).

Ote 3:

No kaukalopalloa on tullu harrastettua heti armeijan jälestä. Elikkä kohta, tuleeko siitä kohta kaksikytä vuotta mä oon sitä nyt harrastanu. Siin on liikuntamäärät ollu. Niin no talveenhan se painottuu, niin se on ollu sellast parii kertaa viikossa harjotuksineen ja peleineen suunnilleen. (Mies, s. 1967)

Ote 4:

Et sit rupes olemaan kaikenmaailman muuta. Et mä soitin samaan aikaan pianoa, niin se jatku siinä. Ja sit mä kiinnostuin kielistä, niin sit mulla meni illat tuolla kansalaisopistolla. Et sit ratsastus jäi vähän sinne taka-alalle. Et nyt mä olen käyny

viimeks varmaan kaks vuotta sitten kokeilemassa, että vieläkö mä pysyn siellä hevosen selässä. Et sit tuli tosissaan kaikkea muuta. Sauvakävelystä mä innostuin sitten ja step-aerobicista ja tälleen. (Nainen, s. 1973).

Kun liikkuminen ja liikunnan harrastaminen irtaantuivat lähes kaikista ”pakoista”, ne asettuivat osaksi yhteiskunnan muita kulutusvalintoja. Kolmannen polven suhde liikkumiseen ja liikuntaa oli paljon vanhempiaan tai isovanhempiaan monimutkaisempi. He eivät kasvaneet liikkumaan. Perheen merkitys korostui uudella tavalla, sillä hyvä sosioekonominen asema mahdollisti laajemman lajivalikoiman kokeilemisen liikunnan kulutusvaihtoehdoista (ks. myös Myllyniemi 2012, 52–59).

Vanhemmat sukupolvet eivät tyytyneet seuraamaan hiljaa sivusta, kun heidän liikuntakulttuurinsa perinteisine lajeineen alkoi tallautua muutoksen alle. Sähly kiellettiin aluksi nuorilta 1980-luvun alussa, koska se naarmutti salien puulattiaa. Lumilautailijoita ei suvaittu laskettelurinteissä, koska he olivat muille turvallisuusriski. Nämä rajoitukset eivät kuitenkaan estäneet molempien liikuntamuotojen räjähdysmäistä leviämistä. (Kotro & Pantzar 2005.)

Liikuntakulttuurin muutos näkyi myös urheilun seuraamisessa. Perinteisten lajien kiinnostus romahti 1970-luvulla syntyneiden keskuudessa ja tilalle tulivat jalkapallo, jääkiekko ja moottoriurheilu. Myös suurten ikäluokkien ja heidän vanhempiensa urheilun seuraaminen sai uusia sävyjä. Jääkiekko ja moottoriurheilu kiinnostivat, vaikka yleisurheilu ja hiihto säilyttivät asemansa eniten seurattuina lajeina. (Zacheus 2008, 213–228; Karisto & Konttinen 2004, 113–117.)

Koululiikuntakokemuksia 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla

Koululiikunta kosketti edelleen jokaista. Sen paikka osana opetussuunnitelmaa varmistui vuonna 1970, kun eduskunta antoi peruskouluasetuksen. Liikunnan asemasta kouluaineena käytiin kuitenkin kamppailua. Tuntimääristä ja opetuksen kasvatuksellisista päämääristä ei vallinnut yksimielisyyttä. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea määrittä vuonna 1970, että ”liikuntakasvatuksessa, käsitöissä ja taideaineissa voidaan kehittää lapsen koko persoonallisuutta, silloin kun niiden harjoittamisessa virittyvät kaikki sen aspektit: fyysinen, motorinen, älyllinen, emotionaalinen ja sosiaalinen” (Komiteamietintö 1970). Päätehtäväksi määrittyi oppilaan kasvattaminen liikuntaan ja liikunnan avulla. Voimistelusta ja urheilusta ei enää annettu

erillisiä numeroita, vaan ne yhdistettiin liikuntanumeroksi. (Jääskeläinen 1993c & d, 103–107, 133–141.)

Koululiikunnan suhteen 1970-luvulla syntyneiden nuorten aikalais-mentaliteetti on tutkimusaineiston perusteella selvä. Hiihtoa, suunnitusta ja voimistelua ei muisteltu hyvällä.

Se oli niiku se pakkohiittäminen ja pakkoluistelu. Sisällä ne kaikki lajit viel meniki mut mä en oo ikinä oppinu kunnolla luistelemaa, vaikka oon yrittänykki. Ei se ollu oikee mun laji ja se saamarin hiihtämisen tuputtaminen tossa yläasteella söi kyllä mielenkiintoa. Et ei mulla oo mitää omia murtomaasuksia 20 vuoteen varmaa ollutkaan. (Mies, s. 1967.)

Toisissa kouluissa pitäydettiin yksinomaan perinteisissä lajeissa ja se näkyi pääosin negatiivisina muistoina koululiikunnasta. Tämän aineiston perusteella voi varovaisesti tulkita, että useampikin tekijä sai aikaan nuivan suhtautumisen juuri perinteisiin lajeihin.

Aiemmista sukupolvista poiketen hiihto ei ollut enää luonnollinen osa lasten ja nuorten arkea. Toisaalta juuri vanhempien sukupolvien hiihtokertomukset ja -muistelot yhdistivät hiihdon symbolisesti osaksi agraari-yhteiskuntaa, raatamista ja kurjuutta. Hiihto koettiin aikalaisperspektiivistä osin keinotekoisena ja ulkokohtaisena jäänteenä. Vuonna 1972 syntynyt mies artikuloi haastattelussa kokemuksensa seuraavasti:

Mä en oikeestaan koskaan koululiikunnasta hirveesti tykänny, että se oli jotenkin tehty aika mielenkiinnostomaks ja tylsäks ja jotenkin tuntu siltä, et se oli aina sen mukaan, et mikä opettajan kannalta oli helpoin tapa pitää se tunti. Et jotenkin niinku ehkä jämähtäny jonnekin tonne neljäviiskytluvulle.

Vaikka edellisessä lainauksessa sävy on negatiivinen, nousee siinä esille toinen tärkeä kolmannen polven koululiikuntakokemuksia määrittänyt tekijä, opettajan rooli. Noin kolmanneksella haastatelluista oli koulu-liikunnasta varsin positiivisia muistoja. Niissä yhdistyivät hyväksi koettu liikunnan opettaja ja opetuksen monipuolisuus. Monipuolisuudella tarkoitettiin yleisurheilua, pallopelejä, uintia ja vähemmässä määrin hiihtoa, suunnitusta tai voimistelua. 1970-luvun ja 1980-luvun alun nuoruuteen ei mahtunut enää luontevasti juokseminen ”liikuntasalia ympäri rummun tahdissa. Tamburiini, zum, zum” (Nainen, s. 1970).

Kaikkiaan koululiikuntaa koskevissa kielteisissä kokemuksissa esiintyi toistuvasti sana ”pakkopulla”. Kolmannen polven puheessa tämä liittyi erityisesti hiihtoon ja voimisteluun. On hyvin mahdollista, että negatiivinen puhetapa on tietyllä tavalla peritty omien vanhempien tai jopa isovanhempien kertomuksista. Aiempien sukupolvien elämässä nimenomaan hiihtäminen on talvisin ollut lähes kaikkien liikkumiseen liittynyt pakko. Laajemmin ajateltuna fyysinen pakkoaktiivisuus oli vielä vahvasti läsnä toisen polven elämässä ja mentaliteetissa. Fyysiseen aktiivisuuteen liittyvä ”pakko” oli juuri se, mistä tämän aineiston sukupolvet 1970-luvulla ja 1980-luvun vapautuivat lähes samanaikaisesti. Kyseessä voi olla kolmannen polven tapa irrottautua vanhempiensa ja isovanhempiensa fyysisen raatamisen suuresta kertomuksesta ja siihen liittyneistä pakoista. Hiihtäminen ja yleisemminkin pitkäaikainen fyysinen rasitus muistuttivat aiempien sukupolvien elämästä ja tähän kertomukseen he halusivat ottaa etäisyyttä. (ks. esim. Hoikkala 1989b).

Liikunnan tyyppitarina

Kolmannen polven suhde liikkumiseen ja liikunnan harrastamiseen on pirstaleinen ja heterogeeninen. Seuraavassa esitetään aktiivisen liikkujan tyyppitarina (ks. Purhonen 2008, 24–28), joka on luotu 1972 syntyneen henkilön haastattelusta. Vastaavia yksilöllisiä tyyppejä voisi luoda lähes jokaisesta kolmannen polven edustajasta, sillä fyysinen aktiivisuus ilmenee niin eri tavoin.

Kertoja on vuonna 1972 Päijät-Hämeen ulkopuolella syntynyt mies, jonka perheen kotiseutu Päijät-Häme kuitenkin oli ja jonne hän myöhemmin muutti. Hänen isänsä työskenteli armeijan palveluksessa ja perhe asui varuskunta-alueella. Kertojan isä oli erittäin aktiivinen liikkuja ja liikunnan harrastaja, joka myös liikkui yhdessä poikansa kanssa. Varuskunta-alue asuinympäristönä toi liikunnan ”kotimaailmaan” jo lapsuudessa. Paluu armeijaan omana palvelusaikana aktivoi liikuntakipinän:

Meidän asuinpaikka oli yksi iso leikkikenttä, sehän oli varuskunta-alue. Siel kyll tuli mentyä aika lailla ees taas. Parhaana päivänä muistan, et kolme kertaa päivässä juostiin lammen rantaan uimaan. En mitään ikinä treenannu silleen skidinä, mitään tiettyä lajia tai mitään. Faija nyt oli ollu nuorena kova urheilumies, et se opetti noi suunnistukset ja muut. Faija osas hyvin motivoida, et ei se koskaan pakottanu mihinkään. Kyl se aina keväisin, tääl on noi keväiset maastojuoksukilpailut, niihin

se vei johonkin 11-vuotiaaksi asti.

Haastattelija: Mites toi koululiikunta, mitä mieltä sä olit siitä?

Kylhän mä nyt jotain niinku ala-asteella ja tolleen. Enhän mä siit ollu oikeen mitään mieltä, maikastahan se aina riippuu. Mut kyl mä jotain lusikoita sieltä kotiin kantelin, hiihdosta, juoksusta ja noista. Sit yläasteella tultiin just siihen ikään, et en ota verkkareit messiin. Heiluin spittarit jalas siellä, kapinoin jotain niit maikkoja vastaan. En mä siit koululiikunnast sillee. Ja ne joukkuepelit oli koulussa tosi syvältä, et sit jälkipelit käytiin aina pukuhuoneessa.

Haastattelija: Mut ei missään vaiheessa ollu, et olisit lähteny johonkin seuraan?

Ei. Yleensä justiin nois urheiluhommissa, et mitä nyt vähän katteli niitten touhuja, niin ei tuntenu ketään ja sit siel oli joku urpo valmentaja, mikä yrittää motivoida jollain. Se ei ollu mun juttu. Mitä nyt kavereitten kesken joukkuepelejä vedettiin. Nythän vanhemmalla iällä ne on pummannu mua noihin futispeleihin, et sit mä oon käyny vähän potkimassa. Puulaakihommia.

Haastattelija: Mites toi muu perhe sitten liikku? Mainitsit, et isä suunnistusta harrasti?

Se oli tota kova urheileen, sehän oli silloin joskus varuskunnassa kouluttaja, et se joutu työnsä puolesta vetää älyttömästi. Mutsi nyt on sillai toimielias, mut ei sekään nyt mitään tietääkseni koskaan treenannu. Se nyt muuten silleen pyörii ja hyörii.

Armeijan jälkeen mä rupesin vast sitten, kun tuli se ensimmäinen lapsi ja jäin pois töistä, niin mä ajattelin, et vittu, et pitää jotain tehä etten turhaudu. Sillon mä rupesin ekan kerran niinku treenaamaan. Me asuttiin tos omakotialueella ja mä tunsin mestat. Juoksin joka aamu siit sen pururadan noin kolme kertaa. Sit mä näin niit vanhoja tuttuja jatkii siel, vittu mä valitin, et pitäis lähtee reenaajotain. Se sano, et lähe, hän tietää hyvän mestan, tuu hänen kaa tonne treeneihin. Mä sanoin, etten mä rupee maksaa mistään niinku älyttömii hintoja, siihen aikaan kun jäi töistä pois ja oli rahat tiukalla. Niin se sano, et lähe mukaan. Ja kuudet treenit viikossa, nyrkkeilyä, ohjatut treenit. Silloin mä olinkin ihan himotreenaaja. Treenasin just jonkun, no silloin mä vedin kuus kertaa, sunnuntaina mä kökötin. Kuus kertaa viikossa vedin sen lenkin ja kakstoist kertaa viikossa treenasin jonkun vuoden verran. Sit mä lähin taas töihin.

Talvella rupesin hiihtää intin jälkeen ekaa kertaa. Mä ostin suksipaketin ja rupesin hiihtää, mut sitte kun on nää kesäkelit. Et mä juoksin maratonin viikossa, tota

et kyllä siinä palo aina halua. Sitä mä oon yrittäny, mut ei talviaikaan. Nyt taas alkaa silleen olla tiet sulia. Niin ja sit mul on yks kaveri, minkä kaa mä käyn pelaa sulkkista ja muijakaveri kans aina haluu, et lähetään, lähetään.

En mä sitä oikein pidä silleen, mitä nuorena tai lapsena väsäs, niin en mä sit silloin silleen miettiny, et nyt mä harrastan liikuntaa. Ja tota, vast ittissä mä niinku oikeestaan löysin ton, et vau, täähän on. Jotenkin se urheilukärpänen siel ittissä sitten puras.

Nyt toi muijakaveri justiin, mikä on kans aika kova treenaamaan, käyny yllyttää mua. Silleen se sanokin, et hommataan sukset ja hiihdetään Finlandia parin vuoden päästä. Mut en mä kyl oikeen tiijä. Kai sen vois hiihtää.

Yks kaveri voitti tollasen, Suunnon kellon ja mä ostin sen silt sit pilkkahintaan, kun se halus päästä baariin. Siin oli lisälaitteena just joku tälläi ja just kattelin jotain niit sykkeitä ja muita, niin kyl aika kovat huippupulssit saa aikaseksi.

No onhan tietysti varmaan jotkut ihanteet, että citius, altius, fortius.

1990-luvulla liikunta tuotteistettiin ja liikuntakulttuurin dynamiikka muuttui. Liikuntapalveluita alettiin kaupata kilpaa muiden hyödykkeiden tapaan (Itkonen 1996; Zacheus 2008). Arkisesta ja luonnollisesta oli tullut kauppatavaraa, joka asetti liikunnan harrastamisen yhdeksi kulutusvaihtoehdoksi muiden rinnalle. Tämä kehitys heijastui myös edellisissä tyyppitarinassa. Liikuntaa harrastettiin kolmannessa polvessa hyvin vaihtelevasti ja elämäntilanteiden mukaan. Liikunta ei ollut itseisarvo, vaan sillä oli aina elämänkulun kulloiseenkin vaiheeseen liittynyt merkitys. Merkitykset saattoivat olla yhtäläillä negatiivisia kuin positiivisia. Fyysinen aktiivisuus ei enää 1970-luvulla syntyneillä kuulunut arjen keskiöön eikä mentaliteettiin.

Sukupolvien välinen dialogi

Toisen ja kolmannen polven lapsuuden ja nuoruuden aikainen liikkuminen ja liikunta tapahtuivat hyvin erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa. Tästä syystä on kiinnostavaa tarkastella lähemmin sitä, miten vanhemmat pyrkivät perheen yhteisessä pöydässä välittämään liikkumiseen ja liikuntaan liittyviä arvoja ja asenteita lapsilleen. Vanhemmilta kysyttiin haastatteluissa, miten he ovat kasvatuksessaan ottaneet huomioon liikuntaan liittyviä arvoja, asenteita ja käytäntöjä. Lapset puolestaan kuvasivat, millaisia oppeja he olivat vanhemmiltaan saaneet. Aineistosta löytyi kahdeksan esimerkkiä,

joissa saman suvun edustajat kahdessa polvessa kuvasivat liikunnan välitymistä. Seuraavassa tarkastellaan kolmen perheen näkemyksiä.

1. Äiti ja tytär

Vuonna 1949 syntynyt nainen työskenteli terveydenhuoltoalalla tyttärensä syntyessä vuonna 1974. Perhe asui päijäthämäläisen kaupungin lähiössä. Vanhemmat erosivat 1980-luvun puolivälissä. Äiti oli omassa lapsuudessaan ollut mukana yleisurheilussa ja voimistelussa. Koululiikunnasta oli myös myönteisiä muistoja, vaikka mitään erityistä harrastusta hän ei koulun loputtua aloittanutkaan. Myöhemmin liikunta oli ollut kävelyä, pyöräilyä ja satunnaisesti jumppaa.

Äiti kannusti tyttärtään jo lapsena liikkumaan, ja he kävivät yhdessä kansantanssissa. Lisäksi tytär aloitti telinevoimistelun varhain. Vanhemmat veivät tyttären vuorotellen harrastuksiin. Kansantanssi vaihtui taitoluisteluun 1980-luvun alussa. Tytär muistelee:

No se alkoi jo silloin kun mä olin viisi vuotta. Mä olen saanut silloin taitoluistimet ja pappa jäädytti. Et joskus kaks vuotiaana mä olen nähnyt telkkarista luistelua ja mä olen kuulemma todennut, että minusta tulee tuo. Ja sitten mä olen varmaan useampaan kertaan pyytänyt niitä luistimia. Ja sitten kun mä olen ollut viisi, niin mä olen saanut ne joululahjaksi.

Perhe muutti hieman kauemmas kaupungista ja tyttö muistelee sen vaikutusta luisteluharrastukseensa:

Ja sitten kun me muutettiin sinne kauemmas ja mä olin silloin seitsemän. Ja kun mä aloitin koulun, niin äiti ajatteli kuulemma hiljaa mielessään, että hyvä juttu, että tää luisteluharrastus loppu, kun muutettiin kauemmas. Kun sieltä oli tosiaan 25 kilometriä matkaa. Niin että loppuu luisteluharrastus. Mutta mä olin ruvennu kyselymään, että miten se luistelu meinataan toteuttaa ja näin. Ei muuta kun isä kuskasi hallille ja sitten kun alkoi näyttää siltä, että mä olen sitä lopettamassa, niin sitten tehtiin niin, että mä opettelin kulkemaan bussilla. Ja sitten kun isä oli keskustassa töissä, niin hän yritti sitten aina järjestää silleen, että hän oli tossa linja-autoasemalla ja vei jäähallille. Mutta kun huomattiin, että sekin on vähän hankala järjestely, niin sit tehtiin siten, että mä kävelin linja-autoasemalta jäähallille. Että opettelin sen reitin.

Vanhemmat näkivät paljon vaivaa tytön harrastuksen jatkumiseksi ja olivat usein katsomassa harjoituksia. Harjoitusajat olivat hankalia, mutta erityisesti perheen isä tuki tyttärensä luistelua. Harjoitukset olivat pääosin kello seitsemältä aamulla ja isä sai välillä maanitella puoliunista tytärtään harjoituksiin. Tytär muistelee ”pillkkineensä” sunnuntaisin aamupalalla ja isän sanoneen, että ”on se kumma, että ainoa päivä kun hän saisi nukkua pitkään, niin silloinkin pitää tommosta unista muksua viedä jäähallille”.

Luistelu oli perheelle kallis harrastus, mutta ei kuitenkaan loppunut kustannusten vuoksi:

Mä täytin 11 vuotta, kun mun nilkka rupes oireilemaan. Äiti on jälkeenpäin todennu, että oikeastaan ihan hyvä, että se rupes oireilemaan siinä vaiheessa, kun valmentaja alkoi puhumaan, että pitäisi Kanadaan lähteä kesäleirille ja näin. Äiti sanoi, että ei ole rahaa, että ei yksinkertaisesti ole varaa semmoseen. Että kun muittenkin sisarusten pitää saada harrastaa.

Lääkäri kielsi luistelun jatkamisen rasitusvamman vuoksi. Tytär joutui lopettamaan, ja piti harrastamisesta muutaman vuoden tauon. Hän jatkoi kuitenkin muodostelmaluistelun parissa, jossa myöhemmin toimi myös valmentajana. Äiti summaa lastensa liikkumisen seuraavasti:

Kaikkihan ne harrastaa. Et harrastaa varmaan enempi kun minä. Et tytärsin käy pyörällä töissä. Et se on vaan semmonen elämäntapa.

2. Isä ja poika

Vuonna 1949 syntynyt mies oli asunut Päijät-Hämeen alueella usealla paikkakunnalla. Lasten syntyessä perhe oli muuttanut kaupungin kupeeseen olevaan taajamaan. Nuorin poika syntyi vuonna 1978. Vanhemmat veljet liikkuvat ja harrastivat muun muassa salibandya ja lumilautailua. Nuorimman pojan ykkösharrastukseksi tuli maastopyöräily:

Isän kautta innostu pyöräilyyn, mut isäl se oli enemmän maantiellä. Mut et se pyöräilymaailma ja se on kyl varmaan sieltä tullu. No maastopyörä on aina kiinnostanu, vauhti ja vaaralliset tilanteet, et on se on mahtavaa ajaa pientä kivikkoista polkua mahdollisimman lujaa.

Perheen isä suhtautui kriittisesti tapaan, että lapset viedään autolla harrastuksiin. Hänestä aiempien polvien malli, jossa lapset menivät jalan tai polkupyörällä treeneihin, oli edelleen paras ratkaisu.

Must se on ihan tyhmää, et se viedään autolla jonnekin kentän reunalle ja sit ne joutuu sit alkuverryttelyn tekemään siellä kentällä ja sit alkaa potkii sitä palloa. Yhtä hyvin ne vois kotoo hölkätä sinne ja se alkuverryttely on siinä samalla tehty.

Pojan pyöräilyharrastus oli opittu isältä, eikä se vaatinut kускаamista. Harjoittelemaan pääsi suoraan kotipihasta. Maastopyöräily ja suhtautuminen liikunnan harrastamisen ehtoihin vaikuttaakin periytyneen isältä. Isä kuvaakin harrastuksen periytyneen itseltään:

Mä kuljin aika paljon sen nuoremman pojan mukana silloin, kun se tota maastopyöräilyä enemmän harrasti. Et se on aika varmaan sitä verenperintöä kans, että ei painostamalla vaan tota lievästi innostamalla ja sitte myötäelämällä niin se yleensä tulee mukaan sitten.

3. Äiti ja tytär

Hieman toisenlainen suhde liikuntaan tulee ilmi 1949 syntyneen naisen ja hänen vuonna 1970 syntyneen tyttärensä haastattelusta. He eivät suoranaisesti puhu liikunnan välittymisestä, mutta se käy selvästi ilmi haastatteluissa. Molemmat asuivat maaseudulla, äidin kotipitäjässä, jossa hiihtäminen oli osa liikkumista paikasta toiseen. Äidin ja tyttären suhde hiihtämiseen oli kuitenkin molemmilla lähes tuskainen. Äiti kertoo omasta kouluajastaan:

Joskus kouluikaan mä inhosin sitä hiihtämistä. Äiti on ollu hirveen kova hiihtään. Että sehän on hiihtäny paraina vuosina vissiin tuhatviissataa kilometriäkin jotain kansanhiihtoo.

Tyttären suhtautuminen koulussa hiihtämiseen ei juuri poikkea äidistään:

Juu. Hiihtää oli pakko koko talven, vaikk ois ollu minkäläinen keli ja pakkanen ja muuta, niin. Kyllä se, ei sillä lailla oo kiinnostanu kauheesti kyllä. Ett kyll siit aika pitkäks aikaa jäi semmonen, että ei yhtään tehny mieli suksiakaan ottaa.

Hiihto ei äidille ja tyttäreille maistunut, mutta heidän vuonna 1926 syntynyt äitinsä ja isoäitinsä sen sijaan oli innostunut hiihtäjä. Hän hiihti aktiivisesti vielä eläkkeellä ollessaan pitkiäkin matkoja. Äidin huonot kokemukset kouluajan pakotetusta hiihdosta välittyivät myös tyttäreille. Vuonna 1947 syntynyt nainen tiivistää myöhemmänkin suhteensa liikuntaan seuraavasti: ”Pitäs liikkua enemmän. Kyllä mä tiedän sen. Tässä on ollu joittenkin kans puhetta, niin nauraneet, että kun auto ja keinutuoli on ainuat mun liikuntamuodot”.

NELJÄS SUKUPOLVI

Aineiston neljäs sukupolvi (19 henkilöä) syntyi 1980-luvun viimeisinä vuosina Hämeessä ja Päijät-Hämeessä. He eivät ole sukua tutkimuksen aiemmille polville, mutta ajallisesti voisivat olla primääriaineiston kolmannen polven lapsia. Myös alueellinen yhteys primääriaineistoon tarjoaa heidän elinympäristölleen samanlaiset maantieteelliset puitteet muiden haastateltujen kanssa. Koko tutkimusaineiston osalta he sopivat laskennallisesti edustamaan neljättä sukupolvea. Ensimmäisen sukupolven syntymä ajoittuu 1920-luvulle, toisen 1940-luvulle ja kolmannen 1960-luvun loppuun ja 1970-luvun alkuun, noudattaen sukupolvien välistä ajallista 20–30 vuoden etäisyyttä (ks. esim. Virtanen 2001, 20). Ennen kaikkea neljännen polven mukaan ottaminen mahdollistaa fyysisessä aktiivisuudessa, liikkumisessa ja liikunnassa tapahtuneiden muutosten kuvaamisen nykyaikaan saakka. Neljännelle polvelle esitetyt liikuntaan liittyvät kysymykset olivat hieman niukempia kuin Päijät-Häme-aineistossa. Lapsuuden leikkiminen ja koulu-liikunta jäivät empiirisesti vähäisemmälle huomiolle.

Perhe, liikkuminen ja liikunta

Perheen ja ”kotimaailman” merkitys liikunnan sosialisatioprosessissa korostui 1990-luvulla. Liikunnan siirryttyä modernisaation vaikutuksesta ”kotimaailman reunalle”, jopa marginaaliin, siihen liittyvä henkilökohtainen suhde muuttui etäisemmäksi (ks. myös Lehmuskallio 2007, 21–24). Se mikä ensimmäisellä ja toisella polvella oli vielä läsnä aina ulos astuttaessa, siirtyi neljännellä polvella lähes täysin vanhempien valvonnan alla tapahtuvaksi leikkimiseksi tai kokonaan erillisessä tilassa harrastettavaksi liikunnaksi.

Lapsuuden liikkumisvapaudet kaventuivat 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa merkittävästi. Leikkiminen tuli selvästi aiempia vuosikymmeniä tarkemmin vanhempien valvomaksi toiminnaksi. Pihalle sai mennä vain silloin, kun äiti tai isä oli mukana. ”Turvaistuinsukupolven” leikkiympäristö oli erilaisten turvavarusteiden täyttämä (Kytä 2003). Aikuisten harkinta lasten turvallisuuden suhteen siirtyi ammattikasvattajien ja instituutioden vastuulle. Metsä ei ollut enää turvallinen paikka leikkiä, ja kiipeilytelineiden, lelujen ja leikkivälineiden tuli läpäistä tiukka turvallisuussääntely (ks. Koskela 2009, 132–148).

Suurimmaksi lapsuuden uhaksi koettiin liikenne, vaikka myös sosiaaliset uhkatekijät tunnistettiin (Koskela 2009, 132–148). Myöskään maaseutu ei säilyttänyt paikkaansa itsestään selvänä lapsuuden fyysisen aktiivisuuden pyhättönä. Kaupunkien ”turvaistuinsukupolven” sosiaaliset normit vaikuttivat vanhempien kasvatukseen myös maaseudulla: lasten harrastukset olivat usein etäällä, ja vanhemmat kuljettivat lapsiaan niihin autolla.

Kun tarkastellaan lapsuutta fyysisen aktiivisuuden näkökulmasta, oli koulumatkojen kulkutavalla suuri merkitys. Kytän ym. (2009) tutkimuksen mukaan nimenomaan koulumatkan käveleminen tai taittaminen polkupyörällä vähentää ylipainon riskiä. Tärkein havainto liittyy kuitenkin siihen, että liikkuminen ja ulkona leikkiminen eivät enää 1990-luvun jälkeen olleet ainoita lapsuuden ajanviettotapoja. Kytä ym. (2009, 22) kiteyttävät ajatuksen seuraavasti:

On hyvinkin mahdollista, että samalla kun suomalaiset haja-asutusalueilla ja kaupunkien reuna-alueilla asuvat lapset nauttivat suurista periaatteellisista liikkumisen vapauksista, he eivät käytä näitä vapauksiaan, koska lähiympäristössä ei ehkä koeta olevan tarpeeksi houkuttelevia tekemisen mahdollisuuksia.

Tuoreet kyselytutkimukset (mm. Myllyniemi 2012) osoittavat vanhempien ja lasten yhdessä liikkumisen merkityksen. Niiden perheiden lapset, joiden arjessa liikunta oli vanhempien välityksellä läsnä ja joissa koko perhe liikkuu yhdessä, jatkavat liikuntaharrastustaan myös myöhemmällä iällä (ks. myös Lehmuskallio 2007, 23; Wheeler 2012). Myös perheiden liikunnan parissa yhdessä viettämä aika vaikuttaa lasten liikunnan harrastamiseen. Mari Lehmuskallio (2007) muistuttaa myös yhteisen liikuntaharrastuksen kaksisuuntaisuudesta. Se että sukupolvet liikkuvat yhdessä, vaikuttaa myönteisesti myös vanhempien liikunta-aktiivisuuteen.

Vanhempien kanssa voitiin harrastaa myös yhdessä, ja ajatus liikunta-harrastuksesta saattoi periytyä vanhemmilta, kuten alla oleva 1989 syntynen naisen kertomus kuvaa:

Itse asiassa mun äiti aloitti kuntosalin ja mä olin sit sen mukana sattumalta kun se haki sen kortin ja se sano että tuu sääkin, tuu mun kaveriks ja siitä sitten, se onki ollu mun juttu sitten, tykänny siitä

Seuraavassa haastatteluotteessa nuori mies kertoo, miten vanhemmat etsivät hänelle sopivaa harrastusta. Vanhempien rooliksi tuli neljännen polven kohdalla kasvavassa määrin ei vain tukea, vaan myös etsiä lapsilleen liikuntaharrastuksia. Pelattuaan jonkin aikaa vanhempien mieliksi pallopelejä, haastateltava siirtyi kuitenkin itse valitsemiinsa liikuntaharrastuksiin:

Mä alotin fudiksen, ootas, olinkohan mä eka vai, mä olin eka- tai tokaluokalla kun mä alotin fudiksen ja

Haastattelija: Sä oot aloittanu kaikki aika aikasin

Joo, sillei ku, porukat yritti saada mulle jotain semmoista pysyvää harrastusta niinku viel. Mut en mä siitä pallon perässä juoksemisesta tykänny yhtään. Pari vuotta pelasin sit vähän niinku porukoitten mieliks sillo kun olin niin pieni. Se loppu sit joskus 9–10-vuotiaana ja sit koripalloo vähän aikaa ja se ei ollu yhtään mun juttu. Sit vaan pysyttiin tosiaan tos laskemisessa, et talvet laskettiin ja kesät ajettiin crossia. (Mies, s. 1988.)

Liikunnan harrastaminen

Neljännen polven suhdetta liikkumiseen ja liikuntaan luonnehtii polarisaatio ja pirstaleisuus (ks. myös Salasuo 2012). Kaikki haastateltavat mainitsivat vähintään kaksi urheilulajia, joita olivat nuoruudessaan harrastaneet. Nuorilla miehillä listaan kuului 4–6 erilaista lajia, joita oli kokeiltu tai harrastettu lapsuudessa. Yleisimmin mainittiin jääkiekko, jalkapallo ja pesäpallo. Mukana oli myös muita joukkuelajeja (mm. lentopallo), yksilölajeja (nyrkkeily, tennis, kamppailulajit, punttisali, juoksu), sekä elämäntapalajeja nuorisokulttuurin piiristä (lumilautailu, ski-cross ja skeittaus). Liikuntaharrastusten kokeiluluonne tulee ilmi seuraavassa lainauksessa:

No mä oon, mitä mä oon ennen niin mä harrastin kolme vuotta tennistä, sitten mä lopetin sen, sitten olin puoli vuotta kung-fu:ssa, sitten mä lopetin senkin, sitten mä pelasin hetken golfia, mutta senkin mä lopetin, ja nyt mä en oo oikeestaan tehny oikeen mitään

Haastattelija: Joo. Miten ne tota, mitä varten sä sitten lopetit, onks siihen joku?

No mää todennäköisesti kyllästyin, tai mää tuln siihen tulokseen, että ei tää oo oikeen mun juttuni ja sitten mä lopetin.

Kokeiluluontoisuutta, lajien vaihtelua ja lopettamista perusteltiin sillä, ettei laji ollut ”mun juttu” tai se ei enää yksinkertaisesti kiinnostanut. Eräs haastateltava rinnasti liikuntakokeilut nykypäivän työelämään: ”vähän niin kuin työpaikat, käydään kaikennäköistä kattoon”.

Kouluiässä lajien lopettamisen jälkeen siirryttiin pian toisen lajin pariin. Erityisesti poikien osalta liikuntaa jäseni kilpailullisuus ja sen harrastamiselle tuomat reunaehdot. Lähes jokaisella oli alakouluikäisenä jokin liikuntaharrastus, mutta se oli lopetettu yläkouluikäisenä. Kilpailullisuuden lisääntyessä harrastus vei liikaa aikaa, tavoitteet asetettiin nuorten intressejä korkeammalle tai vastaan tulivat taloudelliset tekijät (ks. myös Salasuo & Hoikkala 2013). Moni haastateltava kertoi omien liikuntatarpeiden olleen ristiriidassa joukkueen tavoitteiden kanssa. Kehitys noudatti yleisempää liikuntaan ja urheiluun liittyvää trendiä, jossa seuratoimintaan osallistuvien nuorten määrä romahtaa 13–15-vuoden iässä (Lämsä & Mäenpää 2002).

Seuraavan esimerkin vuonna 1987 syntynyt mies pelasi lapsuudessaan 8 vuotta jääkiekkoa. Yläkoulun kahdeksannella luokalla hän kuitenkin lopetti, koska harrastaminen tuli yhä kovemmaksi ja totisemmaksi. Jälkimmäisessä lainauksessa nuoren miehen motiivit jääkiekon pelaamiseen liittyivät ensisijaisesti kavereiden kanssa pelaamiseen ja urheiluharrastus jäi yläluokkien jälkeen kokonaan.

Esimerkki 1:

Olinkohan kasille menossa ni se vaan meni niin totiseksi. Ei enää oikeen jaksanut sitten. Mä oisin siirtyny B-junnuihin ja sitten niitä reenejä ois ollu niin ku, tai oli meillä sitäkin ennen jo joka päivä ja pelit päälle ja sitten se ois vaan koko aika koventunu. No aika moni lopettikin silloin just. (Mies, s. 1987.)

Esimerkki 2:

Oon mä ollu ihan opetuksessa siinäkin (tenniksessä) ja jääkiekkoo pelannu kuu-dentoista ikäseksi ikäkausiedustusjoukkueessa. Sen jälkeen en oo tehny oikeestaan yhtään mitään urheilua

Haastattelija: No mites se jäi?

No kun mulla oli lähinnä se jääkiekko, et se oli enemmänkin kavereiden kanssa tekemistä eikä niinkään NHL-pelaajaksi haluamista ni ei oikeen enää napannu siinä vaiheessa sitten se touhu rupes olemaan kymmenen kertaa viikossa reenejä. (Mies, s. 1988.)

Fyysinen aktiivisuus hahmotettiin aineiston miesten keskuudessa lähinnä kilpaurheiluksi. Mikäli nuori ei pelannut edustusjoukkueessa tai liikkuminen tapahtui muun kuin kilpaliikunnan piirissä, ei sitä mielletty liikunnan harrastamiseksi. Harrastaminen, joka ei tapahtunut järjestetyn urheilun piirissä kilpailumielessä, kehystettiin liikunnan sijaan joksikin muuksi.

No sillon mä kävin vähän nyrkkeilee ja, mut ihan vaan semmoista niin ku halusin vaan jotain harrastaa ni. [...] Kavereittenkin kaa käytiin ja sitten kuntoilumielessä (Mies, s. 1987.)

No jalkapalloo on tullu pelattua, mut ei oikeestaan sitten mitään semmosta. (Mies, s. 1988.)

Ainoastaan yksi neljännen polven nuorista viittasi ”hyötyliikuntaan”, jota harrasti omakotitalon puutöissä ja fyysisesti aktiivisessa palkkatyössä. Liikunnan erillistä harrastamista kohtaan hän oli hyvin kielteinen, eikä ollut urheilusta lainkaan kiinnostunut.

En mä tiedä, jotain touhuaa vaan, en mä mitään aatellu ruveta harrastaan ku ei mulla oo ensinnäkään kiinnostusta harrastaa mitään, paneutua mihinkään, samaan paskanjauhamiseen viikosta toiseen, mä en oo ikinä ollu kiinnostunu mistään urheilusta, ei mitään et se olis rankkaa tai jotain, mut ei se vaan kiinnosta. Eniten mä vihaan just jotain hemmetin lätkää tai jalkapalloo, turhaa. (Mies, s. 1989.)

Uusi teknologia tarjosi tietokoneorientoituneille nuorille innostuksen lisätä fyysistä aktiivisuutta kotiympäristössä.

Ainoa liikunnallinen asia mitä mää teen on tanssipelit eli sekin on tietokoneella tehtävä semmoinen, että kytketään semmoinen tanssimatto tietokoneeseen ja siinä sitten. (Mies, s. 1989.)

Tuomas Zacheus (2008, 269–270) kutsuu jaottelussaan 1980-luvulla syntyneitä ”eriytyneen liikuntakulttuurin sukupolveksi”. Hän kirjoittaa liikuntakulttuurin monista uusista piirteistä:

Lajien ja lajiliittojen, liikuntaseurojen, penkkiurheilulajien sekä liikuntavarusteiden ja liikuntavälineiden määrä on ollut suuri. Liikuntapaikat ovat monipuolistuneet. Kilpaurheilu ja muu liikunta ovat selkeästi erottuneet toisistaan. Urheilun seuraamisessa joukkue- ja moottoriurheilulajit ovat olleet selvästi suosittumia kuin perinteiset yksilölajit [...] Sykemittarit, askelmittarit, gps-laitteet ja varta vasten kävelyyhyn kehitetyt sauvat tulivat 1990–2000-luvuilla ulkoliikunnan lisukkeiksi. Kun aiemmin uimalat olivat muuttuneet uimahalleiksi, nyt uimahallit muuttuivat yhä kylpylämäisemmiksi, hiihtoladut hiihtoputkiksi [ja niistäkin useat ovat jo menneet konkurssiin], punttisalit kuntosaleiksi, kuntosalit yhä kummallisempia välineitä sisältäviksi keskuksiksi, ulkokentät sisähalleiksi, luonnonniityt golfkentiksi ja mäet laskettelurinteiksi. Jäähalleja nousi pienillekin paikkakunnille. Liikunta kaupallistui ja urheilun seuraaminen joukkueistui. Yhä harvinaisemmaksi kävi arkiliikunta paikasta toiseen ilman moottoriajoneuvoja ja yhä yleisemmäksi tavaksi tuli matkustaminen liikuntapaikalle (ja muualle) ajoneuvon avulla. (Zacheus 2008, tiivistelmä, 263; hakasulkeissa kirjoittajien lisäys.)

Liikuntakulttuurin vaihetta kuvaava terminologia on peräisin Hannu Itkoselta (1996, 314), joka kirjoittaa eriytyneen toiminnan kaudesta ja liikuntakulttuurista. Hän tiivistää erityisesti seuratoiminnan ja muun liikunnallisen organisoitumisen olevan pirstoutunutta. Kyse on liikunnan välineellistämisestä ja muuttumisesta erilaisten hyötyjen tavoittelun areenaksi. Liikuntakulttuurin eriytyessä ja kaupallistuessa ovat myös siihen osallistumisen motiivit muuttuneet. Perinteiden merkitys on vähentynyt ja ideologiset vaikuttimet jääneet lähes tyystin pois.

Oleennaista on se, kuinka liikunta sopii yksilöllisiin merkitysrakenteisiin – tosin sanoen suhteesta erilaisiin sosiaalisiin maailmoihin (Unruh 1980). Tämän kautta liikunta kytkeytyy 2000-luvulla erityisen vahvasti

elämäntyyliin (Lehmuskallio 2007; 2011). Liikuntakulttuurin – kuten yhteiskunnan laajemminkin – sanotaan yksilöllistyneen 1990-luvulla. Yksilöllistyminen on rakennepiirre, joka viittaa niin yhteiskuntarakenteiden kuin nuoruuden luonteen muutokseen (ks. Hoikkala & Paju 2008). Nykynuoret elävät kulutuskulttuurissa. Heidän lapsuuttaan ja nuoruuttaan kehystävät nopea muutos, teknologisoituminen ja viihdekulttuuri. Ajan tunnemaisemaan liitetään elämykset, mielihyvä ja nautinto. Tässä ajassa nuoruuttaan eläneille elinolot ja hyvinvointivaltiolliset toimet ovat tarjonneet aiempia polvia epätasaisemman ja kiikkerämmän kannattelupinnan (ks. myös Hoikkala & Paju 2008).

Nuorten arjessa liikunta on korostuneesti kulutusvalinta. Kulutusvalintana liikunnalla on useita vaihtoehtoiskustannuksia. Nykynuori harrastaa liikuntaa ainoastaan, mikäli hän itse tekee tällaisen elämänpoliittisen valinnan (Salasuo & Hoikkala 2013). Neljännen polven pakottava tarve liikkua tai rasittaa itseä on hyvin vähäinen. Nuori voi käytännössä selvittää aikuisuuteen hengästyttä kertaakaan (ks. Salasuo & Ojajärvi 2009). Nyky-yhteiskunnassa liikunta ei automaattisesti tarjoa elämään lisäarvoa.

Nuorten vapaa-aika on pirstoutunut moniin erilaisiin harrastuksiin ja vertaisryhmät muodostuvat lukuisten eri toimien ympärille (Myllyniemi 2009). Kilpailu nuorten vapaa-ajasta onkin erityisen kovaa. Perinteisenä pidetyn liikunnan rinnalle on syntynyt valtava digitaalinen mediaympäristö. Ulkoilmaharrasteista onkin siirrytty kiihtyvällä tahdilla sisälle laajentuneen TV-tarjonnan, pelikonsolien ja tietokoneiden ääreen (Zacheus 2008; Salasuo & Hoikkala 2013). Tuoreet tutkimukset osoittavat myös, että nyky-muotoinen ainoastaan liikunnan harrastamiseen perustuva liikkuminen ei riitä korvaamaan kuin murto-osan siitä romahduksesta, joka ihmisten fyysisessä aktiivisuudessa on tapahtunut (mm. Husu ym. 2011). Neljännen polven elinaikana toteutunut käänne fyysisen kokonaisaktiivisuuden määrässä on ihmiskunnan historiassa poikkeuksellinen (mm. Paffenbarger ym. 2001).

”Autoa pidemmät matkat tehdään autolla”

Neljännen polven miesten haastatteluista piirtyy selkeä liikuntakertomus. Lähes kaikki olivat lapsuudessaan kokeilleet, ja osa harrastanutkin, jotain lajia seuratoiminnan piirissä. Harrastukset oli kuitenkin lopetettu (ks. Piispa 2013) useista eri syistä. Liikuntaharrastusten lopettamista koskevista kertomuksista hahmottuu fyysisen pakkoaktiivisuuden lähes täydellinen

katoaminen nykynuorten elämästä. Haastatteluhetkellä noin parikymppisillä nuorilla ei ollut minkäänlaista pakkoa liikkuu ja se heijastui heidän puheessaan. Liikkumattomuuden perusteluista muodostuu verbaalisesti mainio kimara nykynuorten maailmasta:

Autoa pidemmät matkat tehdään autolla (Mies, s. 1988).

Se jäi varmaan just siihen musiikin takia. Rupes tulee kalja ja naiset mukaan kuvioihin, rupes ala vaihtuun (Mies, s. 1987).

Samaa paskanjauhamista viikosta toiseen. Mä en oo ikinä ollut kiinnostunu mistään urheilusta (Mies, s. 1988).

Sillon nuorempana oli hyvä kunto, mutta sitten kun tuli kaikki mopot ja autot. Eipä mulla paljon enää harrastuksia. Ne on vähän jääny kaikki, kotona löhööminen (Mies, s. 1989).

Noin kolmannes liikkui, mutta vain muutama heistä seuratoiminnan parissa. Kyse oli lähinnä lenkkeilystä oman kunnon ylläpitämiseksi tai leikkimielisestä pelailusta. Kaverien kanssa käytiin ”höntsäämässä” muun muassa jalka- ja lentopalloa. Joukossa oli myös muutama, jotka liikkui painonhallinnan vuoksia. Kehollisuuden merkitys liikkumisen motiivina onkin lisääntynyt 1990-luvulta lähtien (mm. Kinnunen 2001; Salasuo & Piispa 2012).

Kaiken kaikkiaan liikunnan harrastaminen oli jäänyt nykynuorten elämässä muiden harrastusten ja vapaa-ajanviettomuotojen jalkoihin. Vaikka kolmannes edelleen liikkui, oli muiden kohdalla liikunnan harrastaminen jäänyt taakse noin 13–15-vuoden iässä. Uusia harrastuksia saatettiin vielä kokeilla, mikäli ne tarjosivat jännitystä, elämyksiä, kiinnekohtia omaan arkeen tai muuta erityistä. Nuorten asenteissa fyysisen aktiivisuuden, liikkumisen ja liikunnan harrastamisen arvo vaikuttaa haastatteluissa vähäiseltä. Tämä onkin eräs tekijä, johon kansanterveydellinen huoli nykyisin kohdistuu (mm. Paffenbarger ym. 2001; Lee ym. 2012).

Naisten puhe erosi miesten puheesta erityisesti liikuntaorientaation osalta. He painottivat kuntoliikuntaa, joka tapahtui monilla itsenäisesti. Pääosin se tarkoitti kuntosaliharjoittelua ja juoksemista. He eivät myöskään nuoruuden harrastuksia muistelllessaan viitanneet kilpailuihin ja joukkueen tasoon. Naisten suhde liikkumiseen ja liikunnan harrastamiseen näyttäisikin

olevan erilainen. Kilpaurheilun viittaavia mainintoja ei naisten haastatte-
luissa esiintynyt lainkaan. Vaikka joukkue- tai yksilölajeja oli nuorempana
harrastettu, ei menestystä muisteltu. Pääpaino oli kunnan kohottamisessa
ja kuntourheilussa.

No omatoimisesti kuntosali, ollu lukion ensimmäisestä. Lenkkeilyn alotin viime
kesänä. (Nainen, s. 1989)

Sitten vasta nyt alotin pari vuotta sitten kuntosaliharrastuksen ja säännöllisemmän
lenkkeilyn. (Nainen, s. 1989)

Siinä missä miesten liikunta näyttäytyy puheissa kilpaurheiluna, on
naisten liikunta jakautunut selvemmin perinteisesti kolmeen eri fraktioon:
perinteiseksi naisten lajiksi miellettyyn voimisteluun, ei-kilpailulliseen
urheiluun ja kilpaurheiluun. Puhetavalla on pitkät historialliset juuret.
(Laine 2004, 119–121.)

Naisten urheilulla on ollut historiallisesta ajankohdasta riippuen vaih-
televa rooli. Naisten mukaantulo moderniin liikunta- ja urheilukulttuuriin
tapahtui Suomessa 1800-luvun lopulla, mutta heidän kohdallaan painot-
tuivat erityisesti kasvatukselliset ja ei-kilpailullisen elementit. 1920-luvulla
naisten kilpaurheilua kritisoiitiin ja tuleville perheenäideille ruumiinharjoi-
tukseksi katsottiin riittävän uinnin ja voimistelun. (Laine 2004, 119–121.)

Myös koululiikunnassa painotettiin aina 1800-luvun puolivälistä lähtien
tyttöjen terveyttä, jonka katsottiin vahvistuvan voimistelulla (Berg 2010,
11–12). Tyttövoimistelun tavoitteena olikin korostaa heidän ”luontaista
suloutta”, kun taas poikavoimistelu tähtäsi voiman kehittämiseen (Wuolio
1993, 43). 1950-luvulla liikuntakasvatuksessa kehoitettiin tukemaan suku-
puolille ”luonteenomaista suoritustapaa” ja suositeltiin tytöille ja pojille
erillisiä liikuntatunteja, jotta ”he saisivat omalle sukupuolelleen paremmin
soveltuvaa liikuntaa” (Berg 2010, 24).

Opetussuunnitelmissa sukupuolten välisen eron korostaminen hävisi
vuonna 1994, mutta palasi takaisin vuonna 2004. Taustalla oli oletus
yläasteikäisten tyttöjen ja poikien ”erilaisista tarpeista ja kiinnostuksen
kohteista” (Berg 2010, 35–38). Päivi Bergin (mt., 42) mukaan erityisesti

pojilla koululiikunnassa on läpi historian painottunut kilpailullisuus, kun tyttöillä liikunnan sisältö on vaihdellut vuosien saatossa. Tyttöjen koululiikunta onkin niitä harvoja kysymyksiä, jonka perusasetelmaan edes viimeinen vuosisata mullistuksineen ei näytä tuottaneen murroksia.

YHTEENVETO

Viimeksi kulunut vuosisata on muuttanut perustavanlaatuisesti ihmisten elinoloja. Muutokset ovat vähentäneet merkittävästi pakkoa fyysiseen aktiivisuuteen. Kehitys on koskettanut läheisesti tässä tutkimuksessa tarkasteltuja neljää sukupolvea, jotka ovat sopeuttaneet elämänsä yhteiskunnallisten muutosten tuomaan uuteen sosiaaliseen rytmiin. Myös sukupolvien välillä siirtyvien arvojen, asenteiden ja käytäntöjen dynamiikka on törmännyt yhteiskunnallisten murrosten tuomiin mullistuksiin. Aineettoman perinnön siirtymisen tielle on tullut katkoksia, sukupolvikamppailuja, uudenlaisia tulkintoja ja niiden rinnalla myös jatkumoa.

Maalaisköyhälistö Päijät-Hämeessä tarjosi lähtökohdaksi vahvasti maahan ja paikkaan sidotun agraariperheen. Tutkimuksen ensimmäinen sukupolvi edusti laajasti kuvaa suomalaisesta maaseutuelämästä ennen 1900-luvun suuria murroksia. Fyysinen pakkoaktiivisuus oli koko perheelle hengissä selviämisen ja niukan toimeentulon kannalta elinehto. Elämä perustui käsin ja jaloin toimitettavaan askareisiin ja töihin. Asunnot olivat ahtaita ja huonokuntoisia ja niitä käytettiin lähinnä nukkumiseen ja suojaamaan kylmältä. Sairaudet olivat yleisiä ja kuolleisuus korkeaa. Myös välimatkat naapureihin, kaupapaikoille ja kouluihin olivat pitkiä.

Lasten sosialisatio tapahtui perheen piirissä. Heidän ”kotimaailmansa” oli koti ja sen lähiympäristö. Lapsuus kului vapaasti leikkiessä luonnon tarjoamissa puitteissa, mutta lapsetkin osallistuivat jo varhain talon töihin ja elannon hankkimiseen. Vanhemmat halusivat kokemusoppimisen avulla välittää eteenpäin maatalouden perustaitoja ja -tietoja. Myös luonnon hyödyntäminen ravinnon hankkimisessa kuului lasten töihin. Onkiminen, marjastaminen ja sienestäminen olivat sekä oppimista, harjaantumista että konkreettista ravinnon hankkimista. Liikkumismuodosta erityisesti hiihto oli elintärkeä osa maalaiselämää ja siihen lapset opetettiin jo varhain. Lapset oppivat myös varhain sen, että luonto on heidän elinolojensa kannalta tärkein elementti.

Hiihtämisellä on ollut tärkeä paikka suomalaisessa elämäntavassa. Vielä 1900-luvun alussa suksilla taitettiin niin koulu- ja kauppatkat kuin yleensäkin liikuttiin paikasta toiseen. Hiihtäminen oli myös osa huvittelua ja lasten ja nuorten leikkiä. 1950-luvulla erityisesti mäenlasku oli suosittua ja Lahdessa pojat rakentelivat hyyppyeitä Salpausselän rinteisiin. Kaupungeissa hiihtäminen keinona siirtyä paikasta toiseen väheni huomattavasti, mutta suksien merkitys vapaa-ajan viettämisessä oli edelleen tärkeä. 1980-luvulla lapsuutta ja nuoruutta eläneet hiihtivät lähinnä koulun liikuntatunneilla ja esimerkiksi vanhempien kanssa ulkoillessaan. Hiihto oli pääosin lasten ja heidän vanhempiensa yhteinen harrastus, joka jäi siirryttyä nuoruuteen. Sukset jäivät iän karttuessa yhä useammin ulkoarastosten perälle ja hiihto korvautui muilla vapaa-ajanviettomuodoilla. Kuvat: Heikki Kivistön yksityiskokoelma.

Ensimmäisen polven kouluvuodet jäivät yleensä lyhyiksi. Koulumatkat olivat pitkiä ja ne kuljettiin jalan tai suksilla. Kotiin palattuaan oli osallistuttava vielä talon töihin. Vanhempien sairastelu tai kuolema pakottivat monet jo nuorena mukaan talon töihin, jolloin koulunkäynti loppui. Myös 1930-luvun pula-aika vaikutti ensimmäisen polven nuoruuteen. Osa kouluikäisistä joutuikin töihin myös kotitalon ulkopuolelle. Pula-ajan helpotettua alkoi talvisota, ensimmäisen polven ollessa juuri nuoruuden kynnyksellä. Pojat lähtivät sotaan ja tytöt jäivät tekemään töitä kotirintamalle. Rauhan palattua oli ensimmäinen polvi jo avioiässä. Kaikki aineiston ensimmäisen polven edustajat avioituivat sodan loputtua ja uusi sukupolvi syntyi vuosina 1946–1950.

Aineiston ensimmäisen polven lapsuus ja nuoruus olivat rikkonaisia ja fyysisesti raskaita. Ainoa kosketus erilliseen liikuntaan saatiin koulussa, mutta sen merkitys jäi lopulta vähäiseksi myöhemmän elämän kannalta. Muistoissa näkyi lähinnä voimistelun ulkokohtaisuus maalaislapsille ja liikuntakasvatuksen tarjoamat riemukkaat ulkoilutauot oppimisen välissä. Ensimmäiselle polvelle liikunta rinnastui leikkiin ja hauskaan kilvoitteluun.

Aineiston toinen polvi kuului niin kutsuttuihin suuriin ikäluokkiin. Sodan jälkeen heidän vanhempansa olivat joko jääneet kotiseudulle maatalouden pariin, muuttaneet läheisiin kirkonkyläihin tai siirtyneet kaupunkiin teollisuustyöhön. Toinen polvi jakaantuikin kahtia: niihin, jotka jatkoivat vanhempiensa työtä maataloilla, ja uudessa kirkonkylä- ja kaupunkiympäristössä eläjiin. Tämä jako heijastui pitkälle toisen polven elämään ja myöhemmin myös heidän lapsiinsa.

Maataloudessa ei heti sota-ajan päätyttyä ollut tapahtunut merkittäviä muutoksia. Niinpä toisen polven maalla syntyneet elivät hyvin samankaltaista lapsuutta kuin heidän vanhempansa. Kuokka, saha ja marjakori olivat osa leikkejä heti voimien salliessa. Suurin muutos liittyi koulunkäyntiin ja koko koulujärjestelmään. Toisen polven varttuessa oli kouluverkko tihentynyt ja välimatkat kouluihin lyhentyneet. Tiet olivat parantuneet ja harvoin maatilat olivat enää niin eristyksissä kuin vielä 1920-luvulla. Joillekin onnekkaille oli myös tarjolla koulukyyti linja-autolla tai henkilöautolla. Pääosin koulumatkat taitettiin kesäisin polkupyörillä ja talvisin suksilla tai potkukelkalla.

Koulun liikuntakoulutus oli myös muuttunut. 1950-luvun aikana pallopelien määrä lisääntyi ja voimistelu jäi taka-alalle. Myös erilaiset koulujen väliset kilpailut olivat yleisiä. Liikuntavälineiden saatavuuden

paraneminen mahdollisti myös vapaa-ajalla laajemman harrastusten kirjjon. Talvisin hiihdettiin ja luisteltiin ja keväällä ja syksyllä oli pallopelien ohella mahdollisuus yleisurheiluun. Urheilukenttien yleistyessä myös maalaisnuoret saivat omakohtaisen kosketuksen useampaan urheilulajiin. Urheiluseuratoiminta levisi kuitenkin hitaasti Päijät-Hämeen korpiin ja tavoitti vielä 1950-luvulla ja 1960-luvulla aineiston toisen polven melko huonosti.

Kirkonkyliin ja kaupunkeihin muuttaneet lapset ja nuoret kohtasivat uuden elinympäristön. Vanhempien tarjoamat käyttäytymismallit sopivat vaihtelevasti tiheämmin asutuille alueille ja kerrostaloihin. Kasvatuksessa korostuivat vapaan ulkona olemisen merkitys ja ympäristön tarjoamien virikkeiden hyötykäyttö. Lapset ja nuoret hyödynsivätkin elinympäristöään leikkimiseen ja vapaa-ajan viettoon, mutta kaupunki ei kuitenkaan tarjonnut maaseudun kaltaisia mahdollisuuksia. Syntyikin uudenlaisia leikkimisen ja olemisen muotoja, joilla ei ollut enää mitään tekemistä liikkumisen tai liikunnan kanssa. Talojen kellarit ja rappukäytävät sekä asuntojen sisätilat, myöhemmin kirkonkylien ja kaupunkien keskustat, toimivat pohjana uudenlaisen nuorisokulttuurin iduille. Toisen polven kaupunkilaislasten ja -nuorten elämässä fyysisellä aktiivisuudella oli edelleen tärkeä rooli, mutta siihen liittyvät pakot alkoivat vähentyä.

Varsinaisen ohjatun liikuntaharrastuksen pariin löysi viisi toisen polven edustajaa. Liikunnan näkökulmasta, eikä juuri muutoinkaan, tämän tutkimusaineiston toinen polvi ei näyttäydy ”saranasukupolvena” tai suurten murrosten polvena. Heille 1960-luku oli joko maatöissä puurtamista tai taajamaelämän rytmiin sopeutumista. Myöskään 1960-luvulle tutkimuksissa sijoitettu kuntoliikunnan läpimurto ei näy tutkimusaineiston perheissä. Elämäntapaan liittyvät muutokset nousevat esiin vasta heidän lastensa elämässä. Toinen polvi eli ja liikkui pitkälti vanhemmiltaan agraariyhteis-kunnan ”kotimaailmassa” perittyjen käytäntöjen mukaisesti.

Perinteet murtuvat

Aineiston kolmannen sukupolven lapsuus ja nuoruus poikkeavat selvästi heidän vanhempiensa ja isovanhempiensa ajoista. Kolmas polvi syntyi 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla, jolloin perheet olivat muuttaneet lähemmäs asutuskeskuksia ja maataloudessa oli otettu merkittäviä edistysaskelia. Maalaisköyhälistön luonnosta ja raatamisesta kummunnut mentaliteetti oli väistymässä sivuun. Elettiin teknistyneen liikuntakulttuurin

kautta, jossa erillinen liikunnan harrastaminen korostui. Polkupyörät olivat tärkeitä liikkumavälineitä ja liikuntaharrastukset alkoivat vetää lapsia ja nuoria puoleensa. Erityisesti sisäliikuntapaikat tarjosivat talvisin uusia mahdollisuuksia liikunnan harrastamiselle. Elinolojen muutokset ja hyvinvointivaltiolliset toimet tarjosivat kolmannelle polvelle uudenlaisen yhteiskunnallisen kannattelupinnan.

Fyysinen pakkoaktiivisuus siirtyi kolmannen polven elämässä sivumalle. Uudet nuorisokulttuurit toivat liikkumisen ja liikunnan rinnalle kilpailevia elämäntyynejä. Myös kulutuskulttuurin leviäminen laajensi lasten ja nuorten vapaa-ajan mahdollisuuksia ja kaupallisuus löysi tiensä liikuntakenttään. Enää olennaista ei ollut välttämättä itse liikkuminen, vaan se miltä liikkueensa näytti. Laskettelu, lumilautailu, skeittaus ja muiden elämäntapalajien suosio kasvoi räjähdysmäisesti. Liikunnassakin siirryttiin kohti elämysyhteiskunnan aikaa, arvoja ja asenteita.

Vanhempien rooli korostui aktiiviharrastajien perheissä uudella tavalla. Heidän piti olla aktiivisia lastensa harrastusten kannustajia ja tukijoita. Tarvittiin aikuinen maksamaan hissiliput, seuramaksut, lisenssit, varusteet ja toimimaan kuskina harjoituksiin ja kilpailuihin. Jonkun piti pyykätä varusteita ja huolehtia aikatauluista. Kolmannen polven vanhemmat olivatkin käytännössä itse harrastamassa lastensa mukana. Odottaminen jäähallin kahviossa tai jalkapallokentän laidalla vei vanhemmilta kasvavassa määrin vapaa-aikaa. Liikunnan harrastaminen muutti sukupolvien välistä suhdetta ja loi lapsien ja vanhempien välille uudenlaisia siteitä.

Ensimmäistä kertaa syntyi myös tilaa niille, jotka eivät halunneet liikkua tai rasittaa itseään lainkaan. Vain koululiikuntaan sisältyi näennäinen pakko, mutta siitäkin oli helppo laistaa. Iän karttuessa ja elämäntilanteiden muuttuessa liikunnan harrastaminen ja liikkuminen jäivät monilta lähes kokonaan. Liikkumisen pariin saatettiin kuitenkin palata elämänkulun eri tekijöiden tarjotessa siihen mahdollisuuden tai syyn.

Aineiston neljäs polvi koostuu 2000-luvun alussa noin parikymppisistä nuorista aikuisista. Edellisen polven aikana käynnistynyt liikuntakulttuurin muutos näyttää kiihtyneen heidän elinaikanaan. Fyysinen pakkoaktiivisuus on elämän marginaalissa, ja lähes kaikki perustuu yksilöllisiin valintoihin. Arjessa näkyy vain vähän jälkiä fyysisesti rasittavasta toiminnasta, ja tämä puolestaan näkyy siinä, että lasten ja nuorten fyysinen kunto on romahtanut. Erikseen harrastettavasta liikunnasta on tullut pakon tai helpon vaihtoehdon sijaan kulutusvalinta.

Neljännän polven liikkumiselle ja liikunnan harrastamiselle on kuvaa-
vaa kokeiluluontoisuus. Lapsuudessa harrastettiin useita lajeja, mutta vain
lyhyen aikaa. Sitten siirryttiin hetkeksi seuraavaan.

Vanhempien rooli muistuttaa heidän omien vanhempiensa tilannetta
parikymmentä vuotta aiemmin. Aiemmista vuosikymmenistä poiketen
on liikunnan harrastamisesta ja terveellisten elämäntapojen vaalisesta
on tullut hyvän vanhemmuuden mitta (ks. Puuronen tässä teoksessa).
Vanhempien rooli kuljettajana, maksajana ja huoltajana on korostunut.
Heidän on yritettävä houkutella lapsensa ulos liikkumaan kotien tarjoamien
digitaalisten viihdekeskusten ääreltä. Harrastusten hinta on myös huomata-
vasti kohonnut vanhempien omasta nuoruudesta, ja lapsen jääkiekkokausi
varusteineen voikin maksaa kuukauden palkan tai enemmän. Fyysiselle
kunnolle on tullut 2000-luvulla hintalappu. Hyvätuloisten perheiden lapset
harrastavatkin liikuntaa ikätovereitaan aktiivisemmin.

”Kotimaailman” rooli näyttytyy neljännän polven ja heidän ikäluok-
kansa kohdalla erityisen tärkeältä. Vanhempien liikkuminen yhdessä lasten-
sa kanssa on vahvassa yhteydessä myöhempään liikunta-aktiivisuuteen. Kyse
ei ole vain erillisen harrastuksen käytännönjärjestelyistä, vaan nimenomaan
liikuntaan sosiaalistamisesta mallikäyttäytymisen kautta. Osana primääri-
sosialisaatiota lapselle syntyy kulttuurisia malleja ja merkitysjärjestelmiä,
joita hän kantaa mukanaan läpi elämänsä. Koska liikkuminen ja liikunta
eivät ole ”kotimaailmassa” luonnostaan läsnä, täytyy vanhempien tuoda
ne sinne.

Sukupolvien välille onkin syntynyt uudenlainen liikkumiseen ja lii-
kunnan harrastamiseen vaikuttava dynamiikka. Saadakseen lapset lii-
kkumaan, pitää myös vanhempien liikkua. Vanhempien ei tule vain tukea
lastensa liikuntaharrastusta, vaan heidän on myös aktiivisesti osallistuttava
liikuntaharrastusten valikoimiseen ja lastensa aktivointiin. Ne lapset, joiden
vanhemmat eivät liiku tai harrasta liikuntaa, eivät myöskään sosiaalisti
liikkumisen merkitysjärjestelmiin. Liikkuminen ja liikunnan harrastaminen
näyttävätkin polarisoituvan.

Läpi aineiston sukupolvelta toiselle välittyneissä liikkumisen merkityk-
sissä on vakavamielisyyttä. Maaseudulla elänyt ensimmäinen ja toinen polvi
liittävät liikunnan fyysiseen pakkoaktiivisuuteen, selviämiseen ja toimeen-
tuloon. Raatamisen rinnalla erillinen liikunnan harrastaminen näyttytyy
leikkinä ja huvitteluna. Ajatus näiden rinnastamisesta toisiinsa vaikuttaa
jopa loukkaavalta. Hengissä selviäminen oli agraariyhteiskunnassa perheen

ja suvun tärkein tehtävä. Siihen liittynyt raadanta oli kovaa ja tuskallista ja jokaisen perheenjäsenen itsestäänselvä tehtävä. Yhteiskunnallisten olojen muututtua liikkuminen oli välttämätöntä paikasta toiseen siirtymistä ja vapaa-ajan omaehtoista huvittelua. Nuoremmat sukupolvet näkevätkin liikunnan nimenomaan huvitteluna, erilaisten lajien kokeiluna ja elämyksinä. He tekevät puheessaan selkeän eron vakavahenkisen kilpailemisen ja erillisen seuraharrastamisen välille. He liikkuvat omaehtoisesti, mikäli se sopii elämänkulun vaiheeseen, mutta irtisanoutuvat varsinaisesta vakavahenkisestä kilpailemisesta, jollaisena he näkevät liikunnan harrastamisen.

Sukupolvien vakavamielinen suhtautuminen seuramuotoiseen liikuntaan voi heijastaa monia asioita. Maaseudulla eläville liikuntapuhe näyttyy jonkinlaisena työn raskauden aliarvostamisena, ikään kuin kaiken fyysisen raatamisen jälkeen olisi vielä pitänyt alkaa leikkimään pallon kanssa. Nuorempien polvien kohdalla irtisanoutuminen ”vakavahenkisestä” seuraliikunnasta voi olla heijastuma niin liikuntakulttuurin kuin laajemminkin yhteiskunnan kilpailullisuutta ja erinomaisuutta korostavasta eetoksesta. Nuoret haluavat pitää henkistä etäisyyttä harrastuksiin, joissa mukanaolo vaatii jo varhaisessa iässä fyysistä pakkoaktiivisuutta.

Liikunta ja huomisen nuoruus

Tämän tutkimuksen läpi on kiinnostavaa tarkastella suomalaisessa liikuntakulttuurissa tapahtuneita murtumia. Eri sukupolvien elämänkulussa liikkumisella ja liikkunnalla on ollut muuttuva paikka. Ensimmäinen polvi ei olisi selvinnyt hengissä ilman jatkuvaa fyysistä aktiivisuutta, hiihtotaitoa ja ajoittaista raatamista. Toisenkin polven lapsuudessa elämä oli varsinkin maaseudulla fyysisesti kuormittavaa. Myös kaupungeissa asuvien lasten ja nuorten arkeen liittyi paljon liikkumista.

1960-luvun lapset – ja erityisesti 1970-luvulla myös maalaisköyhälistöstä lähtöisin olevien perheiden lapset – pääsivät osallisiksi kasvavasta hyvinvoinnista. Suksia ei tarvittu liikkumiseen, ja ne myös hylättiin aiempien polvien pakkoliikkumisesta muistuttavana symbolina. Hiihtoon ja hiihtopakkoon liittyvä ambivalenssi on helposti nähtävissä myös kolmannen polven koululiikunnassa. Aika oli toinen, ja toisin kuin isovanhempien ”kotimaailmassa”, sukset olivat vieraita esineitä. Uudet lajit olivat sosiaalisia, nopeita ja viihdyttäviä. Ne saavuttivat suosiota niin harrastajamäärissä kuin televisiossakin.

Neljäs polvi syntyi maailmaan, jossa pieneen, kylmään ja tunkkaiseen

metsätölliin törmäsi ensimmäisen kerran koulun historian oppitunneilla. Fyysinen pakkoaktiivisuus, raataminen ja kilometrien koulumatkan hiihtäminen kovassa pakkasessa eivät enää kuuluneet heidän todellisuuteensa. Myöskään heidän vanhempansa eivät olleet kokeneet omakohtaisesti agraari-Suomen elämäntapaa. Kahden ensimmäisen polven maailma välittyikin koulukirjojen ohella lähinnä isovanhempien lapsuusmuistoista.

Seuraava tähän aineistoon sopiva sukupolvi on juuri syntynyt tai syntyy muutaman seuraavan vuoden aikana. Sen voi helposti nähdä jatkoksi sille muuttuneelle suhteelle liikkumiseen ja liikuntaan, joka läpäisi tämän aineiston kolmannen ja erityisesti neljännen polven. Näitä sukupolvia leimaa ja tulee leimaamaan se, että heitä yritetään aktivoida erikseen harrastamaan liikuntaa, sillä modernisaatio vähentää olemattomiin arjen pakkoaktiivisuuden viimeisetkin rippeet.

Anne Puuronen

1990-luvun lamasukupolvi työnteossa

Tämä luku kuvaa niitä, joiden siirtyminen työmarkkinoille tai opiskeluun ajoittui 1990-luvun alun lamaan. Mika Idman, joka on tarkastellut sukupolvien välisiä palkkaeroja, paikantaa lama-ajan sukupolven erityisesti 1971–1976 syntyneiksi (Idman 2012, 25). Tämä tarkastelu kohdistuu kyseisestä viisivuotiskohortista hieman eroavaan sukupolveen, johon kuuluvat vuosina 1967–1974 syntyneet. Kutsun heitä tässä sosiologisten sukupolvijakojen (Alestalo 2007; Häkkinen ym. 2005) mukaisesti 1970-luvun kasvateiksi.

1970-luvun kasvatit astuivat työelämään aikana, jolloin työttömyys Suomessa oli 15–20 prosenttia. Lama-ajan sukupolvi siirtyi työelämään aikana, jolloin perinteiset, vakituiset ja pysyvät työsuhteet harvinaistuivat, ja pätkätyöt, tilapäistyöt ja epätyypilliset työsuhteet yleistyivät. Julkisen sektorin asema työnantajana väheni ja yksityisen sektorin asema vahvistui. Kyseisen sukupolven siirtymistä työelämään on luonnehtinut myös työpaikkojen ja tuotannon häviäminen halpojen työvoimakustannusten mihin. (Idman 2012, 25; Alestalo 2007, 151–152.) Mitä työ merkitsee 1970-luvun kasvateille?

Terhi-Anna Wilska toteaa, että eniten lama vaikutti niihin, jotka olivat siirtymässä koulunpenkiltä työelämään eli 1990-luvun alussa noin 21–28-vuotiaisiin (Wilska 2010). Kuulun vuonna 1971 syntyneenä myös

Viennin lasku hidastunut

Pääosa kauppan ylijäämästä kertynyt kolmena viime kuukauteen

Ulkoeräkauppa (milj.)

Tuonti
Vienti

1987 1988 1989 1990 1991

Skop-Rahoituksen tappioarvo nousi jo 400 miljoonaan

Skop-Rahoituksen tappioarvo on kasvanut jo 400 miljoonaan markkaan. Tappioarvo on kasvanut jo 400 miljoonaan markkaan. Tappioarvo on kasvanut jo 400 miljoonaan markkaan.

Suomalaiset eivät odota suuria alkavalta vuodelta 1992

Pessimistisimpiä ovat venäläiset ja virolaiset

Suomalaiset ovat edelleenkin "suiko pessimistisiä odottamaan alkavaa vuotta. Enemmän kiinnostusta kummallakin eteen, että vuosi 1992 on haastava kuin aiemmin vuosi 1991. Joka kolmas suomalainen odottaa, että tilaus on samanlainen kuin kahdeksan ja 21 prosenttia odottaa parempaa vuotta.

Suomalaiset ovat kaksinkertainen optimismista verrattuna odottamaan alkavaan vuoteen. Maailla he eivät ole kukaan muukaan pessimistisempiä kuin Venäläiset ja virolaiset. Ei prosenttia odottaa parempaa vuotta ja odottavien määrä on kaksinkertainen. Uskallavien määrä on kaksinkertainen. Uskallavien määrä on kaksinkertainen.

Arvio: Vuosi 1992 on haastava, mutta ei kaksinkertainen optimismista verrattuna odottamaan alkavaan vuoteen.

Maat	Parempaa %	Samanlainen %	Huonompi %	Ei tiedä osuus %
Englanti	45	30	20	5
Hollanti	29	30	41	1
Italia	46	21	25	8
Japani	21	46	13	20
Ranska	38	29	32	9
Ruotsi	41	41	14	4
Saksa	29	54	17	9
Suomi	21	33	41	5
Tanska	46	39	12	4
Unkari	7	28	57	0
Yhdessä	21	12	61	6
Viro	29	14	61	5
USA	61	5	31	3

Kysymys: "Kun ajattelette ensi vuotta, niin uskoitteko vuoden 1992 olevan paremman, huonomman vai samanlaisen kuin vuosi 1991?"

suhtautuneen vuotteen 1992 odottamiseen. Vuoden 1992 odotetaan olevan parempi kuin vuosi 1991. Vuoden 1992 odotetaan olevan huonompi kuin vuosi 1991. Vuoden 1992 odotetaan olevan samanlainen kuin vuosi 1991.

Helsingin Sanomat 20.12.1991 ja 31.12.1991.

itse 1970-luvun kasvatteihin ja viime laman parikymppisiin. Omassa elämäkulussani laman pahin kärki taittui opiskeluaikanani. Lama kosketti itseäni eniten sanomalehtien ja iltauutisten välityksellä. Lama-Suomen työelämää tuolloin määritellyt rakenteellinen epävarmuus tarttui kuitenkin takin helmaan ja on omassa elämäkulussani muuntunut kokemukselliseksi epävarmuudeksi, joka liittyy työmarkkinoille sijoittumiseen. Laman jälkeen pitkä koulutus ei ole taannut vakituista työtä ja työttömyysperiodit on oppinut vastaanottamaan asioina, jotka itsestään selvästi kuuluvat tietotyöläisen työnkuvaan. Liekö tässä negaation kautta tapahtuvassa itsemäärittelyssä kysymys juuri siitä kuuluisasta epämääräiseltä ja moniaineiselta pohjalta rakentuvasta (avain)kokemuksesta, josta sukupolvi-tutkimuksessa keskustellaan?¹³

Tarkastelen tässä luvussa 1967–1974 syntyneiden miesten ja naisten käsityksiä ja kokemuksia työstä, työnteosta ja työttömyydestä heidän elämäkulkujensa kautta. Miten töitä etsittiin? Kuinka töitä saatiin? Miten lamaanuttiin ja miten jälleen yritettiin? Kuinka työmarkkina-asema ja perhevaihe lomittuivat toisiinsa? Tarkastelen ensin 1970-luvun kasvattien työmarkkina-aseman muovautumisia tutkimukseen osallistuneiden elämäkulkujen lävitse. Toiseksi seuraan heidän ajankäyttönsä suuntauumista työ- ja perhe-elämän polkujen risteyskohdissa. Molempien tarkasteluiden kontekstina on 1990-luvun lama-Suomi. Lopuksi vertaan tutkimukseen osallistuneille 2000-luvun alussa avautuneita työllisyysennusteita siihen työllisyystilanteeseen, johon 1970-luvun kasvatit 2010-luvun Suomessa paikantuvat. Kaikkien tarkastelujen vertikaalisena erottelijana käytän sukupuolta.

VELJEKSET LAMA-SUOMEN TYÖELÄMÄSSÄ

Seuraavassa 1970-luvun kasvattien siirtymistä lama-ajan työmarkkinoille katsotaan vuosina 1967 ja 1972 syntyneiden päijäthämäläisten veljesten elämänkulkujen kautta. Heidän omaelämäkerrallisten haastatteluiden tarkastelut toimivat tuntosarvina perustasteen ja ammatillisen koulutuksen käyneiden, lamasukupolveen kuuluvien miesten työelämänpolkuihin.

Haastateltaja: Minkälainen koulutus sulla on?

Tuota, peruskoulu. Kyl mä vähän aika yrittin ammattikouluu käydä, mut ne sano että parempi kun lähet, niin ei tartte potkii veke, et se on vähän... on niin rauhaton luonne. Halusin esiintyy enemmän kun opettaja, kertoo pikkuveli.

Ammattikouluun -84 ja sieltä ku päästiin -86 ni muutin omilleen ja tota no siitä nyt sitten kauheempia kertomuksia, sanoo isoveli.

Isoveljen elämää 1990-luvun lama kosketti kolmen vuoden työttömyydellä, joka verotti myös henkisiä voimavaroja:

"Helsingin rakennustyömiehistä työttömänä joka kolmas." Helsingin Sanomat 6.9.1992.

-91 muthan lomautettii semmosest isommast firmast missä mä olin kerenny olemaan jo pidemmän aikaa. Ja sitte oli pari pientä keikkahommaa niiku tyyliin rakennustyömaa. Sen jälkee oltiinki -92-95 kolme vuotta putkeen työttömänä.

Siinä vaiheessa voi sanoa et siinä oli semmonen pätkä, että ei varmaan tullut tehtyä yhtään mitään muuta, kun istuttua muksun kanssa pihalla kun vaimo oli töissä. Siin rupes niin nollautumaan siihen tilanteeseen. Ei nyt ihan apatiaan vaipunut, mut ei kaukaa hakenutkaan. Siellä on kans kun ois pillereissä ollut kolme vuotta, kun sieltä ei muista mitään yksityiskohtia. Varmaan se viimeinen vuosi tai puoltoista oli tosi rankkaa. Siin meinas suoraan sanottuna lamppu himmetä.

Työttömyyden jälkeisten pätkätöiden jälkeen isovelji perusti oman atk-alan yrityksen vuonna 2001. Kertynyt työhistoria antaa perspektiiviä niin fyysisen työhön kuin yrittäjyyteen:

Sen [työttömyyden] jälkeen oon tehnykki oikeestaa pelkkii pätkätöitä kunnes rupesin yrittäjäksi. Täs on iha kaikkea grillikokista lähtien romuttamon polttoleikkaajaan tehty.

Haastattelija: Miten sä kuvailisit sun työuraas tähän asti? Minkälaista työtä se on ollu?

No sillo rakennuksilla ja romuttamossa se oli iha kohtuu rankkaa se homma ja nää tehdasvaiheet oli melkeen järjestään seisomista jonku koneen ääressä. Sanotaan et sillä alalla kävi vähä jalat selän päälle lähinnä.

Haastattelija: Mites tää nykyinen yrittäjän homma?

No se ei oo ainakaa fyysisesti raskasta paitsi hetkittäi ku nostelee niitä koneita, mut on se muuten aika rankkaa. Ei välttämättä tuu nukuttua aina iha tarpeeks ja aina ku kotiinki pääsee ni pitää viel ne paperihommatki tehdä.

Tutkimusten mukaan lama vaikutti eniten alemmilta koulutusasteilta valmistuneiden työllistymiseen. Ammatillisesta koulutuksesta lamavuonna 1992 valmistuneista vain 35 prosenttia työllistyi välittömästi (Loukkola 2012.)

Pikkuveljen koulutustaso jäi oppivelvollisuuden täyttymiseen peruskoulussa. Väestötasolla hän edustaa nykyisin 17 prosenttia 30–49-vuotiaista

miehistä. Naisista puolestaan 7 prosenttia on päättänyt opiskelunsa pakolliseen peruskouluun (Myrskylä 2009). Pikkuveljen kohdalla työn hakeminen ja työn saaminen ei 1990-luvun lamavuosina ole ollut kuitenkaan koulutuksesta kiinni.

Se työnhaku, mitä mä oon sillai aina toteuttanu, on et mä oon ottanu auton ja ajanu firmast toiseen. Kyllä se päiväs on työpaikka löytyny. [...] et aina mä oon työtä saanu, kun oon tarvinnu tai halunnu. Ja välillä ne jopa soittelee perään, milloin tuut vai tuutko. [...] Tai miten mä silloin ennen armeijaa hommasin niit työpaikkoja, mä lähin vaan ajelee teollisuusalueelle ympyrää, tuol on, mennääs tonne, antakaa töitä.

Lamavuonna 1992 pikkuveli oli 20-vuotias. Häntä näyttää työttömyydeltä suojanneen oman yritteliäisyyden lisäksi laki. Ainoa työttömyysjakso hänen elämässään näyttäytyy silloiseen perhevaiheeseen sopivana työttömyytinä:

Haastattelija: Osuks se lama millään lailla suhin silloin 90-luvun alussa?

Ei, mul oli oppisopimus suojas mua sillä tavalla, et kun mä lähin armeijaan, niin siinä firmassa, mä en muista paljonks, siin oli joku putkimiehiä yli kolmekymmentä, ilmastointiasentajii toistakymmentä ja mä tulin intistä, niin siellä oli putkimiehet, niitt ei ollu kun puolet jäljellä ja ilmastointiasentajii ei ollu kun pari kolme jäljellä. Mut laki suojas mut jo sen armeijan takia ja sit sen oppisopimuksen takia, et tota. Mut sit mä elin siin aikani, sit mä rupes kiinnostaa ne muut hommat.

Haastattelija: Niin et sul ei sit pitkiä työttömyysjaksoja ole kuitenkaan?

Ei mul oo ollu tota, no ne vähän aikaa silloin kun mä sain ensimmäisen lapsen, niin tota sitten muijaa pelotti niin paljon, niin mä heittäydyin pois töistä ja tota et ne ajat, mitä mä niinku oon ollu virallisesti työtön.

LAMA EI ISKENYT JOKAISEEN

Lama ei välttämättä ole vaikuttanut 1970-luvun kasvattien työllistymiseen ollenkaan. Seuraavassa kolme pääjätähämäläistä miestä kertoo, kuinka he selvisivät lama-ajasta:

Esimerkki 1:

Mä olin just päässy armeijasta muistaakseni silloin pois [...] ja mä olin vissiin siis tainnu olla pari kuukautta tekemättä yhtään mitään [...] kun sit mä kävin pari viikkoa kattomassa että mimmmost hommaa se yleensä on (pikaruokaravintoloissa) ja tota se tuntu ihan sellaselt musta ok-hommalta. Läksin sit niinku siihen samaan kelkkaa [perheyrytyksen] periaatteessa sillo. Ja tota sitte meni siin koulutukseks semmosen puolisen vuotta. Olin niinku periaattees kiersin vähä eri ravintoloit Suomessa... [ja minut] koulutettiin niinku vuoropäälliköks suoraa. (Mies, s. 1973.)

Esimerkki 2:

Elikkä vanhempien ammattina on kultasepäalan teollisuus ja jossa myös itse toimin. Ensimmäinen työpaikka on varmaan ollu isän verstaas ja tota sitten tietysti on jotain muitakin hommia välillä tehny, mutta aika vähän. Koulutus on peruskoulu, kauppaooppilaitosta kaks vuotta ja sieltä valmistuin merkantiksi ja sitte kultasepäopisto tossa oppisopimuksella ja siinä kai ne. (Mies, s. 1972.)

Esimerkki 3:

Niin oikeestaan se silloin kun Suomi siihen lamaan meni, niin silloin meijänlaiselle puulaakille tuli ihan selkee tilaus. Ihmiset käy ravintoloissa syömässä, mut niil ravintoloil ei oo varaa pitää henkilökuntaa. Jostain ne joutuu sen tavaran ja ne joutuu ostamaan sen pitemmälle jalostettuna. Ja me ollaan just se välikäsi siinä. [...] Että on siin toisaalta on se, että aika aika hyvin on päässy, voi olla et on aika isosti sanottu, mutta kyl mä uskon et meijän puulaaki on jonkinnäkösen muutoksen tähän suomalaiseseen ravintolaruokailuun on ollu säättämässä sitä, et mitä ne siellä tarjoaa. (Mies, s. 1971.)

Tapausesimerkit kuvaavat sitä, miten 1990-luvun alun lamasta ei rakentunut avainkokemusta, joka olisi läpäissyt tuolloin 21–28-vuotiaiden

sukupolven (Virtanen 2001, 33–36). Riippuen asemasta työmarkkinoilla laman vaikutus on joko voitu kokea totaalisena ulosputoamisena tai sitten lama ei ole koskettanut lainkaan. Esimerkkihenkilöiden työelämänpolkuihin lamalla ei ollut negatiivista vaikutusta. Viimeisimmästä lainauksesta käy ilmi, miten eri tavoin lama-aika kohteli myös eri ammattialoja. Lama saattoi siis myös avata uusia työllistäviä näkymiä. Esimerkit kuvaavat hyvin myös sitä, miten lama ja siitä käyty julkinen keskustelu tulevat osaksi yksilöiden tapaa jäsentää oman ikäluokkansa kokemuksia. Tällainen yksilöiden sukupolvitietoisuus rakentuu aina tiettyinä aikana eläville ja yhdistää sukupolvea diskursiivisesti.

AJATUKSIA TYÖN MERKITYKSESTÄ

1970-luvun kasvateista monet ovat suurten ikäluokkien lapsia. Suurten ikäluokkien ja lama-ajan sukupolven välisissä vertailuissa on huomio kohdistettu myös työtä ja työssä käymistä koskeviin asenteisiin.

Aiemmin käsitellyistä veljeksistä vanhemmalle työssä käymisen merkitystä 2000-luvun alussa määrittää välttämättömyys. Lamavuonna 1992 isovelji oli 25-vuotias. Lamavuotta ennen hänen työhistoriaansa oli ehtinyt kuulua valmistuminen ammattikoulusta vuonna 1986 ja työntekoa lomautukseen, vuoteen 1991 asti. Tätä seurannut kolmen vuoden työttömyysjakso (1992–1995) ja vuoteen 2001 jatkuneet pätkätyöt eivät ole luoneet kovin kannustavaa suhdetta työntekoon:

Haastattelija: Jos ajattelet työtä yleisesti ni mitä se sulle merkitsee?

Voi kun ei tarvitse tehdä, se vaa on ollu taloudellinen pakko. Ei tossa oo ollu mitään intoa toho työntekoo. Se oli sillo 2001, ku pääsin kurssille, et en ois halunnut sinne pääsni ni siel oli se idea et nyt hitto riittää noi pätkätyöt ja pomputtelu paikast toisee. Ruvetaan tekee sitä mikä ees vähä kiinnostaa. (Mies, s. 1967.)

Pikkuveljelle työn merkitys taas näyttäytyy eräänlaisena elämänhallintakeinona. Työllä ei vaikuta olevan hänelle merkitystä elämänsisältönä. Sen merkitys ei myöskään perustele elämälle asettuvia tavoitteita, eikä se paikannu ”elitistiseen” kasvamiseen ihmisenä työn kautta. Työ on väline toteuttaa ihmisyyttä – työtä tehden ja työtä tekevänä. Työn arvona on

myös tapa tuntea itsensä oppivaksi osaajaksi.

Haastattelija: Mitä työ on sulle merkinny?

No kylhän se nyt... no se niinku mä sanoin oon vähän sellanen rauhaton luonne, et on se sellast terapiaakin, et se aika mitä mä en ois töissä, niin mä oisin jossain pahanteossa tai jätkien kaa baarissa tai jotain et se on. Mut on siin sekini ihan, et ihminen on luotu työtä tekemään, et ei mul nyt sellast mitään ammatil... tai ammatillist kunnianhimoa oo, mut on se sillai joku juttu, kun rupee painaa duunia, niin kyl se aika nopeesti rupee sujuu aika jouhevasti. (Mies, s. 1972.)

Vaikka pikkuveljen työhistoria ansaitsisi siitä puhumisen työurana, haastattelijan tarjoama ura-jäsennys ei työläisen identiteetistä käsin tunnu itseän sopivalta. Uran rakentuminen ei ole ollut kertojalähtöistä ja tietoista hakeutumista tietyille uralle, vaan kulloinkin ”tielle osuneet” työtilanteet ovat vieneet erilaisiin työnkuviin. Niiden kautta on luonnollisesti myös karttunut työkokemusta erilaisista töistä. Samaan aikaan kun elämäntilanteet ovat ”muuttuneet” työpaikoiksi, on merkille pantavaa kertojan oma-aloitteisuus, tarmokkuus ja spontaani tapa ottaa kyseiset tilaisuudet haltuun omaa työllistymistä silmällä pitäen.

Haastattelija: Mites jos sä ajattelet tota sun työuraa, niin mitkä tekijät on vaikuttanu siihen, että se on lähteny menee siihen suuntaan?

Sattuma

Haastattelija: Sattuma?

Niin, etten mä niinku oikeestaan pyrkiny tai valikoitunu mihinkään, et ne on tota joku tuttu on puhunu jotain tai tai sitten ne ilotulitushommat, niinku naapurin äijäl ei ollu ajokorttia, se teki ilotulutuksia, lähe sille kuskiks ja aikani pläräsin ja sit mä huomasin yhtäkkiä, et mul on omat tulitusluvut ja omaa keikkaa ja tai sit jotku esimerkiks nää piippuhommat ja noi, miten mä päädyin... joku vaan kaveri puhu, mikä oli töissä niitten Lahessa. Lahen työpisteellä, mikset tuu Lahteen hommiin. Sit mä menin siin fillarilla vaan paikalle ja kattelin, mitäs helvettiä te oikein kiipeillette siellä. Juttelin siin jonkun aikaa ja kysyin, pääseeks koskaan mukaan ja sit mä olinkin seuraavana maanantaina Kuopiossa niiten kaa. (Mies, s. 1972.)

Kultaseppänä toimivan miehen työn sisältö liittyy sukulaisuuteen ja perheyhteykseen, isänsä käsityöammatin jatkamiseen ja käden taitojen arvostamiseen:

Haastattelija: Miten tuota suhtaudutte työhön, onko se tuota kuinka keskeinen elämänsisältö?

No on se, se on tietysti aika keskeinen että kun sen ympärillä tietysti pyörii kahden perheen elämä niin sehän on aika keskeinen.

Haastattelija: Miten te kuvailisitte mitä työ antaa muuta kun tämmösen taloudellisen, onko siinä jotain muita merkityksiä?

On siinä tietysti se antaa käsillä tekemisen vapauden.

Haastattelija: Jos te ajattelette mitä te valitsitte tai mitä nykyinen työnne on niin ja tätä niinku ammatinvalintaanne, niin miten... mitkä tekijät siihen vaikuttaa?

No tietysti siihen on vaikuttanu isän tekemiset ja mitä on nähny, seurannu siinä vieressä mutta tietysti siihen on vaikuttanu myös oma kiinnostus että eihän sitä pysty tekemään jos ei se kiinnosta. [...] Mä en tiedä sitte kuinka paljon se on sattumaa, mutta tietysti kaikesta oppii pitämään jos haluaa mutta, toistaseks oon pitänytki tästä työstä. (Mies, s. 1972.)

AIKAA TYÖLLE

Työn ja vapaa-ajan suhteen voi ajatella kertovan jotain myös työn merkityksestä. Kansalaisten ajankäyttöä on tarkasteltu valtakunnallisessa Hyvinvointibarometrissa. Siihen vastanneista suurella osalla (67 prosentilla) aika riittää hyvin tai erittäin hyvin työhön. Vain reilulla puolella (54 prosentilla) samoista vastaajista aika riittää hyvin lepoon. Hyviin ihmisuhteisiin, harrastuksiin tai vapaa-aikaan aika riittää niin ikään noin 50 prosentilla vastaajista. (Hyvinvointibarometri 2012).

Työn merkitystä ja työhön käytettyä aikaa pohtii seuraavassa lainauksessa päijäthämäläinen, vuonna 1971 syntynyt mies. Hänen kuvauksensa työpäivien pituudesta kertoo ajankäytöstä vuosituhannen taitteessa:

Haastattelija: Mitä työ sulle merkitsee yleisellä tasolla?

Vaimolta ku kysyy, niin kaikkea. Kyllä se kyl se säätelee mejän perheen menemisiä paljon. Varsinkin nyten niin kyllä on jumissa siinä ihan oikeestaan kakskytneljä tuntia, että. Sanotaan että vielä viis vuotta takaperin niin oli harvinaisia silleen, että ois ollu joku sanotaan et viikonloput vapaat, et kyl se tuli oltua ihan viikot ympäriinsä töissä.

Haastattelija: Miten se muuten käytännössä on nyt sulla, minkälaiset työajat sulla oikeestaan on?

No työvuorolistaanhan mä sen ite veistelen aina, et se ois 7:00–17:00, mutta sanotaan että nykyään se ei mee enää sen kymppitunnin yli. Jossain vaiheessa se oli ihan suorastaan häiriintynyttä, että alle kahenkymmenen tunnin niin ei montaa päivää viikossa ollu. Ja tota mutta kyl se nyt se on minusta ihan niinku järjissään, et se on alta kymppitunti per päivä ja sitten lauantait sunnuntait niin on poikkeuksetta vapaat. Tietyst sitten jos on jotain isompia suhinoita niinku viime kevään lätkän MM-kisat, niin kyl se taas... se työllisti meitä paljon. Muuten on ihan ihan järjissään. (Mies, s. 1971.)

Minna Ylikännön (2011b) mukaan ajankäyttöön kohdistuu paljon odotuksia, mutta niitä ei aina ole helppoa täyttää. Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimusten mukaan pienten lasten isät olivat kiireisiä jo 1980-luvulla. Vuosituhannen vaihteessa kerätyn aineiston mukaan työssäkäyvistä isistä (35 prosenttia) koki olevansa jatkuvasti ja (58 prosenttia) silloin tällöin kiireinen. Tutkimusten mukaan pienten lasten isät tekevät töitä keskimäärin kahdeksan tuntia työpäivinä. (Ylikännö 2011; Niemi & Pääkkönen 1989; 2001; Pääkkönen & Hanifi 2011). Edellä kertovan ympäripyöreitä(kin) työpäiviä tekemään tottuneen ja lama-ajan ”nöyrään ja varovaiseen” -työetiikkaan kiinni kasvaneen 1970-luvun kasvatin mielestä tämä voi silti olla riittämätöntä:

Siinä mielessä ollaan hyvässä asemassa, että meil ei oo minkäänäkösiä aukioloaikoja, että ois niinku kiinni niissä, että käy kauppa tai ei niin ovet on auki. Mut kyllä sanotaan et siin tulee vähän huono omatunto, jos kaheksan..alle kaheksan tuntia on töissä, että ei se ei se oikeen sillon oo ei oo päivä täynnä vielä. (Mies, s. 1971.)

VANHEMPIEN AMMATTIEN JALANJÄLJISSÄ

meidän piti muuttaa maailma
 meistä tuli muurareita
 taksikuskeja, suutareita
 yksinhuoltajaäitejä, autokauppiaita
 meistä tuli lääkäreitä
 virkamiehiä, vääpeleitä
 ja tänään voidaan hetki olla kuninkaita

Näin laulaa muusikko Anssi Kela syntymävuotensa mukaan nimeämässään kappaleessa ”1972”. Hänestä tuli omien sanojensa mukaan lauluntekijä vanhempiansa jalanjäljissä: ”Molemmat vanhemmat olivat ammatikseen muusikoita ja kotona soi aina musa. Isä soitti legendaarisessa gospel-yhtyeessä nimeltä Pro Fide. Faija oli mulle suurin musiikillinen esikuva. Kävin pikkupoikana sen keikoilla ja samalla tuli ihailtua sitä bändimeininkiä” (Kela 2012).

Aineistossa vanhempien ammatit vaikuttivat 1970-luvun kasvattien koulutus- ja ammattialojen valintoihin. Pekka Myrskylä (2009) on tutkinut 30–49-vuotiaiden ikäryhmän (vuonna 2007) kautta sitä, kuinka vanhempien koulutustaso vaikuttaa lasten kouluttautumiseen ja miten vanhempien koulutusalat periytyvät lapsille. Myrskylän tutkimuksen kohdejoukko sopii peilauspinnaksi myös tämän tarkastelun kohdejoukolle ja sille millaisia koulutus- ja ammattialavalintoja he tekivät. Vuonna 2007 he olivat 34–37-vuotiaita.

Myrskylän tarkastelun mukaan lasten koulutus mukailee edelleen vanhempien koulutusta. ”Korkeakoulututkinnon suorittaneiden lapset hankkivat todennäköisemmin vastaavan koulutuksen. Myös opettajien, taiteilijoiden, maanviljelijöiden, luonnontieteilijöiden sekä vähäisemmässä määrin lääkäreiden ja sairaanhoitajien lapset valitsevat usein saman alan”, toteaa Myrskylä tutkimuksessaan (mt.). Tässä luvussa on aiemmin tullut esille se, kuinka vanhempien kultasepän- ja pikaruokala-alan ammatit näkyvät nuoremman miespolven valinnoissa, siinä kuinka nämä vanhempiensa perintönä päättävät hakeutua liiketalouden alan koulutukseen ja samoihin ammatteihin.

Vanhempien kanssa samalle alalle hakeutuminen voi kertoa myös

siitä, että näillä aloilla toimivat ovat tyytyväisiä työhönsä. Vanhempien tyytyväisyys saa lapset hakeutumaan samalle alalle (Myrskylä 2009). Tämän tyyppistä ammatillista sosialisatiota on nähtävissä myös pääjät-hämäläisen, vuonna 1971 syntyneen naisen kohdalla. Hänen kiinnostuk-sensa toimistoalaa kohtaan syntyi äidin sihteerintyön kautta.

Haastattelija: Mikä äiti on ammatiltaan?

Hän on tota niinku koulutukseltaan merkonomi ja on tossa [työpaikan nimi] töissä. Konttoristi, mikähen nyt ois virallinen ammatti tai toi nimike sitten.

Haastattelija: Jos sä ajattelet näitä, sanotaan nyt ammattiin liittyviä valintoja, niin mikä tekijä siinä on vaikuttanu kaikkein eniten, onks se ollu oma halu, onks se vanhempien vaikutusta, sattuma...

No voishan sen aatella niinkin, että siin on mun äidinkin vaikutusta, että mä oon aina lapsesta asti aina käyny sen työpaikalla kuikkimassa ja se on ollu must jotenkin kauheen hieno paikka ja äiti siel laskukoneidensa kanssa, siel on saanu vähän näpytellä. Se on jotenkin, voi se olla sieltäkin, et on tavallaan niinku hakeutunu niinku samalle alal... tai hakeutuu nyt tällä hetkellä samalle alalle, kun missä äiti on ja. Et joku, en mä tiedä, kai se on ollu pienest pitäen joku tommonen halu tehdä tota jotain toimistotyötä. Että se vaan tuntuu jotenkin luontevalta. Ehkä äiti on ollu siin sitten jollain lailla vaikuttamassa. (Nainen, s. 1971.)

Myrskylän (2009) tarkastelu kertoo myös sosiaalisesta liikkuvuudesta. Osa tohtorikoulutuksen saaneiden lapsista hankkii keskiasteen koulutuksen. Vastaavasti perusasteen koulutuksen saaneiden lapsista osa hankkii korkeakoulutuksen. Alemman korkeakoulu- tai ylemmän tutkinnon on suorittanut 40 prosenttia sukupolven palkansaajista. Suurilla ikäluokilla vastaava osuus on 22 prosenttia (Idman 2012).

Ammatinvalintaan vaikuttavat kodin perinnön (vanhempien sosiaalinen asema, koulutustaso ja varallisuustaso) lisäksi monet muutkin tekijät. Nuoremman polven valinnoissa nousevat usein esiin myös vanhempien odotusten vastaiset päätökset ja ammatin valintaansa itse pohtivien mielenmuutokset. Vuonna 1971 syntyneen miehen piti valmistua sähkömieheksi, mutta valmistuikin sen sijaan kokiksi.

Haastattelija: Mikä vaikutti sun ammatin valintaan silloin nuorempana? Oliko se oma tahto vai vanhempien?

Mä luulen et musta haluttiin sähköä, mutta mikähän mut oikein sinne (ravintolalalle) sitten vei? En mä en mä tiedä. En mä oo silleen sitä koskaan ajatellu. Saattaa olla et siin oli jonkinäköst kapinahankeekin, lähetään kokiks kun ei ollu kukaan muu kavereista, mutta en mä oo koskaan sitä oikeestaan silleen...

Haastattelija: Et sinänsä sitten ravitsemusala ei ollu sellanen kutsumusala, vai miten...

No se voi olla, että ei se ehkä ole kutsumusala, mut kyllä siitä nyt on ihan hyvä ammatti tullu, et siinä mielessä. Kyl mä niinku tunnen tekeväni sitä mitä en mä oikeestaan, [haluan], mitä muuta mä voisoin tehdä. (Mies, s. 1971.)

Entä miten lamasukupolvi pärjää sukupolvien välisissä palkkavertailuissa? Tilastokeskuksen palkkarakennetilastosta vuodelta 2010 (Idman 2012) käy ilmi, että alemmissa koulutusasteissa lama-ajan sukupolvi on keskimäärin paremmin palkattu kuin suurten ikäluokkien sukupolvi. Suurten ikäluokkien ja lamasukupolven välisessä ammatiluokittaisessa palkkatarkasteluissa näkyy, että johto- ja asiantuntijatehtävissä toimivien suurten ikäluokkien edustajien keskiansio on korkeampi. Sen sijaan suorittavissa tehtävissä lamapolvi tienaa paremmin. Suorittavissa ammateissa palkkatason huippu saavutetaan muita koulutusasteita nuorempana. Alempi koulutus tarkoittaa yleensä työtä suorittavissa ammateissa, missä nuoruus saattaa olla hyödyksi tehdyn työmäärän suhteen:

Se on just joku... jos vetää 14 h duunia ja keskel talvee pyörit siel jossain uuneissa, niin lähe sit siinä vielä vieraas kaupungis ettii jotain. Hyvää se tekis, et jos sen päälle vielä niinku jaksas käydä juoksee tai jotain, niin palautus paljon paremmin paikat sitten, kun on vaikeet työasennot ja tollaset. (Mies, s. 1972.)

Edelliseen sitaattiin voisi vielä lisätä, että sama koskee myös palkkatasoa (Idman 2012). Sama mies jatkaa urakatöistä:

Mun enkat on (2700 tuntia/vuoteen) eli se on niinku tuhat tuntii enemmän kun tava jätkäl. Kerran mä muistan tehtiin yks unininmuuraus (22.11–11.1.), mä tein (580) tuntia. [...] Se silloin, kun ensimmäisen laskun löin sisään, niin ei me

kehattu lyödä sitä ees yhteen laskuun, mut se olis ollu yli 90 000 vanhaa markkaa.
(Mies, s. 1972.)

Ylisukupolvisessa katsannossa on jossain määrin mahdollista sanoa, että perheessä tapahtuvassa sosialisaatiossa nuorempi jälkipolvi väistämättä havainnoi vanhempien tapaa tehdä työtä ja nuorempi polvi myös kuulee, mitä ja mihin sävyyn vanhemmat puhuvat omasta työpäivästään ja ammattialastaan. Myös vanhempien työtyytyväisyys, -tyytymättömyys ja -uupumus välittyvät lapselle ja nuorelle. Tämä on osa ylisukupolvista aineetonta perintöä, jonka välityksellä jälkipolvi asettaa itselleen ammatillisia kysymyksiä, haaveita ja tavoitteita.

YRITTÄMISEEN LAMAUTETTU SUKUPOLVI?

Lama-ajan sukupolvi nähdään usein individualistisena ikäryhmänä, jonka jäsenten katsotaan vierastavan heitä määrittäviä sukupolvikäsitteitä. Tämän aineiston perusteella eräs tällainen määritelmä voisi olla ”nöyrä ja varovainen työsukupolvi” (Wilksa 2010). Lamasukupolvea on eri yhteyksissä kutsuttu myös ”pullamössösukupolveksi” – 1970-luvulla ja 1980-luvulla kun vartuttiin ennennäkemättömän taloudellisen vaurastumisen ja hyvinvoinnin oloissa. Vaikka kyseinen sukupolvi oli edeltäjiään koulutetumpi, osoittautui työelämään astuminen monille kaikkea muuta kuin helpoksi (Järvinen 2001, 61; Alestalo 2007, 152).

1970-luvulla syntyneiden ikäluokkaa voi luonnehtia totuttujen määreiden ohella sinnikkäänä, yritteliäänä ja tulevaisuuteen orientoituneena sukupolvena – lamasta huolimatta tai juuri sen vuoksi. Seuraavassa vuonna 1971 syntynyt mies luonnehtii elämänkulkuaan nuoruudesta haastatteluhetken työn ja oman jälkipolven kautta. Huomionarvoista hänen kerroksaan on laman rooli työidentiteettiä rakentavana ja työmarkkinoille sijoittumista suuntaavana tekijänä:

Sitten ammattikoulu, hotelli- ja ravintolakoulu sen jälkeen. Ja sitten vähän aikaa töissä, armeija. Sen jälkeen vähän aikaa töissä. Sitten rupes lama puskee niskaan, täyty jotain keksiä, laitettiin firma pystyyn. Sitä on nyt ollu kymmenen vuotta ja sitten naimisiin mentiin 2000 vuonna. [Ensimmäinen lapsi] on nyt kaks vuotta vanha ja sit [nuorimmainen] on kymmenen kuukautta.

LOPUKSI

Sukupolvisessa katsannossa tämän luvun tarkastelu osoitti, ettei lama tuottanut 1970-luvun kasvateille yhteisesti jaettua sukupolvitietoisuutta. Lama ei myöskään ollut sukupolvea lamaannuttava tekijä. Sen sijaan 1990-luvun lamaan liittyvää puhetta on jaettu niin lamapolveen kuuluvien kuin heidän vanhempiansa ja lastensa kesken. Esimerkiksi 1970-luvulla syntyneiden korkeakoulutettujen suomalaisten jälkipolvi saattaa kasvaa vanhempiansa kriittisen ”koulutuskupla”-puheen jäsentämässä perhearjessa. Ilmeneekö se puolestaan jollakin tavoin lamasukupolven 2000-luvun alussa syntyneiden lasten tekemissä tulevaisuuden koulutustaso- ja ammattivalinnoissa? Se jää nähtäväksi.

Antti Häkkinen & Mikko Salasuo

Albumin lopputekstit

Kolmesataa vuotta tarkoittaa laskennallisesti noin kymmentä biologista sukupolvea. Melkeinpä kaikkien suomalaisten esivanhemmat asuivat 1700-luvun alussa maalla ja saivat tavalla tai toisella elantonsa pelloista, järvistä ja metsistä. Sukupolviajattelun keskeinen lähtökohta on, että menneet biologiset sukupolvet elävät yhä meissä. Kyse ei ole vain biologisista geeneistä vaan monista materiaalisista esineistä ja ympäristöistä, järjestyksistä ja oikeuksista, immateriaalisista mentaliteeteista, ajattelutavoista, ajatuksista ja arvoista. Mennyt on meissä ”sosiaalisina geeneinä”, elävinä, muuttuvina ja kasaantuvina kokemuksina ja näkemyksinä.

Kohtaamme henkilökohtaisesti ja opimme tuntemaan vain ketjun loppupään: kaksi, kolme sukupolvea meitä ennen ja ehkä kaksi jälkeemme tulevaa. Silti – Thompsonin ja Bertaux’n ajatuksia seuraten – yhteisöjemme keskeinen ominaisuus, materiaalisen ja immateriaalisen pääoman siirtämisen eetos tavoittaa meidät sukupolvien takaa. Vaikka meillä on omat esivanhempanne, oma sukupolvilinjamme, myös 1700-luvulla hartolalaisen torpparin, hollolalaisen sukutilan omistajan tai iittiläisen käsityöläisen kokemukset ja ajatukset elävät meissä. Kuinka se on mahdollista?

Jos sukupolvi on yhteiskunnallisen ja sosiaalisen jatkuvuuden merkki, välittäjä ja selittäjä, sukupolviritiriita on murrosten, muutosten ja katkosten airut. Yhteiskunnallinen sukupolvi (myös ikäkohortti) on tapa kuulua yhteiskuntaan horisontaalisesti, olla osa samanikäisten ihmisten, samojen sosiaalisten kokemusten ja elinympäristöjen verkostoa. Hän on jäsenenä esimerkiksi omassa koululuokassaan, mutta on samalla myös koko globaalien sukupolvensa edustaja. Kun vanhemmat sukupolvet pyrkivät siirtämään perintönsä jälkipolville, ohjaamaan ja hallitsemaan, on yhteiskunnallisen sukupolven tehtävänä kyseenalaistaa, haastaa ja kiistää vanhempien (sukupolvien) opit, tavat ja käytännöt. Joskus kiistäminen on johtanut syvästi yhteiskunnallisiin muutoksiin. Yleensä kyse on enemmän aiempien ajattelutapojen haastamisesta tai niiden punnitsemisesta. Aina siirtymään on liittynyt ylisukupolvinen neuvottelu, sananvaihto. Mentaliteetit ja käytännöt muototuvat sekä vertikaalisessa että horisontaalisessa liikkeessä, molemman tyyppisten sukupolvien kautta. Tämä on ollut tämän kirjan

keskeinen lähtökohta ja tarkastelunäkökulma.

Sukupolvet eivät ole itsenäisiä, irrallisia sosiaalisia ihmisverkostoja tai instituutioita. Ne kytkeytyvät vahvasti kunkin aikakauden taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin, muotoutuvat ja määräytyvät niiden kautta, ja toisaalta ovat niitä muovaamassa ja rakentamassa. Teollistuminen on vaikuttanut suoraan satojen tuhansien suomalaisten ihmisten ja sukujen elämäntapaan, mutta teollistumista ilmiönä ei koskaan olisi ollut ilman niitä yksittäisiä ihmisiä, jotka vaihtoivat maataloustyön teolliseen toimintaan. Katkokset ovat tekoja. Ne tehdään. Kirjan eräänä haasteena on ollut jatkuvuuden ja katkoksen paikallistaminen. Historiallisesti merkittävien murrosten ikäluokkia ovat olleet ”nälkävuosien lapset” tai ”muuttajien sukupolvi”. Edellinen koki kaikkine seurauksineen erään historian tuhoisimmista nälkäkriiseistä. Jälkimmäinen alkoi sosiaalisesti ja alueellisesti liikkua. Edellinen oli ajattelutapojen, jälkimmäinen toimintatapojen murros. Vaikka murrokset olivat merkittäviä, kaikkia ne eivät koskeneet.

Eräänä keskeisenä tuloksena pidämme sitä, että vain osa suurten ikäluokkien jäsenistä koki elämässään ne modernisaation tunnusmerkit, jotka ikäluokkaan on tapana liittää. Ainakin Päijät-Hämeessä moni haastateltu jatkoi omien vanhempiansa elämänmenoa tavalla, josta isoa muutosta on vaikea löytää. Tämän tutkimuksen suuret ikäluokat pitäytyivät muutoksen sijaan perinteissä niin ruuan kohdalla kuin liikkumisessakin.

Naisten asemassa ei maaseudulla tapahtunut teollistumisen mukanaan tuomaa muutosta. Maatilojen työnjaossa naisten tehtävänä oli vastata ruokahuollosta. Kotitalouskoneet ja uusi ruokateknologia saavuttivat viimeisenä juuri maaseudun keittiöt. 1940-luvulla syntyneiden naisten ja heidän 1970-luvulla syntyneiden lastensa muistoissa vanha perinteinen kotiruoka nousi toistuvasti esiin. Suurten ikäluokkien puheessa korostui nimenomaan aiempien polvien perinteiden jatkaminen. Perheen vaalimien ruuanvalmistustapojen siirtäminen myös omille lapsille koettiin lähes velvollisuudeksi.

Merkittävin uudistus suurten ikäluokkien keittiöissä oli pakastimen hankkiminen 1960- tai 1970-luvulla. Se mahdollisti ruuan säilömistä pidemmäksi aikaa. Kodinkoneiden yleistymistä ei kuitenkaan pidetty automaattisesti myönteisenä asiana. Maaseudulla oli totuttu maakellariin, ja jääkaapin kaltaisiin uutuuksiin suhtauduttiin monissa kodeissa epäluuloisesti. Ruokailun käytänteiden osalta perinteet murtuivat vasta 1970-luvulla syntyneiden kohdalla. Modernisaatio johti heistä monet

pois maatalouden parista, hyvin erilaiseen elinympäristöön, jossa ruuan merkitys erosi agraariyhteiskunnan ajoista. Heidän elämänsä kulkua vaikutti modernisaation luoma työelämän uusi rytmi, jossa valmisruualla, kodinkoneilla ja ruokateknologialla oli tilausta.

Fyysinen aktiivisuus ja liikkuminen olivat maatalousyhteiskunnassa ikeiäisiä itsestään selvyksiä. Liikuntakulttuurissa 1900-luvulla tapahtuneet muutokset näkyivät viiveellä haastateltujen elämässä. Liikkuminen tarkoitti paikasta toiseen siirtymistä tai huvittelua. Sen mieltäminen erikseen harrastettavaksi ja maksulliseksi toiminnaksi näyttöytyi vielä aineiston suurten ikäluokkien lapsuudessa vieraana, jopa outona liikkumisen muotona. 1960-luvulla urheiluseuratoiminnan vetovoima oli vasta oraalla ja vain harvat lähtivät mukaan toimintaan. Esimerkiksi työmatkat taitettiin edelleen polkupyörällä ja talvisin saatettiin käydä hiihtämässä. Taustalla siinä kuitenkin agraariajan mentaliteetti: pakollisesta fyysisestä suorittamisesta haluttiin eroon pikemminkin kuin että olisi ryhdytty raatamaan väkisin urheilun parissa. Toinen tärkeä maatalousyhteiskunnasta periytynyt ajatus liittyi liikuntaan leikkinä ja huvitteluna. Erilaisiin peleihin voitiin ottaa osaa työpaikan joukkueissa tai kilpailuissa, sillä niiden luonne oli karnevalistinen, vanhan maaseutuyhteisön perinteitä muistuttavaa. Myös fyysisen aktiivisuuden, liikkumisen ja liikunnan kohdalla 1970-luvulla syntyneet ovat aineiston murrosolvi. He elivät lapsuutensa ja nuoruutensa 1980-luvun nousukauden huumassa, jossa pallopelit, aerobic, laskettelu ja monet muut uudet lajit tekivät läpimurron. Enää liikkuminen ja raataminen eivät olleet pakkoja, vaan vapaavalintaisia elämysten, sosiaalisuuden, muodin ja terveyden vaalimisen areenoita.

Maatalousyhteiskunnassa elämänsä sotien jälkeen jatkaneet perheet sopivat huonosti perinteisiin sukupolvimääreisiin. Niin kutsutusta 60-lukulaisuudesta, suurten ikäluokkien kapinasta ei aineistosta löydy edes mainintaa. Moderni tuli Päijät-Hämeen pitäjiin vasta myöhemmin. 1970-luvulla syntyneet sen sijaan pääsivät nauttimaan suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kukoistusvaiheesta. Heidän nuoruutensa ja elämänsä kulkua näyttää poikkeavan selvästi omien vanhempien ja isovanhempien kokemuksista. Tämän aineiston sukupolvet siirtyivät moderniin elämäntapaan ja päästivät hieman irti maaseutuperinteistään vasta 1970- ja 1980-luvuilla – osa silloinkin pakon sanelemana ja vastentahtoisesti.

YKSILÖ JA PERHE SUKUPOLVIEN KETJUSSA

Yksilön asemaa erilaisten sukupolvien ketjussa tai verkostossa on vaikea ymmärtää, jollei tarkastele sitä, mikä niissä todellisuudessa liikkui ja siirtyi. Mitä ovat ne tärkeimmät aineettomat sisällöt, jotka sukupolvien ylitse ovat meille välittyneet? Mitä ovat sukupolvien saatossa kasautuneet mentaliteettiainekset?

Ainakin haastateltujen henkilöiden kertomusten perusteella ”onnettomuuksien torjumisen” ja ”hyvän elämän” määrittelyt ja tavoittamisen tavat ovat siirtyneet heille aiemmilta sukupolvilta. Nälkäkuolemien, sairauksien, raadannan ja sotien kärsimykset etääntyvät, symboloituvat ja eriytyvät sekä sulavat aineeksi metakertomuksiin terveellisestä ja hyvästä elämästä, onnesta ja rakkaudesta, hyvästä ravinnosta, liikkumisesta ja ihanteellisesta elämäntavasta. Ne näyttäytyvät samaan aikaan sekä ”vanhoina viisauksina” että nykysukupolven arkipäivän kokemuksina ja niitä määrittelevinä reunaehtoina, ideologisina oppirakennelmina. Näiden tavoitteiden toteuttamiselle kulloisetkin yhteiskunnalliset olosuhteet luovat omat raaminsa ja ehtonsa.

Koko sukupolvien biologinen ketju on viimeisen kolmen vuosisadan aikana ollut lukuisten yhteiskunnallisten aaltojen koetelema. Hidas muutos on vaihtunut nopeampaan sosiaaliseen rytmiin. Agraariyhteiskunnan syvät murrokset, joita seurasivat usein nälkä, kuolema ja kärsimys, ovat viime vuosikymmenten aikana vaihtuneet pehmeämmiksi modernisaation tuottamiksi pintajärjestyksiksi. Jatkuvuuden ja muutosten tahdit eivät ole pysyviä. Tutkimuksen eräs keskeisiä tuloksia on, että varsinkin 1800-luku on ollut suomalaisille ja päijäthämäläisille erityisen vaikeaa aikaa. Viimeisten kolmensadan vuoden perspektiivissä 1900-luvun alun jälkeinen aika näyttäytyy jatkuvien yhteiskunnallisten aaltojen sarjana, jossa horisontaaliset murrokset ovat seuranneet toisiaan.

Tämän tutkimuksen keskeisenä metodologisena ajatuksena on ollut, että perheen ruokapöytä on se foorumi, jossa vertikaalis-biologiset ja horisontaalis-yhteiskunnalliset sukupolvet kohtaavat toisensa. Kohtaaminen on usein neuvotteluprosessi, jossa sukupolvien takaiset opit tuodaan neuvottelun aineeksi kohtaaman kunkin sukupolven omat kokemukset ja näkemykset. Perheen pöytä on myös se lähtöpiste, josta neuvottelun ”tulos” siirtyy vaikuttamaan kunkin aikakauden omiin tapoihin ja käytäntöihin. On kuitenkin muistettava, että modernissa yhteiskunnassa yhteinen ruokapöytä

on yhä useammin vain metafora. Pöytä kuvaa vain kohtaamisen tapaa ja muotoa, ei välttämättä fyysistä eikä edes samanaikaista kohtaamisen tapahtumista sellaisenaan. On myös hyvä huomata, että kohtaamisen ja vuorovaikutuksen kenttiä on muitakin.

Perheen muodot ovat 1900-luvun aikana moninaistuneet, mutta instituutiona sen merkitys on säilynyt. Tutkimuksen eräänä perusolettamuksena oli, että perhe on säilyttänyt ja osin jopa vahvistanut asemaansa eräänä ihmiselämän keskeisenä instituutiona. Ylisukupolviset vaikutukset eivät ole enää samalla tavoin suoria ja näkyviä kuten aiemmin, sillä sukupolvien välinen vuorovaikutus on keskittynyt konkreettisesti perheen yhteiseen pöytään, näkymättömiin ulkopuolisilta katseilta. Se on intiimimpää kuin aiemmin. Sukupolvien välinen pääomien siirtyminen ilmeni ennen arjen osana, pelloilla, ruuanlaitossa, metsäsavotoilla ja karjataloudessa, kokemusoppimisena ja vanhempien työn jatkamisena. Läsä oli useita sukupolvia, sukulaisia ja vieraita. Nykyisin kohtaaminen on tarkemmin rajautunutta, vaikka elinaikaodotteen pidennyttyä isovanhemmat, isotädit ja -sedät ovatkin yhä useammin elossa ja kykeneviä osallistumaan lasten kasvattamiseen.

Perhekin on kuitenkin ollut muutoksen kourissa. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla vanhempien ja lasten elinpiirit alkoivat erkaantua toisistaan. Nykyisin päivät kuluvat palkkatöissä ja koulussa. Vapaa-aika tarjoaa perheenjäsenille omat ikä- ja sukupuolisidonnaiset harrastuksensa, kiinnostuksen kohteensa ja toimensa. Sukupolvien väliset kohtaamiset toteutuvat iltaisin ja viikonloppuisin kotona, olohuoneissa ja keittiön pöydän ääressä. ”Kotimaailma” on kutistunut ja siihen kuuluvat ensisijaisesti vain oman perheenjäsenet. Isovanhemmat, sukulaiset ja muut agraariajan arjessa läsnä olleet ihmiset ovat siirtyneet etäämmälle lasten ja nuorten arjesta. Tilalle on tullut eri instituutioista kasvatuksen ammattilaisia, opettajia, nuorisotyöntekijöitä, valmentajia ja muita pedagogisia toimijoita.

Tutkimusaineistossa 1960-luvun lopulla ja sen jälkeen syntyneiden lasten elämänkulku poikkeaa aiemmista polvista. Sukupolvien neuvottelut ovat yhä tasa-arvoisempia ja ikivanhat opit eivät ehkä enää päde monimutkaistuvassa maailmassa. Ruokapöydässä vanhemmat ja lapset pohtivat yhdessä, mihin kouluun lapset menevät, mitä kieliä kannattaa opiskella. He keskustelelevat siitä, millaisia ura-ajatuksia lapsilla on, mitä he haluavat ja voivat harrastaa, missä saa liikkua ilman aikuisia, mikä ruoka on terveellistä, milloin on karkkipäivä ja milloin koko perhe ehtii viettää aikaa yhdessä. Lapset ja nuoret tuovat mukanaan pöytään koulussa opittuja

ajatuksia ja luettuja asenteita sekä kaupallisia ja nuorisokulttuurisia trendejä. Lasten ja nuorten mahdollisuustietoisuus on suuri, ja monet asiat ovatkin vanhemmille ennestään täysin tuntemattomia.

KAVENTUNUT KOTIMAAILMA JA VANHEMMUUS

Valintojen paljoudessa vanhemmuus on vaikeutunut, mutta samalla vanhempien merkitys lasten valintojen tekemisessä ja toteuttamisessa on korostunut. Jos lapsi haluaa urbaanissa kaupunkimiljöössä harrastaa jalkapalloa, ei tämä voi juosta omatoimisesti kylän kentälle potkimaan. Nykyisin täytyy löytää sopiva seura, investoida satoja euroja maksuihin, vanhempien pitää sitoutua kuskaamaan lapsi kolmesti viikossa toiselle puolelle kaupunkia harjoituksiin ja olla peleissä kentän laidalla kannustamassa. Mitkä ovat vanhempien taloudelliset ja ajalliset resurssit? Halutaanko lapsen sosiaalistuvan nimenomaan urheilumaailmaan? Mitä vaihtoehtoisia harrastuksia olisi tarjolla ja millaisia pääomia ne lapselle tarjoavat? Mikä ylipäätään on kasvatuksellisesti järkevintä lapsen tulevaisuutta ajatellen? Näillä vanhempien tekemillä valinnoilla on kaikilla suuri merkitys lapsen myöhemmän elämänkulun kannalta.

Valinnanmahdollisuuksien lisääntyminen, maailmankatsomuksien avartuminen ja tiukkojen yhteisöllisten normimallien katoaminen on aiheuttanut sen, etteivät vanhemmat voi siirtää lapsuutensa malleja ja käytäntöjä sellaisenaan ja suoraan omille lapsilleen. Tämä tuottaa sukupolvien ketjuihin katkoksia. Yhteiskunnallisten aaltojen vaikutuksesta useat aiemmat vuosikymmeniä tai jopa vuosisatoja hyvinä pidetyt arvot, asenteet ja käytännöt hapertuvat tai katkeavat kokonaan. Niiden tilalle syntyy uusia hyvän elämän malleja ja tapoja varmistaa aineellisen ja aineettoman pääoman siirtyminen suvun ketjussa. Prosessi on hidaskäyttöinen, vaikka tietyt ikäkohortit näyttävätkin asettuvan yhteiskunnallisten murrosten saranakohtiin. Tässä tutkimuksessa todettiin, että 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa syntyneet kohtasivat muuttuneet elinolot ”tuoreella kosketuksella”.

Niiden uusien ajattelutapojen omaksuminen, jotka ovat sukupolvi- tai sukupolvi-kohtaisia katkeamisen taustalla, ei ole mikään automaattinen prosessi. Hyvänä esimerkkinä tästä on ravinto. Kuten ruokakulttuuria koskevassa luvussa osoitetaan, laajimmillaan ruokatottumusten muuttamisessa

näyttäisi olevan kysymys paitsi todellisuuden käsittämisen tavasta, myös todellisuuden hallinnan tavasta ja ruokasuhteen funktiosta tämän todellisuuden osana. Pelkän ravitsemustiedon vastaanottamisesta vaikuttaa olevan pitkä matka uuden ajattelutavan hyväksymiseen osaksi omaa arkea ja sen konkretisoitumiseen omaksi terveystyökalukseksi. Käytäntöihin suuntautuneen lähestymistavan mukaan aiemmista ruokatottumuksista luopuminen ja uusien opetteleminen merkitsee makutottumusten, ruokakategorisointien ja ruumiillistuneiden totunnaisuuksien kautta jäsenyneen arjen struktuurin hajoamista. Muutos edellyttää arjen laajempaa muuttamista ja siihen vaikuttavat monet muutkin tekijät. On muistettava, että monen asian osalta myös muutos takaisin vanhoihin tottumuksiin on aina mahdollista.

Jos primääriaineiston nuorin, 1970-luvulla syntynyt, päijätähämäläinen sukupolvi eli jo kokonaan uudessa maailmassa, miten voidaan luonnehtia heidän vanhempiansa, niin sanottujen suurten ikäluokkien asemaa? Useissa muissa tutkimuksissa sarana-sukupolven rooli on langetettu suurille ikäluokille. Tämän tutkimuksen keskeinen tulos on, että monissa suvuissa suuret ikäluokat vaikuttavat eläneen vielä agraariyhteiskunnan eetoksessa ja noudattaneen aiemmilta polvilta perimiään elämäntapoja niin maaseudulla kuin kaupungeissa. Heidän elämänsä näyttää yhtäaikaaisesti hitaalta sopeutumiselta ja traditioissa pysymiseltä. Ainakin toinen jalka oli edelleen tiukasti kiinni maaseudun mullassa.

Tämän tutkimuksen aineiston suuret ikäluokat ikään kuin muuttivat aikuistuttuaan uuteen kotiin, sisustivat ja tekivät asunnostaan perheelleen elinkelpoisen. Heidän elämänsä oli ”harjoittelu-aikaa” siirryttäessä uuteen elämänmuotoon. Suurten ikäluokkien lapset olivat tämän tutkimuksen aineistossa se joukko, joiden ”kotimaailma” oli niin ajankäytöltään, rakenteiltaan kuin kohdatulta todellisuudeltaan uutta aikaa, erilaista kuin suvun aiempien polvien elämä – olivathan molemmat jalat siirtyneet agraariyhteiskunnasta modernin puolelle.

Kuinka syvällisiä tai pysyviä muutokset ovat, sitä on mahdoton ennustaa. Sukupolvien ketju kuitenkin jatkuu. Jos kolmen sadan vuoden historia on ollut täynnä mullistuksia, katkoksia ja vaihteluita, lyhytaikainen tyven on yleensä jäänyt väliaikaiseksi ilmiöksi. Näin käy varmasti nytkin.

Viitteet

1. *Ikihyvä Päijät-Häme* -projekti on professori Mikael Fogelholmin johtama, Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän 15 jäsenkunnan alueella toteutettava kymmenvuotinen tutkimus- ja kehittämishanke, jonka tavoitteena on päijätähämäläisten hyvinvoinnin parantaminen, sairastavuuden vähentäminen, elämänlaadun kohentaminen ja alueen vetovoiman kasvattaminen. Hankkeen ytimenä on kolmen ikäkohortin – vuosina 1926–30, 1936–40 ja 1946–50 syntyneiden – terveyskäyttäytymistä, terveyttä, vanhenemistä, sairauksia, elinoloja ja elämäntyylejä koskeva kymmenvuotinen (2002–2012) seuranta. Hankkeen kotisivu on: <http://www.palmenia.helsinki.fi/ikihyva/index.html>.
2. Valokuvahankkeesta tarkemmin kuvaliitteessä.
3. Kaikkien tutkimushenkilöiden jäljittäminen on käytännössä loppumaton ja mahdoton tehtävä. Henkilöiden lukumäärä on tällä hetkellä (1/2013) noin 51 000.
4. Osa kohortista oli syntynyt 1600-luvun puolella, koska jos aviopuoliso oli syntynyt vuosien 1700 ja 1730 välissä, myös vanhempi puoliso otettiin mukaan.
5. Sotilaat viljelivät usein sotilastorppaa, ja heitä oli joskus vaikea erottaa tavallisista torppareista.
6. Suurina kuolovuosina kuoli arviolta 30 prosenttia Suomen silloisesta väestöstä. (Muroma 1991; Virrankoski 2012, 92–95).
7. Jyrki Pöysän mukaan nykyisen lenkkimakkaran edeltäjä halpana yleismakkarana oli pitkästä, luonnonsuoleen pakatusta kiekurasta asiakkaalle määrämittaan leikattu ”suomimakkara”, ”hampparinkäyrä” tai ”halpamakkara”. Samasta makkaralaadusta on myös ollut kyse puhuttaessa ”jätkänmakkarasta” (Pöysä 2001, 1).
8. Aiemmin terveyskäyttäytyminen tulkittiin varsin tiukasti riippuvaiseksi siitä, mitä yksilö itse päätti. Terveystajun käsite paikantaa sen rakentumisen sosiaalisiin suhteisiin ja arjen toimintaympäristöihin, joissa ihmiset elävät. Terveystiedollista hallintaa kohtaan terveystaju-näkökulma on kriittinen. Laajimmillaan terveystaju-käsite painottaa terveyskäyttäytymisen historiasidonnaisuutta eli terveystottumusten rakentumista yhteiskunnan arvojen ja käsitysten mukaisessa arjessa. (Ks. Puuronen 2006; 2012.)
9. Vegaani-elämäntapaan kuuluu käyttää ravintoaineita, jotka eivät sisällä luonnon hallintaan liittyviä merkityksiä. Tarkoituksena on välttää kaikkia eläinkunnan tuotteita ruokavaliossa ja vaatetuksessa. Myös eläintestatuista tuotteista kieltäydytään. Vegaaniksi ryhtymistä perustellaan usein henkilökohtaisesti koetulla vastuulla eläinten kohtelusta tehomaa- ja eläintaloudessa. Myös fregaaneiden ruoka-, vaate- ja muiden kulutusvalintojen taustalla näkyy ja vaikuttaa vastuunkanto. Vegaanien tavoin myös fregaanien ideaalina on, että oma elämäntapa kuluttaisi mahdollisimman vähän luonnonvaroja ja ettei se olisi osa teollistuneen hyvinvointiyhteiskunnan tuotanto- ja kulutusketjuja. Fregaaniudessa onkin näkyvimmin kysymys kulutustavasta. Fregaanius on jäsentynyt vegaaniutta jonkin verran enemmän kulutusboikottikeskeisyyden kuin ruokavalion ympärille.

10. Usko hainevän voimaa tuottavaan vaikutukseen kuvastaa vertailevan uskomusperinteen tutkimuksen näkökulmasta katsoen suomalaisen kansanuskon keskeisintä uskomusta väkeen, voimaan. Metsällä, maalla, vedellä, tulella samoin kuin eläimillä, erityisesti karhulla ja kyyllä, uskottiin olevan omat ja eri vahvuiset voimat, väet. (Ks. esim. Siikala 1985.)
11. Voimistelusta ja urheilusta annettiin erilliset arvosanat (Jääskeläinen 1993c, 103–107).
12. Seuran nimi keksitty.
13. Sukupolvikokemusten yleistettävyydestä sukupolviasemaan (termi: Mannheim 1952) käydään sukupolvitutkimuksen sisällä keskustelua. Empiirisen aineiston analysointi osoittaa usein, että mannheimilainen (yhteinen) sukupolvitietoisuus on yksikön sijaan moninainen. (ks. esim. Purhonen 2007; 2008). Sukupolvitietoisuuden yhtenevyyttä, sukupolviaseman ja -kokemuksen yhtymäpintoja sukupolvitutkimuksessa on mahdollista tarkastella myös autoetnografisesti, tutkijan positioista käsin. Tutkijan omaa elämäntilannetta historiaa analysoidaan tällöin metodisesti samalla tavoin kuin tutkimuksen primaariaineistoja analysoidaan sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstuaalisuuden näkökulmista (Ellis & Bochner 2000).

Lähdekirjallisuus

- Abrams, Lynn (2010) *Oral History Theory*. USA & Canada: Routledge.
- Alapuro, Risto (1985) Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Tapani Valkonen & Risto Alapuro & Matti Alestalo & Riitta Jallinoja & Tom Sandlund (toim.) *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Porvoo ja Helsinki: WSOY, 102–107.
- Alestalo, Matti (2007) Rakennemuutokset ja sukupolvet. *Yhteiskuntapolitiikka* 2/2007, 146–157.
- Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (2001) (toim.) *Handbook of Ethnography*. London: Sage.
- Bedford, Susan (2001) A remembrance of kinship studies past. *History & Anthropology* 12 (4), 315–341.
- Berg, Päivi (2010) *Ryhmärajoja ja hierarkioita: etnografinen tutkimus peruskoulun yläasteen liikunnanopetuksesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalipsykologisia tutkimuksia 22.
- Bernler, Gunnar & Bjerkman, Anders (1990) *Den social biografin*. Göteborg: Daidalos.
- Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (2007) Introduction. Teoksessa Daniel Bertaux & Paul Thompson (toim.) *Between Generations: Family Models, Myths & Memories*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1–12.
- Bildtgård, Torbjörn (2008) Trust in food in modern and late-modern societies. *Social Science Information* 47 (1), 99–128.
- Billington, Rosamund & Hockey, Jenny & Strawbridge, Sheelang (1998) *Exploring Self and Society*. London: MacMillan.
- Borda, Beatriz & Lundin, Susanne (1986) Vem får grädden på tårtan? Om samhällets subtila maktstrukturer i Pierre Bourdieus sociologi. *RIG – Tidskrift utgiven av föreningen för svensk kulturhistoria i samarbete med Nordiska Museet och Folklivsarkivet i Lund*. 69 (3), 66–88.
- Bourdieu, Pierre (1990) *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Burnett, Judith (2010) *Generations: The Time Machine in Theory and Practice*. Padstow: Ashgate.
- Bäckmand, Heli (2006) *Fyysisen aktiivisuuden yhteys persoonallisuuteen, mielialaan ja toimintakykyyn. Pitkäaikaisseurantatutkimus ikääntyvillä miehillä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Coffey, Amanda (1999) *The Ethnographic Self, Fieldwork and the Representation of Identity*. London: Sage Publications.
- Crawford, Robert (2006) Healthism and the medicalization of everyday life. *Health* 10 (4), 401–420.
- Davis, Fred (1979) *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*. New York: Free Press.
- De Certeau, Michel (1984) *The Practice of Everyday Life*. Käänt. Steven Rendall. Berkeley: University of California Press.
- Douglas, Mary & Wildavsky, Aaron (1982) *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*. Berkeley: University of California Press.

- Elder Jr., Glen H. & Johnson, Monica K. & Crosnoe, Robert (2006) The Emergence and Development of Life Course Theory. Teoksessa Jeylan T. Mortimer & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the Life Course*. New York: Springer, 3–19.
- Elder Jr., Glen H. & Giele, Janet Z. (2009) Life Course Studies: An Evolving Field. Teoksessa Glen H. Elder Jr. & Janet Z. Giele (toim.) *The Craft of Life Course Research*. New York and London: The Guilford Press, 1–28.
- Elias, Norbert (1978) *The Civilizing process Vol. 1: The history of manners*. Käänt. Edmund Jephcott. Oxford: Basil and Blackwell.
- Ellis, Carolyn & Bochner, Arthur P. (2000) Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity – Researcher as Subject. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage, 733–768.
- Emerson, Robert M. & Fretz, Rachel I. & Shaw, Linda L. (1995) *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Feeley-Harnik, Gillian (1995) Religion and Food: An Anthropological Perspective. *Journal of the American Academy of Religion* 64 (3), 565–582.
- Fischler, Claude (1980) Food habits, social change and the nature/culture dilemma. *Social Science Information* 19, 937–953.
- Foucault, Michel (1998) *Seksuaalisuuden historia, osat I, II, III: Tiedontahto, Nautintojen käyttö, Huoli itsestä* (Histoire de la Sexualité I, II, III, 1976, 1984, 1984) Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1989) *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalissa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck & Scott Lash (toim.) *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- Giele, Janet Z. & Elder Jr., Glen H. (1998) (toim.) *Methods of Life Course research: Qualitative and Quantitative Approaches*. London and New Delhi: Thousand Oaks and Sage Publications.
- Glick, Paul C. (1947) The Family Cycle. *American Journal of Sociology* 12 (april), 164–174.
- Gronow, Jukka (1998) ”In Food we do not trust”. Kulutuksen vaarat ja riskit. *Tiede & Edistys* 23 (1), 1–10.
- Haatanen, Pekka (1968) *Suomen maalaisköyhälistö. Tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Helsinki: WSOY.
- Haavio-Mannila, Elina & Roos, J.P. & Rotkirch, Anna (2008) “We may disagree, but are happy to help”: *Informal help, disagreements and happiness in family configurations*. Draft paper for ESA interim meeting “Family in the Making. Theorizing Family in the Contemporary European Context”. Helsinki, 27–29 August 2008. <http://blogs.helsinki.fi/gentrans/files/2012/02/We-may-disagree-but-are-happy-to-help.-Informal-help-disagreements-and-happiness-in-family-configurations.1.pdf>. (Viitattu 3.1.2013.)
- Haapola, Ilkka (2004) *Köyhyyden kynnyksellä: toimeentulotuen dynamiikka 1990-Suomessa*. Helsinki: Kela.

- Haveri, Mia (2009) Teknologia kotitalouksien arjessa. Teoksessa Hille Janhonen-Abuquah (toim.) *Kodin arki*. Helsinki: Helsingin yliopiston Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9, 47–67.
- Heikkala, Juha & Honkanen, Pekka & Laine, Leena & Pullinen, Markku & Ruuskanen-Himma, Eila (2003) Liikunnan ja urheilun tarina. *Liikunnan ja urheilun maailma* 17/2003, erikoispainos.
- Heinz, Walter R. (2006) From Work Trajectories to Negotiated Careers: The Contingent Work Life Course. Teoksessa Jeylan T. Mortimer & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the Life Course*. New York: Springer, 185–204.
- Helakorpi, Satu & Patja, Kristiina & Prättälä, Ritva & Uutela, Antti (2005) *Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2005*. Helsinki: Kansanterveyslaitoksen julkaisuja 18/2005.
- Helakorpi, Satu & Pajunen, Tuuli & Jallinoja, Pia & Virtanen, Suvi & Uutela, Antti (2010) *Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2010*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 15/2010.
- Helanko, Rafael (1953) *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9–16-vuotiaitten poikien spontaanisista ryhmistä vv. 1944–51*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa XLVI. Turku: Turun yliopisto.
- Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (2006) (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hentilä, Seppo (1993) Urheilu kansanliikkeenä. Teoksessa Hannu Itkonen & Arto Nevala (toim.) *Urheiluseura: Juuret mullassa – Tukka tulessa*. Jyväskylän yliopisto, liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 58, 23–34.
- Hildén, Riitta & Iivari, Ulpu (2008) *Suuret ikäluokat luokkakuvassa: mitä meistä tuli*. Helsinki: Ajatus.
- Hoikkala, Tommi (1989a) ”Ei välttämättä nuorten juttu enää”. Teoksessa Teijo Pyykönen (toim.) *Suomalaisen liikuntapolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 116, 102–107.
- Hoikkala, Tommi (1989b) *Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hoikkala, Tommi (1998) Traditiosta vapaan valinnan illuusio. Teoksessa J.P. Roos & Tommi Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 152–169.
- Hoikkala, Tommi & Hakkarainen, Pekka & Laine, Sofia (toim.) (2005) *Beyond Health Literacy. Youth Cultures, Prevention and Policy*. Helsinki: Finnish Youth Research Network, publications 52.
- Hoikkala, Tommi & Hakkarainen, Pekka & Koski, Pasi & Lähteenmaa, Jaana & Määttä, Mirja & Oinas, Elina & Puuronen, Anne & Rantala, Kati & Salasuo, Mikko & Tammi, Tuukka & Virokangas, Elina (2006) Nuorisokulttuurit terveyden lukutaitona. Teoksessa Marika Javanainen (toim.) *Timantit – terveyden edistämisen tutkimusohjelmasta*. Helsinki: Suomen Syöpäyhdistys, 127–141.
- Hoikkala, Tommi & Paju, Petri (2008) Entä nuoremmat sukupolvet? Sukupolvitutkimus ja nuorisopolitiikka. Teoksessa Semi Purhonen & Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.) *Kenen sukupolveen kuulum? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus, 270–294.

- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni (2009) *Tunnetut sotilaat: Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 94.
- Holmila, Marja (2001) *Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Stakes.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008). *Reikä sydämessä*. Tampere: Vastapaino.
- Husu, Pauliina & Paronen, Olavi & Suni, Jaana & Vasankari, Tommi (2011) *Suomalaisten fyysinen aktiivisuus ja kunto*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:15.
- Hyvinvointibarometri (2012) *Miten Suomi voi? Kansallinen Hyvinvointibarometri*. Helsinki: 15/30 Research. <http://www.slideshare.net/1530research/miten-suomi-voi-hyvinvointibarometri-2012-mikko-ampuja>.
- Häkkinen, Antti (1981) Siirtolaisuus Ylistarossa vuosina 1900–1930. Teoksessa Kalervo Ilmanen (toim.) *Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta*. Helsinki: Oikeushistoriallisia julkaisuja 2/1981, 21–52.
- Häkkinen, Antti (1989) *Rikos, rikollinen ja oikeus 1800-luvun Suomessa*. Sosiologian lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto.
- Häkkinen, Antti (1994) Vaikuttivatko väärät hätäaputoimet vuosien 1867–1868 suureen kuolleisuuteen? Teoksessa Petri Karonen (toim.) ”*Pane leipään puolet petäjäistä*” – *Nälkä- ja pulavuodet Suomen historiassa*. Jyväskylän yliopisto, Historian laitos Jyväskylä: Suomen historian julkaisuja 19, 62–82.
- Häkkinen, Antti (2012a) Suomen 1860-luvun nälkäkatastrofi – syitä ja seurauksia. *Duo-decim* 12/2012, 2425–2430.
- Häkkinen, Antti (2012b) Johan Adolf Kock: elämänkulkuanalyysi ja historia. *Historiallinen aikakauskirja* 4/2012, 378–389.
- Häkkinen, Antti & Ikonen, Vappu & Pitkänen, Kari & Soikkanen, Hannu (1991) *Kun balla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*. Helsinki: WSOY.
- Häkkinen, Antti & Linnanmäki, Eila & Leino-Kaukiainen, Pirkko (2005) Suomi, johon suuret ikäluokat kuuluivat. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 61–91.
- Häkkinen, Antti & Ojajärvi, Anni & Puuronen, Anne & Salasuo, Mikko (2012) Sukupolvien väliset suhteet nuoren terveystottumusten suuntaajina. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 186–200.
- Idman, Mika (2012) Sukupolvien väliset palkkaerot ovat vähäisiä. *Hyvinvointikatsaus* 1/2012, 25–29.
- Ilmanen, Kalervo & Itkonen, Hannu (2000) *Kansalaisten liikuttajat. Kansalaistoimijat ja kunnat liikuntapalvelujen tuottajina Pohjois-Karjalassa*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Liikunta & Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitos.
- Ilmanen, Kalervo (2008) Urheiluhulluus historiallis-yhteiskunnallisesta näkökulmasta. *Tieteessä tapahtuu* 7/2008, 8–13.
- Ilmanen, Kalervo (2012) Liikunnan tuntimäärät edelleen 1800-luvun tasolla. *Liikunta & Tiede* 49 (5), 36–38.

- Iltanen, Sonja (2005) Pässinpökkimistä bleisereihin. Naisten vaatemuistoja. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 167–193.
- Itkonen, Hannu (1996) *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Tampere: Gaudeamus.
- Itkonen, Hannu (2003) Nuorisourheilun muuttuvat käytännöt, tavoitteet ja merkitykset. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 129–160.
- Itkonen, Hannu & Salmikangas, Anna-Katriina & Simula, Mikko (2010) Liikkumisen sosialisatioi kolmessa kylässä. Tutkimus Matovaaran, Nakertaja-Hetteenmäen ja Siivakkavaaran liikkumiskulttuurien muutoksista. *Kasvatus & Aika* 4 (2) 2010, 69–82.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2000) *Suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Jones, Martin (2007) *Feast. Why Humans Share Food*. Oxford: Oxford University Press.
- Juppi, Joel (1995) *Suomen julkinen liikuntapolitiikka valtionhallinnon näkökulmasta vuosina 1917–1994*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto: Studies in Sport, Physical Education and Health 36.
- Jutikkala, Eino (1959) *Suomen historian kartasto*. Suomen tiedettä n:o 2, Porvoo ja Helsinki: WSOY.
- Jääskeläinen, Leena (1993a) Koululiikunta organisoituu. Teoksessa Leena Jääskeläinen & Eija Leena Wuolio (kirj.) *Kykykyyyn ylös! 150 vuotta koululiikuntaa*. Helsinki: Liikunta-tieteellisen seuran julkaisuja 136, 71–85.
- Jääskeläinen, Leena (1993b) Itsenäisyyden ensiaskeleet koululiikunnassa. Teoksessa Leena Jääskeläinen & Eija Leena Wuolio (kirj.) *Kykykyyyn ylös! 150 vuotta koululiikuntaa*. Helsinki: Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 136, 86–102.
- Jääskeläinen, Leena (1993c) Koululiikunta sotien jälkeen. Teoksessa Leena Jääskeläinen & Eija Leena Wuolio (kirj.) *Kykykyyyn ylös! 150 vuotta koululiikuntaa*. Helsinki: Liikunta-tieteellisen seuran julkaisuja 136, 103–124.
- Jääskeläinen, Leena (1993d) Peruskoulu toi mahdollisuuksia. Teoksessa Leena Jääskeläinen & Eija Leena Wuolio (kirj.) *Kykykyyyn ylös! 150 vuotta koululiikuntaa*. Helsinki: Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 136, 133–141.
- Kalasta pöytään (2010) *Kalasta pöytään -kehittämishanke. Loppuraportti*. http://www.mmm.fi/attachments/elinkeinokalatalousloppuraportit/5wVsHbMee/Proagria_Pirkanmaa_ry_-_Kalasta_poytaan.pdf. (Viitattu 31.7.2012.)
- Kamppinen, Matti & Raivola, Petri & Jokinen, Pekka & Karlsson, Hasse (1995) *Riskit yhteiskunnassa. Maallikot ja asiantuntijat päätösten tekijöinä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karisto, Antti & Konttinen, Riikka (2004) *Kotiruokaa, kotikatua ja kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Karisto, Antti (2005) Suuret ikäluokat kuvastimena. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 17–60.
- Kela, Anssi (2012) http://www.harhaa.com/mies_ja_musiikki.php?page=id_mies_ja_musiikki_mies.txt. (Viitattu 27.6.2012.)
- Kinnunen, Taina (2001) *Pyhät bodarit. Yhteisöllisyys ja onni täydellisessä ruumiissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kivinen, Osmo & Piironen, Tero (2007) Realismista ja pragmatismista yhteiskuntatieteissä *Sosiologia* 44 (2), 250–252.

- Kirves, Jenni & Kivimäki, Ville & Näre, Sari & Siltala, Juha (2010). Sodassa kasvaneiden tunneperintö. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves & Juha Siltala (toim.) *Sodan kasvatamat*. Helsinki: WSOY, 387–410.
- Knuutila, Maarit (1999) *Keittämistarinoita*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, etnologian laitoksen julkaisuja 39.
- Knuutila, Maarit (2001) Äidiksi ja keittäjänäiseksi. Keittämisen mallit. *Elore* 2/2001. http://www.elore.fi/arkisto/2_01/knu201.html. (Viitattu 3.1.2013.)
- Knuutila, Maarit (2004) Keittämisen taito. Teoksessa Maarit Knuutila & Jyrki Pöysä & Tiina Saarinen (toim.) *Suulla ja kielellä. Tulkintoja ruuasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas 202, 40–56.
- Knuutila, Maarit (2006) *Kansanomainen keittämisen taito*. Helsinki: Kansatieteellinen arkisto 50.
- Kok, Jan (2007) Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. *Annales de Démographie Historique* 1/2007, 203–230.
- Kokkonen, Jouko (2013) *Liikuntaa hyvinvointivaltiossa. Suomalaisen liikuntakulttuurin lähihistoria*. Helsinki: Suomen urheilumuseo.
- Komiteamietintö (1970) *Peruskoulun opetus suunnitelmakomitean mietintö I*. Komiteamietintö 1970: A4. Opetusministeriö.
- Kortteinen, Matti (1982) *Lähiö: tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.
- Koskela, Hille (2009) *Pelkokieppe. Pelon politiikkaa, turvamarkkinat ja kamppailua kaupunkitilasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koski, Pasi (2004) Liikuntasuhde. Teoksessa Kalervo Ilmanen (toim.) *Pelit ja kentät. Kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston tutkimuksia 3, 189–207.
- Koski, Pasi & Tähtinen, Juhani (2005) Liikunnan merkitykset nuoruudessa. *Nuorisotutkimus* 1/2005, 3–21.
- Kotro, Tanja & Pantzar, Mika (2005) Urheilulajien synty. Teoksessa *Vox consumptoris – Kuluttajan ääni. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2005*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 183–191.
- Kouluterveyskysely (2011) Peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaiden hyvinvointi vuosina 2000/1–2010/1. http://www.thl.fi/attachments/kouluterveyskysely/Tulokset/ktkyseily_kokoomaa_200001_201011_pk.pdf. (Viitattu 4.1.2013.)
- Kunttu, Timo (2012) *Tiirismaan hiihto ja laskettelukeskuksen historia*. <https://www.lahdenmuseot.fi/hiihtomuseo>. (Viitattu 2.1.2013.)
- Kyttä, Marketta & Broberg, Anna & Kahila, Maarit (2009) Lasten liikkumista ja terveyttä edistävä urbaani ympäristö. *Yhdyskuntasuunnittelu* 6, 47 (2), 6–25.
- Kyttä, Marketta (2003) *Children in outdoor contexts. Affordances and independent mobility in the assessment of environmental child friendliness*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus, julkaisu A28.
- Kärkkäinen, Pekka (1989) Lasten leikkiperinne. Teoksessa Teijo Pyykönen, Risto Telama & Joel Juppi (toim.) *Liikkuvat lapset*. Helsinki: Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 114, 19–26.
- Kärkkäinen, Pekka (1992) Voimainkoetuksia ja kisailuja. Teoksessa Teijo Pyykönen (toim.) *Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia*. Helsinki: Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja 131, 19–41.

- Laine, Leena (2004) Naisten urheilun reunaehdoista. Kokemuksia yleisurheilusta ja hiihdosta 1940-luvulle. Teoksessa Kalervo Ilmanen (toim.) *Pelit ja kentät. Kirjoituksia liikunnasta ja urheilusta*. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 3/2004, 117–134.
- Lappalainen, Jussi T. & Wolke, Lars Ericson & Pylkkänen, Ali (2008) *Suomen sodan historia 1808–1809*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lee, Frieda (1976) “Continuity? The Palaestra, La Giocosa, The Philanthropinum. *Canadian Journal of History of Sport and Physical Education* 7 (2), 58–69.
- Lee, I-Min & Shiroma, Eric & Lobelo, Felipe & Puska, Pekka & Blair, Steven & Katzmarzyk, Peter (2012) *Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy*. <http://www.thelancet.com>. <http://press.thelancet.com/physicalactivity.pdf>. (Viitattu 20.8.2012.)
- Lehmuskallio, Mari (2007) *Liikuntakultus kaupunkilaislasten ja -nuorten liikuntasuhteessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Lehmuskallio, Mari (2011) Ei VilleGalle vaan vertaiset, valmentajat ja vanhemmat – lasten ja nuorten näkemyksiä liikuntakiinnostukseensa vaikuttajista. *Liikunta & Tiede* 48 (6), 24–31.
- Leino, Mia & Viitanen, Kirsi (2003) Aikuiseksi kasvaminen suomalaisessa maalaisperheessä 1940–1950-luvuilla. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 187–198.
- Lento, Reino (1951) *Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878–1939*. Helsinki: Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A5.
- Levi, Giovanni (1992) *Aineeton perintö: manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*. Käänt. Kaisa Kinnunen & Elina Suolahti. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Levi-Strauss, Claude (1986) *The Raw and the Cooked. Introduction to Science of Mythology*. Käänt. John & Doreen Weightman. Harmondsworth: Penguin Books.
- Lonkila, Markku (1999) *Social Networks in Post-Soviet Russia, Continuity and Change in the Everyday Life of St. Petersburg Teachers*. Helsinki: Kikimora Publications.
- Loukkola, Anna (2012) Lamavuonna 1992 tutkinnon suorittaneet työllistyivät huonosti. *Hyvinvointikatsaus* 1/2012, 40–42.
- Lupton, Deborah (1996) *Food, the Body and the Self*. London: Sage Publications.
- Lämsä, Jari (2012) Urheiluliikkeestä liikuntakonserniksi. Teoksessa Jarmo Mäkinen (toim.) *Liikuntajärjestöjen toimialaselvitys*. Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto 2012/6, 14–22.
- Lämsä, Jari & Mäenpää, Pasi (2002) *Kuinka moni lopettaa – Tietoja ja näkemyksiä nuorten urheiluharrastuksen aloittamisesta ja lopettamisesta*. Helsinki: Nuori Suomi ry.
- Maavirta, Tiina (2009) Arjen ruoanvalinta ja ruokailu – suomalainen syöminen tutkimuskohteena. Teoksessa Hille Janhonen-Abruquah (toim.) *Kodin arki*. Helsinki: Helsingin yliopiston Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9, 121–132.
- Maito ja terveystyö ry (2011) *Maidon tie maitotilalta päiväkotiin*. http://mmm.multiedition.fi/laatukerju/www/fi/hankkeet/2010/tiivistelmat/Maidon_tie_maitotilalta_paeivaekotiin_LOPPURAPORTTI.pdf (Viitattu 31.7.2012.)
- Makkonen, Elina (2004) Ruislepää ja riisivelliä. Teoksessa Maarit Knuutila & Jyrki Pöysä & Tiina Saarinen (toim.) *Suulla ja kielellä. Tulkintoja ruuasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas 202, 23–39.

- Malin, Anne (2009) Asumisen toiminnot muutoksessa. Teoksessa Hille Janhonen-Abuquah (toim.) *Kodin arki*. Helsinki: Helsingin yliopiston Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9, 29–46.
- Mannheim, Karl (1952) The Problem of Generations. Teoksessa Paul Kecskemeti (toim.) *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim*. New York: Routledge and Kegan Paul, 276–320.
- Markkola, Pirjo (2003) Moninainen maalaisnuoriso. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 129–160.
- Markkola, Pirjo (2004) Johdanto: Maatalous jälleenrakennuksesta EU-aikaan. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.) *Maatalouden historia III. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 14–26.
- Meinander, Henrik (1992) Koululiikunta etsii paikkaansa. Teoksessa Teijo Pyykönen (toim.) *Suomi uskoj urheiluun. Suomen liikunnan ja urheilun historia*. Helsinki: Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 131, 283–302.
- WWF (2012) *Meren herkkujä. Kuluttajan kalaopas*. <http://wwf.fi/mediabank/1939.pdf>. (Viitattu 30.7.2012.)
- Meurman, Agathon (1892) *Nälkävuodet 1860-luvulla*. Kansanvalistus-seuran toimituksia 78, wsk. 18, vihko 1. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Miles, Margaret R. (1995) Religion and Food. The Case of Eating Disorders. *Journal of the American Academy of Religion* 64 (3), 549–564.
- Moore, Lynn & Lombardi, David & White, Mary Jo & Campbell, James & Oliveria, Susan & Ellison, Curtis (1991) Influence of parents' physical activity levels on activity levels of young children. *The Journal of Pediatrics* 118 (2), 215–219.
- Murcott, Anne (1984) (toim.) *The Sociology of Food and Eating. Essays on the Sociological Significance of Food*. Aldershot: Cover Publishing Company.
- Muroma, Seppo (1991) *Suurten Kuolonvuosien 1696–1697 väestönmenetyks Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 161. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Murphy, Michael (2010) Changes in family and kinship networks consequent on the demographic transitions in England and Wales. *Continuity and Change* 25, Special Issue 01, 109–136.
- Myllyniemi, Sami (2009) *Aika vapaalla. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2009*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 92. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 40.
- Myllyniemi, Sami (2012) *Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 127, verkkojulkaisuja 53.
- Myrskylä, Pekka (2009) Koulutus periytyy edelleen. *Hyvinvointikatsaus 1/2009* Helsinki: Tilastokeskus.
- Mäenpää, Ritva (2005) Tuotekehitys ja markkinointi valmisruokien kasvun vetureina. *Kehittyvä Elintarvike* 6/2005, 20–22.
- Mäkelä, Johanna (2002) Hyvä ruoka ja paha ruoka. Teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos (toim.) *2000-luvun elämä. Sosiologia teorioita vuosittuhannen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 201–217.

- Mäkelä Johanna (2003) Luonnosta kulttuuriksi. Teoksessa Johanna Mäkelä & Päivi Palojoki & Merja Sillanpää (toim.) *Ruisleivästä pestoon. Näkökulmia muuttuvaan ruokakulttuuriin*. Helsinki: WSOY, 34–73.
- Neven, Muriel (2002) The influence of the wider kin group on individual life-course transitions: results from the Pays de Herve (Belgium), 1846–1900. *Continuity and Change* 17 (3), 405–435.
- Niemi, Iris & Pääkkönen, Hannu (1989) *Ajankäytön muutokset 1980-luvulla*. Helsinki: Tilastokeskus, tutkimuksia 183.
- Niemi, Iris & Pääkkönen, Hannu (2001) *Ajankäytön muutokset 1990-luvulla*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nieminen, Hannu (2006) *Kansa seisoi loitompana: kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.
- Niva, Mari & Mäkelä, Johanna (2007) Finns and functional foods: socio-demographics, health efforts, notions of technology and the acceptability of health-promoting foods. *International Journal of Consume Studies* 1, 34–45.
- Ojanperä, Päivi (2010) Merilohi, tuo tuntematon suuruus. *Turun Sanomat* 18.9.2010. <http://www.ts.fi/viihde/1074307100/Merilohi+tuo+tuntematon+suuruus>. (Viitattu 31.7.2012.)
- Paaskoski, Leena (2008) *Herrana metsässä. Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paffenbarger, Ralf & Blair, Steven & Lee, I-Min (2001) A History of Physical Activity, Cardiovascular Health and Longevity: The Scientific Contributions of Jeremy N. Norris, DSc, DPH, FRCP. *International Journal of Epidemiology* 30, 1184–1192.
- Palojoki, Päivi (2003) Tieto, ruoan valinta ja oppiminen. Teoksessa Johanna Mäkelä & Päivi Palojoki & Merja Sillanpää (toim.) *Ruisleivästä pestoon. Näkökulmia muuttuvaan ruokakulttuuriin*. Helsinki: WSOY, 108–152.
- Pantzar, Mika (2000) *Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä*. Helsinki: Otava.
- Peltonen, Matti (1999) *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Piispa, Mikko (2013) ”Vapaasti olen saanut valita eikä mihkään ole pakotettu” – katsaus suomalaisen huippu-urheilijan elämäntilanteeseen. Teoksessa Mikko Piispa & Helena Huhta (toim.) *Epätavallisia elämäntilanteita*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto julkaisuja 134, 13–55.
- Pitkänen, Kari (1994) Suomen väestön historialliset kehityslinjat. Teoksessa Seppo Koskinen & Tuija Martelin & Irma-Leena Notkola & Veijo Notkola & Kari Pitkänen (toim.) *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus, 19–63.
- Plakans, Andrejs & Wetherell, Charles (1988) The Kinship Domain in an East European Peasant Community: Pinkenhof, 1833–1850. *American Historical Review* 93 (2), 359–386.
- Purhonen, Semi (2007) *Sukupolvien ongelma*. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia 251.
- Purhonen, Semi (2008) Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: sukupolvien ongelma suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 222–272.

- Puuronen, Anne (2004) *Rasvan tyttäret. Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Julkaisuja 42.
- Puuronen, Anne (2006) (toim.) *Terveystaju – Nuoret, politiikka ja käytäntö*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 63.
- Pylke, Magnus (1970) *Food Science and Technology*. London: John Murray.
- Pylke, Magnus (1972) *Technological Eating, or Where does the Fish Finger point?* London: John Murray.
- Pääkkönen, Hannu (2010) *Perheiden aika ja ajankäyttö*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pääkkönen, Hannu & Hanifi, Riitta (2011) *Ajankäytön muutokset 2000-luvulla*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pöytä, Seppo (1983) *Social Mobility and Social Structure. A Comparison of Scandinavian Countries*. Commentationes Scientiarum Socialium 20. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Pöytä, Jyrki (2001) Miehen eväät. Sukupuolen tuottamisesta syömällä. *Elore* 2/2001. http://www.elore.fi/arkisto/2_01/poy201.html. (Viitattu 1.8.2012.)
- Ramsay, Gordon (2012) *Gordon Ramsay eats Shark Fin Soup for the first time*. <http://www.youtube.com/watch?v=r65FgUYdBOc>. (Viitattu 30.7.2012.)
- Roos, J.P. (1986) Elämäntapateoriat ja suomalainen elämäntapa. Teoksessa Kalle Heikkinen (toim.) *Kymmenen esseetä elämäntavasta*. Helsinki: Yleisradio, 35–76.
- Roos, J.P. (1999) Kun Suomi putosi puusta: Suomi 1970-luvulla. Teoksessa Kari Uusitalo (toim.) *Suomen kansallisfilmografia 8. (1971–1985)*. Helsinki: Editat, 17–25.
- Roos, J.P. & Rotkirch, Anna (1997) Hirveät vanhemmat. Teoksessa J. P. Roos & Anna Rotkirch (toim.) *Vanhemmat ja lapset. Sukupolvien sosiologiaa*. Helsinki: Gaudemus, 5–17.
- Ruohola, Sirpa (2012) *Aidiltä tyttäreille. Koulutuskulttuurisia siirtymiä neljässä sukupolvessa*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja C 342.
- Ruohonen, Voitto (1997) Televisio, nostalgia ja taaksejäänyt Suomi. Teoksessa Anu Koivunen & Veijo Hietala (toim.) *Kanavat auki!: televisiotutkimuksen lukemisto*. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A: 61, 15–32.
- Ruokatieto (2009) *Suomalaisen ruokakulttuurin ulottuvuuksia*. Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma. Helsinki: Finfood-Suomen Ruokatieto ry.
- Saarikangas, Kirsi (2003) Nuorten lähiöt. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisatana. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 397–418.
- Saarimäki, Pasi (2010) *Naimisen normit, käytäntö ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylä: Jyväskylän studies in humanities 138.
- Salasuo, Mikko (2012) Uusi uljas maailma? *Liikunta & Tiede* 49 (4), 4–11.
- Salasuo, Mikko & Ojajärvi Anni (2009) Miksi jannut eivät jaks? Teoksessa Tommi Hoikkala & Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi *Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 94, 342–349.
- Salasuo, Mikko & Piispa, Mikko (2012) *Kuntodoping. Näkökulmia dopingainneiden käyttöön huippu-urheilun ulkopuolella*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 120.

- Salasuo, Mikko & Hoikkala, Tommi (2013) Huippu-urheilijat nykyajan kannattelupinoilla. Teoksessa Mikko Piispa & Helena Huhta (toim.) *Epätavallisia elämänkulkuja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto.
- Salo, Ahti A. & Kauppila, Jani & Salminiitty, Jukka (1998) *Elintarviketeollisuuden teknologiset menestystekijät*. Teknologiakeys 60/98. Helsinki: Tekes.
- Saxton, Katherine & Falconi, April & Goldman-Mellor, Sidra & Catalano, Ralph (2012) No evidence of programmed late-life mortality in the Finnish Famine cohort. *Journal of Developmental Origins of Health and Disease*, November 2012, 1-5.
- Schwartz, Barry (2009) *Abraham Lincoln in the Post-Heroic Era: History and memory in the late Twentieth -Century America*. Chicago: Chicago Press.
- Seppänen, Paavo (1990) *Urheilu ja yhteiskunta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 49.
- Shanahan, Michael J. & Macmillan, Ross (2008) *Biography and the Sociological Imagination. Contexts and Contingencies*. New York and London: W.W.Norton & Company.
- Siikala, Anna-Leena (1985) *Kansanusko – Suomen historia 3*. Helsinki: Weilin & Göös, 303–369.
- Siikala, Anna-Leena & Siikala, Jukka (2005) *Return to Culture. Oral Tradition and Society in the Southern Cook Islands*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Sillanpää, Merja (1999) *Happamasta makeaan. Suomalaisen ruoka- ja tapakulttuurin kehitys*. Helsinki: Gummerus.
- Sillanpää, Merja (2003) Lapset, ruoka ja valta. Teoksessa Johanna Mäkelä & Päivi Palojoki & Merja Sillanpää (toim.) *Ruisleivästä pestoon. Näkökulmia muutuvaan ruokakulttuuriin*. Helsinki: WSOY, 74–107.
- Silvennoinen, Kirsi & Koivupuro, Heta-Kaisa & Katajajuuri, Juha-Matti & Jalkanen, Lotta & Reinikainen, Anu (2011) *Ruokahävikki suomalaisessa ruokaketjussa*. Foodspill -hankkeen loppuraportti. Jokioinen: MTT, Raportti 41.
- Simula, Mikko (2012) *Luonnossa liikkumisen kulttuuriset representaatiot. Diskurssianalyysi suomalaisten luonnossa liikkumista käsittelevistä haastatteluista*. Jyväskylä: Studies in sport, physical education and health 182.
- Snellman, Hanna (1996) *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. Oulu: Pohjoinen.
- Soininen, Arvo M. (1974) *Vanha maataloutemme: Maatalous- ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 96. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Solantie, Reijo (2012) *Ilmasto ja sen määräämät luonnonolot Suomen asutuksen ja maatalouden historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities 196.
- Stark, Eija (2011) *Köyhyyden perintö: Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuudesta suomalaisissa elämäkerta- ja sanalaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1320, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Strauss, William & Neil Howe. Generations (1991) *The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Harper & Perennial.
- Suomen eläinsuojeluyhdistysten liitto (2012) *Älä osta haineviä matkoillasi*. http://www.sey.fi/elaintietoa/merten_elaimet/boikotoi_hainevia. (Viitattu 30.7.2012.)

- Suoninen, Marja (2001) Mikrohistoria vastauksena historiallisen sosiologian dilemmaan. *Sosiologia* 38 (1), 14–26.
- Tammelin, Tuija (2003) *Physical Activity from Adolescence to Adulthood and Health-Related Fitness at Age 31*. Cross-Sectional and Longitudinal Analyses of the Northern Finland Birth Cohort of 1966. Oulu: Oulu University Press.
- Tilastokeskus (2007) *Suomen teollisuustuotannon kasvun vuodet*. <http://www.stat.fi/tup/suomi90/toukokuu.html>. (Viitattu 2.1.2013.)
- Torkkeli, Kaisa (2009) Arkinen ruoanvalmistus kodissa. Teoksessa Hille Janhonen-Abuquah (toim.) *Kodin arki*. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9, 133–145.
- Turner, Michael (1980) (toim.) *Nutrition and Lifestyles*. London: BNF, Applied Science Publishers.
- Turpeinen, Oiva (1986) *Nälkä vai tauti tappoi? Kaubunvuodet 1866–1868*. Historiallisia tutkimuksia 136. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Unruh, David R. (1980) The Nature of Social Worlds. *Pacific Sociological review* 23 (3), 271–296.
- Valtonen, Anu (2009) *Pikkujuttu – Tarina koon tuottamista käytänteistä*. Kulutustutkimus. Nyt 1/2009, 35–52.
- Varjonen, Johanna (2001) *Elämyksiä, terveyttä, vaihtelua – 2000-luvun ruokatottumukset*. Helsinki: Kuluttajatutkimuksen julkaisuja 3/2001.
- Vartiainen, Erkki & Borodulin, Katja & Sundvall, Jouko & Laatikainen, Tiina & Peltonen, Markku & Harald, Kennet & Salomaa, Veikko & Puska, Pekka (2012) FINRISKI -tutkimus: Väestön kolesterolitaso on vuosikymmenien laskun jälkeen kääntynyt nousuun. *Suomen Lääkärilehti* 67 (35), 2364–2368.
- Vasara, Erkki (1992) Järjestöt järjestävät, julkinen valta rahoittaa. Teoksessa Teijo Pyykönen (toim.) *Suomi uskoi urheilun. Suomen urheilun ja liikunnan historia*. Helsinki: Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja 131, 317–328.
- Vihola, Teppo (1996) *Lahden historia 3: Lahden talouselämän historia*. Jyväskylä: Lahden kaupunki.
- Vilkko, Anni (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, Kustaa H. (2005) *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Villstrand, Nils Erik (2012) *Valtakunnanosa: Suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560–1812. Suomen ruotsalainen historia 2*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Virkkunen, Gia (2010) *”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin” – Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virrankoski, Pentti (2012) *Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1381.
- Virtanen, Matti (2001) *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolven dynamiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VRN (2005) *Suomalaiset ravitsemussuositukses. Ravinto ja liikunta tasapainoon*. Valtion ravitsemusneuvottelukunta. Helsinki: Edita Publishing Oy.

- Walker, Alexander & Walker, Betty & Adam, Fatima (2003) Nutrition, diet, physical activity, smoking, and longevity: From primitive hunter-gatherer to present passive consumer – How far can we go? *Nutrition* 19 (2), 169–173.
- Waris, Elina (2003) Tytöt, pojat ja yhteisö. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata*. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 109–128.
- Waris, Heikki (1932) *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wheeler, Sharon (2012) The significance of family culture for sports participation. *International Review for the Sociology of Sport* 47 (2), 235–252.
- Wilska, Terhi-Anna (1995) *Born to be Consumers? Consumption Patterns of Young People between 1981 and 1990*. Publications of Turku School of Economics, serie D–4:1995.
- Wilska, Terhi-Anna (2010) Syntyykö nyt uusi lamasukupolvi? *Taloussanommat* 21.9.2010. <http://www.taloussanommat.fi/i ihmiset/2010/09/21/syntyiko-nyt-uusi-lamasukupolvi/201012493/139>. (Viitattu 26.6.2012)
- Wuolio, Eija-Leena (1993) Suomalaisen voimistelukasvatuksen hahmottuminen 1860- ja 1870-luvuilla. Teoksessa Leena Jääskeläinen & Eija Leena Wuolio (kirj.) *Kyykkyyn ylös! 150 vuotta koululiikuntaa*. Helsinki: Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 136, 44–60.
- Ylikangas, Heikki (2007) *Suomen historian solmukohdat*. Helsinki: WSOY.
- Ylikoski, Petri & Kokkonen, Tomi (2009) *Evoluutio ja ihmisluento*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ylikännö, Minna (2011a) *Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa. Tutkimuksia ajankäytöstä eri elämäntilanteissa*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 117.
- Ylikännö, Minna (2011b) Sopivasti työtä ja vapaa-aikaa? *Hyvinvointikatsaus* 1/2012. Tilastokeskus.
- Zacheus, Tuomas (2008) *Luonnonmukaisesta arkiliikunnasta liikunnan eriytymiseen. Suomalaiset liikuntasukupolvet ja liikuntakulttuurin muutos*. Turku: Turun yliopisto.
- Zacheus, Tuomas & Järvinen, Tero (2007) ”Opettaja pisti suksisauvalla selkään”: vuosina 1923–1988 syntyneiden suomalaisten kielteisiä koululiikuntakokemuksia. *Kasvatus* 38 (1), 17–28.
- Ziehe, Thomas (1991) *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino.

Liite 1.

Ikihyvä Päijät-Häme: kolme sukupolvea tutkittavana

Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimushanke käynnistää yhdessä Suomen akatemian *Terveyden edistäminen Suomessa 1900-luvulla* -tutkimusprojektin kanssa kolmea sukupolvea koskevan erityistutkimuksen, jossa selvitetään, miten terveyteen vaikuttavat elämäntavat (erityisesti ravinto- ja liikuntatottumukset) periytyvät sukupolvelta toiselle. Tutkimme myös sitä, mikä on perheen ja suvun ulkopuolelta tulevien vaikutteiden, kuten joukkotiedotusvälineiden, terveysvalistuksen sekä koulun, naapuruston, työyhteisön ja ystäväpiirin merkitys eri sukupolvien elämäntapojen muotoutumiseen. Haastattelututkimuksen vastuuhenkilönä on dosentti Antti Häkkinen Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitokselta.

Tutkimus kohdistuu sellaisiin vuosina 1946–50-syntyneisiin *Ikihyvä*-tutkimuksen vastaajiin, joilla on 1970-luvun alkupuolella syntyneitä lapsia ja 1920-luvun alkupuolella syntyneitä, elossa olevia vanhempia. Yleisenä tavoitteena on saada sellaista tietoa elinolojen ja arkielämän muutoksista, jota käytetään terveyden ja hyvinvoinnin edistämistyössä. Haastatteluaineistoja käytetään tutkimuksessa niin, ettei kenenkään henkilöllisyys käy ilmi, eikä niitä luovuteta ulkopuolisille.

Etsimme *Ikihyvä*-tutkimuksessa mukana olevia henkilöitä, jotka olisivat valmiita haastateltaviksi ja joiden kautta olisi tavoitettavissa myös kaksi muuta sukupolvea. Olisitteko te valmis osallistumaan muutaman tunnin pituiseen haastatteluun, joka suoritettaisiin teille sopivana ajankohtana joko teidän kotonanne tai teille muutoin sopivassa paikassa? Entä luuletteko, että olisi mahdollista haastatella myös 1920-luvun alkupuolella syntyneitä vanhempianne ja 1970-luvun alkupuolella syntyneitä lapsianne?

Jos suhtaudutte asiaan myönteisesti, pyydämme teitä ystävällisesti täyttämään oheisen lomakkeen ja lähettämään se oheisessa palautuskuoressa viimeistään 8.4.2004. Otamme teihin myöhemmin yhteyden puhelimitse tai kirjeitse sopiaksemme teille mahdollisen haastatteluajan.

Yhteistyöterveisin,

Antti Häkkinen

dosentti

Helsingin yliopisto, yhteiskuntahistorian laitos

Antti Karisto

professori

Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos

Raisa Valve

erikoistutkija

Helsingin yliopisto, koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia

Lisätietoja:

Antti Häkkinen p. 09-191 24833 tai 050-544 7788

Antti Karisto p. 09-191 24568

Raisa Valve p. 03-892 20250

Olen valmis osallistumaan haastatteluun minulle sopivana ajankohtana. Minulla on 1920-luvun alkupuolella syntynyt vanhempi ja 1970-luvun alkupuolella syntyneitä lapsia, joihin voi myös olla yhteydessä haastatteluun liittyen.

Nimi:

Osoite:

Puhelinnumero:

Minut tavoittaa puhelimitse parhaiten klo

Isän / äidin nimi ja syntymävuosi:

Osoite:

Puhelinnumero:

Lapsen (lasten) nimi ja syntymävuosi:

Osoite:

Puhelinnumero:

___/___ 2004

Allekirjoitus

Liite 2.

Ravinto – liikunta – terveys – valistus
Teemahaastattelurunko

Pulasukupolvi, Mies ja nainen

Painopisteet ja lähestymistavat:

Pääsääntöisesti määräytyy henkilön, tilanteen ja diskurssin tuottaman position perusteella, mutta yleisesti:

- pulasukupolvi, mies: työ- ja elämänkaaret
- pulasukupolvi, nainen: koti, ravinto ja perhetalous kaaret
- suuret ikäluokat, mies: työ-, koulutus- ja asumiskaaret
- suuret ikäluokat, nainen: työ-, koulutus- ja perhetalous kaaret
- ikäluokka x, mies: vapaa-aika, koulutus ja työ (kaaret)
- ikäluokka x, nainen: vapaa-aika, koulutus, työ ja perhe (kaaret)

Seuraava haastattelurunko on ymmärrettävä ohjeelliseksi. Se on lähinnä ollut työkalu, jonka avulla haastattelijat ovat hahmottaneet erilaisia ravintoon, liikuntaan ja terveyteen liittyviä aspekteja ja niiden välisiä (mahdollisia) yhteyksiä. Runko jakaantuu yhdeksään osioon (A–I), joiden painopiste vaihtelee haastateltavan ja tilanteen mukaan. Tavoitteena on vapaa kertomus, joka kattaisi mahdollisimman syvällisesti näiden osioiden alla olevia teemoja. Keskeisimmät kysymykset on tummennettu ja jokaisessa haastattelussa ainakin ne pyritään ”käymään lävitse”.

- A) Tunnistetiedot
- B) Esittelyjakso: kertoja
- C) Työ ja työperäinen liikunta
- D) Liikunta ja kuntoliikunta
- E) Ravinto
- F) Terveys
- G) Asenteiden ja tapojen siirtäminen
- H) Vastakertomus
- I) Täydennys

(A) Tunnistetiedot

Tänään on ___ päivä toukokuuta vuonna 2004 ja kello on _____. Olemme _____:n luona, _____:n kunnassa. Osoite on _____.
Haastattelijana on _____.

Haastatteluteemoina ovat ravinto, liikunta ja terveys.

Näin aluksi tulen kysymään teiltä yleisluonteisia tietoja omasta henkilöhistoriastanne ja elämänvaiheistanne ikään kuin tausta-aineistoksi. Myöhemmin siirrymme tarkemmin käsittelemään varsinaisia teemoja, työhön ja arkeen liittyvää liikuntaa, ravintoa ja terveyttä sekä näiden käytäntöjen omaksumiseen liittyneitä tapoja ja keinoja. Tarvittaessa nauhuri voidaan aina välillä sulkea, mikäli haluatte.

Ensiksi pyydän teitä toteamaan ääneen nauhalle, että haastattelussa saatua aineistoa saadaan käyttää luottamuksellisesti tutkimustarkoituksessa. Nauhoitus toimii tässä muistin tukena. Mikäli sanomaanne haluttaisiin nimettömänä siteerata, teiltä kysytään ensin sitä koskeva lupa.

(B) Esittelyjakso

Voisitteko näin aluksi kertoa, milloin ja missä olette syntyneet?

Voisitteko kertoa lyhyesti vanhemmistanne ja heidän ammasteistaan?

Kuvaillkaa lyhyesti lapsuuskotianne: Asuitteko maalaistalossa, omakotitalossa, kerrostalossa vai missä?

Entä asumisympäristönne: kaupunki vai maaseutu? Keskusta/lähiö? Oliko kyseessä yksittäinen talo, kylä vai taajama?

Kuinka suuri oli lapsuusperheenne? Monesko lapsi itse olitte?

Voitteko luonnehtia lapsuuskotinne elinolosuhteita? (Tarvittaessa vaikkapa ilmauksilla: tavallista köyhempi, normaali, tavallista varakkaampi, mutta mieluummin syvällisemmin)

Voisitteko kertoa elämänvaiheistanne: Oletteko asuneet useammalla eri paikkakunnalla? Entä millainen on koulutuksenne?

Milloin lähditte kotoa? Liittyikö lähtönne koulutukseen, työhön, avioliittoon tms.?

Mikä oli ensimmäinen työpaikkanne?

Milloin avioiduitte? Lasten syntymä? Äitiysloma?

Onko teillä useampia lapsia?

Missä ammateissa lapsenne toimivat?

Asuvatko lapsenne lähellä?

Jos olette eläkkeellä, minä vuonna jätitte eläkkeelle?

(C) Työ ja työperäinen liikunta (työkuvat)

Millä tavoin osallistuite lapsuudessanne perheen kotitaloustöiden suorittamiseen?

- Teittekö myös töitä, joiden avulla perheen taloudellista toimeentuloa edistettiin?

- Millaisia nämä työt olivat?

Miten kuvailisitte yleisesti elämäenne aikana tekemänne työtä? Oliko se kotityötä, palkkatyötä vai yrittäjän tointa?

Onko teillä ollut yksi vai useampia eri ammatteja? (Jos ammatteja on ollut useampia, jatkossa kysymykset kohdistuvat niihin kaikkiin tai ainakin tärkeimpiin)

Onko työpaikkoja ollut useita? (esim. kirvesmies eri työpaikoilla)

Oletteko joutuneet olemaan työttömänä?

Onko työ ollut raskasta fyysisistä työtä vai kevyempää?

Millaisia ovat olleet työhön liittyneet henkiset paineet?

Onko työ ollut pääsääntöisesti ulko- vai sisätyötä? Kuvailkaa tarkemmin työympäristöänne.

Onko se ollut itsenäistä vai ryhmätyötä?

Oletteko olleet esimiesasemassa?

Kuvailkaa yksityiskohtaisesti tekemänne työn (tärkein tai tärkeimmät työt) vaiheita, sen (niiden) vaatimaa työtaitoa psyykkisiä ja fyysisiä ominaisuuksia ja voimia?

Onko työ ollut yksitoikkoista vai vaihtelevaa? Kuluttavaa tai fyysisesti monipuolista?

Onko työ vaatinut työmatkoja, matkustamista tms.?

Kuinka pitkä on ollut työmatkanne ja miten kuljitte sen?

Miten työ on omalla kohdallanne tässä suhteessa muuttunut? Miten koneistuminen on vaikuttanut?

Pystytttekö määrittelemään erityisiä murroskohtia, jolloin työ olisi lyhyessä ajassa radikaalisti muuttunut (esim. moottorisaha metsureilla, nosturi, sähköpora, naulain tai käsisirkkeli kirvesmiehillä; vesijohto, keskuslämmitys, pesukone, jääkaappi, pakastin kotityötä tehneillä naisilla)?

Onko teillä ollut työperäisiä sairauksia, ns. ammattitauteja (esim. valkosormisuus, selkävaivat)?

Ovatko sairaudet vaikuttaneet työhön tekemiseen (esim. sydän- ja verisuonitaudit, tuki- ja liikuntaelinsairaudet)?

Jos ajattelette asiaa yleisesti, mitä työ on teille kaiken kaikkiaan antanut ja mitä se on merkinnyt?

Onko ammatinvalintaanne vaikuttanut ennen kaikkea oma tahtonne vai oliko valinnassa mukana esim. vanhempienne esimerkki.

(D) Liikunta ja kuntoliikunta (liikuntakuvat)

Jos ajattelette päivittäistä liikkumistanne kokonaisuudessaan, miten se on rakentunut lapsuudessanne, nuoruudessanne, aikuisuudessanne ja nyt? (Tarvittaessa voi yrittää täsmentää esim. Kuvaillkaa ”tavallinen päivä” aamusta iltaan. (lapsuus: n. 10–12 v., nuoruus 15–18 v., aikuisuus 24–30 v.) (Jos aiemmin on ollut seikkaperäinen kuvaus työstä, nyt keskitytään sen ulkopuoliseen aikaan.)

Päivärytmin muutos? Miten lisääntynyt vapaa-aika on tähän vaikuttanut? Entä esimerkiksi auton hankkiminen.

Miten TV:n tulo muutti liikkumistanne?

Oliko muita vaikuttajia, jotka olisivat aiheuttaneet merkittäviä muutoksia yleisessä liikkumisessa?

Kotityöt ja liikkuminen: millaisia kodinkoneita ensiksi hankittiin (pesukone, pölynimuri)? Mitä ne vaikuttivat liikkumisen kannalta?

Mistä olette saanut vaikutteita ja oppeja koskien liikuntaa (vanhemmat, perhe, lapset, sukulaiset, kouluopettajat, ystävät, lääkärit, terveysneuvojat, lehdet, TV, elokuvat)

Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet eniten?

Kenen seurassa olette esimerkiksi liikkuneet elämäne eri aikoina?

Miten vanhempanne teitä näissä asioissa opastivat? (Esimerkki, sananlaskut, neuvot jne.) Osaatteko sanoa, kumpi vanhemmistanne opasti enemmän? Entä muut perheenjäsenet? Kuka veti mukaan liikkumaan?

Oletteko elämänne aikana aktiivisesti seurannut liikuntavalistusta? Mitkä ovat olleet keskeiset muodot?

Kävikö kotonanne terveysasaria tai kotitalousneuvoja, jotka olisivat antaneet asiaa koskevia ohjeita?

Osaatteko mainita tärkeitä TV- tai radio-ohjelmia, sanoma- tai aikakauslehtiä?

Oletteko itse tilanneet liikuntalehtiä?

Miten valistus on muuttunut elämänne aikana?

Ovatko valistusmuodot olleet keskenään ristiriidassa ja jos ovat olleet, miten olette siihen suhtautuneet?

Mitkä vaikutteet tuntuivat turhilta, vastenmielisiltä, jopa vahingollisilta?

Miten vaikutteet muuttivat käyttäytymistänne? Muistatteko keskustelija, ohjeita tai elämänvaiheita, jotka olisivat olleet tässä suhteessa tärkeitä?

Oliko muita tekijöitä, jotka olisivat tähän voineet liittyä?

Miten perheenne, ystäväenne, työtoverinne ja naapurinne asiaan suhtautuivat? (omaan liikuntakäyttämiseen)

Harrastitteko lapsuudessanne kilpaurheilua? Kuuluitteko liikuntaseuroihin?

Oletteko myöhemmin harrastanut kilpaurheilua tai kuntoliikuntaa?

Millaisia liikuntamuotoja olette harrastanut?

Harrastatteko nyt liikuntaa ja kuinka usein? Millaisissa muodoissa (yksin, aviopuolison kanssa, ystävien seurassa, seuroissa tms.)

Onko liikunta ollut koko elämän ajan jatkunutta? Onko se liittynyt tiettyyn ikävaiheeseen, esim. nuoruuteen tai alkanut vasta vanhempana? Miten liikuntalajit ovat muuttuneet? Onko aktiivisuus vaihdellut?

Mistä syystä olette harrastanut liikuntaa? Omasta halustanne vai muiden esimerkin mukaan? Lääkäriin määräyksestä? Tiedotusvälineiden vaikutuksesta?

Oletteko kohdannut joitakin tekijöitä elämässänne, jotka ovat olleet esteenä liikuntaharrastukselle?

Taloudelliset syyt? Pitkät matkat?

Mitä liikunta on teille antanut?

Miten liikkumisenne ylipäänsä (sisältääen kaiken liikkumisen) on muuttunut elämänne eri vaiheissa?

Miten suhteutatte arki- ja kuntoliikunnan toisiinsa? Tarvitaanko kunto- liikuntaa?

(E) Ravinto (ravintokuvat)

Voitteko kertoa lapsuutenne ruoasta? Mitä tavallisesti syötiin aamulla, päivällä ja illalla? Miten viikonloppu tai juhlat poikkesivat arjesta?

Mikä oli lapsuutenne mieliruoka?

Oliko ravintoa riittävästi? Oliko ruoka monipuolista? Miten oli vitamiinien saanti? Kalanmaksäöljy?

Kouluruokailu: Millaista ruokaa koulussa tarjottiin? Puurot, vellit, näkilleipä (lusikkaruokaa)? Perunat ja kastikkeet (haarukat ja veitset)? Pehmeä leipä, levite? Riisit, pastat, raasteet, salaattit?

Tarjottiinko välipaloja? Oppikoulu: oliko järjestettyä kouluruokailua? Osallistuitteko siihen?

Muuttuiko ravintonne, kun lähditte pois kotoa?

Millaista oli ruokanne ennen sotia, sodan aikana ja sen jälkeen?

Kuinka paljon olette voineet vaikuttaa syömänne ravinnon laatuun ja määrään?

Oletteko pääsääntöisesti valmistaneet itse ravintonne vai ruokailleet kodin ulkopuolella?

Työpaikkaruokailu? Vai omat eväät?

Milloin alkoi? Vaikuttiko työpaikkaruokailu myös kotiruokaan? (esim. raasteet, salaattit?)

Miten ruoka hankittiin? Kuka kävi kaupassa? Kuinka usein? Lähikauppa? Market? Kauppa-auto?

Ostettiinko eineksiä ja valmisruokia vai valmistettiin ruoka alusta lähtien itse?

Miten kodintekniikka on vaikuttanut ruuan valmistukseen? (Jääkaappi, sähköhella, pakastin, mikroaaltouuni) Muistatteko tällaisten esineiden hankinnan?

Voitteko määritellä elämässänne ravinnon suuria muutoksia?

Miten ravintorasvojen käyttöön liittyneet käsitysmuutokset vaikuttivat omaan ruokailuunne?

Miten sokeri, kasvikset, hedelmät yms. ovat merkinneet ruokavaliossanne?

Joudutteko säännöstelemään syömistänne?

Millaista ruokaa syötte nykyisin?

Syöttekö ns. terveysruokia?

Miten suhtaudutte kasvisruokaan?

Millainen on mielestänne nyt hyvä ruoka?

Mistä olette saanut vaikutteita ja oppeja koskien ravintoa? (vanhemmat, perhe, lapset, sukulaiset, kouluopettajat, ystävät, lääkärit, terveysneuvojat, lehdet, TV, elokuvat)

Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet eniten?

Kenen seurassa olette esimerkiksi aterioineet elämänne aikana?

Miten vanhempanne teitä näissä asioissa opastivat? (Esimerkki, sananlaskut, neuvot jne.) Osaatteko sanoa, kumpi vanhemmistänne opasti enemmän? Entä muut perheenjäsenet?

Oletteko elämänne aikana aktiivisesti seurannut ravintovalistusta? Mitkä ovat olleet keskeiset muodot?

Kävikö kotonanne terveysasiantuntijaa tai kotitalousneuvoja, jotka olisivat antaneet asiaa koskevia ohjeita?

Osaatteko mainita tärkeitä TV- tai radio-ohjelmia, sanoma- tai aikakauslehtiä?

Oletteko itse tilanneet ruokalehtiä?

Miten valistus on muuttunut elämänne aikana?

Ovatko valistusmuodot olleet keskenään ristiriidassa ja jos ovat olleet, miten olette siihen suhtautuneet?

Mitkä vaikutteet tuntuivat turhilta, vastenmielisiltä, jopa vahingollisilta?

Miten vaikutteet muuttivat käyttäytymistänne? Muistatteko keskustelua, ohjeita tai elämänvaiheita, jotka olisivat olleet tässä suhteessa tärkeitä?

Oliko muita tekijöitä, jotka olisivat tähän voineet liittyä?

Miten perheenne, ystäväenne, työtoverinne ja naapurinne asiaan suhtautuivat? (omaan ravintokäyttäytymiseen)

Oliko vaikutteita, jotka erityisesti olisivat teitä ärsyttäneet?

(F) Terveys (Kuva terveydestä)

Koetteko itsenne nyt terveeksi?

Onko teillä ollut kroonisia sairauksia?

Jos ajattelette koko elämääne, onko terveys ja siihen liittyneet tekijät vaikuttaneet merkittävästi elämäntilanteeseen? (esim. ammatinvalintaan, asumismuotoon tms.)

Miten arvelette, ovatko liikunta ja ravinto vaikuttaneet terveyteenne?

Miten koette itse, elätekö nyt terveellistä elämää?

Onko jokin asia uhannut terveyttänne eri aikoina?

Hyväsyttekö ajatuksen, että ihminen luo itse oman terveytensä? (Esim. ”ihminen on sitä mitä hän syö” tai ”liikkuva kivi ei sammaloidu”.

Onko ”terveys” tärkein asia elämässä?

Mistä olette saanut vaikutteita ja oppeja koskien terveyttä? (vanhemmat, perhe, lapset, sukulaiset, kouluopettajat, ystävät, lääkärit, terveysneuvojat, lehdet, TV, elokuvat)

Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet eniten?

Miten vanhempanne teitä näissä asioissa opastivat? (Esimerkki, sananlaskut, neuvot jne.) Osaatteko sanoa, kumpi vanhemmistanne opasti enemmän? Entä muut perheenjäsenet?

Kouluterveydenhoito: Miten tutustuitte kouluterveydenhoitajaan? Pitikö hän luokalle terveystarkastuksia? Antoiko hän terveysvalistusta luokassa? Yksityisesti? Millaisista asioista puhuttiin?

Mitä kouluterveydenhoitaja tarkasti? Paino ja pituus? Puhtaus? Loiset?

Rokottiko kouluterveydenhoitaja? Puhuttiinko kalanmaksajllystä? Saiko sitä koulusta?

Millainen hän oli, miten häneen suhtauduitte? Pelottiko mennä vastaanotolle?

Mentiinkö tarkastuksiin yksin vai jonossa? Riisuuduttiinko?

Oliko äiti mukana? Lähettikö kouluhoitaja viestejä kotiin tai soittokeuhille? Oltiinko kotona vihaisia, jos tuli lappuja? Hoidettiinko asia, jos huomautuksia tuli?

Koululääkäri: Oliko koulussa lääkärintarkastuksia? Kuinka usein? Kansa- ja oppikoulujen ero?

Oliko lääkäri ennestään tuttu vai vieras?

Pelottiko lääkärin vastaanotto? Mikä pelotti?

Oliko vanhempi mukana tässä tarkastuksessa?

Mitä lääkäri tutki? Keuhkot, sydän, ryhti?

Millaisia tietoja lääkäri antoi, kehottiko syömään tai nukkumaan enemmän?

Kouluhammaslääkäri: Kävittekö kouluhammaslääkärin vastaanotolla? Millä luokalla ensi kerran?

Kuinka usein tarkastuksia oli? Mitä tehtiin?

Annettiinko ohjausta hampaiden pesusta? Saiko hammasharjan?

Varoiteltiinko syömästä karamelleja?

Sukupolvikokemus: Oletteko ollut terveystarkastuksissa sekä lapsena että mukana äitinä/isänä?

Voitteko kertoa, miten nuo käynnit poikkesivat vai olivatko ne samankaltaisia?

Puhuttiinko samanlaisista asioista? Annettiinko mukaan jotakin luettavaa?

Terveyssisar: Kävikö alueenne terveyssisar kotonanne lapsuudessanne/ nuoruudessanne/ myöhemmin? Jos kävi, niin olivatko vierailut satunnaisia vai kenties toistuvia? Muistatteko vielä terveyssisaren nimen (-sisarten nimiä)?

Millaisissa asioissa terveyssisar vieraili kotonanne? Sairastapauksissa, lapsia, vauvaa, perheen vanhuksia katsomassa?

Kuinka perheessänne suhtauduttiin terveyssisareen ja hänen mahdollisiin käynteihinsä? Olivatko terveyssisaren vierailut odotettuja? Tuliko hän etukäteen sovittuna aikana vai yllättäen? Tarjottiinko kahvia (tai ruokaa)? Tuliko terveyssisaresta aikaa myöten tuttava tai ystävä?

Onko mieleenne jäänyt terveydellisiä ohjeita tai neuvoja, joita terveyssisar olisi antanut? Millaisia? (Esim. ravintoa, hygieniää, lastenhoitoa, sairaudenhoitoa koskevia?)

Millä tavoin perheessänne suhtauduttiin terveyssisaren antamiin ohjeisiin ja neuvoihin? Suhtautuivatko eri perheenjäsenet mahdollisesti eri tavoin? (Isä, äiti, lapset, isovanhemmat.) Millä tavoin te suhtauduite?

Oliko vierailuissa mahdollisesti sävy, että terveyssisar tulee ”tarkastamaan”

kotioloja, siisteyttä tms.? Miten tähän suhtauduttiin?

Käytiinkö perheessänne terveysisaren vastaanotolla neuvolassa/ terveystalolla? Millaisia nämä käynnit olivat? Asioitteko mieluummin terveystalolla vai oliko yksinkertaisempaa/ mukavampaa, että terveysisari kävi kotona?

Keneen perheessänne otettiin yhteyttä, kun tarvittiin neuvoja terveyden-/ sairaanhoitoon liittyen? Terveysisareen, diakonissaan, kiertävään sairaanhoitajaan, kättilöön, kunnanlääkəriin, luotettuun ystävään tai naapuriin, kansanparantajaan? Millaisissa ongelmissa ja kysymyksissä turvauduttiin ulkopuoliseen apuun?

Oliko kotiseudullanne kansanparantajia/ maallikkoparantajia? Jos oli, niin minkä nimisiä? Miten teidän perheessänne suhtauduttiin heihin (häneen)? Oliko perheenjäsenten välillä ristiriitaa suhtautumisessa?

Olivatko kansanparantajat arvostettuja lähiympäristössänne? Oliko maallikkoparantajien ja koulutettujen terveydenhuoltoalan henkilöiden välillä ristiriitoja?

Arvostettiinko perheessänne terveysisarta, kättilöä, kunnanlääkəriä siis ”virallista” terveydenhuoltoa? Olivatko terveyspalvelut mielestänne riittävät? Jos vertaatte terveydenhuoltoa nuoruudessanne ja nykyisin, millaisia ovat mielestänne keskeiset muutokset, joita siinä on tapahtunut? Onko kehitys mennyt myönteiseen vai kielteiseen suuntaan?

Kun ajattelette aikuisuutenne terveysvalistuksen eri vaiheita: Osaatteko mainita tärkeitä TV- tai radio-ohjelmia, sanoma- tai aikakauslehtiä?

Oletteko itse tilanneet terveys- ruoka- tai liikuntalehtiä?

Miten valistus on muuttunut elämänne aikana?

Ovatko valistusmuodot olleet keskenään ristiriidassa ja jos ovat olleet, miten olette siihen suhtautuneet?

Mitkä vaikutteet tuntuivat turhilta, vastenmielisiltä, jopa vahingollisilta?

Miten vaikutteet muuttivat käyttäytymistänne? Muistatteko keskustelua, ohjeita tai elämänvaiheita, jotka olisivat olleet tässä suhteessa tärkeitä?

Oliko muita tekijöitä, jotka olisivat tähän voineet liittyä?

Miten perheenne, ystävänne, työtoverinne ja naapurinne asiaan suhtautuivat? (omaan terveyskäyttäytymiseen)

Oliko vaikutteita, jotka erityisesti olisivat teitä ärsyttäneet?

(G) Asenteiden ja tapojen siirtäminen (Kasvatuskuva)

Keneltä olette itse oppineet työ, liikunta, ravinto ja terveystietämyksenne?

Miten olette kasvattaneet lapsianne näissä suhteissa?

Entä oletteko osallistuneet lastenlastenne valistamiseen näissä asioissa?

Oletteko mielestänne vaikuttaneet puolisonne työ-, liikunta, ravinto- ja terveystietämyksiin?

Onko kasvatuksenne ja valistuksenne kilpaillut muiden vaikuttajien kanssa?

Miten kasvatustavoitteenne ovat muuttuneet ajan myötä?

Ovatko mielestänne lapsenne (tai lapsenlapsenne) omaksuneet antamanne opit?

Onko mielestänne kasvatusta ja valistusta näissä asioissa vanhempien, isovanhempien, koulun vai yhteiskunnan tehtävä?

(H) Vastakertomus

Mitkä asiat aiheuttivat sukupolvien välillä konflikteja näissä asioissa?

Oletteko siirtäneet vanhempienne antamat opit omille lapsillenne?

Minkä tai mitkä asiat koette ristiriitaisena?

Millaisia ovat näihin asioihin liittyvät hyvät muistot?

Millaisia ovat näihin asioihin liittyvät huonot muistot?

Miten entinen ja nykyinen poikkeaa näissä suhteissa?

Miten muuttaisitte yhteiskuntaa näissä asioissa? Voitteko vaikuttaa asiaan?

(I) Täydennys

Halutessanne voitte nyt lisätä, korjata tai oikaista kertomaanne.

Kiitän haastattelusta! Kello on nyt _____. Korostan vielä, että halutessanne voitte suullisesti tai kirjallisesti täydentää antamianne tietoja seuraavin tavoin _____.

Haastateltavan valokuvaus.

Tiesitte paljon tästä ja tästä teemasta. Voisiko teitä haastatella tarkemmin ko. aiheesta?

Ikihyvä-projektin yhteydessä pyritään myös tallentamaan ihmisten asuin- ja elinympäristöä. Olisitteko halukas omalta osaltanne osallistumaan tähän? Käytännössä se tarkoittaisi sitä, että ammattivalokuvaajat myöhemmin kesällä tulisivat valokuvaamaan kotianne ja lähiympäristöänne.

Todellisuus saa muotonsa ajan, yksilön ja rakenteiden leikkauspisteessä. Sukupolvitutkimuksessa ollaan oltu erityisen kiinnostuneita yhteiskunnallisten murrosten tuottamista horisontaalisista vaikutuksista, mutta saman suvun eri polvien välinen dynamiikka on jäänyt vähemmälle huomiolle. *Sosiaalinen albumi - elämäntavat sukupolvien murroksissa* on tutkimus siitä, kuinka vertikaalisen sukupolvikatsannon kautta voi saada esiin sekä ylisukupolvisen periytymisen että yhteiskunnallisten murrosten perusluonteen.

Teoksessa tarkastellaan sitä, kuinka elämäntavat ja yhteiskunnalliset käytännöt muotoutuvat biologisen sukupolven ja yhteiskunnallisen sukupolven välisenä jännitteenä. Onko perhe tässä erityisessä asemassa? Perheen piirissä pidetään kiinni pysyvistä käytännöistä vasten yhteiskunnan ajamia muutoksia. Perheen kautta myös koetaan sukupolvien väliset ristiriidat, jotka voivat olla yhteiskunnallistenkin muutosten alkuna. Tässä roolissa perheen metaforana on ruokapöytä, jonka ääressä sukupolvet ja eri elämänalueisiin liittyvät arvostukset ja käsitykset kohtaavat. Kirjassa näitä elämänalueita ovat ruokailu, liikunta ja työ.

Tutkimuksen pääaineistona on Päijät-Hämeen alueelta kerätyt kolme eri sukupolvea kattavat teemahaastattelut. Niiden antamaa kuvaa on täydennetty muilla aineistoilla, jotka laajentavat tarkastelun kattamaan ajanjakson 1700-luvun alusta nykynuoriin. Yksilö paikantuu ajallisesti osaksi biologisen suvun ketjua ja asettuu vallitseviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Teos on kuvaus yksilöistä, elämänkuluista, suvuista, murroksista, sukupolvien kohtaamisista ja elämästä Päijät-Hämeessä viimeisen sadan vuoden aikana.